

AZƏRBAYCAN

5'2023

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA

Məsul katib: Vüsal NURU

Şöbə müdirləri: Məmməd ORUC,
Qəşəm NƏCƏFZADƏ,
Mübariz CƏFƏRLİ

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-28-32
493-2834
Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

15.05.2023

Sifariş 1194

Tiraj 500

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

13 çap vərəqi

18,2 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com
sudabe334@mail.ru
www.azyb.az

Qiyməti

2 manat

**Bakı şəhəri, "Azərbaycan"
nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

Dərc olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.

Müəllifin fikirləri redaksiyanın mövqeyi ilə üst-üstə düşməyə bilər.

BU SAYIMIZDA:**HEYDƏR ƏLİYEV – 100**

SÜDABƏ AĞABALAYEVA – Şəxsiyyətin zamanı	4
HAFİZ PAŞAYEV – Siyasəti şəxsiyyətlər formalaşdırır	11
RÜSTƏM KAMAL – Heydər Əliyev: milli hissiyyatın işığı	19
MAKSUD İBRAHİMBƏYOV – Keçmiş günlərdən.....	24
İNTİQAM QASIMZADƏ – Unudulmaz səfərlər	29

ELÇİNİN 80 YAŞI

ELÇİN – Beşyüzüncü tamaşa yaxud güzgünü sevməyən qız (Pyes)	34
SEVDA ƏLİBƏYLİ – Bir şəklin tarixçəsi	85

POEZİYA

FİRUZƏ MƏMMƏDLİ – Şeirlər	87
DƏYANƏT OSMANLI – Şeirlər	112
XALİD MAHMUD – Şeirlər	162
ELXAN YURDOĞLU – Şeirlər	185

DRAMATURGİYA

AYDIN TALİBZADƏ – Bir də buralara gəlmə (Monopyes)	98
--	----

NƏSR

NATAVAN DƏMİRÇİOĞLU – Açar (Roman. III hissə. Son)	124
--	-----

YENİ TƏRCÜMƏLƏR

ALEKSANDR SOLJENİTSİN – Esselər (Tərcümə edən: Seyfəddin Hüseynli)	170
--	-----

TÜRK DÜNYAMIZ

NİZAMİ TAĞISOY – Türkün böyük oğlu	179
--	-----

“AZƏRBAYCAN” – 100

SÜDABƏ AĞABALAYEVA – Yüz ilin birinciləri. Müseyib Şahbazov	190
Hacıbaba Nəzərli	191
Məmmədkaşım Ələkbərli	195

AXTARIŞLAR, TAPINTILAR

HACI FİRUDİN QURBANSOY – Seyid Yəhya Bakuvü	197
---	-----

KİTAB RƏFİ207

Heydər Əliyev – 100

*Azərbaycan dünyaya
bir Günəş
kimi doğacaq!*

Südəbə AĞABALAYEVA

ŞƏXSİYYƏTİN ZAMANI

...Zəngin, geniş təxəyyül, çevik analitik təfəkkür, güclü, sarsılmaz iradə. Obrazının bu əsas səciyyəsi ilə fenomenal yaddaş və incə yumor hissinin üzvi ahəngdarlığı ən gözlənilməz məqamlarda belə, siyasətin incəsənətini yaradırdı. Heydər Əliyevin düşüncəsi, qərar və təşəbbüsləri cariliyin yox, perspektivin, panoramın üfüqlərinə yelkən açırdı. Qərarları anın və vəziyyətin ən kritik məqamlarında da gözəgörünməz və ağlagəlməz keçidləri ilə klişeləri və trafaretləri tərksilah edirdi. Səsinin obrazı vardı və sirayətləndirici enerjisi ilə bu səs sanki torpaqdan qaynayırdı, səmadan süzülürdü, dağdan-qayadan qopurdu, uzaqlarda əks-səda verib inam və işgüzarlıqdan parlayırdı. İnəm, etibar, etimad saçan bu səs qətiyyətli təlqin gücü ilə hər çıxılmaz vəziyyətdə nikbin təfsilatlar aramağa şövqləndirirdi.

Rəhbərlik və liderliyin nadir rast gəlinən birgə təzahürü həqiqi həyat idealları ilə qiymətli olan insan ruhunu "borc və öhdəliklər" ağırlığının girdabına sürükləmir, özünütəsdiqə, mənəviyyətə, ideyalara kökləyir. Sosial-mənəvi ideyaların quruculuğa, yeniliyə xidmət etməsini aşılrayır. Bu keyfiyyətlər sevdidir, çünki inandırmanın, nümunə olmanın başqa yolu yoxdur.

Bu keyfiyyət və keyfiyyətlər toplusu həm də nifrət oyadır, çünki həzm edə bilmirlər, çünki arzuolunmaz fon gücsüzlük yaradır. Fonda zəif, məğlub, miskin binəvalığı qınamağa nə hacət?! Di gəl, hər nə qədər görmək istəməsələr də, etiraf etməyə də bilmirlər. Etiraf! Ömür elə bu deyilmi?!

* * *

...Cəmiyyətin ən qiymətli sərvəti İnsandır – metro işçisi, bağban, əkinçi, alim, bənnə, əsgər... Və bir də... hər xalqın bəxtinə düşən Şəxsiyyətlər. Tarixin yaddaşını varaqalamaq artıqdır, tarix dönə-dönə sübut edib ki, ailədə olduğu kimi, ölkənin başında

Şəxsiyyət duranda onun təbii sərvətləri milli sərvət olur. Ən yaxın tarix onu da sübut etdi ki, bunun üçün çox vacib olan Azadlıq, Müstəqillik kimi müqəddəs dəyərlərin əldə olunması hələ şərt deyil. Şərt həm də dəyərləri qorumaq, onları həyat norması edə bilmək bacarığıdır.

TARİXDƏN REPORTAJ

Gözləyirdi... Umurdu... Və haqqı vardı.

Çünki Vətəndi – o qurtaran yerdə ölüm başlayırdı.

Çünki Anadı – o olmayan yerdə nə qalırdı ki?...

Və Müdrikdi – sonu gördüyündəndi ki, səssiz fəryadla sorurdu: – Hara qaçırsan, oğul?

Oğullar çaşmışdılar və unutmuşdular: özündən qaçmaq olmur.

Oğullar unutmuşdular ki, iki Qardaşın səngərə çevirib, bir-birinə silah tuşladıqları bu yer, bu torpaq Köynək deyil, geyib, geyib atasan, // Saqqız deyil satasan // Buna Vətən deyərlər (İ.İsmayilzadə). Bu unutmazlıq, bu hilla–hava Vətəni xəstə salmışdı. O güllələr Vətənin ürəyinə, gözüne tuşlanmışdı... Bir soruşan da yoxdu: Haran ağrıyır, Vətən?

Ancaq hamı da bilirdi ki, bu sualı verəcək Oğul səngərə girib qardaşına silah tuşlayan övladların arasında deyil!..

...Dalınca elçi göndərdilər – nə vaxtsa qoymamışdılar, mane olmuşdular gəlməyinə. Yad əldə yadlardan aldığı yaralar onu belə əzməmişdi, düşmən dəyirmanına su tökən naxələf özünkülərin namərdliyininə adı yoxdu...

Amma... Azərbaycanı qırx arşın quyunun dibinə sallayıb kəndirini kəsmək istəyirdilər. Fitvası hardan gəlirdi, kimin əlinə kimlər bel vermişdi, siyasətin lap elə əlifbasını bilənlərçün aydındı...

...Onu fəlakət həddində olan Azərbaycana total zərurət gətirirdi.

...Gözlər göylərə dikilmişdi, qulaqlar bir uğultuya müntəzirdi...

Heydər Əliyevi Naxçıvandan gətirən təyyarə Bakıya enəndə Azərbaycanın tarixində yeni səhifə açılırdı.

NAĞILDAN GERÇƏYƏ

Lap nağıla bənzəyir.

Elə əslində, nağıldı – Ən yeni tariximizin ən qorxulu nağılı. Və nə yaxşı ki, bu nağılın da sonu Xilasın əvvəli ola bildi.

XX əsrin sonunda Azərbaycanın yaşadığı hadisələri Yeniləşən Azərbaycanın yeni təfəkkürlü insanı yaddaşına nağıl kimi yazır, xüsusilə bu günün fonunda 1993-cü ilin iyununda baş verənlər doğrudan da nağıla bənzəyir.

Əslində, Tarix – şərtiliklərdir. Təqvimin müəyyən günləri var ki, bu günlər Zamanın, Tarixin simasını və ruhunu ifadə edir. 15 iyun da Azərbaycanın müasir tarixində, Təqvimində belə günlərdən biri kimi dəyərləndirilir. Belə günlərin ifadə etdiyi mənalara kökündə insanın – ölkə vətəndaşlarının rifahının durmasını xatırlatmağa ehtiyac yoxdur.

Azərbaycanı 70 illik totalitarizmin əlindən qurtaran milli-azadlıq mübarizəsinin bir məqsədi də buydu: onun hər bir vətəndaşı özünü öz ölkəsinin, vətəninin, onun sərvət və nemətlərinin əsl sahibi hesab edə bilsin. Amma siyasi müstəqilliyini əldə etmiş Azərbaycana dağılmış iqtisadiyyat, şüurlarda yaradılmış hərc-mərclik, qəlblərə çökmüş sabahından nigaranlıq və yaşanan günlərin qorxusu miras qalmışdı. Bütün bu rəngləri tündləşdirən fonun adı da müharibə idi. Bu ümitsizlikdən yalnız böyük İradə, İnam və çevik Ağıl xilas edə bilərdi Azərbaycanı...

1993-cü ilin iyunun 24-də Heydər Əliyev Azərbaycan Prezidentinin səlahiyyətlərinin icrasına başladı. 1994-cü ildə adı var, özü yox ordu ilə Beyləqanda güclü əks-hücumla Bışkek sazişinə (atəşkəs) rəvac verdi. Hərbi əməliyyatlarda fasilə iqtisadiyyatda təxirəsalınmaz problemlərin həllinə, siyasi şəraiti sabitləşdirməyə revanş idi.

1994-cü ilin sentyabrında bağlanan "Əsrin müqaviləsi" Xəzərdə neft hasilatı ilə məşğul olacaq beynəlxalq konsorsiumu yaratmağa imkan verdi.

1995-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası qəbul olundu. 1996-cı ildə Lüksemburqda Avropa İttifaqı ilə tərəfdaşlıq və əməkdaşlıq haqqında saziş imzalandı. Ölkə iki dəfə vətəndaş müharibəsi təhlükəsindən qurtardı.

İqtisadi-siyasi şərait tədricən sabitləşdikcə ölkə iqtisadiyyatında, zəif də olsa, yüksəliş başlandı. Bu, təkrar prezident seçkilərində qələbəni təmin etdi. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft və qaz kəmərlərinin çəkilişi layihələri reallaşanda, Heydər Əliyev siyasi kursu Azərbaycana münasibəti yenidən nəzərdən keçirməyin zərurət olduğunu təsdiq etdi. Artıq faktdan qaçmaq olmurdu. Heydər Əliyev təkcə Azərbaycan Prezidenti kimi qəbul olunmurdu. Heydər Əliyev türk dünyasının elçisi idi, Cənubi Qafqaz regionunun şəriksiz nüfuz yiyəsi idi... Zamansa, haqq olan həqiqətə doğru getməyində idi... Bu Yolun Yolçusu olmaqla, qorxulu deyildi. On illik son rəhbərliyi dövründə "Azərbaycanın

dövlət müstəqilliyinin əbədi, dönməz" olduğu artıq sübut edilmişdi...

Ölümü ilə də dünyanın diqqətini Azərbaycana yönəldən Heydər Əliyev "Mən ömrümün qalan hissəsini də xalqıma bağışlayıram" deyəndə həm də yaşanmış bir ömür sərgiləyirdi və bu ömrün hansı hissəsindən baxırsan – bax, oradan Azərbaycan görünür. Budur, həmin ömrün ən ümumi cizgiləri. Və bu cizgilər, Zaman bizdən uzaqlaşdıqca daha aydın, daha dəqiq görünür. Uzaqlaşan Zaman həm də Azərbaycan adına yaşanmış böyük ömrün qiymətini göstərməkdədir.

BÖYÜK YOLÇU

Dekabrın 12-də Azərbaycan Heydər Əliyevin vəfatının ildönümünü qeyd edir. Bu anım mərasimi "Böyük İnsan da insandır" fikrinə müəyyən korrektənin vacibliyinə işıq salır. Bəli, İnsan qaçılmaz son dan, "Yaranan getməlidir" – hökmündən heç cür qaça bilməz. Bu son Allahın Göyünün Altında, Yerinin üstündə baş verir. Klivlend xəstəxanası da Allahın göyünün altında, Yerinin üstündədi. Ancaq Yazan Onun sonunu burada ona görə Yazdı ki, Dünyanın o başından bu başına – Azərbaycana gələncən Tarix varıqlansın. Böyük İnsanların həyatı Tarixin bir parçasıdır.

1969-cu ildən üzü bu yana, Azərbaycan, Azərbaycanın Tarixi onun adıyla bağlı oldu. Hətta o qədər bağlı oldu ki, 80-ci illərin sonunda Azərbaycanın Tarixində bu Adın siyasətin və idarəetmənin səhnəsindən silinməsinə cəhd ediləndə, Azərbaycanın Faciələri də Onun Yoldan çəkindirilməsi ilə başladı. Bəli, Heydər Əliyev Azərbaycan adının qabağına SİPƏR idi və Azərbaycana qarşı torpaq iddiasını, siyasətin Azərbaycan səhifəsini ikibaşlı Qartal da, onun qulbeçəsi erməni iştahı da, neftin başgicəlləndirən xəzinəsindən gözüqamaşan ingilis diplomatiyası, fürsətdən barınmaq cəhdində bulunan hər "qolu zorlu"... Məhz HEYDƏR ƏLİYEV SİZ mümkünlüyünü hesablamışdı... Amma nə yaxşı ki, Müdrik Uzaqqörənlik qiymətini qızıl kimi hər yerdə saxlaya bilir. Müdrik Uzaqqörənlik və El Gözü Azərbaycanın qabağında yenidən Heydər Əliyev sipəri ucalda bildi. Azərbaycanın Tarixinə Heydər Əliyev adı yenidən, bu dəfə Azərbaycanda dövlət Müstəqilliyinin qarantı kimi yazıldı.

Heydər Əliyevin müdrikliyi, təcrübəsi və diplomatik peşəkarlığı qalib gəldi və bu Qalibiyyət Azərbaycanın dünyaya və beynəlxalq təsisatlara inamlı integrasiyasını təmin etdi. Elə ona görə də dekabrın 12-də böyük İnsan Axını Fəxri xiyabana – böyük

Heydər Əliyevin ziyarətinə kədərlə yox, həm də görülmüş Böyük İşlər üçün minnətdarlıq hissi ilə gedir.

"Böyük İnsanlar da İnsandır" fikrinə korrektəni məhz Taleyi Xalqın və İnsan Cəmiyyətinin tarixinə bağlı insanlar edə bilər.

...Tarixin çox da uzaq olmayan Zaman kəsiyində Atatürk Türkiyəni xilas etdi, Şarl de Qoll Fransanı. Azərbaycanda bu taleyüklü, tarixi missiya onun Bəxtinə düşdü – Heydər Əliyevin.

BÖYÜK YOLUN DAVAMI

2003-cü ilin oktyabrın 15-də Azərbaycanda prezident seçkisi keçirildi. III minilliyin müstəqil Azərbaycanının bu ilk seçkisi yeni eranın və yeni əsrin ilk onilliyinin siyasi oriyentirini müəyyən etdi: hakim Yeni Azərbaycan Partiyasının namizədinin ölkənin birinci kürsüsündə əyləşməsi ilə təkcə soyad dəyişməz qalmadı. İlham Əliyev hakimiyyət kreslosunda yalnız Atanı, Siyasi rəhbəri, Məsləkdaşı əvəz etmədi. Oğul sözün geniş və böyük mənasında VARİS kimi gəldi. İstər seçkiqabağı, istər inauqurasiyada, istər seçkidən sonra İlham Əliyev Heydər Əliyev siyasi kursunu və strateji xəttini davam etdirəcəyini bəyan etdi. Bu, prezidentliyə namizədi opponetlərindən fərqləndirən nəzərəçarpan özünəməxsusluqdu: vəd vermək – inandırmaq və insanları arxasınca aparmaq yolu deyildi – vədlərdən yorulmuş xalq SÖZ yox, İŞ

gözləyirdi. "Heydər Əliyev siyasi kursu" ifadəsi sonuncuya ekvivalent ola bildi.

Prezident İlham Əliyevin xarici siyasət kursu Azərbaycanın milli maraqlarının qorunmasına, mürəkkəb ictimai-siyasi şəraitdə Qafqaz regionunda ölkənin şəriksiz liderlik nüfuzunun möhkəmləndirilməsinə, beynəlxalq təşkilatlarla, xarici dövlətlərlə əlaqələrdə intensivliyin artmasına xidmət edir.

Prezidentin ölkənin ayrı-ayrı bölgələrinə səfərləri "əsl siyasət real, konkret iş görməkdən ibarətdir" tezisinin real nəticələrinə olan ümidləri inama çevirdi. Və xalq gördü ki, ölkə başçısının fəaliyyəti Söz və İşin vəhdəti nümunəsidir.

Ölkədə daxili siyasi sabitliyə nail olunması hər zaman dövlətlə xalq arasında inam və birliyin göstəricisi olmuşdur və bu gün də belədir.

Hüquqi dövlət quruculuğu xətti az qala hər ili "Amnitsiya ili" kimi də yadda qalır.

Ölkə başçısının gündəlik fəaliyyətində əsas xətt Qarabağ probleminin həlli, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin olunması ilə bağlı aparılan siyasətin davamıdır.

Prezident İlham Əliyevin bütün çıxışları və görüşləri dünyanı bir məsələyə inandırmağa xidmət edir: Ermənistanın tutduğu yol, təkcə Azərbaycanın yox, bütün regionun, eləcə də Cənubi Qafqaz regionunda iqtisadi-siyasi maraqları olan dövlətlərin mənafeyinə ciddi maneədir.

20 il. İlham Əliyevin Prezidentliyinin 20 ili. Böyük tarix üçün elə də böyük zaman deyil. Amma ümidlərin və inamın, inandırmağın və yönəltməyin, cəmiyyətin dinamik və ahəngdar inkişafını şərtləndirməyin bu yolu Azərbaycanın Böyük Yolunun uğurlu davamıdır.

44 günlük tarixi qələbə ilə təqvimindən qaranı, tarixindən yaranı silən Azərbaycan bu gün sürətin və qüdrətin, qətiyyət və şərəfin elə bir məqamındadır ki, fikrin və hissin, düşüncə və hərəkətin nəbzi yalnız "Qarabağ Azərbaycandır!" nidasıyla vurur və yalnız bircə ladda oxunur; "Qələbə, qələbə, ancaq qələbə!" ladında. Zorun və Şərin, biganəliyin və etinasızlığın qərəz və tərəfkeşlik adlı 30 illik əsirliyində əzdirilmiş Azərbaycan haqq savaşında dünyaya hüququn, hərbin, diplomatiyanın, siyasətin elə bir məharətli idarəçilik mədəniyyətini nümayiş etdirir ki, ikili standart hiylələrinin puç olduğunu görən "ikibaşlı oyunların generalları" artıq müttəfiqlik dalğasını "Bakı vaxtı ilə" tutmağa çalışırlar. Azərbaycan sözünün sahibi və söz sahibi kimi, həm də türklüyün, əməkdaşlığın, tərəfdaşlığın, müttəfiqliyin, qonşuluğun "Bakı prosesi" modelini o qədər sadə, aydın, şəffaf,

konkret və hamıya açıq humanist prinsiplər üzərində qurub və bəyan edib ki, onunla “Dəyirmi masa”ya əyləşmək niyyətləri geosiyasi maraqların ciddi korrektəsini zəruri edir.

Azərbaycan regionda qardaşlığın, sülhün təminatçısı adını hərbi cinayətkarlığın misli görünməmiş qəddarlığından qarış–qarış, addım–addım, məzar–məzar keçərək, soyqırım, terror, genosid, ekosid, faşizm, separatizm, vandalizm... fəlakətlərinin ümumiləşdirilmiş adı olan ermənilik taununa qarşı təkbaşına vuruşa–vuruşa qazanır. Gücü–güvənci isə, nazilsə də üzülməyən haqqa inamı, əsgərinin qanı–canı bahasına qoruduğu beynəlxalq hüququn normalarına sadıqlığı, lider – sərkərdəsi ilə bir olan xalq–ordu tandemini idarə edən milli birlik əzmi, cəngavər ruhu diri saxlayan çoxəsrlik qəhrəmanlıq ənənəsi, ən çətin anda tapındığı yazılan–yazılmayan dəyərlərə sədaqət hissi və bir də böyük mədəniyyətidir. Bu mədəniyyətin xüsusi təyinatlı sözü dünya dillərində liderinin, sərkərdəsinin səsi ilə tarixin yaddaşını oyadır, həqiqətin tozunu alır və “Azərbaycan dünyaya bir Günəş kimi doğacaq” (Heydər Əliyev) əminliyini Tarixin səhnəsinə çıxarır. Və bu dəfə feilin zamanını qeyri–müəyyən gələcəkdən sıyrıb, indiki zaman qətiyyətində bəyan edir.

Azərbaycan təkə haqq işi, dogma torpaq uğrunda savaşıdır. Azərbaycan Ordusu təyinləri dəyişir, mifi dağıdır, epik siqlətli süjetyaratma ənənəsini cilalayır, hərbi, qəhrəmanlıq və barış tarixinin janr və üslubi keyfiyyətlərini yeniləyir.

Xüsusi təyinatlı xalq Göylərin uca qatında “Allahın süvariləri” kimi şərefləndirilmiş Türkün və Azərbaycanın qüdrətini Yeni Dünya nizamının Bayraqdarı yüksəkliyinə aparan yolları həm də həqiqətdən güc alan diplomatiya səriştəsi ilə təkə ermənilik şərinədən yox, eləcə də, erməniliyə rəvac verənlərin erməni xislətindən təmizləyir. Hələlik, xalqı bir Bayraq altında birləşdirmiş xüsusi təyinatlı söz – “Qarabağ Azərbaycandır!” – Azadlıq ümidlərini Böyük və Sarsılmaz Qələbə inamına səfərbər etməkdədir.

Bu yolda bu günün ovqatına güc verən, ahəngi tamamlayan Birlik mesajı – “Bir millət – İki dövlət” (Heydər Əliyev) yeni redaktədə – “Bir millət, iki dövlət, bir yumruq!” (İlham Əliyev) – daha güclü, daha əzəmətli və daha möhtəşəm bir ahənglə səslənir, Türk dünyasının, Azərbaycanın ZƏFƏR YOLU ilə TÜRKÜN QIZIL ALMASINI Zamanın Yaddaşına daşıyır.

Hafiz PAŞAYEV

Siyasəti şəxsiyyətlər formalaşdırır *

1993 -cü ilin yayında məni Dövlət Departamentinə görüşə dəvət etmişdilər. Klinton administrasiyasının yüksək vəzifəli şəxsləri Azərbaycanda yaranmış vəziyyətdən narahatlıq hissi keçirirdilər. Keçmiş “Politbüro” üzvü, “KQB” sədri hakimiyyətə gəlmişdi. Mənə verilən suallarda sərtlik hissini duymamaq qeyri-mümkün idi. “Azərbaycan demokratik kursu davam etdirəcəkmi, ölkə yenidən Rusiyanın orbitinə qayıda bilərmə” kimi suallarda yenidən hakimiyyətə gəlmiş rəhbərin strateji xəttinə inamsızlıq hissi duyulurdu. Hər tərəfdən sıxışdırılırdım. Amma təmkinimi itirmirdim. Sən demə, səbr və təmkinlik məntiqin yeganə dayağı ola bilərmiş.

Üstündən bir neçə ay keçir və məni bir daha dövlət departamentinə dəvət edirlər. Eyni otaq, eyni şəxslər. Bu görüş isə o görüşdən deyildi. ABŞ hökumətinin üzü gülümsəyən məmurları özlərini rahat hiss edirdilər. Onların fikrincə, Heydər Əliyev Azərbaycanın ümididir və nəinki Azərbaycanda, ümumiyyətlə bölgədə sabitliyin dayağı ola bilər. Əvvəlki görüşün gərginliyi və sərtliyi mehribanlıqla əvəz olunmuşdu. Eyni otaq, eyni şəxslər, eyni mövzu. Dəyişməyən başqa bir şey də vardı: mənim təmkinim.

İki görüş arasında keçən vaxt ərzində dəyişən tək Ağ ev məmurlarının münasibəti deyildi. Azərbaycanda çox şey dəyişmişdi. Bu dəyişikliklərin səbəbkarı isə, çoxlarının əvvəlcə şübhə ilə yanaşdığı Azərbaycanın yeni Prezidenti Heydər Əliyev idi.

* * *

Vaşinqton Azərbaycandakı hakimiyyət dəyişikliyi yaxından izləyirdi. Siyasi xətdə Rusiya ilə münasibətlərə üstünlük verilsə də, ABŞ-ın Azərbaycanda iqtisadi maraqları var idi və həmin maraqlar ilk növbədə Xəzər neftinin bölüşdürülməsində Amerika şirkətlərinin payını yüksəltməkdən ibarət idi.

Hafiz M. Paşayev. “Bir səfirin manifesti” kitabından seçmələr. “Şərq-Qərb”, Bakı, – 2007

1993-cü ilin payızında Dövlət katibinin müavini Strob Talbot rəsmi səfərlə Bakıda olur. Talbotun bu səfəri diqqətəlayiqdir. Məhz həmin səfər zamanı Talbot Heydər Əliyevin professional və məqsədyönlü bir siyasətçi olduğuna əmin olur. Azərbaycanda hakimiyyət sükranının ciddi bir şəxsin əlində olduğunu yəqin edən Strob Talbot Bakıdan başqa təəssüratla qayıdır.

Sovet İttifaqı süquta uğradıqdan sonra, Qafqazda regional nüfuz boşluğu yaranmışdı. Bu boşluğu doldurmaq uğrunda gedən mübarizə iki mərtəbədə cərəyan edirdi. Birinci mərtəbədə çarpışan oyunçular Rusiya, İran və Türkiyədən ibarət idisə, ikinci mərtəbədə ABŞ, İngiltərə, Fransa və digər geopolitik oyunçularını görmək olardı. Qafqaz geopolitik baxımdan mühüm strateji nöqtə idi. Ən başlıcası isə, Qafqazda neft vardı.

Yeni hakimiyyətə gəlmiş Heydər Əliyevin əsas məqsədlərindən biri hər iki mərtəbədə bir-birinə zidd olan maraqları cilovlayıb, onların arasında balans yaratmaq idi. Bölgədə tək bir dövlətin öz nüfuzunu bərqərar etməsinə yol vermək olmazdı. Buna cəhd edənlərdən ən başlıcası isə Rusiya idi. Əliyev Rusiya ilə dil tapmalı idi. Rusiya keçmiş Sovet İttifaqı ərazisində öz nüfuzunu bərpa etmək üçün MDB-dən siyasi alət kimi istifadə etmək niyyətində idi. İki dövlət arasında gərginlik yaranan faktorlardan ən başlıcası da Azərbaycanın MDB-yə üzv olmaqdan imtina etməsi idi. Elçibəy hökuməti Rusiya ilə münasibətləri gərgin vəziyyətə gətirib çıxarmışdı. Rusiyanın tüğyan edən ehtirasları isə Azərbaycana baha başa gəlirdi. Ölkə ərazisinin xeyli hissəsi Ermənistanın işğalı altında idi, daxili çarpışmalar ölkəni vətəndaş müharibəsinə və parçalanmağa sürükləyirdi. Heydər Əliyev oyanmaqda olan ayının ehtiraslarını sakitləşdirmək üçün ona tərəf addım atmalı idi.

Azərbaycanın MDB-yə qoşulmasına qərar verilir. Xəbər Vaşinqton dairələrində təlatümlü müzakirələrlə müşayiət olunur. Politoloqlar Azərbaycanda strateji təmayülün dəyişdiyi və ölkənin Rusiya orbitinə qayıtmaq ehtimalında olması barədə proqnozlar verməyə başlayır. İctimai rəy buna kəskin etirazını bildirdiyi bir vaxtda hakimiyyət dəhlizlərində durum başqa cür cərəyan edir. Əliyev Türkiyə və İrana qarşı da müvafiq addımlar atır.

Prezident neftin yalnız qara qızıl deyil, eyni zamanda, mühüm xarici siyasət aləti olduğunu başa düşür və bundan məharətlə istifadə etməyə başlayır...

* * *

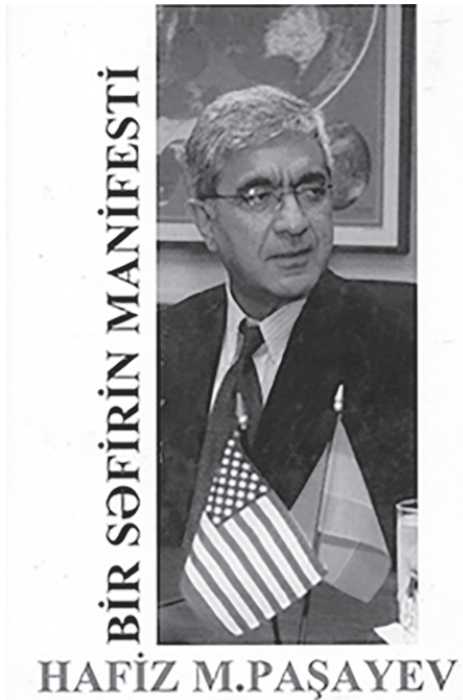
Heydər Əliyevin uzaqgörənliyi ondan ibarət idi ki, qısa bir vaxtda 20-yə yaxın neft müqavilələrinin imzalanmasına nail oldu. Şübhəsiz, bu müqavilələr mühüm iqtisadi əhəmiyyətə malikdir... Ölkəsinin iqtisadi maraqlarını təmin etməklə yanaşı, Prezident beynəlxalq aləmdə siyasi kapital qazanmaq fürsətini də əldən vermirdi. İmzalanan hər bir müqavilə siyasi hadisəyə çevrilirdi.

Heydər Əliyev Qafqazda yeni oyun qaydalarını müəyyənləşdirərək, fəvqəl və regional dövlətləri öz siyasətlərini bu qaydalar əsasında qurmağa dəvət edirdi. Azərbaycan kimi kiçik bir dövlətin, nəhəng dövlətlərlə bərabər hüquqla danışmasını təmin etmək zəka, dünyagörüşü, ən mühümü isə, cəsarət tələb etməlidir. Çıxardığı qərarlar və atdığı addımlara tam əmin olmaq üçün Əliyevə bir şey lazım idi: Bill Klintonla görüş. Heydər Əliyev öz ölkəsinin müqəddəratına münasibəti bilavasitə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Prezidentindən eşitmək, bu fəvqəldövlətin Azərbaycanın müstəqilliyini və onun strateji təmayülünü həqiqətən dəstəklədiyinə əmin olmaq istəyirdi. Klintonla görüş eyni zamanda ABŞ-ın Heydər Əliyevin hakimiyyətini tanıması demək olacaqdı...

* * *

Klintonda maraq doğuran faktlardan biri də Əliyevin keçmişi idi. Qarışısında oturan bu şəxs keçmiş sovet imperiyasını idarə edənlərdən biri idi. Görüşün sonunda Klinton fürsəti əldən vermədi. ABŞ-Rusiya münasibətlərinə toxundu, Boris Yeltsinlə necə davranmaq barədə Əliyevdən məsləhət istədi.

Hadisələrin sonundakı təhlillər onu sübut edir ki, Prezident Heydər Əliyev Nyu-Yorkdakı bu görüşdən öz məqsədinə tam nail olmuşdu. Amerika Birləşmiş Ştatları sözün həqiqi mənasında Azərbaycanı dəstəkləməyə başladı. Süni maneələrin isə arası kəsilmirdi. Nyu-Yorka səfərin son günündə Prezidentin şərəfinə ziyafət təşkil olunmuşdu. Ziyafətdən cəmi bir saat əvvəl Prezident acı bir xəbər aldı. Milli Məclisin sədr müavini Afiyəddin Cəlilov və Prezident Yanında Xüsusi İdarənin rəisi Bakıda qətlə yetirilmişdilər. qətlin siyasi bir aksiya olduğuna şübhə yox idi. Bu acı xəbəri alan Prezident sarsılmadan masa arxasında öz yerini tutdu. Protokolda planlaşdırıldığı kimi, yığılmış qonaqlara kürsüdən eyni qürurla öz ölkəsinin müstəqilliyini tanıtmağa başladı. Yenə qeyd edirəm, övladı dünyaya gətirən hər bir şəxsə valideyn demək olmaz. Valideynlik həm də yenicə dünyaya gəlmiş körpənin qorunub saxlanması, böyüdüb başa çatdırılması, yetişdirilməsi deməkdir. Prezident

Əliyevin Azərbaycan xalqına əsas xidməti məhz bundan ibarətdir. Azərbaycan xalqı müstəqilliyini əldə etdi, Heydər Əliyev bu müstəqilliyi reallığa çevirdi.

* * *

Qəribə bir şəxsiyyət idi Heydər Əliyev. Zəhmi çox böyük idi. Baxışları altında adam sanki əriyirdi. İnsanda müəyyən qorxu hissi yaradırdı...

Bir şəxsi yaxın buraxdıqda, etimad göstərdikdə isə, ondan tam sədaqət tələb edirdi. Ad çəkməyə ehtiyac yoxdur, amma bilirəm ki,

inanıb vəzifə tapşırdığı çox adam ondan üz çevirmişdi. Bu isə Prezidentə dərin təsir bağışlayırdı. Naxələflər az deyildi. Adam fikirləşirdi ki, otuz ildən çox hakimiyyətdə olan bu şəxsə xəyanət edən çox olub. Bəlkə buna görə də həmişə ətrafına sədaqətli kadrlar toplamaq istəyirdi. Bu isə ona baha başa gəlirdi, çünki belə olan təqdirdə, işin əksəriyyətini özü görməli olurdu.

Digər tərəfdən, özünün haqlı və qabil olduğuna inanırdı. Təsadüfi deyildi. Naxçıvanda fəhlə ailəsində doğulan bu şəxs Sovet İttifaqı kimi fövqəldövləti idarə edən liderlərdən biri səviyyəsinə qalxmışdı. Belə həyat yolu özlüyündə bir məktəb olmalıdır. Bu hissiyyətin ona verdiyi qüruru duymamaq mümkün deyildi. Bəlkə də buna görə özünü müəllim, ətrafındakıları tələbə hesab edirdi. Bir müəllim kimi ilk növbədə özünə diqqət tələb edirdi.

Müəllim kimi nə qədər ali olsa da, tələbə kimi bir o qədər də qabil idi. Zəmanəsinin dəyişdiyini və yeni reallıqla ayaqlaşmaq lazım olduğunu başa düşürdü...

Məhz bu tələbəlik xüsusiyyətlərinə görə də mən 1993-cü ildəki Heydər Əliyevlə 2003-cü ildəki Əliyev arasında böyük fərq görürdüm. Statik deyildi bu şəxs. Həyat dəyişdikcə onun həyata baxışları da dəyişirdi. Kim deyə bilər ki, bir vaxt KQB sədri olan bu şəxs müstəqilliyə qədəm basmış yeni bir ölkədə demokratik sistemin yaradılmasında iştirak edəcək. Əminəm ki, zaman keçəcək, illər ötəcək, amma bir məsələ daima politoloqların, tarixçilərin mübahisə

mənbəyi olaraq qalacaq: Heydər Əliyevi demokratik lider adlandırmaq olarmı.

İnsan təfəkkürü daima hər hansı bir məfhumu müəyyən bir çərçivə daxilində şərh etməyə can atır. Təbiidir. Yeni fikrin özəyi formalaşmış fikir olur. Məfhumun müəyyən bir hissəsi həmin çərçivədən və ya formalaşmış fikirdən kənara çıxdıqda, ya ictimai təfəkkür tərəfindən rədd olunur, ya da insan ehtiraslarla üzləşməli olur. Aqibəti heç vaxt qabaqcadan bəlli olmaz. Mahiyyətini isə yalnız zaman anlada bilər.

Belə məsələlərdən biri də Heydər Əliyevin idarəetmə üsulu idi: dəmirqollu demokratiya. Zənnimcə, bu məfhum Azərbaycan tarixində mühüm yer tutacaqdır. Söhbət yalnız bir şəxsin xüsusiyyətindən getmir. Söhbət on illik idarəetmə üsulundan gedir. Və bu idarəetmə üsulu Azərbaycanın müqəddəratının təyin olunmasında mühüm bir dövrə təsadüf edir. Bugünkü realıq sübut edir ki, dəmirqollu demokratiya tarixin sınağından keçmiş idarəetmə üsuludur...

* * *

Yetmiş illik sovet hakimiyyətindən sonra tarix Azərbaycana yenidən müstəqil olmaq imkanı vermişdi. Müstəqillik isə sözdə elan olunsa da, hələ realıqdan çox uzaq idi. 1993-cü ilin yayında Azərbaycan xarici təcavüzün qurbanı idi, vətəndaş müharibəsi və daxildən parçalanmaq təhlükəsi yaranmışdı. Ölkəni bu böhrandan xilas etmək üçün qəti qərarlar çıxarmaq və çıxarılan həmin qərarların yerinə yetirilməsini təmin etmək lazım idi. Bu cür qərarlar isə, parlament iclasında və ya milli referendumda çıxarıla bilməzdi. Ölkədə fikir ayrılığı və hakimiyyət iflicliyi tüğyan edirdi. Dəmir iradəyə ehtiyac var idi...

Ölkəsinə iflic vəziyyətdən çıxartmaq üçün Heydər Əliyevə bir il vaxt lazım oldu. Yenə qeyd edirəm, 1994-cü il sentyabrın 24-də Bill Klintonla qürurlu bir dövlət başçısı kimi görüşürdü. Bu dövlət başçısı Azərbaycanda vətəndaş müharibəsinə son qoymuş, Ermənistanla müharibədə atəşkəsə nail olmuş, ilk neft müqaviləsinə qol çəkmişdi. Bunlara nail olmaq üçün isə, keçmiş sovet məkanında xüsusi idarəetmə üsulunu tətbiq etmişdi: avtoritar demokratiya.

Demokratiyaya inanırdı, lakin onu sırf idxal olunmuş şəkildə qəbul etmirdi. Ən başlıcası isə, bu Qərb məfhumu Azərbaycanda sabitliyə müəyyən bir xələl gətirmək həddinə çatmayıdı, onu cilovlamağı bacarırdı.

Bir faktı da nəzərdən qaçıрмаq olmaz ki, demokratiya ikitərəfli yoldur. Bu yalnız dövlət başçısına və iqtidara aid ola bilməz, kütlə də demokratiyanı eyni qaydada oynamağı bacarmalıdır. Kütlə olaraq isə,

demokratiyanın nə olduğunu hələ tam qavraya bilməmişdi. 1997-ci ildə Vaşinqtonda Corctaun universitetində çıxış edərkən, ona demokratiya barədə sual verdilər. Gülümsədi və qətiyyətlə cavab verdi: “Demokratiya alma deyil ki, gedib bazardan alasan. Onun bərqərar olması üçün uzun zaman tələb olunur.”

1998-ci ildə Prezident seçkiləri kampaniyası zamanı Heydər Əliyevin düşüncə tərzinin şahidi oldum. Yaşca çoxlarından ahıl olsa da, mütərəqqi fikirləri qəbul etmək qabiliyyəti özündən qat-qat cavan şəxslərdən güclü idi. Seçki kampaniyasının yeni standartlara uyğun keçirilməsində, seçkilərin nəticələrinin dünya ictimaiyyəti və xüsusilə, Vaşinqton tərəfindən tanınmasında marağı güclü idi. Vaşinqtonla birbaşa əlaqə saxlayırdı. Məntiq və reallığa uyğun gələn təklifləri dərhal qəbul edirdi...

* * *

Heydər Əliyevlə əvvəllər ünsiyyətim olmamışdı. Bu görkəmli şəxslə ilk söhbətim qəribə bir hadisəyə təsadüf etməli oldu. Bakıda yaranmış siyasi böhran zamanı həbs olunanlar arasında İsa Qəmbər də var idi. Bu, Vaşinqtonda müəyyən narahatlığa səbəb olmuşdu. ABŞ tərəfinin təşəbbüsü ilə təşkil olunmuş rəsmi görüşlərin birində Dövlət Departamenti İsa Qəmbərin azadlığa buraxılmasını tələb edirdi.

Yeni Prezidentin təyinatlarından biri də Lalə Şövkət Hacıyeva idi. Lalə Şövkətin Dövlət katibi kimi yüksək vəzifəyə təyin olunması mütərəqqi bir addım kimi qəbul olunmuşdu. İlk dəfə olaraq azərbaycanlı qadın dövlət strukturunda belə bir ali vəzifə tuturdu. Çoxları bu yüksək kürsüdə Pənah Hüseynovu əvəz edən Lalə Şövkətə dövləti idarəetmədə açıq fikir təmsilçisi kimi baxırdılar. Dövlət Departamentinin İsa Qəmbərin azad olunması barədə tələbini Lalə Şövkət vasitəsilə Heydər Əliyevə çatdırmaq qərarına gəldim. Bu məqsədlə Dövlət katibinə zəng etdim. Mənim mülahizələrimi dinləyən Lalə xanım hiddətləndi: “Da şto vı, on je prestupnik. Vı zastupaetes za prestupnika?”

Siyasət eyni zamanda istehza yuvasıdır. Bir vaxt hiddətlənib İsa Qəmbəri cinayətkar elan edən və onun həbsxanada saxlanmasını məqsədəuyğun hesab edən Lalə Şövkət cəmi bir neçə il sonra müxalifətin sıralarına qoşulub, İsa Qəmbəri özünün müttəfiqi elan edir və onu Azərbaycana qaytaran Heydər Əliyevə qarşı siyasi mübarizəyə qatılır. Siyasət eyni zamanda ikrah və istehza toplusudur. Kim deyə bilər ki, siyasətdə prinsiplər maraqlardan üstün tutulur!

Dövlət katibinin hiddət və mülahizələrinin qənaətbəxş olmadığını başa düşüb, birbaşa Heydər Əliyevə məruzə etməyi qərara aldım. Beləliklə, Heydər Əliyevlə ilk söhbətim Müsavat Partiyasının sədri İsa Qəmbər barədə oldu. Əliyevlə Lalə Şövkət arasında fərqi sezməmək qeyri-mümkün idi. Prezident telefonda mənim məruzəmi axıra qədər dinlədi. Diqqətinin yayınmadığına tam əmin idim. Nəhayət, səbir və təmkinlə cavab verdi. “Hər şeyi yaxşı başa düşürəm, – dedi, – amma amerikalılara onu da çatdırın ki, indi buranı idarə etmək o qədər də asan deyildir.” Bir neçə gündən sonra İsa Qəmbər azad olundu.

İlk dəfə Heydər Əliyev idarəetmə üslubu ilə rastlaşdım. Çıxardığı qərarlar bəzilərinin tərəddüdünə, bəzilərinin isə hiddətinə səbəb olardı. Verdiyi qərarın hansı məntiqə əsaslandığını anlamaq həmin an çətin olardı. Yalnız vaxt hər şeyə aşkarlıq gətirərdi. Müəyyən zaman keçdikdən sonra bir vaxt tərəddüd və ya hiddət doğuran qərarın əslində müəyyən bir vaxt məqsədə xidmət etdiyini başa düşürdün. Heydər Əliyevdən aldığım ən böyük dərs də məhz bundan ibarət idi. Prezidentin hərəkətlərini tələsik yozmağa ehtiyac yox idi. Heydər Əliyevi tam başa düşmək üçün vaxt lazım idi.

* * *

Siyasət ikrah və istehza ilə dolu ola bilər. Bu subyektiv bir faktdır. Amma başqa bir fakt da vardır və bu faktı danmaq qeyri – mümkündür. Siyasət yetişmiş sənətkarlar meydanıdır. Heydər Əliyev belə sənətkarlardan idi. Zənnimcə, millətpərəstlik, professionallıq və dövləti idarəetmə təcrübəsi bu şəxsin ən böyük istedadı idi. Ümumdünya geopolitik şahmat taxtasında məharətli oyunçu kimi tanınan və bu ləqəblə də tarixdə qalacaq Heydər Əliyev, istər daxildə, istərsə də xaricdə siyasi şahmat oyununu məharətlə udub, müstəqilliyimizin qorunması və inkişafında həlledici rol oynayıb. Bu mənada bu şəxsin bir siyasi xadim kimi Azərbaycan xalqına və dövlərchiliyinə xidmətləri əvəzsizdir.

* * *

...Çıxardığı qərarlar bəzilərinin tərəddüdünə, bəzilərinin isə hiddətinə səbəb olardı. Verdiyi qərarın hansı məntiqə əsaslandığını anlamaq həmin an çətin olardı. Yalnız vaxt hər şeyə aşkarlıq gətirərdi. Müəyyən zaman keçdikdən sonra bir vaxt tərəddüd və ya hiddət doğuran qərarın

əslində müəyyən bir məqsədə xidmət etdiyini başa düşürdüm. Heydər Əliyevdən aldığım ən böyük dərs də məhz bundan ibarət idi. Prezidentin hərəkətlərini tələsik yozmağa ehtiyac yox idi. Heydər Əliyevi tam başa düşmək üçün vaxt lazım idi.

Dünyaya övlad gətirən hər bir şəxsə valideyn demək olmaz. Valideynlik yenicə dünyaya göz açmış körpənin qorunub-saxlanması, böyüdülmə-yetişdirilməsi, boya-başa çatdırılması deməkdir. Heydər Əliyev Azərbaycanın yenicə doğulmuş müstəqilliyini reallığa çevirdi, bu körpə dövlətin dünya xəritəsində ləyaqətli yer tutmasına imkan yaratdı. Həyatının son dəqiqəsinə kimi gördüyü işdən şərəf duydu, ləyaqətini uca tutdu. 2003-cü ilin payızında Klivlend xəstəxanasında idi. Mərkəzi Seçki Komissiyasına məktub yazıb, prezidentliyə namizədliyini geri götürdü. Bu sənədə qol çəkib mənə qaytardığı an həmişə xatirimdə qalacaqdır. Heydər Əliyev yataqda belə dövlət xadimi olaraq qalırdı. Bu məğrur şəxsin üzünə qürurla baxıb “Cənab Prezident, bilin ki, Siz mənim üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti olaraq qalacaqsınız”, dedim.

Həyatının son anlarını yaşayan bu müdrik siyasi xadim otuz ildən çox vaxt ərzində xalqına göstərdiyi xidmətin dəyərlərinə şübhə etmirdi. Əksinə, onu maraqlandıran dövlətinin əldə etdiyi nailiyyətlərin və özünün yaratdığı irsin qorunub-saxlanması, dinc yolla davam etdirilməsi idi. Bakıdan Prezident kimi getdi. Bakıya isə millətinin ona verdiyi “baba” ləqəbi ilə qayıtdı. Milyonlarla azərbaycanlı Heydər babaya öz ehtiramını izhar etmək üçün Bakıya axışb onunla son vida mərasiminə qoşuldu.

Millətin aliliyi onun mədəniyyətində təşəkkür etmək qabiliyyətinin olması ilə ölçülər.

***Hafiz M. Paşayev. Bir səfirin manifesti.
“Şərq-Qərb”, Bakı, 2007, 248 səh.***

Rüstəm KAMAL

Heydər Əliyev: milli hissiyyatın ışığı

Ulu Öndər Heydər Əliyevin dilində “milli hissiyyat” ifadəsi diqqətimə çox çəkirdi. “Milli hissiyyat” onun çıxışlarında, məruzələrində dönə-dönə vurğuladığı “milli təfəkkür”, “milli şüur”, “milli heysiyyat”, “milli kimlik” anlayışlarını özündə ehtiva edir, bütövlükdə isə milli dövlət quruculuğunun ən vacib proqramı olan azərbaycançılıq ideologiyasının əsasını təşkil edir. “Milli hissiyyat” ideyası Ulu Öndərin yaşam fəlsəfəsinin, siyasi - ictimai fəaliyyətinin mənbəyidir.

“Milli hissiyyat” anlayışı yalnız fərdi düşüncəyə xas olan kateqoriya deyil, “kollektiv təhtəşüur” hadisəsidir. “Milli olmayan beynəlmiləl də ola bilməz” – bu, təkzibolunmaz faktdır. Akademik Nizami Cəfərov haqlıdır ki, “öz millətinə lazım olmayan bir insan heç bir millətə lazım deyil. Hələ də dünyada ümumbəşəriyyət aparıcı yerdə deyil, hələ də milli hisslər, milli problemlər dünyanı idarə edir...” (5, 180)

Ölkənin tarixinə, keçmişinə qururunun, gələcəyinə ümidinin, bu millətin varlığına sevgisinin ifadəsidir. “Biz öz tarixi köklərimizlə, milli köklərimizlə, mənəvi dəyərlərimizlə, milli-mənəvi sərvətlərimizlə, böyük tariximizlə fəxr edə bilərik” – deyəndə də məhz bu anlamı nəzərdə tuturdu.

Məhz “milli hissiyyat” ideyasını xaricdə yaşayan, dünyanın müxtəlif yerlərinə səpələnmiş soydaşlarımızı vətənlə bağlayan təməl dəyərlərdən hesab edirdi, dövlətyaradıcı, millətyaradıcı amil kimi irəli sürürdü.

“Milli hissiyyat” anlayışı altında etnik-mədəni dəyərləri, mənəvi keyfiyyətləri nəzərdə tuturdu. O, mədəniyyətimizin bütün sahələrinə – memarlığa, ədəbiyyata, musiqiyə, dilə bu prizmadan baxırdı (5, 180).

Heydər Əliyevin ilk təhsili memarlıq ilə bağlı idi, memarlıq cərəyanlarını və üslublarını gözəl bilirdi. Amma müasir Azərbaycan memarlığında milliliyin tərəfdarı idi, memarlara öz işlərinə “milli təfəkkürlə yanaşmağı” tövsiyə edirdi. Klassik memarlıq abidələrimiz – Şirvanşahlar sarayını, Möminə Xatun məqbərəsini, Xudafərin körpüsünü və s. həmişə onlara nümunə göstərirdi: “8000 il bundan əvvəl Azərbaycan memarları bütün Şərqdə məşhur olan abidələr yaratmışlar. Əcəmi Naxçıvanının yaratdığı

abidələr təkcə Naxçıvanda deyil, Şərq ölkələrinin bir neçəsində də qalmaqdadır. Şirvanşahlar sarayını tikən memarlar öz işlərinə əsl milli təfəkkürlə yanaşmışlar” (1, 232).

Müasir memarlıqda milli üslubun vacibliyini vurğulaması və düşüncədən gəlirdi, Naxçıvanda H.Cavidin məqbərəsi ilə bağlı göstərişlərində də memarlardan Əcəmi ənənəsinin tətbiq olunmasını tələb edirdi: Möminə Xatun məqbərəsi kimi, Hüseyn Cavid məqbərəsi də milli tarixin simvoluna çevrilməlidir. “Mən belə fikirləşirəm ki, bu məqbərəni xaricdən görəndə də fikir cəmlənsin və onun içərisində olanda da fikir dağılmasın. Məqbərənin miqyası da buna uyğun olmalıdır. Şübhəsiz ki, biz bu layihələrdə müasirliyi nəzərə almalıyıq. Həm də burada Azərbaycanın milli memarlıq ənənələri nəzərə alınmalı və orada bunun nəticələri olmalıdır. Bu mütləq lazımdır..

Əsas fikrim belədir: qəbir məqbərənin içində olsun və orada elə bir şərait yaradılsın ki, insan girib orada ziyarət edə bilsin, qəbrin yanında dursun, düşünsün. Məqbərənin o tərəfdən, bu tərəfdən açıq olmasının tərəfdarı deyiləm. Tarixən yaradılan məqbərələrin də hamısı tamam örtülü olmayıb. Məsələn, Möminə Xatun məqbərəsi tam qapalıdır, ancaq haradansa yuxarıdan bir balaca işıq düşür. Belə də olmalıdır. Bayaq Molla Pənah Vaqifin məqbərəsini ona görə yada saldım ki, o həm qapalı idi, həm də hər yerdən içəri işıq düşürdü. Elə etmək lazımdır ki, bu məqbərənin içində sakit bir mühit olsun”.

Prezident sarayının inşasında bu amili qabardır:

“Bax, bu binanı (Prezident sarayını – R.K.) tikəndə də belə oldu. Binanın layihəsinin müəllifləri, xüsusən Tahir Abdullayev tez-tez mənim yanıma gəlirdi. Mən dəfələrlə ona demişdim ki, bu binanın tamamilə milli xarici görkəmi olmalıdır. İndi bu binada gördüyümüz milli elementlər barədə biz o vaxt dəfələrlə fikir mübadiləsi aparmışdıq. O zaman mən onu məcbur etdim ki, binanın heç olmasa iki mərtəbəsinin pəncərələri milli üslubda olsun. Məndən olsaydı, o vaxt bu binanı (Prezident sarayını – R.K.) daha da milli görkəmli edərdik. Hər halda, hesab edirəm ki, bu bina yaxşıdır, xarici görünüşü gözəldir.

Bir dəfə rəhmətlik Mikayıl Hüseynova dedim ki (mən arxitektura fakültəsində oxuyarkən, o mənim müəllimim olmuşdur), vaxtilə sizin kitablarda milli ornamentlər var idi. Gətirin baxaq. Sonra Mikayıl Hüseynov və Rasim Əliyev gəldilər, mən kitabdakı həmin ornamentləri göstərdim və xahiş etdim ki, bax, bunları divara salın.”

Müdrək dövlət rəhbəri yaxşı bilirdi ki, bir millətin hissiyyatını şərtləndirən ən vacib amil milli dildir, Ana dili ideyasıdır: “Millətin milliliyini saxlayan onun dilidir. Şübhəsiz ki, musiqi də, ədəbiyyat da, ayrı-ayrı tarixi abidələr də millətin milliliyini təsdiq edir. Amma millətin milliliyini təsdiq edən onun dilidir” – deyirdi və inanırdı ki, vətəndaşın milli hissiyyatını ana dili formalaşdırır.

Ona görə də bütün siyasi fəaliyyətində Azərbaycan dilinin inkişafına xüsusi önəm verirdi, dilimizə dövlət səviyyəsində diqqət və qayğı göstərirdi. Sovet totalitar rejiminin siyasi-ideoloji basqılarına və yasaqlarına baxmayaraq, respublikada Azərbaycan dilinin nüfuzunu qoruyurdu və onu “böyük dil”in (rus dilinin) təzyiqlərindən müdafiə edirdi. Milli dilin konstitusion hüquqlarının qorunması, bu millətin hüquqlarının, əslində isə, milli dövlətçilik şüurunun itməməsi demək idi. Ona görə də sovet imperiyasının tərkibində, rus dilinin hökmranlığı dönməndə cəsarətlə və siyasi uzaqgörənliklə Azərbaycan dilini dövlət dili kimi 1978-ci il Konstitusiyasında təsbit və təsdiq edə bilmişdir. Dövlət rəhbəri gənclərdən dönə-dönə tələb edirdi ki, “Azərbaycanın xətalara düşməsinə imkan verməsinlər. Onlar düz yolla, doğru yolla “milli hissiyyatlar” yolu ilə getməlidirlər” (bax: 5).

Heydər Əliyev mədəniyyətimizin inkişaf tarixini milli hissiyyatın formalaşması tarixi kimi mənalandırırdı. Onun mədəniyyətlə, ədəbiyyatla bağlı görüşlərində də millilik duyğusunun inkişafı ən mühüm nəzəri və ideoloji-fəlsəfi xətt kimi keçir.

Tarixi və mədəni keçmişimizlə qürur duymağı, onu dərinləndirən öyrənməyi, millilik ideyasının və özünün dili ilə desək, “milli hissiyyatın” əsas mənbəyi hesab edirdi. “Bizim zəngin tariximiz, qədim mədəniyyətimiz və milli-mənəvi dəyərlərimiz “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunda öz əksini tapmışdır. Bu epos bizim ümumi sərvətimizdir və hər bir azərbaycanlı onunla haqlı olaraq fəxr edə bilər. Dastanın məzmununu, mənasını, onun hər bir kəlməsini hər bir azərbaycanlı məktəbdən başlayaraq bilməlidir. Bu, bizim ana kitabımızdır və gənclik bu kitabı nə qədər dərinlənsən bilsən, millətini, xalqını, vətənini, müstəqil Azərbaycanı bir o qədər çox sevməkdir.” “Kitabi-Dədə Qorqud” sadəcə oğuznamələr toplusu, möhtəşəm epos deyil, həm də milli tariximizin qururverici səhifəsidir. Heydər Əliyev də bu mənada diqqətini oğuz eposuna yönəldirdi.

“Kitabi-Dədə Qorqud” da bir qəhrəmanlıq dastanı kimi belə qəhrəmanlıq nəğmə və əhvalatlardan yığılaraq möhtəşəm, milli tarix halına gəlmişdir (4, 10-11).

Milli məfkurə tariximizin Heydər Əliyev mərhələsi vardır. Milli məfkurənin inkişafı üçün milli dövlətçilik ideallarına (ideya məslək liderliyinə!) həmişə ehtiyac vardır. İxtisasca tarixçi olan Heydər Əliyev qəti inanırdı ki, “Kitabi-Dədə Qorqud”u milli tarix halına salan da atalarımızın hünər əməlləridir, milli dövlət qurmalarıdır.

Milli-mənəvi dəyərlərin daşıyıcısı olmaq bir tarixi şəxsiyyət kimi H.Əliyevin özündə qürur və şərəf duyğusu yaratmışdı və yaxşı bilirdi ki, “xalqın ən böyük sərvəti onun milli mənliyi, milli qürurudur ki, o da yalnız tarixdən gəlməklə, dədə-babaların keçdiyi yolu yaxşı bilib mənəvi sərvətə çevirməklə qazanılır” (6, 109). Onun dərin inamına görə, “Dədə Qorqud”un öyrənilməsi, təbliği hər bir vətəndaşın milli borcudur.

Heydər Əliyev yaxşı anlayırdı ki, bu xalqın əsrlər boyu milli mövcudluğunu, milli kimlik obrazını qoruyub saxlayan söz sənəti olmuşdur – ədəbiyyatımıza, şairlərimizin yaradıcılığına bu yöndən – dilimizin qoruyucusu, “milli hissiyyatların” tərcümanı kimi yanaşırdı. “Bizim ədəbiyyatımızın xalqımıza etdiyi ən böyük xidmət ondan ibarətdir ki, şairlərimiz, yazıçılarımız öz əsərləri ilə Azərbaycanda, xalqımızda, millətimizdə daim milli hissiyyatları qorumağa çalışmışlar. Milli özünüdərk, milli oyanış, dirçəliş prosesi xalqımıza, birinci növbədə ədəbiyyatdan keçir.” Böyük şairimiz Füzuliyə də bu baxımdan qiymət verirdi: “Məhəmməd Füzulinin ən böyük xidmətlərindən biri də, öz dövrünün və ondan sonrakı dövrün mürəkkəb proseslərinə baxmayaraq, türk dilini, ana dilini yaşatmasından, onu yüksəklərə qaldırmasından ibarətdir” (1, 99-100).

Səməd Vurğun yaradıcılığı Heydər Əliyev üçün “milli hissiyyatın” poetik kimliyimizin “pasportlarından” biri idi. S.Vurğun poeziyasına sevgisi və inamı bu məntiqdən irəli gəlirdi. “Səməd Vurğunun şeiri Azərbaycan dilini zənginləşdiribdir, inkişaf etdiribdir. Azərbaycan dilini hər bir azərbaycanlı üçün sevimli, şirin edibdir. Bu da Səməd Vurğunun Azərbaycan xalqı qarşısında böyük xidmətlərindən biridir. Səməd Vurğun şerinin böyüklüyü, eyni zamanda gözəlliyi ondan ibarət idi ki, onun hər kəlməsi, hər sətiri hər bir azərbaycanlının qəlbinə çatırdı, onun beynini fəth edirdi, onu öz təsiri altına alırdı” (1, 361).

Böyük şairin “Vaqif” dramına milli tarix və milli şəxsiyyət aspektində dəyər verirdi. Onun fikrincə, “Vaqif” pyesinin XX əsr mədəniyyət, ədəbiyyat tariximizdə “əsas xidməti Azərbaycan xalqına, onun Molla Pənah Vaqif kimi bir şəxsiyyəti kimi tanıtmasıdır. “Vaqif”i geniş tanıtmmaq, onu xalqa daha da yaxınlaşdırmaq, Vaqif şəxsiyyətini açmaq, onun surətini xalqa göstərmək və Vaqifi xalqa doğma etmək – bunların hamısını Səməd Vurğun etdi.

Azərbaycan Dram Teatrının tarixində “Vaqif” pyesi bir inqilab oldu.

Səməd Vurğun bir əsərlə bizim milli mədəniyyətimizə, ədəbiyyatımıza, mədəniyyətimizə aid nə qədər böyük məsələləri həll edibdir. Səməd Vurğun xalqımıza nə qədər böyük xidmətlər göstərmişdir” (1, 361-362).

Ulu Öndərin Azərbaycanlı olmağı ilə fəxr etməsi də dərin millilik hissiyyatından gəlirdi: “Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən Azərbaycanlıyam. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı – Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq” (1, 436).

Onun milli hissiyyatının müqəddəs bir obyektı vardı – Azərbaycan! Bəlkə ona görə də Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeirini bir ana laylası kimi, Tanrı duası kimi həmişə qəlbində yaşadırdı!

Bu şeir yalnız bir xalqın keçmişinin və bu gününün vəsfi deyildi, həm də gələcəyini proqramlaşdıran bir sevgi nəğməsidir: “Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeiri dillərdə əzbər olubdur. Bilirsiniz o qısa sözlərdə o qədər dərin mənalar var ki, həmin sözləri hər bir insan dilinə gətirib, təkrar edərkən öz xalqına, ölkəsinə bir daha öz məhəbbətini, sevgisini, sədaqətini ifadə edir.

*El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum, yuvam, məskənim sən!
Anam, doğma vətənim sən!
Ayrılarımı könül candan?
Azərbaycan, Azərbaycan!*

Biz Səməd Vurğunun ruhu qarşısında baş əyərək deyə bilərik: Əziz şairimiz, sənin canın qədər sevdiyin Azərbaycan bu gün müstəqil dövlətdir. Sənin canın qədər sevdiyin xalqın bu gün azaddır” (1, 366).

Əslində, bu sözləri onun özünə də şamil etmək olar.

Sonuncu tədbirlərin birində Ulu öndərin bu şeirdən həmin parçanı söylərkən necə qəhərləndiyinin və bu “Milli hissiyyatın” mistik və magik enerjisinin şahidi olduq...

ƏDƏBİYYAT

1. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz ədəbidir. IV kitab. Bakı, 1997
2. Heydər Əliyev. Müstəqillik yolu. Bakı, 1997
3. Heydər Əliyev. Milli varlığımızın mötəbər qaynağı // Dədə Qorqud dünyası (məqalələr). Bakı, 2004
4. Heydər Əliyev. Zəngin tariximizin hər səhifəsini açmaq, geniş tədqiq etmək, onu xalqımıza və dünyaya təqdim etmək müqəddəs vəzifədir (“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının 1300 illik yubileyi üzrə Dövlət Komissiyasının iclasında yekun nitqi) // “Azərbaycan” qəz., 1999, 18 fevral
5. Cəfərov N. Seçilmiş əsərlər. 5 cildə, IV cild. Bakı, 2007
6. Cəfərov N. Ümummilli lider: Azərbaycandan türk dünyasına. Bakı, “Elm və təhsil”, 2003

Hakimiyyətdə olduğu illərdə Heydər Əliyevin yüzlərlə səfəri olmuşdur. Onun unudulmaz siması, onun obrazı səfər iştirakçılarının ömrü boyu yadından çıxmır. Belə səfərlərdən ikisini “Azərbaycan” jurnalının oxucularının diqqətinə təqdim edirik.

Maksud İBRAHİMBƏYOV

KEÇMİŞ GÜNLƏRDƏN

1970-80-ci illərdə pambıq yığım mövsümündə Heydər Əliyev respublikanın rayonlarına gedərdi və hərdən yazıçıları da özü ilə aparardı.

Belə səfərlərin birində Heydər Əliyev Mərkəzi Komitənin o zamankı ikinci katibi Puqaçovla birlikdə birinci vagona gedirdi. MK-nın kənd təsərrüfatı və sənaye üzrə katibləri, kənd təsərrüfatı, tikinti və daxili işlər nazirləri, ticarət naziri, eləcə də Aeroflotun respublika filialının rəisi hərbi təyyarəçi Nuru Əliyev, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri İmran Qasımov və mən ikinci vagondaydım. Üçüncü vagona isə jurnalistlər gedirdi.

Rayon mərkəzinin dəmiryol vağzalında mətbuat işçilərinin vagonunu qatardan ayırdılar, qabaqdakı iki vagon isə yoluna davam etdi və gəlib cənnətməkan bir bağda dayandı. Gec olmasına baxmayaraq, biz şam yeməyinə oturdum. Qatardan təxminən iyirmi metr aralı çəmənlərdə masa qoyub süfrə açmışdılar. Heydər Əliyevlə ikinci katib şam yeməyinə gəlməmişdilər, yalnız ikinci vagonun sakinləri – biz oturmuşduq. Həmin gün Bakı şəhəri Lenin ordeni ilə təltif olunduğundan bizim şam süfrəmiz elə ilk dəqiqədən rəsmi ziyafətləri xatırladırdı. Mərkəzi Komitənin kənd təsərrüfatı üzrə katibi qalxıb dedi ki, müharibənin (1941-1945 müharibəsinin – red.) ilk günündən ta sonuna kimi çox çətin şəraitdə ölkədə istehsal olunan neftin və neft məhsullarının 80 faizini Azərbaycan ve-

rirdi və bunun da hesabına Sovet İttifaqı Hitler Almaniyası üzərində qələbə qazandı. Üstəlik, Azərbaycan vətəndaşlarının hər beş nəfərdən biri cəbhədə həlak olmuşdur. Elə buna görə də, respublikamız hökumətimizin yüksək mükafatına layiqdir. Sonra bütün məclis iştirakçıları bir-bir çıxış edib, hamısı sözbəsöz onun dediyi sağlığı təkrar etdi.

Nəhayət, mənə də növbə çatdı. Mən öncə çıxış edən natiqlərin dedikləri ilə tamamilə razılaşdım, daha doğrusu, onların dediklərini səliqə ilə təkrarladım, amma bir əlavə elədim, dedim: "Allah göstərməsin, Almaniya ilə bir də müharibə başlasa, Bakını dərhal düşməyə təhvil vermək lazımdır. Çünki, müharibənin ilk aylarındaca almanlara təslim olan bir neçə şəhər qəhrəman – şəhər adına layiq görüldülər. Amma bizə niyəsə orden verdilər..." Süfrə yoldaşlarımdan çənələrinin sallanmasından başa düşdüm ki, mənim tostum uğursuz alınıb. MK-nın kənd təsərrüfatı üzrə katibi dedi ki, işi var və durub kupesinə getdi. Onun ardınca, demək olar ki, dərhal o birilər də növbə ilə bir-bir sağollaşıb getdilər. Masa arxasında ancaq İmran Qasimovla Nuru Əliyev qaldı. Hə, yeri gəlmişkən deyim ki, mənim sözlərimə ancaq Nuru Əliyev dəstək verdi:

– Məncə, Maksud düz deyir! Həqiqətən də onlara qəhrəman adı veriblər, amma bizə – orden!

İmran Qasimov Nuru Əliyevin sözlərinə məhəl qoymadı. Üzünü mənə tutub:

– Sən axı yazıçısan, – dedi. – Hələ cavan olmağına baxmayaraq, ilk dəfə belə ciddi bir tədbirdə Yazıçılar Birliyini təmsil etməyə dəvət olunmusan. – İmran Qasimov çox pərt olmuşdu. – Bir bax gör nə gözəl Ay çıxıb, bülbüllər oxuyur, sənsə... Camaat respublikamızın ölkənin ən yüksək ordeni ilə təltif olunmasına ürəkdən sevinir, sənsə hər şeyi korladın. Özünü də zərbə altında qoydun.

Mən bir qədər diqqət edib, ehtiyatla dedim:

– Məncə, qaratoyuqdu oxuyan.

– Qaratoyuqdu, yoxsa bülböldü, nə fərqi var?! Məsələ bundadır mayar?...

Mən sənənin atanı çox yaxşı tanıyırdım; necə də gözəl insandı – əsl ziyalıydı, özü də çox nəzakətli, hər şeyin yerin bilən insandı. Sənsə mübahisə edirsən: bülbül deyil, qaratoyuqdu! – Olduqca həssas, mehriban bir insan olan İmran Həşimoviç kədərli-kədərli başını yelləyib vaqona sarı yollandı.

Düzü, baş vermiş hadisə mənə pis təsir bağışlamışdı, amma nə etmək olardı, vəziyyəti düzəltmək mənim qüvvəm xaricindəydi.

Səhər sənişinlər vaqonun yanında yığıldılar. Bir azdan Heydər Əliyev Puqaçovun müşayiətilə vaqondan düşdü. Üzündə xoş bir təbəssüm,

hamı ilə bir-bir əl verib görüşdü. Mənə çatanda təbəsüm yox oldu. Üzünün ifadəsindən başa düşdüm ki, əlimdən acıqlıdır. Əlimi sıxasıxa ciddi və soyuq tərzdə:

– Sən də zarafatından qalmırsan, – dedi.

Vəssalam...

Qatarın sərnişinləri maşınlara əyləşdilər və biz Bərdəyə yollandıq.

Maşınlarımızın gəlib dayandığı yerdən ucsuz-bucaqsız pambıq tarlası başlanırdı. Bizi rayonun məsul işçiləri qarşılayırdı. Tarlada bir pambıqçı belə görünmürdü. Hamı Heydər Əliyevi salamlamağa gəlmişdi. Məni heyratə gətirən o idi ki, onların çoxunu Əliyev şəxsən, adı ilə tanıyırdı. Yalnız məhsul yığımının planı haqqında danışmırdılar, söhbət eləyir, zarafatlaşırdılar, hansısa maraqlı əhvalatları yada salırdılar. Kəndli qadınlardan biri rəhbərə sonsuz istəyini və valehliyini cilovlaya bilməyib onun boynuna sarılmağa cəhd etdi, amma o ani reaksiyası hesabına qadını lazımı məsafədə saxlamağa nail oldu.

Söhbətdə hamı iştirak edirdi, bir məndən başqa. Məni söhbət eləyən əsas dəstədən kənara sıxışdırmışdılar, hələ dünən mənə xüsusi diqqət göstərən, mənimlə nəzakətlə davranan vaqon yoldaşlarım, elə bil məni heç görmürdülər. Ümumiyyətlə, bu yaranmış vəziyyətin təsirindən məndə qəfildən elə bir hiss yaranmışdı ki, sanki məndə çox xoşagəlməz yoluxucu dəri xəstəliyi var və məndən kənar durmaq məsləhətdir.

Bir sözlə, həyatın bizə bəxş etdiyi bu kənd bayramında mən özümü yad bir adam kimi hiss elədim. O qədər yad idim ki, hətta rahat bir yer tapıb daldalanmaqçün oradan çəkilib getməyimə belə heç kim əhəmiyyət verməmişdi. Təzəcə aralanmışdım ki, birmərtəbəli balaca bir tikiliyə rast gəldim; girəcək qapısının üstünə təbii ölçüdə iki şiş – bir şiş tikə, bir şiş də lülə kabab şəkli çəkilmiş lövhə vurulmuşdu. İçəri bomboş idi; mən o gün orda yeganə müştəri idim. Yeməxananın yiyəsi yeməkçün mənə qayğanaq təklif etdi. Xeyli xahiş-minnətdən, heç yerdə ağzımdan bir kəlmə qaçırmayacağıma söz verəndən sonra mənə bir stəkan əla tut arağı da gətirdi. Arağı böyük məmnuniyyətlə bol məhsul yığımının və rayonun hərtərəfli inkişafının şərəfinə birnəfəsə içdim.

İçəri əməlli-başlı sərin idi. Bayıra çıxanda elə bil qızmar, isti təndirin içinə düşdüm. Dözülməz isti idi. Kənardakı yeganə ağac dərhal diqqətimi çəkdi, özümü verdim onun kölgəsinə. Özüm də hiss eləmədən yuxu apardı məni. Bir qədər sonra – azmı, çoxmu keçmişdi, bilmirəm, – məni oyatdılar.

– Hara yox olmusuz? Sizi Heydər Əliyev görmək istəyir, – çapar niyəsə təlaşlı-tələşli, özü də pıçıltı ilə danışdı və barmağı ilə Əliyevin olduğu yeri göstərdi.

Heydər Əliyev başıaçıq pambıq tarlasının ortasında dayanmışdı. Yarıxuxulu vəziyyətdə mənə elə gəldi ki, tarlanın kənarından ona qədər bir neçə kilometr olar. Xülasə, pambıq kollarına ilişə-ilişə, yumşaq torpağa bata-bata, bürəyə-bürəyə aramızdakı bir neçə yüz metr məsafəni birtəhər qət etdim. Nəhayət, ona lap yaxınlaşanda, yaxınlıqdakı koldan bir pambıq qozası qoparıb sındırdı və mənə göstərdi. Qozanın içərisində kiçik bir yumaq vardı, üstündə də sarımtıl rəngli qurd.

Heydər Əliyev:

– Bax, görürsən? – dedi. – Sovka budu, pambığın qənimidir.

Mən dərhal:

– Elədi, Heydər Əliyeviç, – deyə, təsdiq etdim, – çox iyrənc heyvandı...

Uzun bir fasilə yarandı və mən başa düşdüm ki, bununla da söhbətimiz bitib.

Mən dəstəməzin yanına qayıdanda, hiss elədim ki, vəziyyət dəyişib – əvvəlki deyil. Hamı mənə qarşı əvvəlki kimi nəzakətli və diqqətli idi. Ticarət naziri tərləmiş stəkanda soyuq mineral su təklif etdi mənə; qisasımı aldım ondan; imtina elədim. Həmin gün daha bir neçə tarlaya getdik, hamısında da bizi pambıqçılar və kəndin rəhbər işçiləri böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşılayırdılar. Günün axırına hamı yorulub əldən düşmüşdü. Mənə elə gəlirdi ki, Heydər Əliyev səfərdən razı qalıb, deyilənə görə, yaxşı məhsul olacaqdı. Bir aydan sonra, nəticələr elan olunanda, bu öz təsdiqini tapdı.

Evə, daha doğrusu, qatarımızın durduğu cənnətməkan bağa biz gecə yarısı qayıtdıq. Vaqonumuzun gün ərzində yorulmuş sakinləri yüngülvari şam yeməyindən sonra dağılışıb öz kupelərinə getdilər. İmran Qasımovla mən siqaret çəkməkçün "perronda" bir qədər ləngidik. Sükutu İmran Qasımov pozdu:

– Güman edirəm, səni tarlaya çağırtdırmağının səbəbini başa düşdün də?

– Burda başa düşməməli nə var ki?! Söhbət eləməyə çağırtdırmışdı. Mənim əvvəllər həqiqətən də pambıq ziyanvericiləri haqqında çox az məlumatım vardı, ondan-bundan eşitmişdim.

– Və deyirsən ki, Heydər Əliyev də sənin kənd təsərrüfatı ilə bağlı biliyini artırmaqçün fərdi qaydada səninlə məşğul olmaq qərarına gəlmişdi, hə?... Özün haqqında çox yüksək fikirdə olduğundan mən əvvəllər də şübhələnirdim, – deyə İmran Qasimov gülümsədi.

– Dünənki tostunla hamının keyfinə soğan doğradın. Özün də tək onların yox. Mən bilirəm ordenlə təltif olunmağımıza görə Heydər Əliyev necə sevinirdi. Sənsə hər şeyi korladın. Heç şübhəsiz, o, bərk incimişdi, möhkəm də hirslənmişdi sənin əlindən. Bunu hamı hiss eləmişdi. Amma görəndə ki, komandasının üzvləri dərhal başlayıblar sənə etinasızlıq göstərməyə, onda səni tarlaya çağırırdırlar hamının gözü qabağında təklidə səninlə söhbət elədi. Dəxli yoxdu nə barədə. Bununla o, həmin adamları başa saldı ki, onun həmsöhbəti onların xörəyi deyil. Çünki o, yazıçıdır. Başa düşdün məni?

Biz dinməzəcə oturub siqaret çəkirdik. İliq havada mənim adlarını bilmədiyim güllərin, çiçəklərin ətri vardı. Mən quşların qəribə cəhcəhinə qulaq asırdım.

– Heç bilməzdim ki, qaratoyuqlar belə gözəl oxuyur, – dedim.

– Qaratoyuqlar yox, bülbüllər, – deyə İmran Qasimov ona məxsus yumşaq bir səslə mənim sözlərimə düzəliş verdi. Xeyrxahlığı da hiss olunurdu bu səsdə. – Maksud, indi gecə saat ikidir, bu vaxt bülbüllər oxuyur, qaratoyuqlar, xoruzlar və qarğalar isə sübh tezdən, dan yeri ağarmaq istəyəndə oxumağa başlayırlar, indi isə, nəzərinə çatdırım ki, onlar yatırırlar. Bunu yadında saxla. Gələcəkdə lazımların olar, – əlinin hərəkəti ilə sözümü ağzımda qoydu. – Lazım deyil, yorma özünü! Hətta bu saat başlasan mənə sübut eləməyə ki, kolluqda oxuyan yerli cins keçilərdi, mübahisə eləməyəcəyəm səninlə. Çünki xeyri yoxdur. Gecən xeyrə qalsın! – o, siqaretini söndürdü, qalxıb vaqona sarı yollandı.

– Xeyrə qənşər, – dedim arxasınca. Və həqiqətən, mən ona ürəkdən rahat, xoş gecə arzulayırdım.

O zaman mən bilməzdim ki, o səfər zamanı baş verən hadisələr, bütünlüklə səfərin özü həmişəlik mənim hafizəmə həkk olunacaq. O insanlar – dahi, müdrik Heydər Əliyev, bənzərsiz İmran Qasimov, Nuru Əliyev və ikinci vaqonun bəzi sənişinləri bu gün də gözlərim önündədirlər – canlıdırlar.

“Azərbaycan” jurnalı, 2010-cu ul, № 1

İntiqam QASIMZADƏ

UNUDULMAZ SƏFƏRLƏR

Mən onu həyatda dəfələrlə görmüşdüm. Bir dəfə hətta səfərdə də olmuşdum onunla; belə demək mümkünsə, yol yoldaşı olmuşdum; düz üç gün...

Heydər Əliyevi deyirəm – Ulu öndəri. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevi.

İlk dəfə onu Xalq Maarif Evinin akt zalında, Yazıçılar Birliyinin (o vaxt Yazıçılar İttifaqı adlanırdı) V qurultayında görmüşəm, Respublika rəhbərliyinə təzə gəldiyi illərdi. Bu o vaxt idi ki, hər yerdə ondan danışılırdı; müəssisələrə, zavod-fabriklərə gedirdi, zəhmətkeşlərlə görüşür, söhbətlər edirdi. Bir də eşidirdik ki, insanların gileyləndikləri yerlərə qəfildən baş çəkib: məsələn, hansısa bazara və ya dükanə gedib. Belə qəfil başçəkmələrdən sonra həmin sahələrdə ciddi dəyişikliklər də olurdu. Bir sözlə, hər cür əyintilərə, rüşvətə, dövlət əmlakını mənimsəyənlərə qarşı amansız mübarizə aparırdı. Görünür, elə ona görəydi, - nə idi, camaat arasında belə bir ifadə yaranmışdı; deyirdilər “Mixaylo şəhərdədir” (“Mixaylo” adı Azərbaycanın qəhrəman oğlu Mehdi Hüseynzadəyə işarə idi).

Xülasə, belə bir vaxtda Heydər Əliyev respublikanın rəhbər işçilərindən bir neçəsi ilə Azərbaycan yazıçılarının qurultayına gəldi. Təbii ki, yuxarıda, Rəyasət Heyətində əyləşdilər. Yaxşı yadımdadır, fasilədə, onu müşayiət edənlərdən ayrılıb foyedə toplaşan yazıçılarla görüşür, hətta bəzilərini kənara çəkib, ayrılıqda nə barədə isə danışır. Hər addımı böyük maraq doğururdu. Yazıçılar təəccüblə biri-birindən soruşurdular: “Görəsən, filankəsi hardan tanıyır?” Hiss olunurdu ki, yazıçıları həqiqətən də yaxşı tanıyır.

Bəli, yazıçıları Heydər Əliyev yaxşı tanıyırdı. Və yalnız yazıçıları yaxşı tanımırdı, ədəbiyyatımızdan da xəbəri vardı – məlumatlı idi. Qurultayın gedişatında, çıxışlar zamanı elə qeydlər, müdaxilələr edirdi ki, yazıçılar məəttəl qalırdılar.

Yazıçıların o qurultayı Heydər Əliyevin iştirak etdiyi ilk qurultay idi, amma sonuncu olmadı. Azərbaycanda olduğu vaxt həmişə qurultaylara gəlirdi.

1992-ci ildə hələ ikinci dəfə hakimiyyətə gəlməmişdən əvvəl filarmoniyada yazıçıların növbəti, IX qurultayı keçirilirdi. Anar Heydər Əliyevin Bakıda olduğunu bilirdi və onu qurultaya dəvət etmişdi. O da... gəldi.

Zala daxil olub, arxa cərgələrdən birində oturdu. Anar onu səhnəyə, prezidiumda oturmağa dəvət etdi. Heydər Əliyev nə desə yaxşıdı?! Dedi ki, çox sağ olun, mən orda çox oturub aşağı baxmışam, indi burdan ora baxmaq istəyirəm... Qalxmadı səhnəyə.

Yazıçıların qurultayında sonuncu dəfə o, 1997-ci ilin payızında iştirak elədi; Şəhriyar adına klubda keçirilirdi o qurultay. Birinci sırada oturmuşdu. Qurultay xeyli uzun çəkdi...

Məruzələr dinlənildi, çıxışlar edildi və nəhayət, seçkilərə keçəndə, Heydər Əliyev ayağa qalxdı, üzünü salondakılara tutub: “Qurultayınız çox məzmunlu, maraqlı keçir. Siz indi öz Birliyinizə sədr, katiblər seçəcəksiz. Bu, sizin daxili işinizdir. Güman eləyirəm seçiminiz düz olacaq. Mən artıq gedim. Sizə uğurlar arzu edirəm.” Qurultay iştirakçıları ayağa durub, Heydər Əliyevi sürəkli alqışlarla yola saldılar.

Üstündən 25 il keçir və mən o illəri, ulu öndərin hakimiyyətdə olduğu dövrü, onun ədəbiyyat və incəsənət adamlarına doğma, isti münasibətini məmnunluq hissi ilə xatırlayıram.

Bu qeydlərimin əvvəlində bir dəfə Heydər Əliyevlə səfərdə olduğumu yazmışdım. Üç gün onu lap yaxından görüb hərəkətlərini, insanlarla rəftarını, zəhmət adamlarına münasibətini müşahidə etmək xoşbəxtliyi mənə də nəsib olmuşdu.

1979-cu il idi. Görkəmli yazıçımız, o zaman Yazıçılar Birliyinin sədri olan İmran Qasimov məni yanına çağırıb dedi: “İntiqam, bilirsən, Heydər Əliyev Azərbaycanın rayonlarına ara-sıra səfər edir, görüşlər, müşavirələr keçirir. Bu səfərlərə özüylə yazıçıları, sənət adamlarını da aparır, hazırlaş. Budəfəki səfərinə səni də məsləhət bilmişəm.”

Sabahı gün deyilən vaxtda, axşam saat 8-də Bakı vağzalına getdim. Perronda əsasən sənət adamları toplaşmışdı: bəstəkarlar, rəssamlar; heykəltəraşlar, memarlar da vardı. Bir də mətbuat və televiziya işçiləri xüsusi vaqonların qarşısında durub Heydər Əliyevi gözləyirdilər. Mən də qoşuldum onlara.

Bir azdan o, bir dəstə hökumət adamı ilə perronda göründü. Yaxınlaşıb bir-bir hamı ilə görüşdü. Əlini mənə uzadanda qeyri-adi bir həyəcan keçirdim; əlim onun qüvvətli, dəmir kimi möhkəm, iri əlinin içində itdi. Gözüm qonur gözlərində, salamını aldım.

Xülasə, qatarımız yola düşdü. İlk dayanacağımız Gəncə oldu. Səhər yeməyindən sonra Heydər Əliyev gəldi və maşınlara minib Xanlar rayonunun üzüm bağlarına yollandıq. Təsərrüfatları gəzdik. Hər şey çox maraqlı idi: Əliyevin kənd zəhmətkeşləri ilə mehriban söhbətləri, sorğu-sualları; hər şey. Daha sonra zona müşavirəsi oldu. Günorta fasiləsi elan olunanda bizi – ədəbiyyat və incəsənət adamlarını, müxbirləri, çəkiliş aparan operatorları yaxınlıqdakı yeməxanaya apardılar. Bunu xüsusi yada salmağымda məqsədim var; bir incə məqamı nəzərə çarpdırmaq istəyirəm.

Heydər Əliyev rayonun birinci katibi Aşurovdan soruşur ki, onun səfər yoldaşlarının nahar məsələsi nə vəziyyətdədir? O da cavab verir ki, yoldaş Əliyev, hər şey çox yüksək səviyyədə təşkil olunub.

Biz artıq süfrə arxasında yerlərimizi tutmuşduq ki, bir də gördük Heydər Əliyev içəri daxil oldu, süfrəyə ötəri bir nəzər salıb soruşdu: “Hə, necədir, yeməyinizdən razısınız mı? Nəyə ehtiyac var?” Biz bir ağızdan razılığımızı bildirdik. Dedi: “Yaxşı yeyin, fasilədən sonra axşama kimi möhkəm işləyəcəyik”.

Dedi ki, kimi də oldu; axşama kimi çox gərgin müşavirə keçirildi.

Aydın məsələ idi, Aşurov bizi ac qoymayacaqdı. Amma bununla belə, Heydər Əliyev daxilən narahat idi, əmin olmaq istəyirdi ki, görsün bizi necə rahatlayıblar... Axı, biz onun dəvəti ilə yola çıxmışdıq.

Axşam vaqonlarımıza mindik və səhərə kimi yol getdik. Səhər tezdən Cəlilabada çatdıq. Heydər Əliyevlə mənim aramda yaddaşıma möhkəm həkk olunmuş qısaca dialoq da burda baş verdi.

Bəli, Cəlilabad proqramı təxminən Xanlardakı kimi idi, bir kiçik fərqlə; orda bizi naharda növbənöv kabablardan tutmuş çolpasına qədər, ən ləziz yeməklərə qonaq eləmişdilər, burda – borşa və vermişellə kotletə... Əlbəttə, bu bir zarafatdır. Ciddiyə almayın.

Cəlilabadda təsərrüfatın miqyası Xanlarla heç müqayisəyə gəlmirdi; ucsuz-bucaqsız üzüm bağları, şərab zavodları...

Bir fərq də hava ilə bağlı idi; o gün Cəlilabad çox istiydi. Bağları, şərab zavodlarını gəzdikdən sonra çox böyük bir müşavirə keçirildi.

Səfər artıq başa çatırdı. Adəti üzrə, belə səfərlərin sonunda Heydər Əliyev sənət adamlarını başına yığıb onlarla bir-bir daha yaxından tanış olur, təəssüratlarını dinləyirdi. Bu dəfə də, gecə, təxminən saat 10-11 arası bizi rayon partiya təşkilatı katibinin müşavirə otağına dəvət etdilər.

İki günlük gərgin iş rejimindən sonra Heydər Əliyev kresloda dümağ rəngli qısaqol köynəkdə rahat oturub otaqdakıları gözdən keçirirdi; üzündə xoş bir təbəssüm vardı. Hərdən azca çevrilib sağında əyləşmiş Azərbaycan KP MK-nın ikinci katibi Puqaçova nəsə deyirdi.

Nəhayət, əlinin işarəsiylə bizləri – ədəbiyyat və incəsənət işçilərini bir-bir qaldırmağa başladı:

– Özünüzü təqdim edin...

Növbə mənə çatdı. Qalxıb özümü təqdim etdim:

– İntiqam Qasımzadə; tənqidçi, tərcüməçi, “Azərbaycan” jurnalının məsul katibi.

Ani pauzadan sonra mənə zəndlə baxıb soruşdu:

– İntiqam? Niyə İntiqam? Görünür, bir səbəb olub ki, sənə bu adı qoyublar.

– Bəli, – dedim. – Olub, Heydər Əliyeviç.

– Nə?

– Uzundur tarixçəsi, vaxtınızı almaq...

Sözümü yarımçıq kəsib:

– Eybi yoxdu, mən tələsmirəm, – dedi. – Danış.

Əlac yox idi. Mən belə bir adamı gözləyib danışmalı idim. Başladım:

– Heydər Əliyeviç, mən 1943-cü ilin 12 avqustunda Şuşada anadan olmuşam. Atam Şimali Qafqazda ön cəbhədə döyüşürdü o zaman; piyada qoşunlarında. Rota komandiri idi... Mən anadan olandan bir-iki saat sonra, xalam xəstəxanaya gəlib anama deyir: “Sona, uşağa ad qoy, gedim sənədini alım”. Bildiyimiz kimi, ağır illərdi, adambaşına 300 qram çörək verirdilər. Xalam istəyirdi mənim dünyaya gəlməyim

barədə sənədi tez alsın ki, mənə görə ailəmizə 300 qram da artıq çörək versinlər.

Heydər Əliyev diqqətlə qulaq asırdı.

–...Anam azca əvvəl, əlində qəzet, cəbhə xəbərlərini oxuyurmuş. Orda belə bir cümlə varmış: “Ordumuz Stalinqradda faşist işğalçılarından intiqam aldıqdan sonra, qətiyyətlə əks-hücuma keçdilər...” Xalama deyir: “Get adını İntiqam yazdır”.

Susdum. Heydər Əliyev diqqətlə mənə baxırdı. Puqaçov ondan nəşə soruşdu. Əliyev mənim adımlı rus dilinə çevirib ona dedi: “Görürsüz də, müharibə 40 ilə yaxındır qurtarıb, amma izi qalmaqdadır. Hətta adlarda da...”

Sonra üzünü mənə tutub:

– Otur, əyləş, – dedi. – Füzulidə necədir o? Bilirsən?

Ya intiqam almaq gərək.

Ya da şəhid olmaq gərək.

Yaxşı adın var. Əsl kişi adıdır.

... O gecədən 43 il keçir. Amma ulu öndərlə aramızdakı o dialoq heç yadımdan çıxmır.

Heydər Əliyev Azərbaycanın inkişafı naminə, ölkəmizin dünyaya tanınması naminə gecə-gündüz çalışırdı. Respublikanın problemləri həddindən artıq çox idi. Buna baxmayaraq, hakimiyyətdə olduğu illərdə o, heç vaxt Azərbaycan ədəbiyyatının, Azərbaycan mədəniyyətinin qayğılarını, problemlərini nəzərdən qaçırmırdı, onların həlli üçün mümkün olan hər şeyi edirdi.

1995-ci ildə “Azərbaycan” jurnalının cəmi bir nömrəsi çıxmışdı; səbəb maliyyə problemi idi. O zaman respublikada da vəziyyət hələ o qədər yaxşı deyildi. Buna baxmayaraq, Yazıçılar Birliyinin mətbu orqanlarının keçirdikləri maliyyə böhranı haqqında Anar, Yusif Səmədoğlu Heydər Əliyevə məlumat verib kömək istəyəndə, o, dərhal yazıçıların qəzet və jurnallarının dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi barədə sərəncam verdi.

O vaxtdan “Azərbaycan” jurnalı müntəzəm çıxmğa başladı, nəticədə, bu gün jurnalımız öz yüz yaşını qeyd edir. Və mənə belə gəlir ki, bu il “Azərbaycan” jurnalının 100 yaşının Ulu öndərin 100 illik yubileyi ilə bir vaxta düşməsində də rəmzi bir mənə var.

◆ Elçinin 80 yaşı

ELÇİN

A ktyorlar səhnədə neçə-neçə insanın (personajların) həyatını yaşayır, xarakterini göstərir, düşüncələrini söyləyir, xeyirxahlıq edir, bəd əməllər törədir, bir sözlə, xislətə daxil olur və onu açıb, tamaşaçılara göstəirlər.

Ancaq aktyorlar da insandır, onların da öz həyatı, xarakteri, düşüncəsi var və bəzən onlar öz daxili aləmlərində səhnədə yaşadıkları həyatla təkbətək qalırlar. Artıq səhnə yoxdur və tamaşaçı da, personaj da aktyorun özüdür, onun səhnədən kənar düşüncələridir. Səhnədəki hadisələr artıq rejissorun yox, aktyorun öz yozumu ilə səhnədə deyil, onun daxili aləmində cərəyan edir.

Müəllif bu pyesi aktyorlara ithaf edir.

İki hissə və on bir şəkildən ibarət pyes

**Məkan – Bakı; Kipr
Zaman – 2019-cu il; 1564-cü il**

BEŞYÜZÜNCÜ TAMAŞA

YAXUD

GÜZGÜNÜ SEVMƏYƏN QIZ

İştirak edirlər:

Qəmərli	– məşhur aktyordur. 50 yaşlarında olar, bəlkə də bir az çoxdur.	Aktrisa	– istedadlı aktrisa, universiteti bitirdikdən sonra, teatrda çalışır.
Qız	– elə bil, 27-28 yaşı var. Hərdən Birinci voleybolçu qıza oxşayır.	Yaqo	– Venesiyalı zabit.
Direktor	– yubiley həvəskarı və məsuliyyətli cənabdır.	Emilya	– onun arvadı.
Truppa müdiri	– dinosavrlar dövrünün adamıdır.	Müxbirlər	– həmişəki kimi, məlumat almaq ustalarıdır.
		Birinci voleybolçu qız və onun voleybolçu rəfiqələri	– teatri sevən idman həvəskarlarıdır.

BİRİNCİ HISSƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Qəmərli, Qız, voleybolçu qızlar.

Dənizkənarı bulvarda gözəl bir yaz səhəri.

Dənizin səsi.

Qəmərli skamyada əyləşib və bir müddət ləpələrin mülayim şappıltısına qulaq asır. Sonra başını arxaya əyərək, gözlərini yumur və «Otello»nun son monoloqunu söyləyir.

QƏMƏRLİ (pıçıltı ilə).

Dayanın bir anlığa, izin verin, ağalar,
Getməmişdən sizlərə deyiləcək sözüm var.
Mən öz körpə yaşımdan alışıraq xidmətə,
Senata qulluq etdim, bu, bəllidir dövlətə.
Lakin bunlar bir yana...

Bir dəstə voleybolçu qız səs-küylə qaça-qaça səhnədən keçir.

BİRİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ (*bir əli ilə topu sinəsinə sıxıb, o biri əli ilə göstərərək*). Ora gedək. Orda oynayaq.

Qızlar kənardakı skamyada oturmuş Qəmərliyə baxmadan, eləcə qaça-qaça səhnədən çıxırlar.

Qəmərli yarımçıq kəsdiyi monoloqu davam edir.

QƏMƏRLİ. Lakin bunlar bir yana... Nə çıxar bu sözlərdən? Sizdən son xahişim var: Rica edirəm ki, mən, Bu qanlı macəranı yazarkən məktubda siz Heç nə artırmayınız, heç nə əskiltməyiniz...

Qəflətən kənardan atılan voleybol topu onun sinəsinə dəyib, yerə düşür və Qəmərli diksinərək, gözlərini açıb, ətrafa boylanır.

QIZ (*səhnə arxasından*). Oy!.. Bağışlayın!.. Bağışlayın!.. (*Qaça-qaça səhnəyə daxil olur.*) Çox üzr istəyirəm!.. Sizə bir şey olmadı?

QƏMƏRLİ (*yaxasını cırpa-cırpa*). Yox, narahat olmayın... Ancaq bir az ehtiyatlı oynayın...

QIZ. Hə, düzdü, bağışlayın... Deyəsən pencəyinizin yaxası toza batıb... (*Ona yaxınlaşır.*) Qoyun silim. Bu saat...

Qız Qəmərliyə yaxınlaşaraq, əyilib, onun yaxasını silmək istəyir.

QƏMƏRLİ (*bir az şaşırmış*). Yox, lazım deyil... Özüm silərəm...

QIZ. İcazə verin...

QƏMƏRLİ. Dedim ki, lazım deyil.

QIZ. Sizə mane oldum, hə?

QƏMƏRLİ. Yox. Hər şey qaydasındadı.

QIZ (*əli ilə göstərir*). O tərəfdə oynayırdıq, birdən top əlimdən çıxdı, elə bil, quşdu...

QƏMƏRLİ. Elə bil quşdu?

QIZ. Hə, ordan uçub, gəlib, sizin üstünüzə qondu. (*Gülür.*)

QƏMƏRLİ (*Qız göstərən səmtə baxaraq*). Orda voleybol oynayan o qızları deyirsiniz... (*Təəccüblə.*) Onlar ki, topla oynayırlar...

QIZ (*gülərək*). Onlar oynasın də... Bəyəm, mən özüm öz topumla oynaya bilmərəm?

Qız Qəmərliyə aralanaraq, küncdə düşüb qalmış topu götürür və topu çiləyə-çiləyə onun qarşısına gəlir.

Sizə mane oldum... Bağışlayın...

QƏMƏRLİ. Narahat olmayın.

QIZ. Yəqin, səhər–səhər bura gəlib, hazırlaşırsız, hə? Hə də, bu da bir məşqdır... Təmiz hava, dənizin səsi... Ördəklər də uçub gəlib... Üzürlər... Dənizə baş vururlar... Adam da ki, az... Mən də sizə mane oldum.

QƏMƏRLİ. Eybi yox. Məni tanıdız, elə bu da səhər–səhər yaxşı bir stimuldur...

QIZ (*eləcə topu çiləyə–çiləyə*). Bəyəm, sizi tanımayan var? Bilirəm, üç gündən sonra «Otello» tamaşasının yubileyi... az qalıb... 500–cü tamaşa... Hə?

QƏMƏRLİ (*təbəssümlə*). Hə, elədir. Ancaq indi cavanlar teatra az gəlir... Siz, deyəsən, o cavanlardan deyilsiz... Deyəsən, teatrı sevirsiniz...

QIZ. Nə bilim?... Hərdən sevirəm, hərdən sevmirəm... (*Topu çiləyə–çiləyə gülür.*)

QƏMƏRLİ. Hərdən sevirsiniz, hərdən də yox?

QIZ. Hə...

QƏMƏRLİ. Qəribədir. Bu, necə olur?

QI. Nə bilim? Mən də beləyəm də...

QƏMƏRLİ. Hər halda, sizin kimi cavan, gözəl bir qızın teatrla maraqlanmasının özü də gözəl bir işdi.

QIZ (*topu çiləməyinə davam edərək, gülə–gülə*). Cavan və gözəl qızın?

QƏMƏRLİ. Əlbəttə. Siz güzgüyə baxmırsız?

QIZ. Mənim güzgüdən zəhləm gedir.

QƏMƏRLİ. Güzgüdən zəhləniz gedir?

QIZ (*topu çiləyə–çiləyə başı ilə təsdiq edir*). Hə...

QƏMƏRLİ. Çox qəribədir... İndiki zamanda hərdən teatrı sevən, hərdən də sevməyən cavan və gözəl bir qızın güzgüdən zəhləsi gedir...

QIZ. İndiki zamana nə olub ki?

QƏMƏRLİ. Nə olub? O olub ki, dünya dəyişib. Dünya rəqəmsal dünya olub. İnternet...

QIZ (*onun sözünü kəsərək*). Mənə internet lazım deyil.

QƏMƏRLİ. O–o–o!.. Baxın, bu gözəl qız nələr deyir?! İnternet ki, teatrı da, kitabı da əvəz edib!..

QIZ. «Otello»nu da?

QƏMƏRLİ. Yox, «Otello»nu yox. «Otello» əbədidir. Onu əvəz etmək, onu dəyişmək mümkün deyil, gözəl qız.

QIZ. Bəyəm, dünyada mümkün olmayan bir şey var?

QƏMƏRLİ. Əlbəttə.

QIZ (*eləcə topu çiləyə–çiləyə*). Çox maraqlıdır. O nədi elə?

QƏMƏRLİ. Məsəl üçün, elə həmin «Otello». İndicə dedim də, «Otello»nu heç nə əvəz edə bilməz.

QIZ (*gülür*). Dünya dəyişir, ancaq «Otello» dəyişə bilməz?

QƏMƏRLİ. Bəli, dünya dəyişir, «Otello» isə əbədidir.

QIZ. Dörd yüz il, bəyəm, əbədilikdi?

QƏMƏRLİ. «Otello» ilə bağlı o dörd yüz illiklər həmişə bir–birini əvəz edəcək. Siz hələ cavansız, belə şeyləri yaqin fikirləşmirsiz... Dörd yüz il keçəcək, sonra yeni dörd yüz il başlayacaq... «Otello» da pilləkən pillələri kimi, o pillələri bir–bir adlayacaq.

QIZ. Nə vaxta qədər? Bəyəm o pilləkən qurtarmayacaq?

QƏMƏRLİ. Əlbəttə, qurtarmayacaq. Dedim də, o pilləkən əbədidir. Bax, belə, gözəl qız. (*Gülümsəyərək*). Çox uzun göründü, hə?

QIZ. Yox... Ancaq... ancaq sonsuzluğa qədər?

QƏMƏRLİ. Bəli, sonsuzluğa qədər. «Otello» üçün vaxt, zaman söhbəti yoxdu.

QIZ (*hiss olunan bir rişxəndlə*). Əsil Nostradamus uzaqqörənliyi!

QƏMƏRLİ. Baxın, bu gözəl qız Nostradamusa da inanmır... Bəs, bu gözəl qız nəyə inanır? Desin, görək?

QIZ (*gülə–gülə çiynlərini çəkir*). Nə bilim?..

QƏMƏRLİ (*gülümsəyərək, yüngül pafosla*). Bu gözəl zövqlü qızın...

QIZ (*onun sözünü kəsərək*). Gözəl zövqlü? Bunu hardan bildiz?

QƏMƏRLİ. Ətirinizdən!.. Gözəl zövqlü bu qızın güzgüdən zəhləsi gedir, ona internet lazım deyil, o, Nostradamusa inanmır, nəyə inandığını isə, bilmir. Elədir?

QIZ. Qoy, siz deyən olsun...

Kiçik pauza. Dənizin səsi daha aydın eşidilir. Qız topu qucağında saxlayıb, dənizə baxır.

Meh əsir... Belə səhərlərdə dənizin səsi xoşunuza gəlir, hə?

QƏMƏRLİ. Hə, xoşuma gəlir. Yoxsa siz dənizin səsinə də bəyən–mirsiz?

QIZ (*yenə topu çiləyə–çiləyə*). Yox, niyə?.. Ancaq siz Kipri türklərdən qorumağa gedəndə, dənizdə fırtına idi.

QƏMƏRLİ (*maraqla*). O–o–o!.. Teatrı hərdən sevən, hərdən də sevməyən bu gözəl qız «Otello»ya yaxşı bələddir. Ancaq bir düzəlişlə.

QIZ. Hə? O nə düzəlişdir elə?

QƏMƏRLİ. Kipri türklərdən qorumağa gedən mən yox, Otello idi.

QIZ. Yaxşı, elə olsun... Türklər ki, Kipri aldılar.

QƏMƏRLİ. Bu, Otellodan sonra oldu.

QIZ. Otellodan sonra? Axı, deyirsiniz ki, Otello əbədidir?

QƏMƏRLİ. O – səhnədə əbədidir.

QIZ (*yüngül bir rişxəndlə*). Siz də səhnədə həmin fırtınalı dəniz kimi, coşğun olursuz... Ona görə ki, Dezdemonanı sevirsiniz? Sizin ürəyinizi coşduran həmin sevgidir, hə?

QƏMƏRLİ (*daha artıq bir maraqla*). Mənim yox, Otellonun.

QIZ. Bəlkə sevgiyə görə deyildi?

QƏMƏRLİ. Bəs, nəyə görə idi?

QIZ. Bəlkə... bəlkə yenə hansısa bir müharibə ərəfəsi idi, qan töküləcəkdə, ona görə ürəyiniz cuşa gəlmişdi?

Kiçik pauza.

QƏMƏRLİ. Burasını yaxşı başa düşmədim...

QIZ. Niyə?

Və birdən top Qızın əlindən qaçır.

Ay-y-y!.. (Topun ardınca qaça-qaça Qəmərliyə). İstəsəz, sonra danışarıq... Mən də tez-tez bura gəlirəm... (Bir anlıq ayaq saxla-yaraq.) Siz doğrudan amansız adamsız?

QƏMƏRLİ (*təəccüblə*). Nə? Amansız? Mən amansızam?

Qız topun ardınca qaça-qaça səhnədən çıxır. Qəmərli Qızın ardınca baxır.

Pauza.

Qəribədir... (Sonra yenə də başını arxaya əyib, üzünü yuxarı qaldıraraq, Otellonun yarımçıq qalmış son monoloqunun ardını söyləməyə başlayır.)

(Pıçıltı ilə).

... Heç nə artırmayınız, heç nə əskiltməyiniz.

Yazınız...

(Monoloqu kəsərək, yenə Qız gedən səmtə baxır. Sonra əvvəlki-tək başını arxaya əyib, gözlərini yumur və monoloqu davam edir.)

Yazınız: Çox bərk sevdim, möhkəm sevdim mən onu,
Bilmədim məhəbbətin həddini, hüdudunu.

Yazınız: Qısqanmadım o dilbəri sevəli,
Ancaq bir yol qısqanıb, dəli oldum mən, dəli!
Vicdanımın, qəlbimin, ruhumun sevincini,
Bütün bu kainatdan müqəddəs bir incini
Axmaq bir hindu kimi dənizlərə fırlatdım,
Dəryaların dibinə öz əllərimlə atdım.

Yazın: Ağlamaq nədir? – bilməzdim ömrümdə mən,
İndi Ərəbistandakı ağaclardan tökülən...

(Yenə monoloqu kəsərək Qız gedən səmtə baxır.)

Kiçik pauza.

(Davam edir.)

İndi Ərəbistandakı ağaclardan tökülən

Qətrələrtək ağlaram...

(Bütün sitatlar cüzi redaktə ilə Cəfər Cabbarlının tərcümə etdiyi «Otello»dan götürülmüşdür.)

İşıq sönr.

İKİNCİ ŞƏKİL

Direktor, Truppa müdiri, Aktrisa, müxbirlər.

Teatr. Direktorun kabineti.

Direktor öz mizinin arxasında oturub və telefonla danışır.

DİREKTOR. İndi yox!.. Xahiş edirəm, sonra! Başım çox qarışıqdı, canım. Şahmat oynaya bilirsən? Görürsən ki, beş gedisə bir dəqiqə qalıb. Bax, mən də elə seytnotdayam. «Otello»nun 500–cü tamaşasından sonra! Sonra!.. Sonra, dedim də, canım!.. Hələlik!.. *(Telefonun dəstəyini asır.)*

Truppa müdiri kabinetə daxil olur. Kabinetin qapısı açılıb–bağlananda arakəsmədən müxbirlərin səs–küyü eşidilir.

TRUPPA MÜDİRİ. Dəhşətdi!.. Bilirsən nə qədər müxbir yığışıb? Saxlamaq mümkün deyil.

DİREKTOR *(dərindən köks ötürərək).* Yaxşı, qoy, gəlsinlər.

TRUPPA MÜDİRİ. Ancaq əvvəlcə sənə bir sözüm var.

DİREKTOR. Nə söz?

TRUPPA MÜDİRİ. Allah qoysa, 500–cü tamaşanı verək. Sonra mən gedirəm.

DİREKTOR. Hara gedirsən?

TRUPPA MÜDİRİ. Gedirəm də. Pensiyaya çıxıram.

DİREKTOR. Nə?

TRUPPA MÜDİRİ. Pensiyaya çıxıram.

DİREKTOR. Necə yəni, pensiyaya çıxıram, canım?

TRUPPA MÜDİRİ. Pensiyaya də, pensiyaya!

DİREKTOR. Yaxşı, yaxşı... İki daşın arasında yenə bu nə söhbətdi ortaya salırsan? Görmürsən, başımı qaşımağa vaxtım yoxdu? *(Onun sözlərini yamsılayır.)* «Pensiyaya çıxıram...» Səni pensiyaya buraxan kimdi?

TRUPPA MÜDİRİ. Yox, bu dəfə sözüm qətidi.

DİREKTOR *(acıqlı).* Bəsdir, canım!.. Sən Allah, bəsdir!

Aktrisa qapını döyərək, içəri daxil olur. Hiss olunur ki, çox həyəcanlıdır.

AKTRİSA. İcazə olar?

DİREKTOR (*narazılıqla ona baxaraq*). Gəl, görün.

AKTRİSA. Salam.

DİREKTOR (*tələsik*). Salam, salam. Seytnotdayam, canım. Tez de görün nədi?.

AKTRİSA. Mən... mən çox həyəcanlanıram... Xahiş edirəm... bəlkə... bəlkə yubiley tamaşasına Gülzar çıxsın?.. Çox həyəcanlanıram...

DİREKTOR (*gah Aktrisaya, gah da Truppa müdirinə baxaraq*). Sizə nə olub, canım? Özünüzü ələ alın. (*Aktrisaya.*) Mən səndən də həyəcanlıyam, bildin? Get, hazırlaş, canım.

TRUPPA MÜDİRİ (*gülümsəyərək, Aktrisaya*). Darıxma, hər şey yaxşı olacaq.

AKTRİSA (*kabinetdən çıxır–çıxa*). Nə bilim... Çox həyəcanlanıram...

Kabinetin qapısı arxasından müxbirlərin səs-küyü artır.

DİREKTOR. Çağır, gəlsinlər.

TRUPPA MÜDİRİ. Yaxşı, sonra danışarıq.

DİREKTOR. Nə «sonra», canım? Danışdıq də!..

Truppa müdiri qapını açıb, müxbirləri içəri dəvət edir.

TRUPPA MÜDİRİ. Gəlin!..

Müxbirlər səs-küylə içəri doluşur. Kiminin çiyində çəkiliş kamerası, kiminin əlində fotoaparat, mikrofon, işıq.

DİREKTOR (*ayağa qalxaraq*). Sakit olun. Sakit... Sakit... Bütün suallarınıza cavab verəcəyəm. Buyurun!

BİRİNCİ MÜXBİR. Tamaşaçılar «Otello»nun 500–cü tamaşasına böyük maraq göstərir. Əsil ajiotaj yaranıb...

DİREKTOR. Bilirəm... Bilirəm...

MÜXBİRLƏR:

- Xahiş edirik, bir az bərkdən!..
- Mikrofonlara yaxın dayanın!..
- Kameranı baxın!..
- Diqqət! Çəkirəm!..
- Bir az bizə tərəf çönün, xahiş edirəm...
- Qalstukunuzu düzəldin!..

DİREKTOR (*qalstukunu düzəldərək*). Hə, yaxşıdır?

MÜXBİRLƏR:

- Yaxşıdır...
- Pis eşidilir!..
- Mikrofona!..
- Hə, yaxşıdır!..
- Buyurun!..

DİREKTOR. Bəli, maraq çox böyükdür. Biletlər çoxdan satılıb, qurtarıb. Səfirlər məndən bilet istəyir. Mən, canım, bir bilet tapa bilmirəm ki, onlara verim. Nə qədər teatrşünas biletsiz qalıb. Neçə teleanalıda canlı yayım gedəcək. «Yevronyus»dan da müxbir gələcək.

İKİNCİ MÜXBİR. Siz bu 500-cü tamaşa barədə nə deyə bilərsiz?

DİREKTOR. Bilirsiniz ki, bizim teatrda «Otello»nun premyerası on altı il bundan əvvəl olub. Bu on altı ildə «Otello» həmişə anşlaqla keçib, teatrımıza da elə şöhrət gətirib, tamaşaçıları onu o qədər sevib ki, bu yubiley, sadəcə, teatr bayramı deyil, bütün mədəniyyətimizin bayramıdır.

ÜÇÜNCÜ MÜXBİR. Bütün tamaşalarda Otellonu Qəmərli ifa edib, elədirmi?

DİREKTOR. Bəli! Azərbaycanda da, xarici ölkələrdəki qastrol tamaşalarımızda da Otellonu ancaq Qəmərli ifa edib. İfa edib, o söz deyil, canım, yaradıb! Bu rola görə o, xarici ölkələrin 13 nüfuzlu beynəlxalq mükafatını alıb. Bu, unikal bir hadisədir!.. Parijdə nəşr olunan məşhur «Teatr» jurnalı Qəmərli Otellonun ən yaxşı ifaçılarının beşliyinə daxil edib. «Top-5»- ə!.. Başa düşürsüz? Dünya səviyyəsində «Top-5»-ə, canım, dünya səviyyəsində!.. İngiltərədə nəşr olunan «Şekspir ensiklopediyası» onun haqqında böyük material verib, şəkilləri ilə birlikdə. Balaca şey deyil e, bu!..

DÖRDÜNCÜ MÜXBİR. Xahiş edirik yubileyə hazırlıq barədə danışasız.

DİREKTOR. Artıq bütün işlər yekunlaşmaq üzrədir. Biz çalışırıq ki, 500-cü tamaşa əsil sənət bayramına çevrilsin. İndiyə qədər bu tamaşanı on yeddi ölkədə göstərmişik: İstanbulun, Moskvanın, Peterburqun, iki dəfə Londonun, Madridin, Seulun, Parisin, Ankaranın, Qahirənin, Nyu-Yorkun, Budapeştin... Saymaqla qurtaran deyil, canım! Tamaşaçıları bizim «Otello»ya bu şəhərlərin böyük səhnələrində baxıblar!..

BƏŞİNCİ MÜXBİR. Qastrollarınız da uğurla keçib, elə deyil?

DİREKTOR. Təbii, canım, təbii! Bütün qastrollarda «Otello» böyük uğur qazanıb. Hamısında!.. Tomas Stivenson özü bizim tamaşanı «Otello»nun XXI əsrdə ən yaxşı tamaşalarından biri hesab edir.

BİRİNCİ MÜXBİR. Bağışlayın, o, kimdir?

DİREKTOR. Tomas Stivensonu tanımırırsız? Böyük ingilis teatrşünası, Şekspirşünasıdır, canım!.. Onu dünyada tanımayan yoxdur!..

Tomas Stivenson Qəmərlinin Otellosunu Lorens Olivyenin Otellosu ilə bərabər qiymətləndirir.

ÜÇÜNCÜ MÜXBİR. Deyirlər, xaricdən də qonaqlar olacaq.

DİREKTOR. Əlbəttə!..

İKİNCİ MÜXBİR. Kimləri dəvət etmisiz?

DİREKTOR. Qonaqlarımız məşhur teatr xadimləri olacaq.

BİRİNCİ MÜXBİR. Zəhmət olmasa, deyin də, hardan qonaqlar gələcək?

DİREKTOR. Biz, Beynəlxalq Şekspir Mərkəzi «Qlobus»dan, Birminqem Universitetindəki Şekspir İnstitutundan, Çikaqo Şekspir Teatrından, London Milli Teatrından, İstanbul Böyük Bələdiyyə Teatrından, Beynəlxalq Teatr Menecerləri Klubundan, canım sizə desin, Stradford Şekspir Kral Komissiyasından, Rusiya Teatr Xadimləri İttifaqından, bir sözlə, başqa təşkilatlardan, teatrlardan da, nümayəndələr dəvət etmişik. Otello rolunun məşhur ifaçıları da gələcək. Gürcüstandan Sturua gələcək!..

DÖRDÜNCÜ MÜXBİR. Rəsmən təsdiq ediblər?

DİREKTOR. Bəli, canım, bəli!.. Bütün dəvət etdiklərimiz razılıq bildirib. İndi isə, dostlar, hələlik sağ olun! İnşallah, yubileydən sonra özümüz böyük mətbuat konfransı keçirəcəyik.

BİRİNCİ MÜXBİR. Qəmərli də olacaq?

DİREKTOR. Bəs, necə, canım, əlbəttə, olacaq!

İKİNCİ MÜXBİR. Bir dəqiqə! Bircə sualım da var. Xahiş edirəm.

DİREKTOR. Yaxşı. Ancaq bir sual. Buyur, görüm.

İKİNCİ MÜXBİR. Deyirlər, Qəmərli sevgilisindən ayrılıb. Bu doğru xəbərdir?

DİREKTOR. Ay qız, yenə nə sualdı verirsən belə? Sən həmişə provakosion suallar verirsən.

İKİNCİ MÜXBİR. İndi söz azadlığıdır. Mənim hüququm var!

DİREKTOR. Sənin hüququn var deyə, indi gedək camaatın yataq otağını pusaq? Belə olmaz, canım, olmaz. Hamınıza təşəkkür edirəm. Yubileydən sonra görüşərik! Hələlik!

İKİNCİ MÜXBİR. Ancaq mənim sualım...

DİREKTOR (onun sözünü kəsərək). Bitdi, canım, bitdi!..

İşıq sönür.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Qəmərli, Qız, Aktrisa.

Dənizkənarı bulvarda sakit bir səhərdir.

Qəmərli asta addımlarla gələ-gələ ətrafa baxır. Sonra skamyaya yaxınlaşaraq, ayaq saxlayır və yenə ətrafa boylanır.

QIZ (*səhnə arxasından*). Salam. Elə bil, kimisə axtarırsız? (*Əvvəlki tək top çiləyə–çiləyə səhnəyə daxil olur.*) Hə? (*Gülərək.*) Bəlkə mənə axtarırsız?

QƏMƏRLİ. Bəli. Hardan bildiz?

QIZ (*eləcə gülərək*). Bəyəm, mənim bilmədiyim şey var?.. Bu da mən...

QƏMƏRLİ. Hə, yaxşı oldu ki, görüşdük.

QIZ. Mənə nəsə demək istəyirdiz?

QƏMƏRLİ. Sizdən soruşmaq istəyirəm.

QIZ. Nəyi?

QƏMƏRLİ (*Qızın sözlərini təkrar edir.*) «Siz doğrudan amansız adamsız?» Yadınızdan çıxmayıb ki?

QIZ. Yox.

QƏMƏRLİ. Bu nə sözlər idi? Mən niyə amansız olmalıyam? Kimdən nə eşitmisiz, bilmirəm, ancaq mən nə üçün amansız olmalıyam? Pis ola bilərəm, yaxşı ola bilərəm, ancaq amansız? (*Təəccüblə çiyinlərini çəkir.*) Niyə?

QIZ. Mən demədim ki, siz amansız adamsız. Mən bunu soruşdum.

QƏMƏRLİ. Bəyəm, amansız adam deyər ki, mən amansızam? Əksinə, amansız adam deyər ki, dünyada məndən ürəyiyumşaq adam yoxdu. Bir də ki, axı, o «amansız» sözü hardan çıxdı? Niyə «amansız»?

QIZ. Mən o sualı sizə vermirdim ki?

QƏMƏRLİ. Bizdən başqa orda kimsə var idi?

QIZ. Bəs, mən?

Kiçik pauza.

Mən o sualı özüm–özümə verirdim...

QƏMƏRLİ. Özünüz–özünüzə?

QIZ. Bəli.

QƏMƏRLİ. Çox maraqlıdı. Bəs, özünüz–özünüzə nə cavab verdiz?

QIZ. Nə bilim... Bir cavab verə bilmədim... Gah dedim «hə», gah da, dedim ki, deyəsən, «yox»...

QƏMƏRLİ. Bu, necə olur, həm «hə», həm də «yox»?

QIZ. Əvvəlcə «hə» idi...

QƏMƏRLİ. Sonra nə oldu?

QIZ. Sonra siz dəyişən dünyadan danışdız, dediz ki, dünya dəyişir, ancaq «Otello» daimidir, dəyişməzdir...

QƏMƏRLİ. Bəli, bunu indi də deyirəm, «Otello» daimidir, dəyişməzdir. Nə olsun?

QIZ. Mənə elə gəldi ki... Yox, «elə gəldi ki» yox... Mən başa düşdüm ki, bu dəyişən dünyada «Otello» dəyişməzliyi sizin üçün... necə deyim... sizin üçün bir təskinlikdir. Sadəcə... (*Susur*).

QƏMƏRLİ. Sadəcə nə?

QIZ. Sadəcə... *(Bir az tərəddüdlə.)* Sadəcə, sizin özünüzdən bundan xəbəriniz yoxdu.

QƏMƏRLİ. Mənim xəbərim yoxdu, ancaq sizin xəbəriniz var?

QIZ. Belə çıxır də...

Kiçik pauza.

(Topu çiləyə-çiləyə). Birdən məndən inciyərsiz ha?..

QƏMƏRLİ. Yox, niyə?.. Ancaq siz həmişə özünüz-özünüzdə belə suallar verirsiniz?

QIZ. Hərdən olur. Yüz ildən, min ildən bir...

QƏMƏRLİ. Özü-özünə qəribə suallar verən, özü-öz suallarına cavab axtaranda gah «hə», gah da «yox» deyən, özü-özü ilə top oynayan qız...

QIZ *(onun sözünü kəsərək).* Yox, özü-özüylə yox. Topla oynayan.

QƏMƏRLİ. Mənə baxın, bəlkə, danışanda o topu saxlayasız?

QIZ. Bu adi top deyil ki!.. Bu sehrli topdur.

QƏMƏRLİ. Ələddinin çırağı kimi?

QIZ. Yox, yox...

QƏMƏRLİ *(ironiya ilə).* Bəs, onun sehri nədən ibarətdir?

QIZ. Onun xoşuna gəlir ki, mənimlə oynasın. Mənimlə oynayanda sevinir. Bunun belə dəcəlliyinə baxmayın. O da dənizi sevir, dənizin səsinə xoşlayır. O da dənizə baş vuran o ördəkləri görür...

QƏMƏRLİ. Sizin kimi?

QIZ. Bəli, mənim kimi... Hələ bu harasıdı?.. Hərdən də mənimlə danışır.

QƏMƏRLİ. Belə de!.. Maraqlıdı, o, sizə nə deyir?

QIZ. Çox şey. Məsəl üçün, deyir ki, dörd yüz ildir Otellonun daxilində çarpışma gedir.

QƏMƏRLİ. Nə? Otellonun?

QIZ. Bəli, Otellonun.

QƏMƏRLİ. Otellonun daxilində çarpışma gedir?

QIZ. Əlbəttə...

Kiçik pauza.

QƏMƏRLİ *(maraqla Qıza baxa-baxa yüngül bir ironiya ilə).* Gözəl qız, bir bizi ağah eləyin görək, o nə çarpışmadı elə? Çarpışma meydana Otellonun daxilində deyil, çöllərdə, dənizlərdədir. Döyüşlərdədir.

QIZ. Elə iş də bundadır də!.. Siz belə düşünürsünüz, mən isə başqa cür.

QƏMƏRLİ. Başqa cür, yəni necə?

QIZ. Necə? Deyim də... Otellonun daxilində Xeyir ilə Şərin çarpışması gedir. O–o–o!.. *(Topu qoltuğuna alıb, barmaqlarını düyünləyərək, yumruqlarını bir–birinə vurur.)* Bax, belə... Ancaq onun özünün bundan xəbəri yoxdur.

QƏMƏRLİ. Xeyir ilə Şərin çarpışması... Otellonun da özünün bundan xəbəri yoxdur... Hə?

QIZ *(topu çiləyə–çiləyə)*. Bəli.

QƏMƏRLİ. Belə çıxır ki, heç kimin öz daxilindən xəbəri yoxdur, ancaq dünyada bir gözəl qız var və onun da hər şeydən xəbəri var?!.

QIZ *(gülür)*. Başqalarını deyə bilmərəm, hə, bəzən belə olur. Mənim yox, bizim. *(Topu bir anlıq əlinə alıb, Qəmərliyə göstərərək.)* O və mən. Biz bunu hiss edirik.

QƏMƏRLİ *(ironiya ilə)*. Ancaq Otello özü bunu hiss etmir!

QIZ. Bəli. Çünki bu çarpışmada Şər həmişə qalib gəlir, Otellonu da özünün müttəfiqi edir.

QƏMƏRLİ *(şəhadət barmağını qaldıraraq)*. Bir dəqiqə... Bir dəqiqə... Elə mürəkkəb danışırsız ki, qoyun bir əxz eləyim, görüm nə deyirsiniz? Deməli... Deməli, Otello Şərin müttəfiqidir?

QIZ. Bir az başqa cürdür. *(Sözləri vurğu ilə tələffüz edə–edə.)* Şər Xeyirə qalib gəlir və Otellonu özünün müttəfiqi edir... O da Dezdemonanı boğub, öldürür.

QƏMƏRLİ *(daha artıq hiss edilən bir ironiya ilə Qızın sözlərini davam etdirir)*. ... və bütün Venesiya – İntibah dövrünün Venesiyası, o zamankı dünyanın qüdrətli bir dövləti, lap elə Dezdemonanın özü bu Şər müttəfiqini sevir?

QIZ. Belə çıxır də...

QƏMƏRLİ. Bəyəm qul olmuş bu qara ərəb bu sevgini öz istedadı ilə, öz bacarığı, mərdliyi, həssaslığı ilə qazanmayıb, ay gözəl qız? Bəs, Venesiya senatı onu nəyə görə o cür qiymətləndirir? O, qəhrəman bir sərkərdə olmasaydı, belə olardı? Görürsüz, nə qədər sual çıxır?

QIZ. Nə olsun? Mən də o qədər sual verə bilərəm ki...

QƏMƏRLİ. Misal üçün.

QIZ. Misal üçün... *(Topu qucağına alıb, bir az məzəli şəkildə barmağını gicgahına dirəyərək, guya fikirləşir)*. Misal üçün, bəyəm onun qəhrəmanlığı mənasız müharibələrdə adam öldürməkdən ibarət deyil?

QƏMƏRLİ. Mənasız müharibələrdə?

QIZ. Əlbəttə. Müharibələr isanların bir–birini qırmağıdır də.

QƏMƏRLİ. O–o–o!.. Güzgüyə baxmağı sevməyən bu gözəl qız, sən demə, həm də pasifist imiş!.. *(Skamyada oturaraq, əli ilə ona da yer göstərir.)* Gəlin, gəlin əyləşin görək, maraqlı daha nələr eşidəcəyik?..

QIZ (*yenə topu çiləyə–çiləyə*). Yox, siz oturun. Mən bir yerdə oturanda darıxıram...

QƏMƏRLİ (*zarafatyana pafosla*). Dünyanın dərini çəkən bu gözəl pasifist qız topla oynaya–oynaya özünü sakitləşdirir?..

QIZ (*gülərək*). Axı, dedim də... Bu sehrli topdur...

QƏMƏRLİ (*eyni zarafatyana pafosla*). ...və bu sehrli top deyir ki, Otello dörd yüz ildir ki, Şərin müttəfiqidir. Bu nə çoxbilmiş topdu belə?

QIZ. Hə... Çoxbilmişin biridi!.. Hər şeyi bilir, hər şeyi də görür.

QƏMƏRLİ. Belə de!.. Maraqlıdı, bizim bu dostumuz indi nə görür?

QIZ. İndi? İndi görür ki, Dezdemonu uzaqdan sizə baxır.

QƏMƏRLİ. Dezdemonu?

QIZ. Bəli.

QƏMƏRLİ. Bizim bu dostumuz, deyəsən, səhnə ilə bulvarı səhv salıb.

QIZ. Yox, yox. Sevgi ancaq səhnədə olmur ki... Səhnədə sizi sevvən Dezdemonu, bəlkə həyatda da sizi sevir, hə? Ola bilməz? (*Topu qucağına alıb, barmağı ilə kənarı göstərir.*) Ode, Dezdemonu sizə baxa–baxa gedir.

Qəmərli Qızın göstərdiyi səmtə baxır.

Görmürsüz?

Uzaqda Aktrisanın silueti görünür və o, Qəmərlinin baxdığını görən kimi, üzünü çevirib, tələsik uzaqlaşır.

QƏMƏRLİ (*təəccüblə*). O ki, bizim aktrisadır...

QIZ. Hə. Siz baxan kimi, üzünü çevirib, tələsik getdi.

Kiçik pauza.

QƏMƏRLİ. Bulvar tək bizim deyil ki...

QIZ (*gülür*). Əlbəttə... Ancaq niyə siz baxan kimi, tələsik getdi?

QƏMƏRLİ. Allah bilir...

QIZ. Allah hər şeyi bilir?

QƏMƏRLİ. Yoxsa, buna da şübhəniz var?

QIZ. Yox...

QƏMƏRLİ. Güzgüyə baxmağı sevməyən güləyən qız!..

QIZ. Güləyən qız? Bax, bu xoşuma gəldi (*iki əli ilə topu tutaraq*).

Bəs, sən?

QƏMƏRLİ. Onun da xoşuna gəldi?

QIZ. Hə, çox xoşuna gəlib.

QƏMƏRLİ. Bəs, bilmək olar ki, siz nəyə gülürsüz?

QIZ (*gülür*). Biz? Dünyanın bütün işləri gülməli idi də...

QƏMƏRLİ. Ancaq bizim sehrli topumuzun...

QIZ (*onun sözünü kəsərək*). Topumuzun?

QƏMƏRLİ. Hə, topumuzun. Mənim sehrli işlərdən xoşum gəlir.

QIZ. O-o-o!.. Yaxşı, olsun.

QƏMƏRLİ. İkinizə də təşəkkür! Bizim bu sehrli topumuzun yaddaşı bir az o söz...

QIZ. Nə o söz?

QƏMƏRLİ. Yaddaşı də... Yaddaşı bir az yaxşı deyil.

QIZ. Niyə? Sizdən inciyər a!..

QƏMƏRLİ. Yox, inciməsin... Ancaq yadından çıxartmasın ki, Otello Dezdemonanı öldürəndə, dünyanın ən bədbəxt adamı idi. Düz deyil?

QIZ. Yəqin elədi...

QƏMƏRLİ. Yəqin niyə? Şər müttəfiqi bu cür bədbəxt ola bilər? Bəs, onun bütün varlığı nə üçün belə sarsılmışdı?

QIZ. Nə üçün?

QƏMƏRLİ. Çünki onun həyatı artıq öz mənasını itirmişdi.

QIZ. O zaman o, özü-özünü öldürəydi də...

QƏMƏRLİ. Bəyəm, Otello özünü öldürmədi? Xəncəri var gücü ilə öz köksünə sıxmadı? Bəyəm o, özü öz hömkünü vermədi?

QIZ. Verdi, verdi... Ancaq o, Dezdemonanı boğduğu üçün özünü öldürmədi ki...

QƏMƏRLİ. Bəs, nəyə görə?

QIZ. Aldandığına görə. O, cəngavərdir, onun kimi qılınc oynadan yoxdur, o, məğlubiyyətsiz sərkərdədir, Venesiya qarşısında böyük xidmətləri var, onu aldatmaq olmaz. Bu aldanış onu öz gözlərində kiçilti. O, bu böyük aldanışı özünə bağışlaya bilmədi.

QƏMƏRLİ. Siz belə düşünürsüz?

QIZ. Belə düşünmək də olar də. Olmaz?

QƏMƏRLİ. Yox. Bu intiharın səbəbi Otellonun böyük sevgisi idi. Bu böyük sevginin puç olması idi.

Qız əlini havaya açır.

QIZ. Deyəsən, damcılayır.

QƏMƏRLİ (*fərqi nə varmadan, elə bil, özüylə danışır*). Dezdemonaya qədər Otellonun sevinci, düz deyirsiz, yalnız vuruş meydanlarındakı qələbələrə görəydi. Ancaq gözlənilmədən Dezdemonanın sevgisi onun həyatına daxil oldu. (*Get-gedə daha böyük bir aludəçiliklə.*) Onu heç vaxt görmədiyi, hətta təsəvvür belə etmədiyi bir xoşbəxtliyin içində saldı. Onun sevdası, onun xoşbəxtliyi dünyaya sığmır. O, öz xoşbəxtliyini göylərin ulduzları ilə bölüşür. (*Elə bil, səhnədəymiş kimi, Otellonun sözlərini söyləyir*). «Dezdemonaya, mə-

nim sevdiyim, hər bir fırtına belə səadətlə bitəcək olarsa, onda qoy küləklər əssin, dalğalar çırpınsın, dənizlər coşsun! (*Ayağa qalxıb, dənizə tərəb baxaraq, davam edir.*) Bu saat mən özümü dünyanın ən xoşbəxt bir adamı hesab edirəm. Əgər bu səadət davam etmə-yəcəksə, mən ölmək, ölmək istədim. Amin... Amin!.. Ey göylərin ulduzları, mən ürəkdən amin deyirəm! Mən o qədər xoşbəxtəm ki, öz səadətimi ifadə üçün söz tapa bilmirəm, Dezdemonə, mənim gözəl göyərçinim!»

Və Qəmərlə o qədər rola girib ki, Qızı öpmək istəyir, ancaq Qız, top qucağında, əl çalır və Qəmərlə, elə bil, birdən özünə gəlib, dayanır.

QIZ (*əl çala-çala*). Siz, əlbəttə, böyük sənətkarsız, ancaq...

QƏMƏRLİ (*onun sözünü kəsərək*). «Ancaq» etirazı bu gözəl gənc qızla bir yerdədir...

QIZ (*gülərək*). Mən elə də gənc deyiləm.

QƏMƏRLİ (*pafosla*). Qadınlar yaşını azaldır, bu gənc isə öz yaşını artırmaq istəyir. Yox, siz buna nail ola bilməyəcəksiz! Güzgüdən də nahaq yerə zəhləniz gedir.

QIZ (*yənə topu çiləyə-çiləyə arkyana*). Özünü çox da əmin olmayın...

QƏMƏRLİ. Bilirsiniz, mənə elə gəlir ki, sizi çoxdan tanıyıram... Hətta indicə mənə elə gəldi ki, siz Dezdemonasız...

QIZ. O-o-o!..

QƏMƏRLİ. Yəni siz Dezdemonanın rolunu oynayarsız...

QIZ. Yox, yox... Mən həmişə özüm öz rolumu oynayıram.

QƏMƏRLİ. Həmişə öz rolunuzu oynayarsız? Ancaq sizə deyim ki, çox gözəl oynayarsınız... Mən sizdə əsil Dezdemonə görürəm.

QIZ. Siz əsil Dezdemonaları çox görmüsüz?

QƏMƏRLİ. Həyatda, yoxsa səhnədə?

QIZ. Hər ikisində.

QƏMƏRLİ. Həyatda mən öz həyatımı yaşayıram...

QIZ (*onun sözünü kəsərək, gülür*). Bu, cavab olmadı ki...

QƏMƏRLİ. Onda qoyun, bu sual cavabsız qalsın. Oldu?

QIZ. Nə deyirəm... Bəs, səhnədə?

QƏMƏRLİ. Səhnədə isə mən qəhrəmanlarımların həyatını yaşayıram.

QIZ. Misal üçün, Otellonun!..

QƏMƏRLİ. Əlbəttə. Hətta ilk növbədə Otellonun!

QIZ. Bəs, bu sizin üçün çətin deyil?

QƏMƏRLİ. Nə mənada?

QIZ. Axı həyatda...

QƏMƏRLİ. Gəlin, əyləşək, sonra həyat haqqında rahat danışaq. Axı, həyat haqqında ayaqüstü danışmaq olmaz.

QIZ. Çox mürəkkəbdir, ona görə? (*Gülür.*) Eybi yox, siz əyləşin.

QƏMƏRLİ. Yaxşı, mən əyləşirəm, onda siz də topu çiləməyin.

QIZ. Ondan nə tez imtina etdiz!..

QƏMƏRLİ. Yox, qorxuram ki, ağzı–burnu qanasın.

QIZ. Yaxşı, danışdıq.

Qız topu qucağına alır. Qəmərli skamyada əyləşir.

QƏMƏRLİ. Belə başa düşdüm ki, həyatın mürəkkəbliyinə də sizin, deyəsən, etirazınız var.

Qız yenə əlini havaya açır.

QIZ. Deyəsən yağacaq.

QƏMƏRLİ (*gülumsəyərək, barmağını yellədir*). Yox, elə şey yox–dur!.. Siz söhbətdən yayına bilməzsiz.

QIZ. Yox, mən yayınan deyiləm... Sadəcə, təəccüb edirəm.

QƏMƏRLİ. Təəccüb edirsiniz? Nəyə?

QIZ. Bilirsiniz... (*Dərindən köks ötürür.*) Sizə necə deyim?..

QƏMƏRLİ. Necə lazımdı, elə də deyin. Qorxmayın, mən başa düşürəm...

QIZ. Bax, siz... siz həyatda öz gələcəyinizdən xəbərsizsiniz: nə olacaq, nə olmayacaq? Düzdür?

QƏMƏRLİ. Əlbəttə. Gələcəyə ancaq ümid bəsləmək olar.

QIZ. Amma Otellonun taleyindən xəbərdarsız, nəinki Otellonun, Dezdemonanın da, Yaqonun, Emilyanın da taleyindən xəbərdarsız.

QƏMƏRLİ. Bəli. Söhbət səhnədən gedir.

QIZ. Bəs, siz dediz ki, səhnədə də yaşayırsız, həyatı oynayırsız... Özü də... (*Baş barmağını qaldırır*). özü də əla oynayırsız!..

QƏMƏRLİ. Təşəkkür.

QIZ. Otellonu hansı faciə gözləyir, bunu əvvəldən bilirsiniz...

QƏMƏRLİ (*gülərək*). Burda təəccüblü bir şey var? Üç gündən sonra məni 500–cü tamaşa gözləyir.

QIZ. Bilə–bilə də bu faciəni törədirsiniz?

QƏMƏRLİ. Mən yox, Otello!

QIZ. Səhnədə Otello sizsiz də!..

QƏMƏRLİ. Hə, səhnədə Otello mənəm. Ancaq...

QIZ. Aha! Gördüz ki!.. «Ancaq»lar indi sizinlədi!

QƏMƏRLİ. Yox, məni çaşdırmayın... Bir dəqiqə...

Kiçik pauza. Qız topu çiləmək istəyir.

Axı, biz danışmışdıq...

QIZ. Hə, bağışlayın. (*Topu qucağına alıb, saxlayaraq, dənizə tərəf baxır.*) Oyl!.. Ördəklər suya necə baş vurur!.. Baxın də!..

QƏMƏRLİ. Mən sizdən sonra ördəklərə baxmaq istəmirəm.

QIZ (*gülərək, hiss olunan bir işvə ilə*). Siz ancaq səhnədə təcrübəli deyilsiz, başqa təcrübələriniz də, görünür, az olmayıb...

QƏMƏRLİ. Ancaq o təcrübələr təskinlik deyil.

QIZ. Otello isə yalnız Dezdemonanı sevib, hə?

QƏMƏRLİ. Bəli. Bir şeyi də yaddın çıxarmayın, siz də, dostumuz bu sehrli top da: Otellonun sevgisi kimi, sevinci kimi, kədəri də Yer kürəsinə sığışmır. Qısqanclıq, xəyanət ağrısı onun üryində elə bir yuva qurub ki, bu dərdi o, yalnız göylərə deyə bilər. (*Otellonun dili ilə*). «Ox, ürəyim!.. Siz, ey açıq fəzalarda parlayan işıqlı ulduzlar! Mən ürəyimdəki dərdi sizə demək istəyirəm...» Görürsüz? Otellonun kədəri o qədər dərinidir, o qədər dözülməzdir ki, bu, hətta qeyri-insani bir kədərdir. Onun kədəri göylərin kədəridir!..

QIZ. Yox, göylər uzaqdadır... Göylər Otello kədərindən də çox uzaqlardadı.

QƏMƏRLİ (*zarafatla*). Bəlkə... bəlkə siz kosmonavtsız?

QIZ. Kosmonavt? (*Gülür.*) Kosmonavtlar o uzaqlara gedib çıxa bilməz.

QƏMƏRLİ (*əli ilə Qızın top çiləməyini yamsılayır*). Ancaq bu enerji ki, sizdə var, o uzaqlara, o uzaqlardan da uzaqlara gedib çıxa bilərsiniz!

QIZ. Nə bilim, bəlkə də... Uzaq planetlərdən uçub gələnlər kimi?

QƏMƏRLİ. Hə... Mən onları çox görmək istərdim.

QIZ. Nəyə görə?

QƏMƏRLİ. Onlara deyəsi bir-iki sözüüm var.

QIZ. Maraqlıdı. O nə sözdü elə?

QƏMƏRLİ (*gülümsəyir*). Bunu mən ancaq göylərə deyə bilərəm.

Göy guruldayır.

(Barmağını göyə qaldıraraq.) Deyəsən, məni eşitdi.

Yağış başlayır.

QIZ (*zarafatla topa müraciət edərək*). Qaçaq, dostum, qaçaq!.. (*Qəmərliyə.*) Mən qaçdım!..

Qız qaçır.

QƏMƏRLİ (*onun ardınca qışqırır*). Dayanın!.. Hara?..

Qız qaçaraq səhnədən çıxır. Qəmərli şıdırğı yağışın altında başını yuxarı qaldıraraq, əli ilə üzünün suyunu silir.

İşıq sönür.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Qəmərli, Aktrisa, Truppa müdiri, fəhlələr.

Səhnə. Məşqə hazırlıq gedir.

Qəmərli Otello qrimində və qiyafəsində, səhnədə məşqə hazırlıqla məşğuldur.

Aktrisa qrimsizdir və öz paltarında, kənarda, Truppa müdirinin yanında dayanıb.

AKTRİSA (*Qəmərliyə işarə edərək, Truppa müdirinə*). Məşqlərdə də qrimlənir. Nə qədər vaxtını itirir, əziyyət çəkir.

TRUPPA MÜDİRİ. Bu saat vaxt onun üçün Otellonun saati ilə işləyir.

QƏMƏRLİ (*səhnədə çarpayının yanındakı dolaba baxaraq, bərkdən*). Bəs, şam hanı?

Şamdanı gətirib, dolabın üstünə qoyurlar.

(*Narazılıqla.*) Hər şeyi mən deməliyəm? Bunu belə qoyub, hara gedirsən? Yandırın.

Şamı yandırır.

AKTRİSA. Ancaq heç bir məşqdə mənə demir ki, sən də qrimdə ol, paltarını dəyiş. Bilirsiz niyə?

TRUPPA MÜDİRİ. Yox, bilmirəm.

AKTRİSA. Çünki səhnədə ondan başqa heç kim olmur! Mən onun üçün heç nəyəm.

TRUPPA MÜDİRİ. Niyə heç nədən? Sən səhndə gözəl bir Dezdemonasan.

AKTRİSA. Onun öz Dezdemonası var. O, öz Dezdemonasını qısqanır, öz Dezdemonasını boğur, öz Dezdemonasına görə özünü öldürür. Onun Dezdemonası onun fikrindədir, onun xəyalındadır. Onun üçün mənim Dezdemonam yoxdur.

QƏMƏRLİ (*bərkdən işıqçıya*). İşıq, bax, bura sal. Bura!.. (*Barmağı ilə göstərir.*)

AKTRİSA. Tək mən yox, onun üçün səhnədə Kassio da yoxdur, Yaqo da yoxdur, o biriləri də!.. Hamısı onun öz fikrindəkilərdir.

TRUPPA MÜDİRİ. Səhnədə o, özü deyil ki, Otellodur.

AKTRİSA. Bir az da gərək özünə baxsın də... Axı mən görürəm ki, səhnədə o, necə streslər keçirir... Belə olmaz də... Olmaz... Buna dözmək olar? Hər tamaşadan sonra mən görürəm ki, o, necə əsəb gərginliyi keçirib.

QƏMƏRLİ (*bərkdən*). Bir az da aşağı salın.

AKTRİSA. Qısqanlıq səhnəsində onun gözü mənə elə baxır ki, az qalır sözlər yadımdan çıxsın...

TRUPPA MÜDİRİ. Sənə baxmır ki, Dezdemonaya baxır.

AKTRİSA. Hə, düz deyirsiz. Onun üçün mən yoxam.

TRUPPA MÜDİRİ. Yox, elə deyil. Mən bu teatrda görünməyənləri də görürəm. Elə deyil. (*Ucadan Qəmərliyə*). Yenə 12-ci şəkili?

QƏMƏRLİ. 12-ci şəkildə boğmaq səhnəsini.

TRUPPA MÜDİRİ. Yaxşı. (*Aktrisağa*.) Mən məşqlərlə bir yerdə bu səhnəyə min, bəlkə iki min dəfə baxmışam. Amma, vallah, hər dəfə də elə bilirəm ki, teatrda yox, Kiprdəyəm. Elə bilirəm ki, onların həqiqi yataq otağındayam. Uşaq kimi qışqırmaq istəyirəm ki, Otello, Yaqo səni aldadır...

QƏMƏRLİ (*bərkdən*). Elə edin ki, əllərimin üstünə kölgə düşməsin, ikisi də aydın görünsün!

AKTRİSA. Bütün şəhər 500-cü tamaşadan danışır. Canlı yayım gedəcək. Mən... mən qorxuram... Qorxuram ki, elə səhnədə onun başına bir iş gələr... Özümlə heç nə edə bilmirəm... Həyəcan içindəyəm...

TRUPPA MÜDİRİ. Hər şey yaxşı olacaq. O, səhnədə katalizatorudur, səni də dartıb həyəcanın içindən çıxaracaq. Hər şey yaxşı olacaq.

AKTRİSA. Mən onun üçün canlı insan deyiləm ki...

TRUPPA MÜDİRİ. Yox, elə deyil. O, çətin adamdır. Sərtidir. Qışqırbağır sala bilər. Ancaq ürəyi həzindir.

AKTRİSA. Bilirəm, ürəyi həzindir. Ancaq mənimçün yox, başqaları üçün.

QƏMƏRLİ (*bərkdən işıqçıya*). Hə, yaxşıdır. Belə saxla! (*Fəhlələrə*) Çarpayının aşağısını bir az yana çəkin (*Barmağı ilə göstərir*). Bax, buracan.

Fəhlələr çarpayını Qəmərlinin göstərdiyi tərəfə çəkirlər.

(*Truppa müdirinə*.) Dezdemonanın sözləri ilə başlayacağıq.

AKTRİSA. Bunu da sizə deyir, mənə yox.

QƏMƏRLİ. «Allah, sən özün mənə kömək ol...» Bu yerdən başlayırıq.

AKTRİSA (*Truppa müdirinə*). Ancaq Allah yazıq Dezdemonaya kömək etmir...

TRUPPA MÜDİRİ. Hər şeyi Allahın boynuna yıxmaq olmaz.

Qəmərli çarpayının kənarında oturub, əllərini yastığa tərəf uzadır və işıqda əllərinə baxır

QƏMƏRLİ (*Otellonun dilli ilə*). «Artıq gecdir, gec!..»

AKTRİSA. Hərdən mənimlə görüşəndə, elə bilirəm ki, heç mənə tanımadı...

TRUPPA MÜDİRİ. Sənə elə gəlir... Hər şey yaxşı olacaq. Həyəcanlanma.

AKTRİSA. Mən bu tamaşada onun neçənci Dezdemonasıyam?

TRUPPA MÜDİRİ. Sən? Bu saat. *(Barmaqları ilə sayır.)* Altıncı.

AKTRİSA. Dezdemonalar dəyişir. O isə, bunun fərqlində deyil. Dezdemonə onun beynindəki çəkisiz bir varlıqdır. Ruhdur...

QƏMƏRLİ *(Aktrisağa).* Hazırsan?

AKTRİSA. Hə... *(Truppa müdirinə.)* Bilirsiniz, 500-cü tamaşa mənim üçün də şəxsi bir yubileydir. 30-cu tamaşa olacaq ki, Dezdemonanı oynayıram.

TRUPPA MÜDİRİ. Sən yaxşı Dezdemonasan.

AKTRİSA. Çox sağ olun...

QƏMƏRLİ. Başlayırıq!

Aktrisa səhnəyə gəlib, çarpayıda uzanır. Qəmərli çarpayının kənarında oturub.

AKTRİSA. «Allah, sən özün mənə kömək et» hissəsindən başlayırıq də?

QƏMƏRLİ. Bəli, axı mən indicə dedim!..

AKTRİSA. Yaxşı...

QƏMƏRLİ. Bir az kənara uzan.

Aktrisa özünü bir az kənara çəkir.

AKTRİSA. Belə?

QƏMƏRLİ. Bir az da.

Aktrisa özünü bir az da kənara çəkir.

Kifayətdir.

Pauza.

Aktrisa bir-iki dəfə dəridən köks ötürür və məşq başlayır. Truppa müdiri səhnə arxasında kənara çəkilərək, oradan baxır.

DEZDEMONA. Allah, sən özün mənə kömək et!

OTELLO. Amin!

TRUPPA MÜDİRİ *(heyranlıqla).* Səsə bax də!..

DEZDEMONA. Sən mənə rəhm edərsən, deyilmi? Mən heç bir zaman sənə xəyanət etməmişəm. Mən Kassioya adi bir insan kimi hörmət etmişəm. Mən ona heç bir şey bağışlamamışam.

OTELLO. Sən yalandan and içməklə qəlbimi daşa döndərir, məni caniyə çevirirsən! Halbuki, səni öldürməklə mən savab iş görmüş oluram.

Kiçik pauza.

Bir Allah şahiddir ki, mən Kassioda dəsmalı öz gözlərimlə görmüşəm.

DEZDEMONA. Yəqin ki, Kassio onu hardansa tapıb. Mən verməmişəm! Adam göndər, qoy gəlsin, hər şeyi açıq desin.

OTELLO. O, artıq demişdir!

DEZDEMONA. Nə demişdir?

OTELLO. Demişdir ki, səninlə əlaqəsi varmış.

DEZDEMONA. O, bunu təkrar edə bilməz!

OTELLO. Əlbəttə, edə bilməz, çünki artıq onun ağzı həmişəlik qapanmışdır! Mənim əziz dostum Yaqo onu həmişəlik susdurmuşdur.

DEZDEMONA. Mən indi hər şeyi anladım. O, ölmüşdür!..

OTELLO. Elədir, əgər onun hər tükündə belə, bir həyat olsaydı, mən onun hər tükündən intiqam alardım!

TRUPPA MÜDİRİ (*sinəsini ovxalayaraq*). Ona sakit baxmaq mümkün deyil.

DEZDEMONA. Aman Allah, o, böhtan qurbanı olmuşdur, mən də məhv oldum!

OTELLO. Aha! Yaramaz fahişə, mənim gözümün qabağında onun üçün ağlayırsan?!

DEZDEMONA. Yalvarıram sənə, məni qov, ancaq öldürmə!

OTELLO. Ölüm!.. Fahişə! Ölüm!..

TRUPPA MÜDİRİ. Allah!.. Allah!..

DEZDEMONA. Heç olmasa sabah öldür, qoy, barı, bircə gecə də yaşayım.

OTELLO. Yox!

DEZDEMONA. Heç olmasa, yarım saat!

OTELLO. Olmaz! Olmaz! Dayana bilmərəm!..

DEZDEMONA. Qoy, bir dua oxuyum.

OTELLO. Artıq gecdir, gec!

Otello işığın altında titrəyən əlləriylə Dezdemonanı boğur.

Pauza.

QƏMƏRLİ. Kifayətdir!

Truppa müdiri əl çalır.

(Truppa müdirinə acıqla.) Sən də saxla.

Qəmərli ayağa qalxır. Aktrisa da dirçəlib, çarpayısının kənarında oturur.

Bu nə əl çalmaqdı? Nəyə əl çalırsan?

TRUPPA MÜDİRİ. Nəyə yox, kimə. Sənə.

QƏMƏRLİ (*ona yaxınlaşaraq*). Mənə əl çalmaq lazım deyil.

Aktrisa ayağa qalxıb, cəld addımlarla səhnədən çıxır.

(*Onun ardınca baxaraq.*) Buna nə oldu? Ağlayır deyəsən, hə? Yaxşı... Eşitdim, 500-cü tamaşadan sonra pensiyaya çıxmaq fikrində-sən?

TRUPPA MÜDİRİ. Həvəsdi, bəsd! Yorulmuşam. Sən bura gələndə cavan bir oğlan idin, mən elə indiki kimi qocanın biri.

QƏMƏRLİ. Sən qocasan? Özünə böhtan atma.

TRUPPA MÜDİRİ. Direktorumuz demişkən, nə böhtan, canım? Mən dinozavrlar dövrünün adamıyam.

QƏMƏRLİ. Deməli, teatrı qoyub, gedirsən?

TRUPPA MÜDİRİ. Teatra nə olacaq? Teatr məndən əvvəl də olub, məndən sonra da olacaq. Həqiqətən yorulmuşam.

QƏMƏRLİ. Deməli, sən... (*Xüsusi vurğu ilə*) sən e, sən sənətdən yorulmusan?

TRUPPA MÜDİRİ. Teatr səhnədə sənətdir, səhnə arxasında isə həyatdır.

QƏMƏRLİ. Bura bax, sənsiz teatr olar? Yox, əzizim, sənsiz teatr mümkün deyil!.. (*Aktrisa gedən səmtə baxır.*) Bəlkə, onun boğazını bərk sıxdım? Dezdemonanı da, elə bil, pis oynamadı...

TRUPPA MÜDİRİ. Dezdemona Otellonu sevir, o isə, səni.

QƏMƏRLİ. Danışırısan də...

TRUPPA MÜDİRİ. Otuz ildir mən bu teatra gələn elə aktrisa tanı-mıram ki, səni sevməsin. Hələ başqalarını demirəm!..

QƏMƏRLİ. Sən Allah, bəsdir...

TRUPPA MÜDİRİ. Mən səhnəni də görürəm, səhnənin arxasını da.

QƏMƏRLİ (*səhnəni göstərərək*). Mənimki, bax, oradır.

TRUPPA MÜDİRİ. Bilirəm. (*Səhnə arxasını göstərərək*). Ancaq ora-nın, burası da var!.. (*Gülərək.*) Hərdən sən də səhnədən o tərəflərə keçməyin olur...

QƏMƏRLİ. Yaxşı, bəsdir.

TRUPPA MÜDİRİ. Sən evlən e, evlən!.. Qorxma, evlilik səni səh-nədən ayırmaz.

QƏMƏRLİ. Xudahafiz!..

Qəmərli narazılıqla əlini yelləyib, gedir.

İşıq sönmür.

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Qəmərli, Qız, Direktor.

Qəmərlinin qrim otağı. O, hələ də Otello qiyafəsindədir və güzgünün qarşısında oturub, sifətinin qrimini silir. Otağın qapısı açılır.

QIZ. Olar?

Qız otağa daxil olur.

QƏMƏRLİ (*heyrlə güzgüdən Qıza baxaraq*). Sizsiz? (*Ayağa qalxır.*) Gəlin...

QIZ. Salam.

QƏMƏRLİ. Salam. Siz bura necə gəldiz?

QIZ (*gülərək*). Bəyəm teatra gəlmək çətin bir işdi?

QƏMƏRLİ. Yoxsa siz məşqə də baxırdız?

QIZ. Hə...

QƏMƏRLİ. Bəs, necə oldu ki, mən sizi görmədim? Qəribədi... (*Havanı dərindən sinəsinə çəkərək.*) Yenə həmin ətir... Qeyri-adi bir qoxudu. Sizin özünüz kimi.

Kiçik pauza.

(*Təəccüb və təəssüflə.*) Mənə nə olub? (*Yenə havanı dərindən sinəsinə çəkir.*) Necə olub ki, bayaq səhnədə bu qoxunu hiss etməmişəm?..

QIZ. Səhnədə siz, siz deyildiz ki, Otelloyduz.

QƏMƏRLİ. Bu, nədi, ironiyadı?

QIZ. Yox, niyə?.. Bəyəm, belə deyil? Belədi də...

QƏMƏRLİ. Ancaq səhnədə... səhnədə nəsə bir hissiyyat var idi məndə... Elə bil, mənə baxırdılar...

QIZ. Sizə həmişə baxırlar də.

QƏMƏRLİ. Yox, bu nəsə başqa bir baxış idi. Elə bil, pusquda dayanıb, mənə baxırlar...

QIZ. Onsuz da indi hamının gözü sizdədi. Yubileyə nə qalıb ki? İki gün. İki gündən sonra 500-cü tamaşadır.

QƏMƏRLİ. Bu iki günü hələ yaşamaq lazımdı.

QIZ. O-o-o!.. Bu, nə Otello bədbinliyidi belə?

QƏMƏRLİ. Bilirsiniz, nə var? Gəlin, bu dəfə bu Otello söhbətini qoyaq bir tərəfə.

QIZ. Niyə? Otello söhbəti mənimçün çox maraqlıdı. Sizinçün yox?

QƏMƏRLİ. Yox, niyə?.. Ancaq... o saat başlayırsız, Otellonun bədbinliyindən. Otello bəyəm bədbindi? İndicə məşqdə görmədiz? O, başdan–başa kədər içindədir. Böyük bir səadət qəflətən gəldi, eləcə qəflətən də uçub getdi... Əvəzinə o dəhşətli kədər gəldi. Bu bir kədər bataqlığıdı ki, içindən çıxmaq mümkün deyil!.. (*Ani sükutdan sonra.*) Deyəsən, bir az gurultulu oldu, hə?

QIZ. Yox. Otello sadə birisi deyil ki...

QƏMƏRLİ (*zarafatyana pafosla.*) Bax, göydən enən bu gözəl xanım bunu doğru deyir!..

QIZ (*gülərək*). Bəlkə, elə doğrudan da göydən enmişəm?

QƏMƏRLİ (*əllərini göyə qaldıraraq, eləcə bir pafosla*). Ey ulu Tanrı!.. Təşəkkür!.. Təşəkkür ki, məni seçmişən!.. Bu gözəl xanımı mənim yanıma göndərmişən!.. (*Qıza baxaraq.*) Ancaq nəçin mənə elə gəldi ki, göydən enən o gözəl qız, tavandan enmədi, adi bəndələr kimi, qapıdan içəri girdi?

QIZ. Bunu sizin ulu Tanrı bilər...

QƏMƏRLİ. Yoxsa bu gözəl qız, həm də ateistdir?..

QIZ (*eləcə gülümsəyərək*). Nə bilim?.. Ateistəm, ateist deyiləm?..

QƏMƏRLİ (*həmin zarafatyana pafosla*). Onu bilmirəm, bunu bilmirəm... Heç olmasa dostumuz topu gətirəydiz, ondan öyrənərdik.

QIZ. Özü gəlmək istəmədi.

QƏMƏRLİ. Niyə?

QIZ. Nə bilim?.. O da belə topdu də...

QƏMƏRLİ. Teatrı sevən – düzdü, özünə elə gəlir ki, teatrı hərdən sevir – hətta məşqə də gələn, hətta qapını döymədən mənim qrim otağıma da girən gözəl xanım bu dəfə tək gəlib!..

QIZ. Bilirsiniz, gülümsəmək sizə yaraşır.

QƏMƏRLİ. Gülməyi sevən bu cəsarətli xanımın öz gülüşündən xəbəri yoxdur!

QIZ. Cəsarətli?

QƏMƏRLİ. Əlbəttə. Keçən dəfə məni divara sıxmışdız. Sonra da yağışı bəhanə edib, topla bərabər qaçdız. İndi isə bura gəlmisiz, özü də tək. Qorxmursuz ki, divara sıxdığınız adam birdən üstünüzə atılar?

QIZ. Və məni boğar?

QƏMƏRLİ. Yox, sizi boğmaq olmaz...

QIZ. Dezdemonanı boğmaq olar, məni yox? Həyat ilə səhnə arasında bu nə ayrı–seçkilikdi belə?

QƏMƏRLİ. Ayrı–seçkilik niyə? Bizim aramızda Yaqo riyakarlığı yoxdur. Bu da gözəl bir xoşbəxtlikdir.

QIZ. Yoxsa, olsaydı, siz də Otello kimi bir uşaq sadələvhlüyü ilə ona inanacaqdız?!

QƏMƏRLİ. Sadələvh? Yox, Otello sadələvh deyil.

QIZ. Onda bəs, niyə o saat Yaqonun yalanlarına inanır?

QƏMƏRLİ. Çünki onu aldadan qısqanclığıdır... Biz yenə mübahisəyə başlayırıq?

QIZ (*gülərək*). Mübahisə yox, mübadilə.

QƏMƏRLİ. Yaxşı, mübadilə deyirsiniz?.. (*Qısa sükutdan sonra*) Yaqo psixoloqdur. Görmürsüz, qısqanclıq qığılımlarını necə məharətlə yaradır? Sonra da necə məharətlə o qığılımlara od vurur? Yaqo içindəki riyanı elektrik məftilindəki cəryan kimi Otellonun ürəyinə keçirir. (*Yaqonun dili ilə*). «Bağışlayın, general həzrətləri, sizə tabe olub, boyun əymək mənim borcumdur! Lakin mənim öz düşündüyümü özüm üçün saxlamağa ixtiyarım var. Bəlkə mənim fikirlərim yanlışdır? Bəlkə mən səhv edirəm? Bəlkə təbiətim belədir ki, hər şeydə bir yamanlıq, bir fənalıq axtarıram? Ona görə də yalvarıram sizə, general, mənim dediklərimə fikir verməyin. Sizin səadətiniz, mənim yaşım, sədaqətim, mühakiməm – heç bir şey mənə öz düşündüklərimi açmağa icazə vermir.»

Kiçik pauza.

QIZ (*mütəəssir*). Siz gözəl Yaqo ola bilərdiz!..

QƏMƏRLİ. Yox, mən Yaqo olmaq istəmirəm!

QIZ (*təntənə ilə*). Aha!.. Azərbaycanın böyük aktyoru Yaqo obrazından imtina edir! Çünki o, 500-cü dəfə Otello olacaq!

QƏMƏRLİ. Bəyəm, bu pisdi?

QIZ. Yox, ancaq...

QƏMƏRLİ. Yenə «ancaq»? İndi nə üçün?

QIZ. Çünki o, beşyüzüncü dəfə də gənc bir Venesiyalı qızı boğacaq! Hətta bununla da ürəyi soyumayacaq, xəncəri qızın döşünün üstündən ürəyinə sancacaq. Çünki o...

QƏMƏRLİ (*onun sözünü kəsərək*). Bir dəqiqə, bir dəqiqə! Ola bilməz ki, «Otello»nun məşqinə də gələn sevimli xanım...

QIZ (*gülərək, onun sözünü kəsir*). Sevimli xanım?

QƏMƏRLİ. Bəli, sevimli xanım!.. Ola bilməz ki, bu sevimli xanım Yaqo məharətini görməsin. Yaqo ustadır. Yaqo yalanı – xərçəng kimidir, şaxələnir, bəhrəsini tez yetişdirir. Otello bu dəhşətə inanmaq istəmir, vurnuxur, çırpınır, ancaq başqa bir təsəlli tapa bilmir.

QIZ. Çünki onun daxilindəki Şər də Yaqonun riyası qədər güclüdür.

QƏMƏRLİ. Yox, sevimli xanım, Otello Şər adamı deyil.

QIZ. Bəs, onu nə qatil etdi? İçində mürgüləyən Şər...

QƏMƏRLİ. İçində mürgüləyən Şər?

QIZ. Əlbəttə. İnsan içində mürgüləyən Şərlə birlikdə doğulur. Bəzilərinə bu Şər mürgüdən oyanır, bəzilərdə də həmişəlik yuxuya gedir.

QƏMƏRLİ. Məndə necədi?

QIZ. Sizdə, deyəsən, həmişəlik yuxuya gedib.

QƏMƏRLİ. Təşəkkür!.. Təşəkkür!..

QIZ. Mən «deyəsen» dedim.

QƏMƏRLİ. Sizdən elə bunu eşitmək də böyük şeydir! Mənim isə hissiyyatım çox güclüdür. Bir şeyi «deyəsen»siz bilirəm ki, siz doğulanda tamam Şərsiz doğulmusuz!..

QIZ (*ürəkdən gülərək*). Oy!.. Nə gözəl sözlərdi!..

QƏMƏRLİ. Biz isə bu gözəl sözləri şoyub, uzun-uzadı höcət edirik...

QIZ. Bəyəm bu höcətdi? Baxın, sizinlə razıyam, Yaqo psixoloqdur.

QƏMƏRLİ. Aha, deyəsən konsensus yaranır!..

QIZ. Ancaq...

QƏMƏRLİ. Yenə ancaq?

QIZ. Ancaq Yaqo bilir, hiss edir ki, Otellonun içində bir qatil rüşeymi gizlənib. O rüşeymi canlandırmaq, böyütmək, boya-başa yetirmək lazımdır. Yaqo bilir ki, yalnız bu zaman istəyinə çatacaq: Otello məhv olacaq. Əslində Yaqonun özünü əziblər.

QƏMƏRLİ. Onu kim əzib?

QIZ. Həyat. Hər gün həyatda rast gəldiyi ikiüzlülük, xəyanət, ədalətsizlik onu sındırır. Onu riyakar edən bu əzabdır. O, insandır. Siz onu insan hesab etmirsiz?

QƏMƏRLİ. Əlbəttə, o, göydən enmiş mələk deyil.

QIZ. Çünki onun qanadları yoxdur, hə?

Kiçik pauza.

Siz nə üçün özünüzü gizlədirsiniz?

QƏMƏRLİ. Özümü gizlədirəm? Kimdən?

QIZ. Özünüzdən. Çalışırsız ki, görünən kimi olasız. İçəridə isə hər şey başqadır.

Kiçik pauza.

QƏMƏRLİ (*havanı dərinləndirib sinəsinə çəkərək*). Bu ətirin adı nədir?

QIZ. Onun adı yoxdur...

QƏMƏRLİ. Hanı bizim o topumuz? (*Bərkdən.*) Ey, dostum, hardasan? Gəl, sehrini işə sal!.. Bizi bu uzun-uzadı söhbətdən xilas et!

QIZ. Bax, indi də siz mətləbdən yayınırırsız...

QƏMƏRLİ. Niyə? Mən bəyəm dedim ki, həyatda ikiüzlülük, xəyanət, riyə, ədalətsizlik yoxdu?

QIZ. Elə buna görə də Yaqo qara bir ərəbin xoşbəxtliyini görəndə, bu qara məxluqu Venesiya gözəli ilə bir yataqda təsəvvür edəndə, bununla barışa bilmir, əzab çəkir. Nə üçün belə bir xoşbəxtlik onunla deyil? Nə üçün o, əsil Venesiyalı, qara bir ərəbdən leytenant-

lıq ummalıdır, ancaq kim bilir, haralardan gəlib Venesiyaya çıxmış bu qara ərəb general olmalıdır? Nə üçün? Siz deyın də, nə üçün?

QƏMƏRLİ. Mən Yaqo deyiləm.

QIZ. Yox, əlbəttə, siz Otelloşız. Yaqo da elə bilir ki, Otelloya nifrət edir, Otellodan intiqam alır (*Ehtirasla*). Əslində isə, həyata nifrət edir, intiqamı da həyatdan alır. Onu riyakar edən bu gizli nifrətdir, bu intiqam hissidir. Bu bir protestdir, etirazdır: həyat, sən ki, bu qədər nifrətə layıqsən və bununla heç nə etmək mümkün deyil, o zaman mən də sənın bir parçan olacağam, sənın kimi nifrətə layiq olacağam.

Kiçik pauza. Qəmərli əl çalır.

QƏMƏRLİ. Siz, həqiqətən, gözəl bir aktrisa ola bilərsiz... Odlu, alovlu, ehtiraslı!..

QIZ (gülür). Sizə elə gəlir?

QƏMƏRLİ. Mən bunu görürəm.

QIZ. Siz hər gördüyünüzə inanmayın. Yaqoya inanırsız, kifayətdir.

QƏMƏRLİ. Siz ki, Yaqoya bəraət qazandırırırsız...

QIZ. Bəraət? Bilmirəm, bu bəraətdir, yoxsa yox? Ancaq həqiqətdir. Dezdemonanı həyatın, dünyanın riyakarlığı məhv edir. Otellonun içindəki Xeyri məğlub edən Şər də, əslində, həyatın riyakarlığıdır. Yaqo hər dəfə öz yalançı namusuna and içəndə, əslində, öz taleyindən intiqam alır. Taleyi isə onun üçün həyat deməkdir.

QƏMƏRLİ. Sizin kimi nikbin, məlahətli bir xanım həyatı bu qədər eybəcər görür?

QIZ (gülür). Nikbin? Hardan bilirsiniz? Bəyəm, siz məni tanıyırsız?

QƏMƏRLİ. Tanımaq üçün ünvanı bilmək vacib deyil... O ki qaldı Yaqoya... Burda mübahisəli bir şey yoxdur. Onun xisləti anadangəlmə şeytani bir xislətdir.

QIZ. Bu sözləri sizə dörd yüz ildir ki, özünü ələ ala bilməyən Otello pıçıldaıır. Çünki sizin dediyiniz kimi, ürəyiaçıq Otello özünə bəraət qazandırmaq istəyir.

Pauza.

QƏMƏRLİ. Siz bu Otellodan nə istəyirsiniz?

QIZ. Mən, sadəcə, fikirləşdiyimi deyirəm də...

QƏMƏRLİ. Ancaq siz, sadə çoxbilmiş qız deyilsiz...

QIZ. Mən dünyada sadə adam görməmişəm.

QƏMƏRLİ. Siz hələ nə görmüsüz ki?

QIZ. Sizə elə gəlir?

QƏMƏRLİ. Dünyaya qiymət verməyə tələsməyin. Sizin üçün hər şey hələ irəlidedir... Otello barədə də hissə qapılmayın.

QIZ. Mən bəyəm hissə qapılıram? Otello uşaq vaxtlarından yırtıcılıq görüb, yırtıcılıq içində böyüyüb, buna görə onun da içində özünü ört-basdır etmiş bir yırtıcı embrionu, rüşeymi gizləniib. O rüşeym də bütün rüşeymlər kimi, böyümək istəyir, qol-qanad açmaq istəyir. İstəmir ki, Xeyir Şərə qalib gəlsin. Dörd yüz ildir ki... *(Bir an susur.)* Desəm məndən inciməzsiz?

QƏMƏRLİ. Bəyəm sizdən incimək olar?

QIZ. Onda deyim: dörd yüz ildir ki, siz bunu başa düşmürsünüz..

QƏMƏRLİ. Məni çox qocaltmayın.

QIZ. Dörd yüz il nədir ki?..

QƏMƏRLİ *(gülür).* Heç nə...

QIZ. Deyirəm də, gülmək sizə yaraşır...

QƏMƏRLİ *(ona yaxınlaşaraq, əllərindən tutmaq istəyir).* Əyləşin.

QIZ *(əllərini çəkərək).* Yox, siz əyləşin.

QƏMƏRLİ. Axı, bu, düz olmur də. Mən otururam, siz ayaq üstə. Elə bil, mən müəlliməm, siz də ayaq üstə dayanmış tələbə.

QIZ. Onda icazə verin, tələbə sizə bir sual versin.

QƏMƏRLİ. Buyursun.

QIZ. Dezdemonə məsum bir varlıqdır, elə deyil?

QƏMƏRLİ. Elədir.

QIZ. Ancaq bu dörd yüz ildə heç kimin bircə dəfə də ağına gəlməyib ki, bəlkə... «bəlkə» deyirəm ha... bəlkə Dezdemonə həqiqətən Kassionu sevir? Və Kassionun da sevgisini hiss edir. Buna görə onu boğmaq olar?

Kiçik pauza.

QƏMƏRLİ. İndi də mənimlə Şekspiri səhv salmışız?

QIZ. Şekspir əvvəli-axırı görünməyən bir krossvorddur. Ancaq dörd yüz ildir ki, ona elə eyni doqmalarla, eyni versiyalarla yanaşırsınız. İncimirsiz ki?

QƏMƏRLİ. İnciməyinə, incimirəm... *(Çiyinlərini çəkir.)* Qəribə şeylər deyirsiniz...

QIZ. Siz razı deyilsiz ki, Şekspir bir krossvorddur? Razı deyilsiz, o bir labirintdir ki, nə dediyini axtarıb, tapmaq lazımdır? Bu da bir fərziyədir də, deyirəm... Bəlkə bu – Dezdemonanın heç özünün də başa düşmədiyi gizli bir sevgidir? Bəlkə də yox, belə deyil... Dezdemonə məsumdur, çox gəncdir, ancaq o da, Venesiya qızıdır, İntibah qızıdır, o da «Dekameron»dakı qızların rəfiqələrindən biridir.

Kiçik pauza.

QƏMƏRLİ. Siz necə? Siz də «Dekameron»dakı qızların rəfiqələrindən birisiz?

QIZ (*gülür*). Yox... Demirsiz ki, dünya dəyişib, indi rəqəmsal dünyadır. Özü də mənə elə gəlir ki, siz bu rəqəmsal dünyanı qəbul etmirsiz...

QƏMƏRLİ. Nə bilim?.. Qəbul etmirəm, yox, yaqın qəbul etməyi bacarmıram...

QIZ (*gülə-gülə barmağı ilə onu hədələyir*). Özünüzü çox bacarıqsız göstərməyin ha!..

QƏMƏRLİ. Yox, doğrusu belədir... Deyirsiz ki, Dezdemonanın ürəyində özündən də xəbərsiz, bir xəyanət gizlənib?

QIZ. Sevgi xəyanətdir?

QƏMƏRLİ. Siz... siz məni tamam dolaşdırırsız.

QIZ. Niyə? Mən demirəm ki, belədir. Mən deyirəm ki, belə də ola bilər də... (*İşvə ilə*.) Axı, siz gərək belə şeyləri yaxşı biləsiniz...

QƏMƏRLİ. Yox, məndən yox, məndən danışmıyaq.

QIZ. Sizdən danışmıyaq, Otellodan danışmıyaq, bəs, nədən danışaq?

QƏMƏRLİ. Sizdən danışaq, sizdən.

QIZ. Məndə maraqlı heç nə yoxdu.

QƏMƏRLİ. Siz elə başdan-başa maraqsız də!..

QIZ. Sizə elə gəlir...

Qəmərli Qızın əlindən tutub, özünə tərəf çəkmək istəyir.

QƏMƏRLİ. Yaxın gəlin!..

QIZ (*o biri əlini onun sinəsinə sıxaraq, aralanır*). Biz Dezdemonadan danışırıq...

QƏMƏRLİ. Mən istəyirəm sizdən danışaq. Dezdemonla hər şey aydındır.

QIZ. Nə aydındır?

QƏMƏRLİ. O, bütün varlığı ilə Otellonu sevirdi.

QIZ. Ancaq bu sevgidə bir mərhəmət hissi də var idi. Axı, o, əvvəllər bu qara ərəbin üzünə baxmaqdan belə, qorxurdu. Otellonun gözləri oynayanda, onun üçün ölüm kimi qorxulu olurdu. Ancaq sevgi belə şeylərə baxmır. Otellonu sevirdi? Olsun! Nə fərqi var? Bu sevdə ki, onu ölümə apardı. Nə üçün? Siz deyirsiniz dünya dəyişib. Onda nə üçün bu rəqəmsal dünyada da sevgi ölümlə qurtarır? Deməli, dünya dəyişməyib də... Həmin dünyadı...

QƏMƏRLİ. Siz məni doğrudan da divara qısnayırsız. (*Yenə ona yaxınlaşmaq istəyir.*) Məndən qorxursuz?

QIZ (*gülərək geri çəkilir*). Yox... Sizin gözlərinizdə ölüm kimi bir qorxu yoxdur.

QƏMƏRLİ. Otellonu da qısnamayın... O, əzablar çəkib, vəhşi tayfalara əsir düşüb, qul kimi əldən-ələ satılıb, nəhayət, ölüm qorxusu altında qaçıb, susuz səhralardan, insan əti yeyən, çiynləri başların-

dan uca olan adamların arasında olub, onlardan qaçıb. Buna görə də O... (*Barmağını göyə uzadaraq.*) O... göydəki bu əzablara görə Otelloya böyük bir sevgi bəxş etdi.

QIZ. Ancaq Otello nə etdi?!

Kiçik pauza.

Dezdemonə Otelloya aşiq olmuşdu? Ola bilər!.. Dezdemonə, əslində Kassionu sevirdi? Bu da ola bilər!.. Başqa da nəşə ola bilər. Ancaq nə olursa, olsun, Dezdemonə ölümə layiq deyildi. Dörd yüz ildir, onu öldürürlər, öldürürlər, öldürürlər...

Kiçik pauza.

QƏMƏRLİ. Deyəsən, müəllim siz, tələbə mənəm?..

QIZ (*gülərək*). Yox, mən özümü müəllim kimi də hiss etmirəm.

Qız getmək istəyir.

QƏMƏRLİ. Hara gedirsiniz? Dayanın.

Qız qapını açır.

Biz daha görüşməyəcəyik?

QIZ. Nə bilim?.. Görüşə də bilərik, görüşməyə də bilərik...

QƏMƏRLİ. Yox, dayanın...

Qız qapını açıb, otaqdan çıxır və Qızın çıxmağı ilə Direktorun otağa girməyi bir olur.

DİREKTOR (*həyəcanlı*). Xəbərin var, İngiltərə şahzadəsi Çarlz yubileyə gəlmək istədiyini bildirib!

Qəmərli gözünü qapıdan çəkməyərək, cavab vermir.

Eşitmirsən? Gələcək İngiltərə kralı! İndicə Xarici İşlər Nazirliyindən xəbər verdilər. Neftə görə yox e, bizim teatra görə gəlir!..

Qəmərli gözlərini qapıdan çəkib, Direktora baxır.

QƏMƏRLİ. Ətiri hiss edirsən?

DİREKTOR. Nə?

QƏMƏRLİ. Deyirəm, ətiri hiss edirsən?

Direktor bir-iki dəfə burnu ilə dərindən nəfəs alır.

DİREKTOR (*təəccüblə*). Nə ətir, canım?

QƏMƏRLİ (*çiyinlərin çəkərək*). Nə bilim?.. (*Diqqətlə ona baxaraq.*) Nə deyirsən?

DİREKTOR. Bu, olmadı ki!.. Sənin fikrin hardadır, canım? İngiltərə şahzadəsi Çarlz yubileyə gələcək!..

QƏMƏRLİ. Gəlsin də, neyləyim?

İşıq sönmür.

İKİNCİ HİSSƏ

ALTINCI ŞƏKİL

Qəmərlə, Aktrisa.

Dənizkənarı bulvar. Ləpələrin yüngül səşindən başqa, tam bir sakitlikdir.

Qəmərlə o tərəf–bu tərəfə baxa–baxa aram addımlarla səhnəyə daxil olur.

Hiss olunur ki, o, kimisə axtarır.

Hərdən ayaq saxlayıb, dənizin səsinə qulaq asır, sonra yenə ətrafa baxır və eləcə kimisə axtara–axtara səhnədən uzaqlaşır.

Və səhnə bir müddət kimsəsiz qalır.

Aktrisa tələsik addımlarla Qəmərlə çıxan səmtdən səhnəyə daxil olur.

QƏMƏRLİ (*səhnə arxasından*). Bir ayaq saxla görüm?

Aktrisa dayanır.

(Aram addımlarla onun ardınca səhnəyə daxil olur.) Mən səni görəndə, niyə o saat uzaqlaşırısan? Məndən qaçırsan – nədir?

AKTRİSA. Sizinçün bəyəm bunun fərqi var?

QƏMƏRLİ. Nəyin fərqi?

AKTRİSA. Mənim dayanmağımın, ya getməyimin.

QƏMƏRLİ. Bir aydın danış görüm, nə deyirsən?

AKTRİSA. Aydın danışım? Yaxşı... Siz ki, məni görmürsüz.

QƏMƏRLİ. Səni görmürəm?

AKTRİSA. Bəli.

QƏMƏRLİ. Elə deyil.

AKTRİSA. Elədir. Siz.. siz on ildir... on ildir ki, məni görmürsüz...

QƏMƏRLİ. Elə deyil.

Aktrisa getmək istəyir.

Dayan. On il bundan qabaq bəyəm sən teatrda idin?

AKTRİSA (*ayaq saxlayaraq*). Yox, teatrda yox... Universitetin birinci kursunda, birinci dərs günündə qapı açıldı, siz auditoriyaya

daxil oldunuz. Onda mən gözlərimə inanmırdım ki, bu, sizsiz... İna-
na bilmirdim ki, sizi, mənim beynimdəki əfsanəni canlı görürəm...

Kiçik pauza.

Dörd il beləcə keçib getdi...

QƏMƏRLİ. Bəs sonra nə oldu?

AKTRİSA. Sonra siz məni teatra dəvət etdiz.

QƏMƏRLİ. Mən səni görməsəydim, teatra dəvət edərdim?

AKTRİSA. Siz məni dəvət etmədiz ki, Dezdemonanı dəvət etdiz...
Mən səhnədə Dezdemonanı idim, ancaq sizinçün heç statist də deyil-
dim, bir butaforiya hissəsiydim, ondan artıq deyildim... İndiyəcən
də belədir. Bax, bu cür... Haçansa bu sözləri sizə deməliydim...

Kiçik pauza.

İndi gedə bilərəm?

QƏMƏRLİ. Hara tələsirsən?

AKTRİSA. Yoxsa, mənimlə söhbət etmək istəyirsiniz?

QƏMƏRLİ. Bəyəm, biz küsülüyük?

AKTRİSA. Yox, niyə... Biz həmişə səhnədə danışmışıq.

QƏMƏRLİ. Səhnə haradır bəyəm? Başqa planetdir?

AKTRİSA. Başqa planet deyil, yox. Siz səhnədə mənimlə yox,
Dezdemonanı ilə danışmışız...

QƏMƏRLİ. Hər şey sən düşünən kimi olsaydı, mən Dezdemonanı
ilə də danışa bilməzdim.

AKTRİSA. Dezdemonanı ilə Otello danışır... Dezdemonanı Otello...
Otello sevir... Ancaq mən Otellonu demirəm, mən sizi deyirəm.
Hərdən mənə elə gəlir ki, siz mənim adıma da unutmusunuz...

QƏMƏRLİ. Yəni mən o qədər qocalmışam?

AKTRİSA. Yox, siz ilk dəfə bizim auditoriyaya gələndə necəydiz-
sə, indi də eləsiniz, dəyişməmişiz. Onda bizim qızların hamısı sizə
vurulmuşdu. İndi də qızlardan sevgi məktubları alırsınız? Yəqin alırsınız.
Buna mənim şübhəm yoxdur. Mən... Mən çox şey bilirəm.

QƏMƏRLİ. Bəlkə də çox şey bilirsən, ancaq dediklərin düz deyil.
(*Güləmsəyərək.*) Özü də, yubiley qabağı!.. Ay-yay-yay!.. Bir gündən
sonra 500-cü tamaşadır!.. (*Saatına baxır*). Bir azdan son məşqimiz
başlayır.

AKTRİSA. Yenə ölüm səhnəsi?

QƏMƏRLİ. Gedək, baxarıq. Bəlkə Yaqo ilə olan səhnəni. Sən, mən,
bir də Yaqo... Baxarıq...

İşıq sönr.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Yaqo, Emilya.

Kipr. 1568-cü il.

Venesiyalı Yaqonun Kiprdəki müvəqqəti evi. Yaqo kürsüdə oturub, lyutnyada çala-çala oxuyur.

YAQO *(yavaş və həzin bir səsle).*

Dünya bağıdır, sən də bağban,

Gir, nə gördün də getsin...

Kim nə versə, al, qazandır,

Nə istəsə, ver, getsin...

Sən, ey qafil, taleyini

Yaxşı düşün bir anlıq...

Emilya gəlir. Yaqo bunun fərqiə varmadan davam edir.

Gəldiyin yol qaranlıqdır,

Getdiyin yol – qaranlıq...

EMİLYA. Yenə yanıqlı oxuyursan...

Yaqo ona fikir vermədən təkrar edir:

Gəldiyin yol qaranlıqdır,

Getdiyin yol – qaranlıq...

O lyutnyanı necə də yanıqlı çalırsan...

Yaqo heç nə demədən, eləcə lyutnyanı çalmağına davam edir.

Sənə nə olub, Yaqo?

YAQO *(çala-çala).* Sən hələ indiyəcən bilmirsən ki, mənə nə olub?

EMİLYA. Sən belə çalanda mənim ağlamağım gəlir...

YAQO. Bəs, niyə ağlamırsan?.. *(Emilyanı yamsılayaraq.)* «Sənə nə olub, Yaqo?» Mənə nə olub? O olub ki, O... *(Barmağını yuxarı qaldırır).* O məni bu dünyaya gətirib. Bundan da artıq mənə nə olmalıdır? *(Yenə çalmağına davam edir).*

EMİLYA. Bilirəm, Yaqo, Otello səni leytenant təyin etməliydi. Ancaq Kassionu təyin etdi... Ədalətli iş deyil.

YAQO. Sən bu dünyada ədalət görmüsən, Emilya? Mənə də göstər də. Mən də onu görmək istəyirəm. O ədaləti çox e, çox görmək istəyirəm.

EMİLYA. Başa düşürəm, bu hadisə sənə çox təsir edib. Elə mənim özümə də, Yaqo, mənim özümə də çox pis təsir edib. Sən bu qədər xidmət etmisən...

YAQO. Sənin ağlın yenə toyuq ağı qədər çalışır, Emilyya. (*Çalğısına ara verərək.*) Otellonun bu vəfasızlığı, bu lyutnyanı dinqildatmağım üçün yalnız bir bəhanədir, ondan artıq deyil. Məni təyin etsəydi nə olacaqdı? Dünya dəyişəcəkdi? Venesiya senatı başdan–başə uləmalardan ibarət olacaqdı? Sənin anan Lukresiya daha sevimli rəfiqələrinin qeybətini qırmayacaqdı? Senator Brabantio – Dezdemonanın yekəbaş atası – daha dimdiyini qaldırıb, xoruz kimi əda ilə gəzməyəcəkdi? Yoxsa, Venesiya Doju ədalət mücəssəməsi olacaqdı? Hə? Ancaq yazıq Doj nə edə bilər? Gərək dünyada ədalət olsun ki, Doj da o ədalətdən bir ovuc götürüb, öz başına töksün... Ona da göstər, Emilyya. Bu dünyadakı ədalətin yerini onun da qulağına pıçıldı.

EMİLYA. Sən elə danışırısan ki, adam istəyir gedib, özünü dənizə atsın.

YAQO. Niyə? Sənin, ya mənim başqalarından nəyimiz artıqdır? Bizim bədənimizdə axan qan Venesiya kanallarındakı çirkəbdən təmizdir? Bəlkə sən anan Lukresiyadan artıqsan, mənim xəbərim yoxdur? Bəlkə sən rəfiqələrinin üzünə səmimi gülürsən? Ya onlar sənin üzünə səmimi gülür?

EMİLYA. Sən mənimlə elə danışırısan, elə bil, dünyanın hayfını məndən alırsan.

YAQO. Yox, yox, mənim səfeh Emilyyam, yox. Bəyəm mən səndən yaxşıyam?

EMİLYA. Ancaq bu cür yanıqlı çalma, oxuma... Mən Otelloya səndən də artıq qəzəbliyəm. Onsuz da mən onu görəndə qorxuram. Bəd bir xəbər eşidəndə onun gözləri elə qıyıcım çaxır ki, adamın ürəyi düşür. Mən indiyəcən mat qalmışam ki, Dezdemonu onu necə sevib? Qapqaradır, təkcə dişləri ağarır...

YAQO (*çala–çala ironiya ilə*). Sevgi rəngə baxmır, Emilyya... Sən ona Dezdemonanın gözləri ilə bax.

EMİLYA. Yox, mən ona Dezdemonanın gözləri ilə baxa bilmərəm. Ancaq Otello Kassioya da çox hirsələnib.

YAQO. Nə olsun? Sonra da hirsli soyuyacaq...

Yaqo yenə lyutnyanı çala–çala təkrar edir:

Sən, ey qafil, taleyini
Yaxşı düşün bir anlıq...
Gəldiyin yol qaranlıqdır,
Getdiyin yol – qaranlıq...

EMİLYA. Sənin yanında Kassio kimdir? Uşağ–muşağın biri!.. Ancaq həyasızdır! Hələ utanmır, məndən xahiş də edir ki, Dezdemonla ilə onu görüşdürüm, Dezdemonla da ərindən onun xahişini etsin.

YAQO. Eləmi? (*Lyutnyanı kənara qoyub, ayağa qalxır.*) Deyir ki, onu Dezdemonla ilə görüşdürəsən?

EMİLYA. Hə...

Kiçik pauza.

YAQO. Sən də ona gömək et...

EMİLYA (*təəccüblə*). Kassioya kömək edim?

YAQO. Hə, mütləq kömək et!

EMİLYA. Sən necə də ürəyi yumşaq adamsan, Yaqo!..

YAQO. Onun nə təqsiri var? Qoy, heç olmasa onun ürəyi sınmasın, Yazıqdır, cavandır...

EMİLYA. Sonra da deyirsən ki, bütün insanlar alçaqdır... Bəs, sən? Dünyada sənin kimi nəcib insanlar az deyil, Yaqo!..

YAQO. Yaxşı, Emilya, fəlsəfəni sonraya saxlayaq. Get, mənim göyərçinim. Elə indicə get, çalış, Dezdemonla ilə Kassio görüşsün.

EMİLYA. Bayaqdan toyuq idim, indi də göyərçin oldum...

Emiliya gedir.

YAQO. Dezdemonla... Mən hər dəfə Emilyanı qucaqlayanda, fikrimdə səni qucaqlayıram. Axmaq Emilya da elə bilir ki, mən onu sevirəm, onu bağrıma basıram. Ancaq mənim fikrimdə canlananda ki, Otellonun qapqara əlləri sənin bədənində gəzir, sənin döşlərini sığallayır, mənim bütün varlığım uçunur. Onun ağappaq ağaran dırnaqları da yırtıcı dişlərinə oxşayır. Bu zaman mən sənə də nifrət edirəm, Dezdemonla!.. Sənin isə, bütün bunlardan xəbərin yoxdur, heç zaman da olmayacaq. Mən səni görəndə gözlərimi yerə dikirəm. Yalnız ona görə yox ki, mən sənin seçdiyin o vəhşi ərəbdən qorxuram. Ona görə ki, mən özümü sənə layiq bilmirəm, sənin gözəlliyə, sənin təmizliyinə, sənin məsumluğuna... Ancaq mən bilirəm... bilirəm ki, yanılıram... Başqa cür ola bilməz... Sən də görüldüyün kimi deyilsən, elə bizlərdən birisən... Sənin də ürəyin, Allah bilir, hansı hisslər burulğanının içindədir... Bu axmaq məhəbbət hərdən mənim gözlərimi elə tutur ki, səni olduğun kimi görmürəm... Sadəlövh xəyallar məni bu əbləh dünyaya başdan–başla zidd olan hansısa yalançı xoşbəxtliyə aparmaq istəyir... Dünyanın nankorluğu o qara vəhşini sənə layiq bilir və sənə layiq edir. Dünyanın nankorluğu, fitnə–fəsadı Otellonu cəngəllərdəki vəhşilərin arasından çıxarıb, Venesiyanın qəhrəmanı, Kiprin xilaskarı edir, ən gözəl venesiyalı qızı onun ağuşuna atır: “ – Ala, – deyir. – Vəhşi ərəb, zövq al, qoy, venesiyalı Yaqo sənin yatağına həsəd aparsın, sənin əmlrlərnə yerinə

yetirsin, sənə yaltaqlansın... Qoy, ömrü boyu çalışan, çarpışan Yaqo sündəmər Kassionun ayağının altına atılsın..."

Lyutnyanı götürüb, bir-iki dəfə simini səsləndirir və bir neçə an sükut edir.

Elə bir top mərmisi olsaydı ki, o, bütün dünyanı məhv edə bilər, mən onu qucağıma alıb, özümlə bərabər, bütün dünyanı partladardım!..

Kürsüdə oturur və çalmaq istəyir. Ancaq çala bilmir və lyutnyanı kənara atıb, başını qaldıraraq, alnını ovuşdurur.

Kiçik pauza.

Otello varlığıyla da, vücuduyla da dünyadakı nankorluğun, eybəcərliyin mücəssəməsidir və mənim ona nifrətim, Dezdemonə, sənə məhəbbətimdən də artıqdır. Onun ölüm saçan gözləri həmişə məqam axtarır, məqam gözləyir ki, qan töksün. Mən o məqamı ona verəcəyəm, Dezdemonə. Onun gözlərindəki ölüm səni də, Kassionu da, onun özünü də qamarlayacaq!

Ayağa qalxıb, pəncərəyə yaxınlaşır və pəncərənin taylarını açaraq çölə baxır.

Afrodita Kiprin sahillərində yarandı, qoy, Dezdemonə da öz vəhşi sahibi ilə elə burada məhv olsun. Qoy Kipr – bu dünyanın saxta gözəllik və məhəbbət adası əbədi bir matəmə batsın (*Bərkdən*). Ey, yalançı Olimp Allahları, harda itib-batmırsız, məni eşidirsiz, ya yox? Mənim intiqamım dəhşətli olacaq. Mən özüm də o dəhşətin içində məhv olacağam... Ancaq siz mənim məhvimə sevinməyin. Mən ölməyəcəyəm, mən azad olacağam!.. Mən beynimi dağıdan bu fikirlərdən, ürəyimi parçalayan bu nifrət yükündən azad olacağam!..

Sərt hərəkətlə pəncərənin taylarını bağlayıb, otaqda var-gəl edir.

Bilirəm, məni lənətləyəcəklər. Qoy, olsun. Qoy, bütün gələcək nəsillər məni lənətləsin. Əsrlər bir-birini əvəz edəcək, o lənət də o dəyişən zamanla bir yerdə olacaq. Ancaq bunun mənə, Venesiyada bu əbləh dünyaya gəlmiş Yaqoya nə dəxli olacaq? (*İstehzal bir təbəssümlə.*) O zaman mənim sümüklərim də çürüyüb, gül-çiçəyə gübrə olacaq. Bu dünyanın gül-çiçəyi də gərək elə o cür gübrə ilə böyüsün, o cür gübrə ilə açılsın ki, cümlə-məxluqatın riyasına layiq olsun. (*Ayaq saxlayaraq, barmağını yuxarı qaldırır.*) Orda məni cəzalandıracaqlar? (*Başını yuxarı qaldırır.*) Sən məni cəzalandıra-

caqsan? Orda məni cəhənnəm odunda yandıracaqsan? Nə üçün? Bu həyatı bəyəm sən yaratmamısan? Hiylə, riya, yalan, nankorluq öz-özünə yaranıb? Yox, onlar da Sənin yaratdığın həyatın içində olub. Hamı yalandan bir-birinin üzünə gülür. Tərif də yalandır, namus da yalanla yoğrulub, hünər də yalana bürünüb, rıyanı, həsədi, xainliyi, satqınlığı – hamısını, hamısını sən bağışlamamısan bizə? Sən, guya, bizi sınaqdan keçirirsən? Bizi ki, sən özün yaratmısan, nə üçün lap əvvəldən elə etmədin ki, sınağa ehtiyac olmasın? Kilsə sənin evindir, hə? Bəs, oradakı pozğunluq, riyakarlıq, mənsəb ehtirası, oradakı xainlik, ikiüzlülük? Buna niyə icazə vermisən? Bu da sınaqdır? Bu, nə mənasız sınaqlardır belə? Hər şey ki, sən öz əlindədir?! Sən, sən özün ən böyük hiyləgərsən! (*Daha artıq bir ehtirasla.*) Belə deyil? Əgər belə deyilsə, o zaman elə et ki, o vəhşi ərəb mənim toxuduğum tora düşməsin! Axı, mən deməsəm də, sən bilməlisən ki, mən o toru toxuyuram. Mən elə etmək istəyirəm ki, bu qisas – adi qisas olmasın. Çünki adi bir qisas – mənim nifrətimə, sən yaratdığın bu həyata nifrətimə layiq deyil. Sən özün təmizsənsə, adilsənsə, elə et ki, mən – sən bu dünyaya gətirdiyin Venesiyalı Yaqo Otellonu məhv edə bilməsin! Sən bunu bacararsan, elə deyilmi? Əlbəttə, bacararsan! Ancaq sən bunu etməyəcəksən. Sən sadəcə, o dəhşəti seyr edəcəksən! Çünki Mələk də, Şeytan da elə sən özünsən!..

İşıq sönrür.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Qəmərli, Aktrisa, Direktor, Truppa müdiri

Teatr.

Səhnədə «Otello»nun 500-cü yubiley tamaşası gedir.

Tamaşa zalının yüngül hənirtisi eşidilir və ümumiyyətlə, təntənəli bir ab-hava hiss olunur.

Qəmərli – Otello və Aktrisa – Dezdemonə səhnədədirlər.

Direktor ilə Truppa müdiri səhnə arxasında, küncdə dayanıb tamaşaya baxırlar.

Tamaşanın sonlarıdır – 12-ci şəkil gedir.

Dezdemonə çarpayıda uzanıb. Otello çarpayının kənarında oturub.

Çarpayının baş tərəfindəki küncdə, balaca dolabın üstündəki şamdanda şam yanır.

DEZDEMONA. Allah, sən özün mənə kömək et!..

OTELLO. Amin!..

DİREKTOR (*həyəcanlı bir ruh yüksəkliyi ilə*). Əla! Əla!

TRUPPA MÜDİRİ. Hə, həmişəki kimi!

DİREKTOR. Həmişəkindən də artıqdır! Dahidir də, dahi!.. Sən bir qonaqlara bax e, qonaqlara! Gözlərini də qırpmırlar! Şekspirə layiq bir yubiley tamaşasıdır!

DEZDEMONA. Sən mənə rəhm edərsən, deyilmi? Mən heç bir zaman sənə xəyanət etməmişəm. Mən Kassioya adi bir insan kimi hörmət etmişəm. Mən ona heç bir şey bağışlamamışam.

Uzun bir pauza.

DİREKTOR (*narahat*). O, niyə susub?

TRUPPA MÜDİRİ. Başa düşmürəm...

Pauza uzanır. Zəlin hənirtisi yavaş–yavaş artır.

DİREKTOR (*həyəcanla*). Ona nə olub?

Pauza davam edir.

Özünü pis hiss edir?

TRUPPA MÜDİRİ. Qoy, görək...

DİREKTOR. Bəlkə sözləri unudub?

TRUPPA MÜDİRİ. Ola bilməz...

DİREKTOR. Bəs, niyə davam etmir?

Nəhayət, Otello sükutu pozur.

OTELLO. Sən atanı çox sevirdin, deyilmi?

Kiçik pauza.

DEZDEMONA (*pıçıltı ilə*). Tekstdə belə sözlər yoxdur...

OTELLO (*Aktrisanın pıçıltısının fərqində deyil*). Söylə, sən atanı çox sevirdin, deyilmi?

Kiçik pauza.

Söylə!..

DEZDEMONA (*pıçıltı ilə*). Mən... mən... (*Bərkdən.*) Elədir...

DİREKTOR (*şaşırmış*). Belə yer var?

OTELLO. Sən ananı da çox sevirdin, bilirəm. Sən doğulub–böyü–düyün o gözəl evinizi, o gözəl baxçanızı da çox sevirdin!..

DEZDEMONA (*pıçıltı ilə*). Siz... siz nə deyirsiniz?

OTELLO. Söylə, yavrum, deyilmi?

DEZDEMONA (*tamam özünü itirmiş*). Elədir...

DİREKTOR (*heyran dolu bir həyəcanla*). Bu nədir belə?

OTELLO. Ancaq sən onların hamısından... mənə görə hamısından imtina etdin!..

DEZDEMONA (*pıçıltı ilə*). Mən nə deyim? Mən bilmirəm nə edim?

OTELLO. Mənə görə, hə, mənə görə?

DEZDEMONA (*ələcsiz qalaraq*). Bəli...

OTELLO. Mən hiss edirəm, hiss edirəm ki... mən... mən yox, biz, biz, mənim sevimlim, biz hansısa bir məkrin... hansısa qorxulu bir oyunun içindəyik. Elə bil, məni hansısa bir tilsimin içinə salmaq istəyirlər...

Kiçik pauza.

DİREKTOR (*get-gedə artan təşvişlə*). O, nə danışır, canım?

OTELLO. Mən uşaq vaxtı vəhşi adamyeyənlərin əlindən qaçdıqdan sonra, mehriban bir qadına rast gəldim. O, mənim faciəmə ağladı, məni evinə apardı, məni yuyundurdu, yedirdi, qanlı yaralarımın məlhəm çəkdi. Onun mehribanlığı, nəvazişi mənim arzularımdan da, xəyallarımdan da artıq idi. Mən o mehribanlığı, o nəvazişi heç yuxularımda belə, görməmişdim... Ancaq... ancaq onun əlləri soyuq idi, buz kimi soyuq...

DİREKTOR. Ona nə olub? (*Panika içində Truppa müdirinə.*) Nə edək? Bəlkə pərdəni salaq?

TRUPPA MÜDİRİ. Yox.

DİREKTOR. Bəs, nə edək?

TRUPPA MÜDİRİ. Qulaq asaq.

OTELLO. O, mənim yaralarımın məlhəm çəkərkən, birdən-birə hiss etdim ki, bu mehribanlığın, bu şəfqətin arxasında riya gizlənib və mən qaçdım. Sonra bildim ki, o qadın məni təzədən qul kimi satmaq istəyirmiş. Onun adamları məni axtardılar. Məni tapdılar və məni təzədən qul kimi satdılar... Mən o qadının əllərindəki soyuğu Yaqonun gözlərində hiss edirəm. Buz soyuğu!..

Kiçik pauza.

Mən, elə bil, ağır bir yuxudan ayılmışam. (*Dezdemonanı özünə tərəf qaldırır*). Bax, mənə bax!.. (*Şamdanı götürərək, Dezdemonanın gözlərinə yaxınlaşdırır.*) Mən sənəin gözlərinə baxıram və bu gözlərdəki sevgi mənim sinəmi dərib, qəlbimə dolur. Bu, ilahi bir sevgidir!.. Saf, təmiz, pak!.. Mən dəhşətli bir yükdən azad oldum!.. Mənim sevimlim, mənim gözəl Dezdemonam. (*Əlini uzadıb, Dezdemonanın sifətini sığallayır.*) Sən yaşayacaqsan!.. Əlbəttə, yaşayacaqsan!.. Mən heç vaxt bu cür xoşbəxt olmamışam. Ancaq bizim daha böyük səadətimiz hələ irəlidədir. Göylər də bunun şahidi olacaq ki, dünyada bizdən xoşbəxt heç kim olmayıb! Sevimli Dezde-

mona!.. Biz tilsimdən çıxıa bildik!.. Heç bir riya, heç bir məkr bizi bir-birimizdən ayıra bilməz!.. *(Dezdemonanı öpür və bir əlində şamdan tutaraq, o biri əli ilə onu bağrına basır.)*

Pauza.

Birdən zaldan gələn gurultulu alqışlar bu sükutu pozur və tamaşaçıların səsləri eşidilir.

TAMAŞAÇILARIN SƏSİ:

- Bravo!..
- Əhsən!..
- Yaşasın Otello!..
- Yaşasın Otello!..
- Qəmərliyə eşq olsun!..
- Qəmərli!..
- Qəmərli!..
- Qəmərli!..

Və bu alqışlar altında işıq yavaş-yavaş səhnədə azalaraq, yalnız Direktorla Truppa müdirinin üzərinə düşür. Alqışlar isə davam edir.

DİREKTOR. İndi nə edəcəyik? Səninləyəm, nə edəcəyik, başımıza haranın daşını tökəcəyik?

TRUPPA MÜDİRİ. Alqışları eşidirsən?!

DİREKTOR. Axı, əsərdə belə şey yoxduq, canım! Dezdemonə sağ qalır? Bu nə əhvalatdı belə?

TRUPPA MÜDİRİ *(onu eşitmirmiş kimi, çox mütəəssir).* Mən hara gedirəm?! Mən heç hara getməyəcəyəm! Teatr!..

DİREKTOR. Beynəlxalq skandal olacaq! Şahzadə Çarlz ordaydı e, şahzadə Çarlz! İngiltərə Xarici İşlər Nazirliyi nota versə, nə olacaq? Mən nə cavab verəcəyəm?!

TRUPPA MÜDİRİ *(elə bil onu eşitmir).* Teatr!.. Mən qoca səfeh də getmək istəyirəm!.. Mən teatrdan gedə bilərəm? Yox!.. Min dəfə yox!.. Mənsiz teatr ola bilər, ancaq mən teatrsız ola bilmərəm.

DİREKTOR. Sən nə danışırısan, canım? Beynəlxalq skandal olacaq e, skandal! Nə cavab verəcəyik, hə? Bu nə idi belə? Nə idi?

TRUPPA MÜDİRİ. Daha bundan gözəl nə ola bilər?..

Alqışlar isə davam edir.

İşıq sönmür.

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Direktor, müxbirlər.

Teatrın dəhlizi.

Müxbirlər Direktoru və Truppa müdirini dövrəyə alıb. Direktor onlardan ayrılmağa çalışır.

DİREKTOR (*çox həyəcanlı*). Hələ heç nə deyə bilmərəm!..

MÜXBİRLƏR:

- Xahiş edirik!..
- Yalnız bir sual...
- Bu, sürpriz idi?
- Proqramda belə şey nəzərdə tutulmuşdu?
- Bəlkə bu, «Otello»nun başqa variantıdır?
- Bu, yubiley tamaşası üçün düşünüldü?

DİREKTOR. Yox!.. Yox!.. Sonra ətraflı danışarıq... İcazə verin!..

Direktor müxbirlərdən ayrılmaq istəyir. Müxbirlər isə imkan vermir.

BİRİNCİ MÜXBİR. Bəlkə bu, bayram şousu idi?

DİREKTOR. Nə şou, canım?!

İKİNCİ MÜXBİR. Onda, nə idi?

DİREKTOR (*isterik*). Bilmirəm nə idi! İcazə verin!.. Suallara sonra cavab verəcəyəm.

MÜXBİRLƏR:

- Nə vaxt?
- Sizi gözləyək?
- Heç olmasa qısaca məlumat verin!
- Beşcə dəqiqə!..
- Siz mətbuat konfransı keçirəcəksiz?

DİREKTOR. Keçirəcəyik! Keçirəcəyik! İndi isə icazə verin! İcazə verin!..

Nəhayət ki, Direktor müxbirlərin arasından keçib, gedə bilir.

BİRİNCİ MÜXBİR (*Truppa müdirinə*). Bəlkə siz bir söz deyəsiniz?

İKİNCİ MÜXBİR. Bəlkə Şekspirin təzə əlyazması tapılıb?

TRUPPA MÜDİRİ. Yox. Siz nə danışırırsız?..

ÜÇÜNCÜ MÜXBİR. Bəs, bu nə demək idi?

TRUPPA MÜDİRİ. Bu? Bu – teatrın protesti idi...

BİRİNCİ MÜXBİR. Teatrın protesti? Nəyə qarşı?

TRUPPA MÜDİRİ. Dünyadakı riyakarlığa, yalana, haqsızlığa qarşı!..

Truppa müdiri müxbirlərin arasından keçib, Direktorun ardınca uzaqlaşır.

İşıq sönmür.

ONUNCU ŞƏKİL

Qəmərli, Qız, Aktrisa, Direktor, Truppa müdiri.

Qəmərlinin qrim otağı.

İşıq ancaq Qəmərlinin üstünə düşüb. O, hələ qrimini təmizləməyib və güzgünün qarşısında əyləşərək, iki əli ilə də başını tutub.

QIZIN SƏSİ (*coşğun*). Gördüz? Alqışları gördüz?! Tamaşaçılar hələ də foyedədir. Heç kim getmək istəmir... Heç kim dağılışmır...

İşıq yanır. Qəmərli başını çevirib, qıza baxır.

Hamı müzakirə edir... Hamının üzü gülür... Gördüz?!

QƏMƏRLİ (*pərişan*). Bilmirəm... Bilmirəm bu necə oldu... Elə bil, o sözləri mən demirdim... Elə bil, mənim səsimlə kimsə bir başqası deyirdi o sözləri, Otello yox...

QIZ (*eləcə coşğun*). O sözləri Otello dedi. Otello içində gizlənmiş o yırtıcı rüşeymi məhv etdi. Otello, nəhayət ki, Xeyirə kömək etdi. Şər məğlub oldu.

QƏMƏRLİ (*eləcə pərişan*). Bilmirəm... Bilmirəm...

QIZ. Qorxmayın!.. Özünüz özünüzdən qorxmayın... Siz cəsarət-lisiz. Nəhayət, nəhayət ki, dörd yüz ildən sonra Otello Dezdemonanın həyatına qıymadı. Otello üsyan etdi. Otello öz alın yazısını dəyişə bildi. O, daha əllərini göyə uzatmayacaq ki, məni yandırıb, külə döndərin. Otello daha məşəqqət içində olmayacaq. Siz onu əzablardan xilas etdiniz. Siz Şekspiri də, nəhayət ki, orda... (*Barmağı ilə başının üstünü göstərir*) orda sakit etdiniz...

QƏMƏRLİ (*pərişan*). Bilmirəm...

QIZ. Əbədi olan sevgidir. Otello da əbədilik qazandı. Artıq o, hə-qiqətən sevən Otellodur. Dörd yüz il milyonların qarşısında Dezdemonanı boğa-boğa dünya teatrlarını dolaşan Otello öz nəcib xislətini ancaq bu gün, bu teatrda, sizin sayənizdə açıb, göstərdi. Siz bunu bacardınız. (*Həyəcanlı.*) Siz bilirsiniz kimsiz? Siz...

QƏMƏRLİ (*həyəcan içində onun sözünü kəsərək, ayağa qalxır*). Mən bilmək istəmirəm!.. Bilmək istəmirəm ki, mən kiməm! Bəs, sən? (*Qızın qolundan yapışib, özünə tərəf çəkir*) Sən kimsən?

İşıq yalnız onların üzərinə düşür.

QIZ. Mən? (*Gülə-gülə.*) Bəlkə, mən şeytanam?..

QƏMƏRLİ. Yox, şeytan bu cür hərarətlə nəfəs ala bilməz. Şeytan bu cür istiqanlı ola bilməz. Sənin isti nəfəsin mənim sifətimi yandırır. Sən sevdalar əhlisən. Sənin bütün varlığın ehtirasla doludur. Sənin sinəndə ehtiraslı bir ürək döyünür.

QIZ. Siz bu döyüntünü eşidirsiniz?

QƏMƏRLİ. Mən bunu eşitmək üçün, gərək onu sənin döşündən dinləyim.

Qəmərlili Qızın yaxasını açmaq istəyir. Qız buna imkan vermir.

Sən hardan peyda olub, mənim həyatıma girdin?

QIZ (*eləcə gülə-gülə və hiss olunan bir işvə ilə*). Buraxın...

QƏMƏRLİ (*daha artıq bir həyəcanla*). Bəsdir mənə dərs verməyin!.. Bəsdir söhbətdən yayınmağın: ördəklər belə gəldi, uzaq planetlər belə getdi!.. Sən gülə-gülə nəyi gizlədirsən, hə? Nəyi?

QIZ. Buraxın...

Yavaşdan qapı döyülür və qapının ağzına zəif işıq düşür.

(*Qızı buraxmayaraq, acıqla.*) Kimdir? Kimdir orda?

AKTRİSA (*qapı arxasından*). Olar? (*Yavaş-yavaş qapını açıb, içəri girmək istəyir.*) Mən... mən...

QƏMƏRLİ (*qışqırır*). Olmaz!.. Olmaz, dedim!..

Aktrisa bir anlıq yerində donur, sonra çıxaraq, qapını ardınca örtür.

QIZ. Oy!.. Görün, onu necə pərt etdiz?..

QƏMƏRLİ (*eyni həyəcanla*). Sən nəyi, nəyi gizlədirsən? Mən neçə müddətdi ancaq səni düşünürəm. Öz-özümə səninlə söhbət edirəm. Sən, elə bil, mənim içimə girib, bütün mənliliyimi silkələyirsən. Elə bil, mən – mən deyiləm. Axı, sən kimsən? Mən heç sənin adını da bilmirəm.

QIZ. Mənim adım yoxdur.

QƏMƏRLİ. Bəs, sən kimsən? Kimsən?

Qəmərlili Qızı daha artıq özünə sıxaraq, onu öpmək istəyir. Qız eləcə gülə-gülə sifətini o tərəf-bu tərəfə qaçırır.

QIZ (*gülərək*). Dedim də, şeytanam.

QƏMƏRLİ. Yox. Sən nahaq yerə güzgünü sevməyən, nahaq yerə güzgüdə öz gözəlliyini görmək istəməyən gözəl bir məxluqsan. Şeytan Yaqonu ələ almış bir məkrdir.

QIZ. Mən xeyirxah şeytanam də...

QƏMƏRLİ. Yox, şeytan xeyirhaq ola bilməz.

QIZ. Yenə «ola bilməz»? Ola bilməz, çünkü ola bilməz!? Yaxşı, siz deyən olsun. Onda mən Dezdemonanın ruhuyam.

QƏMƏRLİ. Yox, sən ruh deyilsən, (*Onu güzgüyə tərəf çəkmək istəyir*). Gəl, bax! Gəl öz gözəlliyinə bax.

Qız müqavimət göstərir.

Sən sevimli bir varlıqsan. Səni sevmək, sevmək, sevmək lazımdır!
Gecə–gündüz!.. Dayanmadan sevmək lazımdır!

Qızı özünə sıxıb, öpməyə çalışır. Ancaq Qız əlləri ilə onu özündən uzaqlaşdırır.

QIZ. Siz... *(Daha artıq bir müqavimətlə).* Siz Dezdemonanı sevir–siz.

QƏMƏRLİ. Qolların necə də güclüdür!..

QIZ. Siz daima, daima Dezdemonanı sevəcəksiz.

Qəmərlili birdən–birə süstləşir.

QƏMƏRLİ. İnsan daimi deyil.

QIZ. Otello daimidir.

QƏMƏRLİ. Hani? Sənin o sehrli topun hani?

QIZ. Onu neynirsiz?

QƏMƏRLİ. Ona bir–iki sualım var.

QIZ. O, demişdim axı, sizə, quş kimi bir şeydi.

QƏMƏRLİ. Quş kimi də uçdu, getdi?

QIZ. Hə, quş kimi də uçdu, getdi.

QƏMƏRLİ. Hara? Hara uçdu?

QIZ. Nə bilim? Öz sehlər dünyasına.

Qız ondan uzaqlaşır.

QƏMƏRLİ *(həyəcanla).* Sən hara gedirsən?

Qız qaranlıqda gözdən itir.

(Daha artıq bir həyəcanla.) Sən hara getdin? Hara?

İşıq yanır. Direktorla Truppa müdiri otağa daxil olur.

DİREKTOR. Cəncələ, cəncələ düşdük!

QƏMƏRLİ *(yorğun və süst bir səslə).* Dayan, getmə...

Direktor da, Truppa müdiri də heyrlətlə ona baxıb, otağı gözdən keçirirlər.

QƏMƏRLİ *(pıçıltı ilə).* Getmə...

DİREKTOR. Sən kimlə danışırısan?

Kiçik pauza.

Sənə nə olub? Bu boyda skandalıdan sonra mən bilmirəm nə edim!? Qonaqlar çəş-baş qalıb, bilmirlər ki, bu nə idi? Mən onlara nə deyim? Bunu mətbuata... mətbuata necə izah edim? Yuxarılara nə deyim? Sənətsüenaslara nə cavab verim? Bu boyda skandal olar?

TRUPPA MÜDİRİ. Nə skandal? Bu mənim gördüyüm ən gözəl «Otello» idi. Ən gözəl!

DİREKTOR. Necə yəni ən gözəl «Otello» idi? Sən nə danışırısan, canım?! (Qəmərliyə.) Yaxşı, məni başa sal! Başa sal ki, bu nə iş idi belə?

QƏMƏRLİ (çiyinlərini çəkib, iki qolunu da yana açaraq, çox mütəəssir). Nə bilim...

İşıq sönür.

ON BİRİNCİ VƏ SONUNCU (BƏLKƏ DƏ ƏVVƏLİNCİ) ŞƏKİL

Qəmərli, Aktrisa, voleybolçu qızlar.

Dənizkənarı bulvarda gözəl bir səhər.

Dənizin səsi.

Qəmərli skamyada əyləşib və bir müddət ləpələrin mülayim şap-pılıtısına qulaq asır. Sonra başını arxaya əyərək, gözlərini yumur və Otellonun son monoloqunu söyləyir.

QƏMƏRLİ (pıçıltı ilə).

Dayanın bir anlığa, izin verin, ağalar,
Getməmişdən sizlərə deyiləcək sözüm var.
Mən öz körpə yaşımdan alışıraq xidmətə
Senata qulluq etdim, bu, bəllidir dövlətə.
Lakin bunlar bir yana... Nə çıxar bu sözlərdən?
Sizdən xahişim var: Rica edirəm ki, mən,
Bu qanlı macəranı yazarkən məktubda siz
Heç nə artırmayınız, heç nə əskiltməyiniz...

Qəflətən kənardan atılan voleybol topu onun yaxasına dəyib, yerə düşür və Qəmərli diksinərək, gözlərini açıb, ətrafa boylanır.

BİRİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ (səhnə arxasından). Oy!.. Bağışlayın!.. Bağışlayın! (Qaç-a-qaça səhnəyə daxil olur.) Çox üzr istəyirəm!.. Sizə bir şey olmadı?..

Voleybolçu qız hərdən bizim tanıdığımız Qıza bənzəyir.

QƏMƏRLİ (yaxasını çırp-a-çırp-a). Yox, narahat olmayın... Ancaq bir az ehtiyatlı oynayın...

BİRİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ. Hə, düzdü, bağışlayın... Deyəsən, pen-cəyinizin yaxası toza batıb *(Ona yaxınlaşır)*. Qoyun silim. Bu saat...

Voleybolçu qız topu yerdən qaldırıb, Qəmərliyə yaxınlaşaraq, onun yaxasını silmək istəyir.

QƏMƏRLİ. Yox, lazım deyil... Özüm silərəm.

BİRİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ *(diqqətlə ona baxaraq)*. Oy!.. Bu – siz-siz? Biz... biz sizin yubiley tamaşanıza hazırlaşırıq!.. Hamımız bilet almışıq. Mən... biz... biz orda voleybol oynayırıq... Oy!.. Olar sizlə foto çəkdirək? Xahiş edirəm... *(Onun cavabını gözləmədən, gəldiyi tərəfə qışqırır)* Qızlar!.. Qızlar!.. Bura gəlin!..

Birinci şəkildə gördüyümüz voleybolçu qızlar qaçıb, gəlir.

(Qəmərliyə işarə ilə) Tanıdız?

QIZLAR:

- Oy!.. Onu tanımayan var?!
- Əlbəttə!..
- Bəs, necə?!
- Biz «Otello»nun beşyüzüncü tamaşasına gələcəyik!..
- Nə qalıb ki? Üç gündən sonra ordayıq!..
- Biz hamımız bilet almışıq!..
- Ancaq biletləri güclə tapdıq!..
- Hamı sizin beşyüzüncü tamaşanızı gözləyir!..
- Biz sizin azarkeşinizik!

BİRİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ. İcazə verin sizinlə şəkil çəkdirək!

QIZLAR:

- Hə, xahiş edirik!..
- Hamı bir yerdə!
- Mən tək də istəyirəm!..
- Mən də!..
- Mənimlə selfi çəkə bilərik?

QƏMƏRLİ *(birdən-birə peyda olmuş bu voleybolçu qızların haray-həşirindən, elə bil, bir az şaşırır)*. Foto?

BİRİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ. Hə!.. Xahiş edirik.

QƏMƏRLİ. Yaxşı... Ancaq o top məndə olsun.

BİRİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ. Topu? Buyurun!.. *(Topu ona verir.)*

Qəmərli topu alıb, əlində fırladaraq baxır və gülümsəyir.

Oy, nə yaxşı oldu!.. Top sizin qucağınızda olsun!.. Qızlar, icazə verdi, çəkək!..

Qəmərli topu qucağında tutub. Qızlar hər tərəfdən onun başına yığışır və telefonlarını bir-birinə ötürərək, haray-həşirlə foto çəkirlər.

QIZLAR:

- Çox sağ olun!..
- Bağışlayın!..
- Bazar günü 500-cü tamaşaya gələcəyik!
- Deyirlər, xaricdən də çoxlu qonaqlar gələcək?!
- Hamı yubiley tamaşasını gözləyir!..
- Sizi fikrinizdən ayırdıq!..

QƏMƏRLİ. Hər şey qaydasındadı! Narahat olmayın!

BİRİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ. Hamımız zalda oturub, sizə azarkeşlik edəcəyik!

QIZLAR:

- Biz 13-cü sırada olacağıq!..
- Hə, hamımız 13-cü sıradayıq!..

BİRİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ. Nə olar, bizə tərəf baxın də!..

QIZLAR:

- Hə, hə, bizə tərəfə baxın!
- 13-cü sıra!..
- Bilək ki, siz bizə baxırsız!..

BİRİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ (*kənara baxaraq*). Oy, qızlar, görün kim gəlir?

Aktrisa səhnəyə daxil olur.

Tanıdız?

QIZLAR:

- Əlbəttə!..
- O-o-o!.. Dezdemon!..
- Nə yaxşı!..
- İkinizlə bir yerdə foto çəkdirək?
- Olar?

QƏMƏRLİ (*Aktrisaya*). Gəl, bu gözəl qızlar bizimlə foto çəkdirmək istəyir.

AKTRİSA. Salam, salam...

BİRİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ. Biz sizin ikinizin də fanatlarıyıq!..

İKİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ. Nə yaxşı siz də gəldiz!..

ÜÇÜNCÜ VOLEYBOLÇU QIZ. Hər səhər bura gəlibsiz?

AKTRİSA. Hərdən. Uşağı məktəbə ötürürük.

BİRİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ. Hə, bilirik, sizin bir qızınız var.

İKİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ. Neçənci sinifdədir?

QƏMƏRLİ (*gülərək*). Hələ birinci sinifə gedir!..

AKTRİSA. 7 yaşının içindədir.

BİRİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ. Səhnədə Otello və Dezdemon, həyat–da da bir yerdə!.. Qızlar, tez eləyin, foto çəkək, onları çox yormayaq!..

Qızlar onlarla birlikdə foto çəkdirirlər.

QIZLAR:

- Sağ olun!..
- Bağışlayın!..
- Sağ olun!..

BİRİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ. Bizə baxacaqsız?

QƏMƏRLİ. Hə, baxarıq. (*Aktrisa.*) Bu qızlar 500-cü tamaşaya bilet alıblar. (*Gülür.*) İstəyirlər ki, onlara baxaq.

QIZLAR:

- Yadınızdan çıxmayacaq ki?
- Gözləyəcəyik!..
- Hamımız gözləyəcəyik!..

QƏMƏRLİ. Bildim, 13-cü sıra.

BİRİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ (*Aktrisa*). Siz də baxacaqsız?

AKTRİSA (*gülərək Qəmərlini göstərir*). Otello imkan versə, baxaram.

QƏMƏRLİ. Mütləq baxacağıq!

Qızlar getmək istəyir.

(*Topu onlara tərəf uzadaraq.*) Bəs, top?

BİRİNCİ VOLEYBOLÇU QIZ. Oy, yaddan çıxıb. İstəyirsiniz, sizdə yadigar qalsın?

QƏMƏRLİ (*topa baxaraq, gülümsəyib, başını bulayır*). Yox, çox sağ olun.

Birinci voleybolçu qız topu Qədirlidən götürüb, çiləyə-çiləyə irəlində, o biri qızlar da eləcə hay-küylə onun ardınca gedirlər.

AKTRİSA. Məni buraxmaq istəmirdi.

QƏMƏRLİ. Daha ağlamadı ki, getmə?

AKTRİSA. Yox, amma özünü güclə saxlayırdı...

QƏMƏRLİ. Bir azdan öyrəşəcək.

AKTRİSA. Əlbəttə. Darıxmadın?

QƏMƏRLİ. Yox, dənizin səsinə eşitmirsən? Qağayılar... Sən bir o ördəklərə bax... Uçub, gəliblər... Gör, necə üzürlər, suya necə baş vururlar... Burda nə darıxmaq?

AKTRİSA (*ərkyana*). Səni tanıyırdıq də... Bütün fikrin-zikrin tamaşada olub, mən heç yadına da düşməmişəm.

QƏMƏRLİ (*ayağa qalxaraq, onu qucaqlayır*). Səni yaddan çıxarmaq olar? (*Onu öpür*) Bilirsən, üç gündən sonra 500-cü tamaşadır, ancaq elə bil, dünən idi, «Otello»nun premyerası oldu... On altı il!.. On altı il keçib...

AKTRİSA. Onda mən hələ heç tələbə də deyildim...

QƏMƏRLİ. Hə, sən sonradan mənim Dezdemonam oldun. Vaxt uçur... Axı, sən cavansan, səninçün də belədir?

AKTRİSA (*ərkyana*). Bəsdi də yaşdan danışdın!.. Vaxt uçur, əlbəttə, mənimçün də elədir. Həyatdı də, uç ki, uçasan!..

QƏMƏRLİ. Həyat və teatr!.. Qəribədir...

AKTRİSA. Nə qəribədir?

QƏMƏRLİ. Hər şey... Hər şey qəribədi!..

Onlar asta addımlarla uzaqlaşır.

Sonuncu monoloqu təkrar edirdim, bu qızlar gəlib çıxdı...

AKTRİSA. Deyirəm də, bütün fikrin–zikrin yubiley tamaşasıydı. Çox həyəcanlanırsan e...

QƏMƏRLİ (*gedə–gedə monoloqun ardını davam edir*).

...Heç nə artırmayınız, heç nə əskiltməyiniz.

Yazınız...

Monoloqu kəsərək, ayaq saxlayıb, Aktrisanı öpür. Yenə addım–laya–addımla davam edir.

...Yazınız: Çox bərk sevdim, möhkəm sevdim mən onu,

Bilmədim məhəbbətin həddini, hüdudunu.

Yazınız...

İşıq yavaş–yavaş sönməyə başlayır.

...Qısqanmadım o dilbəri seveli.

Ancaq bir yol qısqanıb, dəli oldum mən, dəli...

Səhnəyə tamam qaranlıq çökür və qaranlıq içində Qəmərlinin uzaqlaşan səsi hələ də eşidilir.

Vicdanımın, qəlbimin, ruhumun sevincini,

Bütün bu kainatdan müqəddəs bir incini

Axmaq bir hindu kimi dənizlərə fırlatdım,

Dəryaların dibinə öz əllərimlə atdım...

Pərdə

S O N

MÜASİRLƏRİ ELÇİN HAQQINDA

1960-70-ci illərdə ədəbiyyata, mədəniyyətə gəlmiş bir nəsil indi artıq ədəbiyyatımızın, mədəniyyətimizin aparıcı qüvvələridir. Yusif də, Anar da, Maqsum da, Elçin də, başqaları da. Ona görə də bir daha deyirəm: o illəri xatırlamağa və onun qiymətini unutmamağa əsas var.

Heydər ƏLİYEV,
Azərbaycan xalqının ümummilli lideri

Siz uzun illər Heydər Əliyevlə birlikdə yüksək vəzifədə işlə-misiniz. Onun sizə münasibəti çox müsbət olubdur, sizə böyük hörmətlə yanaşırdı. Mən də birgə fəaliyyətimizdən çox razıyam. Həm hökumətdə, həm də ictimai həyatda sizin böyük rolunuz vardır.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Elçin ədəbiyyatımızın son 40-45 ildə ən görkəmli yaradıcılarından biri, eyni zamanda bu ədəbiyyatın ardıcıl araşdırıcısıdır. Söz sənətimizi həm yazdığı bədii əsərlərlə zənginləşdirən, həm də başqa yazıçılarımızın, o sıradan gənc qələm sahiblərinin yazılarını mütəmadi izləməsiylə, onları obyektiv və nüfuzlu dəyərləndirməsiylə seçilən ədəbiyyat adamıdır.

Anar,
Xalq yazıçısı

Elçin, ümumiyyətlə, yaradıcılıq prosesində sənət adamları qarşısında mütəmadi olaraq çıxan sədləri çox cəsarətlə aşır, çərçivələri, hətta yaza-yaza özünün qurduğu qəsrləri – forma, üslub modellərini belə ara-sıra bir kənara qoyub yenilərini yaradır. Bunu etməkçün isə daim axtarışda olmaq, yeniləşməyi bacarmaq lazımdır. Fikir verin, dediyim kimi, öncə o, ailə çərçivəsində (yaradıcılıq mənasında) qalmaq istəmədi, sonra milli sədləri (həm ədəbi ehkamlar, həm də coğrafi məkan mənasında) aşdı. Ən önəmlisi isə onun, artıq bu gün, dünənki uğurlarla kifayətlənməmək, onların özlərini üstələmək cəhdidir. Belə olmasaydı Elçin də bir çox tanınmış yazıçılarımız kimi keçmiş şöhrətin kölgəsində uyuyub, keçən əsrdə qalardı, XXI əsrə adlaya bilməzdi. Elçin isə bütün yaradıcılığı boyu ona xas olan ən gözəl xüsusiyyətini, müasirlik duyğusunu qoruyub saxladığı üçün zaman səddini də aşdı və nəinki aşdı, hətta çox mürəkkəb və çətin bir dövrdə ədəbiyyatımıza bələdçilik etmək missiyasını da öz üzərinə götürdü.

İntiqam QASIMZADƏ,
Əməkdar incəsənət xadimi

Bir şəklin tarixçəsi

O uzaq, unudulmaz günlərdən 30 il keçir. "Söz" müstəqil ədəbi-publisistik jurnalının işıq üzü gördüyü günü deyirəm. O günlərin içində böyük şəxsiyyətlər var. Bəxtiyar Vahabzadə, Məmməd Araz var, Nəbi Xəzri, Fikrət Qoca, Vaqif Səmədoğlu və daha neçələri var.

İlk baş redaktorumuz Şəkər Aslanı bu gün də böyük minnətdarlıq hissi ilə xatırlayıram. O çətin illərdə "Azərbaycan" nəşriyyatının baş direktoru Şəddat Cəfərov bizə yaxından kömək edir, jurnalın işıq üzü görməsi üçün əlindən gələni əsirgəməirdi.

Hər il mayın 13-ünü mən müqəddəs günüm kimi qeyd edirəm. Çünki jurnalımızın ilk nüsxəsi mayın 13-də çıxıb.

Jurnalın mayın 13-də işıq görməsinin maraqlı məqamlarından biri Xalq yazıçısı Elçinin 50 illiyi ilə bir günə düşməsi oldu. Jurnalın ilk sayını mart ayına nəzərdə tutduğumuzdan, Şəkər müəllim Vaqif Yusiflinin Elçinə həsr olunmuş yubiley yazısını may nömrəsinə saxlamışdı və yazıyla yanaşı bir neçə şəkil də vermişdi. Şəklin biri Lənkəran Dövlət Dram Teatrında lentə alınıb. Hüseyn Abbaszadə, Elçin, Cabir Novruz və Şəkər Aslan Lənkəranın ədəbi ictimaiyyətilə görüşdədirlər. Elçinin hansısa bağdakı şəkli də həmin günün yadigarıdır. Fotonun təbiiliyi diqqətimi o qədər çəkdi, şəklin altında bu sözləri yazdım: "Lənkəranda naringi bağında naməlum fotoqraf tərəfindən "yaxalanmış" Elçin."

Tiraj hazır olandan sonra Lənkərana getdim. Şəkər müəllim jurnalı vərəqləyib həmin səhifəyə çatdı. Üzündə ani təbəssüm yaransa da, alnının düynələnməsindən narazı qaldığını hiss elədim. Mənə bir söz deməsə də, pərt olmuşdum. Yavaşdan "şəkil özü mənə bu sözləri yazdırdı" – söylədim.

Bir neçə gün sonra Bakıya qayıtdım. Ertəsi gün Şəkər müəllim bizə zəng vurdu. Çox yüksək əhval-ruhiyyədə idi. Elçin müəllimdən (Elçin Əfəndiyev) jurnala görə təşəkkür məktubu alıbmiş. Həmin məktubu olduğu kimi "Azərbaycan" jurnalının dəyərli oxucularına təqdim edirəm:

Əzizim Şəkər!

Bütün nömrələrini izlədiyim "Söz"ün 3-4-cü sayını oxudum. Mənim haqqımdakı materiala görə dərin təşəkkür və minnətdarlığımı bildirirəm. Sən də sağ ol, Vaqif Yusifli də sağ olsun. Ən əsası isə, ədəbiyyatın az qala axırncı dərəcəli bir məmulata çevrildiyi bir dövrdə, çox çətin və ağır bir zamanda sevimli Lənkəranda bu jurnalı nəşr edirsən. Azərbaycan ədəbiyyatının təəssübünü çəkirsən. Sənə eşq

olsun, qardaşım! Vaqif Hüseynovun şeirini oxudum, bədbəxt Sabir Almazovun şəklinə baxdım, doğrusu, çox təsirləndim.

Başqa yazıları da zövqlə seçirsən, sağ ol. Unudulmaz Hüseyn Arif haqqındakı essen də xoşuma gəldi. Bir sözlə, həm naşir, həm də əhli-qələm kimi nəcib iş görürsən və bu iş ədəbiyyatımız üçün bu acı günlərdə ən yüksək qiymətə layiqdir.

Sənə də, səninlə birlikdə çalışan qələm dostlarına da ən səmimi arzularımı bildirir, yeni ilinizi təbrik edir, xoşbəxtlik və yeni-yeni yaradıcılıq qələbələri diləyirəm.

*Sənin Elçinin
10.1.94. Bakı*

P.S. O "naməlum" fotoqrafın şəkillərindən varsa, mənə göndərə bilərsən, sənə minnətdar olaram.

* * *

Böyük şəxsiyyətləri hər zaman ali hisslərə malik görmüşəm. Sonralar Elçin müəllimin yazılarına tez-tez rast gəldim, televiziya, radioda çıxışlarını eşitdim. Ürəyimdə ona rəğbətim daha da artdı, məktub yazmaq istədim. Hətta kağıza köçürüb ünvanlamışdım... Bu günlərdə köhnə əlyazmalarımın arasında həmin məktubu gördüm. O məktubu unudulmaz Xalq yazıçımız İlyas Əfəndiyevlə başlayıb, Elçin müəllimin yaradıcılığı ilə bitirmişdim...

Hörmətli Elçin müəllim!

Bu gün Sizin müdrik 80 yaşınızı kollektivimiz və çoxsaylı oxucularımız adından təbrik edirəm. Uzun ömür, can sağlığı arzulayıram. Ümid edirəm bizim "Söz" jurnalımızı da qarşıdakı illərdə unutmayacaqsınız.

Sizə dərin hörmət hissi ilə,

*Sevda ƏLİBƏYLİ,
May, 2023*

♦ P o e z i y a

Firuzə MƏMMƏDLİ

***Yenə həməən vəfasızam,
Gəl belə ötmə, ürəyim.***

GEDƏ

Dünyanı dünyaca yaşadan bəşər
Qorx ki, şər yolunu tutub da gedə.
Bu necə qismətmiş, bu necə qədər, –
Ayağıyla gələn qutuda gedə?!

Vara mətləblərə sirr arayanlar,
Təmizə göz yumub, kir arayanlar.
Şeytana tapına pır arayanlar,
Ağıllı “dəlilər” çatıda gedə.

Yəqin bixəbərdi bu qoca dünya,
Bəlkə kimsəsi yox, dərd açə dünya.
Qorx ki, mehvərində dolaşa dünya,
Göyündə yeddinci qatı da gedə.

Yeyə bir-birini odlu silahlar,
Əsgərli-əsgərsiz ordu silahlar.

Çökə məzhəblərə qorxu silahlar,
Dinin, təriqətin adı da gedə.

Dönə abadlıqlar xarabazara,
Namuslar yol ala qara bazara.
Çatdıra bilməyə para bazara,
Adamın həyətdən atı da gedə.

ARADI MƏNİ

*Öz layiqli qiymətini ala bilməyən
bədi yaradıcılığımın 60 illiyinə*

Getdiyim yolların üzü qaradır,
Çatdıra bilmədi murada məni.
Apardı dərbədər söz bazarına,
Nədənsə, unutdu arada məni.

Bir tumar əl dedim, çəkdi əlimdən,
Tale nə ağırmış... Çökdü əlimdə.
Yumdu ovcunu da бүkdü əlində,
Qoydu bir sağalmaz yarada məni.

İnsanlıq acıydı, sevgi acıydı,
Ürək də bir isti söz möhtacıydı.
Qələm də o vaxtlar ana-bacıydı,
Bilmədim, itirdi harada məni.

Belə üzgörənlik heç görməmişdi,
Hər nə görmüşdüsə, gec görməmişdi.
Gedən ömürlərtək köç görməmişdi,
Köçünə qoşmağa aradı məni.

Nə yaman ağladı söz ürəyimdə,
Vaxt da pıçıldadı: "Döz ürəyində".
Susa bildiyimcə öz ürəyimdə
Susdum, duymadılar sıradan məni.

İŞBAZLIQ

Cəhalət çəkilib içinə, susur,
Ədalət qısılıb gücünə, susur.
Beşinə kükrəyir, üçünə susur,
Kimdi zərrəbindən keçirən bizi?!

Kəsə ha qapını ömrünün köçü,
Elə xərac alar çölündən içi.
Sayır-sadalayır, hey ölçüb-biçir,
Mənfəət cibindən keçirən bizi.

Bir isti duyğuya ac olmur daha,
Roldan-rola başı açılmaz daha.
Çöpü də gözündən qaçırmır daha
Gözünün dibindən keçirən bizi.

* * *

Allahın başıpozuğu
Elə cırmaq atır keçir.
Biz keçə bilməyən yerdən
İti keçir, atı keçir.

Keçir dəvəsi, karvanı,
Keçir hökmü, fərmanı.
Keçir davası, dərmanı,
Üstündə yüz adı keçir.

Baxt onundu, çapır keçir,
Dağı, düzü satır, keçir.
Fağırın bir qatı keçmir,
Onun yeddi qatı keçir.

DAHA

Dağılan dünyaya baxıb da susdum,
Ömrümü yandırılıb-yıxılıb da susdum.
Hey coşub-çağladım, axırda susdum,
Susduğum sözümdən çatlaram daha.

Ta dinə bilmirəm, belədi qayda,
Heç demə, dinənə tələdi qayda.
Daş idim, məni mum elədi qayda,
Susaram, özümü adlaram daha.

Uzaqdan adlayar yaxın bildiyim,
İçimə sevinctək axın bildiyim.
Məni haqsız edər haqqım bildiyim,
Məğlublək dizimi qatlaram daha.

Daha marağımı kədər də çəkməz,
Dərd olub, bildiyim qədər də çəkməz.
Çəkən bu ömürsə, hədər də çəkməz,
Qalan günü günə satmaram daha.

Əfsanə gətirər, nağıl gətirər,
Sahmanda, sanbalda ağır gətirər.
Bu günüm sabaha uğur gətirər,
Uğursuz bir addım atmaram daha.

* * *

Ağ günümün qarasını
Qara günə saxlamışam.
Mən ömrümün divarına
Səbrimi suvaqlamışam.

Üz görmüşəm üzsüzlərdən,
Güc almışam gücsüzlərdən.
Heyrətlənib iç üzlərdən,
Gülə-gülə ağlamışam.

Bir hənirə, bir himə yox,
Dünənimə, indimə yox,
Ümidimi heç kimə yox,
Bir Allaha bağlamışam.

VAR

Dərdimi açdığım anam, bacımsan,
Ümid çırağımsan, işıq ucumsan.
Bir gün qəm hıçqırıb, kədər uçunsam,
Sənintək özümə qaytaranım var.

Mən tufan adladım bahar ömrümdə,
Mən axşam yaşadım səhər ömrümdə.
Səksən il kənd keçdim şəhər ömrümdə,
Bəxtimək il yatıb, ay duranım var.

Nə qəm hücrəsinin zəvvarı oldum,
Nə sevinc kamına süvari oldum.
Sərsəm bir taleyin çaparı oldum,
Dizimdə qisməttək vay vuranım var.

Elə acısıyla səsləyir məni,
Biganə-biganə əsnəyir məni.
Bir nida qeybdən səsləyir məni,
“Haqqın qulağına hayqıranın var”.

ÖMRÜMÜ

Bir az sevinc idi, xörəyə tökdüm,
Bir az mərhəmətdi, çörəyə çəkdim.
Bir ömür sevgiydi, bağçamda əkdim,
Əkdim ki, yaşatsın fəsil ömrümü.

Kədəri təklədim, dərdi təklədim,
Nə zülm, nə sitəm verdi, təklədim.
Bir qismət uğurdu, elə bəklədim,
Qoydum yol üstündə əsir ömrümü.

Yoldum ləçək-ləçək bu ömrü, yoldum,
Gah ümid açıldım, gah vağam oldum.
Gündüz xəyallarla gecəyə doldum,
Kim kəsdi bilmədim, nəsil ömrümü.

Uğur da salmadı meyil baxtım,
Qismətdən yumuldum xeyir baxtım.
İçərim sığmadı bayır baxtım,
Daşıya bilmədim əsil ömrümü.

ÇƏKİLDİM

*Çəkildim dibinə fikirlərimin,
Dənizi daşacaq sözlərdən qaçdım.
Məni arayacaq, məni anacaq
Baxışlardan qaçdım, gözlərdən qaçdım.*

Qaçdım axan vaxta, görən gözəcən,
Təzə fikrəcən, təzə sözəcən.
Ölüb-dirilsəm də, bildim, dözəcəm.
Axır doyuracam gözümlü sözdən.

Mənə tərəf qaçan yollar səngidi,
Mənə ürək açan qollar səngidi.
Axmazlar, kəhrizlər, göllər səngidi,
Qatlayan olmadı dizimi sözdə.

Min əlin üstündə min bir də oldum,
İçimdən çölümə dilgir də oldum.
Özümdən özümə zəncir də oldum,
Sınmadım, saxladım dözümlü sözdə.

KÜSÜM

Yanıb-yaxılıram təndir ömrümdə,
Yığılıb boğaza kəndir ömrüm də.
Bir xoş gün görmədən andır ömrümdə,
Bəlkə bir xoş ilim, ayım var, küsüm?!

Səbrə, dözümlə hasardı ömrüm,
Hələ yazılmamış əsərdi ömrüm.
Bir vaxt barışardı, küsərdi ömrüm,
İndi dostdan, yaddan tayım var, küsüm?!

Ucuz qəhət olub, baha da yoxdu,
Dünənki “yox” bu gün daha da yoxdu.
Ərkimə əl yetən yaxa da yoxdu,
Hansı ümidimdən payım var, küsüm?!

Niyə yazılmadı bu yarış mənə?! –
Uğur yol vermədi bir qarış mənə.
Elə hamı deyir, “Gəl barış”, mənə,
Yəni barışası halım var, küsüm?!

GƏLMİR

Danışa bilmirəm yanında səndən,
Arxanca demək də əlimdən gəlmir.
Bilsən nə sirr yatır canımda səndən,
Sirrini yazmağa qələm də gəlmir.

Belə mətləblərə könlüm varammır,
Dünənki ölçülər bu gün yaramır,
Daha dost aramır, tanış aramır,
Bir ümid gəliş var, hələm də gəlmir.

Çarəsiz qalarmış çarə gəzənlər,
Ağ günün geyinib qara, gəzənlər.
Elə ara vurub aragəzənlər,
Sədləri gözümlə dələm də, gəlmir.

Yuxuda gördüyüm çin olmur nədən?
Məni alqışlayan gün olmur nədən?
Pislərə qəlbimdə kin olmur nədən?
Yaxşılar, həsrətdən öləm də, gəlmir.

Dada bildiyimcə daddım bu dərdi,
Alan tapıların, satım bu dərdi?
Ha dedim, çiynimdən atım bu dərdi,
Neynim ki, dərdimi bölən də gəlmir.

Bir az sünbül idim taxıl baxtına,
Dedilər, iməklə yıxıl baxtına.

Ümid yol gözünü sıxır baxtım,
Gözümdən yolları silən də gəlmir.

Nə “ah”am, “uf”am, nə də “oxx”am mən,
Səbrdə, dözümdə gözütöxam mən.
Sözümdən uzaqda bilin, yoxam mən,
Sözümün üzünə gülən də gəlmir.

Sözün gecəsi yox, gündüzü yox ki,
Qəlbimdən kənarda güzgüsü yox ki,
Sözdən yuxarıda göy üzü yox ki,
Sözün haqq yolunu bulan da gəlmir.

Ta nə ağıllıyam, nə dəli kimi,
Gəzirəm gözləri pərdəli kimi.
Yadıma düşürsən dərd əli kimi,
Halımın dilini bilən də gəlmir.

ƏLİNDƏ

Yuxu xəyallarım ayılıb gedib,
Keçdiyim ömür-gün sayılıb gedib.
Yaxşı nəyim vardı, zay olub gedib,
Qalmışam təvəkkül, şükür əlində.

Nəyə bağlanmışam, nəyə ümidəm,
İçimdə bir quru heyə ümidəm.
Kimdənsə üz görüm deyə ümidəm,
Hövsələm səbrimi didir əlimdən.

Yaxşını, yamanı seçib gəlmişəm,
Şirini, acını içib gəlmişəm.
Neçə yol sınaqdan keçib gəlmişəm,
Hələ nələr düşüb itir əlimdən.

Min beytin birindən yarımadımsa,
Gözə kül atmağa yaramadımsa,
Vaxtında hamar yol aramadımsa,
Gəl bu son fürsəti götür əlimdən.

Yox məni səbrimdən çəkib alanım,
İçərim talanır, çölüm talanır.
Allah, al əlimdən ömrün qalanın,
Al minnət əlindən, xətir əlindən.

BİLMİRƏM

Yox ta məni sənin kimi duyanım,
Səhərlərim gecəgözü oyanır.
Aramıza çəpər, sərhəd qoyanı
Necə, nə cür yamanlayım, bilmirəm.

Yaxa cırım, yuxa cırım bu dərdə,
Sən yanmırdın, bilirəm, mən qədər də.
Ruhum küsüb sən ünvanlı kədərdə,
Bu kədərdən nə anlayım, bilmirəm.

Bildiyim bu – böyütmürəm şər sözü,
Ürəyimə nəştər olan hər sözü.
Şükür, nə çox tər şeirim, tər sözüm,
Di gəl, kimə ünvanlayım, bilmirəm.

Mən ki sözün çiçəyini dərərdim,
Ümidlərin yollarına sərərdim.
Bəhrəsini görsə idim, nə dərdim?
Daha nəyə gümanlıyam, bilmirəm.

Tanrım, bəlkə bugünə də şükr edirəm,
Az deyirim, az söylənir, küfr edirəm.
İndi gərək gecə-gündüz zikr edirəm...
Nədən belə inamlıyam, bilmirəm.

ELƏ

Təpənə bilmirəm kür əllərimə,
Yazıb dərdlərimi car edir elə.
Vermir bircə misra yer əllərimə,
Şeirim də dünyanı dar edir elə.

Düşüb dizi üstə, ağlamağı yox,
Qovub haqsızlığı haqlamağı yox,
Əlilə tutmağı, bağlamağı yox,
Özü öz qulağın kar edir elə.

Yatammır beyinim öz beşiyində,
Saxlayıb ömrümü söz keşiyində.
Rahatlıq tapmıram ev-eşiyimdə,
Tutub gözlərimi kor edir elə.

Çəkib uğruma sədd divarımı,
Söküb keçəmmirəm dərd divarını.
Qəbrimə çatınca dörd divarımı
Mənə məzar edir, gor edir elə.

* * *

Daha kimim var, gözləyim? –
İtirdim kimim vardısı,
Öz dərdimlə mummyalayıb,
Götürdüm, kimim vardısı.

Gözləyirdim mərd üzünü,
Vaxt göstərdi sərt üzünü.
Mən də dözüb, hər sözünü
Götürdüm, kimin vardısı.

Üzüldüm müti qəlbimə,
Çəkmədim ütü qəlbimə.
Qolundan tutub qəlbimə
Gətirdim, kimim vardısı.

* * *

Gündüzüm əl havası,
Gecəm – ümid yaxası.
Təzə günün avazı
Köhnə biçimdən keçir.

Yuxu da gəlmir, yatam,
Fikri başımdan atam.
Dincliyim yox, ay adam,
Hər gün içindən keçir.

İKİ ŞAİRİN BİR ŞEİRİ

Firuzə Məmmədli, Nəringül Nadir

Buluddan yuxarı göy üzü varsa,
Çıxaq o buludun üstündə duraq.
Bizim bu dünyada yerimiz yoxdur,
Göyün ortasında ev-eşik quraq.

ÜRƏYİM

Qara günün göy əskidə,
Gicitkandı, döy əskidə.
Doğuldusa, qoy əskidə,
Dərdi böyütmə, ürəyim.

Mən şəfasız, səfasızam,
Könülsüzəm, qafasızam.
Yenə həməən vəfasızam,
Gəl belə ötmə, ürəyim.

Yaxam dözümlə əlində, sə,
Sussun, günah qələmdə!
Yazır, pozur hələ nəsə,
Dərinə getmə, ürəyim.

◆ Dramaturgiya

Aydın TALIBZADƏ

BİR DƏ BURALARA GƏLMƏ

Bu monopyes məxsusi “Ölsəm, bağışla” filminin ssenari müəllifi Rüstəm İbrahimbəyovun xatirəsinə ithaf olunur.

Gülzar – cavanlığında gözəl olduğu sezilən nimdaş geyimli, çal saçlı, 55–60 yaşlarında bir qadın; çiyinlərindən saçaqılı şal örpək asılıb.

Pol Moria, Ennio Marrikoni və Emin Sabitoğlunun bəstələrindən seçilmiş fraqmentlər uzaqlarda çalınan musiqi kimi ara-sıra pyesin epizodları üzərinə səpələnir. Bu, refrendir, söhbətin fonu və leytmotividir. Monoloqun xarakterindən asılı olaraq musiqi parçaları hərdən daha güclü, hərdən daha yavaş səsləndirilə bilər. Mütləq qaranlıq içində “Xaç atası” filminin musiqisi eşidilə-eşidilə səhnə fəhlələri əllərində şam, seyrçilərin qolundan ehmalca yapışmış onların bir-bir tamaşaçı salonunda öz yerlərinə əyləşməsinə yardım edirlər. Göz-gözü görmür. Qəfildən “pistolet” bir küncdə asyaqüstə dayanıb məktub oxuyan qadını işıqlandırır. Sonra yenə qaranlıq. Yenə “pistolet” işığı. Bu dəfə qadın döşəmə ortasında dizüstə oturub məktub oxuyur. Sonra yenə qaranlıq. Yenə “pistolet” işığı. İndi də qadın əks küncdə dayanıb məktuba baxır. Sonra yenə qaranlıq. Və nəhayət adi işıq. Kislovodsk şəhərində beş-mərtəbəli evin birotəqlı mənzili. Qadın bu dəfə kreslodə əyləşib; məktub əlindədir, amma onun baxışları, fikirləri uzaqlarda. Mənzil çox sadə bəzədilmiş kasıb rus evidir sanki. Kreslonun yanında taxta jurnal masası var: üstündə çöl çiçəkləri qoyulmuş bir güldən, televiziya pultu, naqilsiz ev telefonu, fincan, külqabı və köhnə mobil telefon görünür. Kreslonun digər tərəfində sovet dönəmindən qalma torşer, bir qədər aralıda isə köhnə servant, köhnə stul və qaz plitəsi gözə dəyir.

QADIN (*bir əlində məktubu tutub, o biri əlilə üzündəki kirşanı silir, sanki kloun sifətini təmizləyir; çətinliklə və gec təmizləyir, çox ciddi görünür: duyulur ki, mühüm qərar qəbul etməlidir. Pauza uzanır və qadın qəfildən məktubu laqeydcəsinə, bəlkə də nifrət, ikrah qarışıq bir hisslə kənara vızıldadır, üzünü sildiği əskini döşəməyə atır. Əllərinə baxır, barmaqlarını xeyli süzüb danışır*). Mən yaşaya–yaşaya məni ölmüş elan elədilər. Onda məktub almışdım Bakıdan. Atam yazmışdı ki, bir də buralara gəlmə: gəlsən, səni öz əllərimlə öldürəcəyəm, səni baltaynan doğrayacağam. Yazmışdı ki, gəlmə buralara: gəlsən, bütün məhəllə sən namussuzu daş–qalaq eləyəcək; gəlsən, aparıb diri–diri basdıracağam səni. Yazmışdı ki, gəlmə: biz hamıya demişik ki, sən ölmüsən, sən yoxsan: qal qaldığın yerdə, bir də buralara gəlmə (*Pauza. Kreslodan qalxır, servanta sarı gedərkən məktub ayağının altında qalır. Reaksiya verir, amma əyilib məktubu yerdən qaldırmır. Əksinə, məktubun üstündə dayanaraq fikirləşir və biraz məyus*). Yazıq kişi... Nə yazmalıydı ki... Gücü nəyə çatırdı ki... Onun yerinə kim olsaydı, belə eləyərdi (*servanta yaxınlaşıb konyak şüşəsinə və qədəhə toxunaraq seyrçilərə*). Mən atamı qınamıram. O biabırçılığı Bakı kimi balaca bir şəhərdə, özü də bizim məhəllədə hansı kişi götürərdi ki? Mən atamın papağını yerə soxmuşdum (*düşünür*). Adətən, əsl kişilər bundan sonra ölür. Atam da ölməliydi, amma yaşadı (*elə bil nəyisə özü üçün aydınlaşdırır*), xeyli yaşadı, məni ölü elan eləyib özü yaşadı (*servantdan konyakı və qədəhi götürüb ayrılarkən azacıq ləngiyir, qədəh tutduğu əlinin barmağını balaca bir şüşəyə tuşlayır*), bu balaca şüşədəki zəhərdir. Saxlamışam ki canım boğazıma yığılanda intihar eləyim. Canım boğazıma yığılıb, amma mən bacarmıram, qorxuram: can nə şirin şeymiş (*Konyakı və qədəhi masanın üstünə qoyur, kresloya əyləşmək istəyərkən servantda yaddan çıxıb qalmış güzgüsünü görür və onu da gətirib masada elə yerləşdirir ki, xüsusi işıq effekti alınır*). Hm... (*təəccüblə*) Siz məni tanımadınız? Doğrudan tanımadınız? Mənəm də, Gülzar, Gyulya. “Ölsəm, bağışla” filmində qəşəng qadın vardı ha, qucağında da körpəsi. Sonra Yusifə qoşulub qaçdı Kislovodskə. Yusifi Fəxrəddin Manafov oynayırdı da. Xatırlamırsınız? Bəyəm siz Azərbaycan filmlərini xoşlamırsınız? Yoxsa bəyənmirsiniz? “Xram vozduxa”!!! Bu da sizə heç nə demir? Bakıda müharibədən sonra az adam olardı ki, bizim əhvalatı bilməsin. Onda ad çıxarmışdıq: hamı bizdən danışdı. İndi unudublar. Bunu da unutmağın məqamı çatıb yəqin. Hər şeyin bir ömrü olur: qab–qaçağın da, servantın da, mənzilin də, hətta konyakın da (*kresloya əyləşir, gözlərini yumur. Pauza: gözləri yumulu*). Yox, mən atamı qınamıram (*gözlərini açır*), mən ümumiyyətlə heç kimi qınamıram. İşdi, oldu; tale idi, yaşandı. Kim bilə bilər ki, başına nə gələcək? (*seyrçilərə*) Heç siz də bilmirsiniz, buradan çıxıb evə salamat gedə

biləcəksiniz, ya yox? Biz təxmini yaşayırıq, təxmin edib yaşayırıq, güman dumanında yaşayırıq. Hər şey gümandır, təxmindir: belə də ola bilər, belə də. Amma bu təxminlər içində adam gərək ağılla hərəkət eləsin. Əvvəl borc, sonra hisslər, emosiyalar (*fikirləşir*). Əksi olanda insanlar mənim günümə düşürlər, hər şeyi, hər şeyi itirirlər. Borcdan imtina edəndə borc adamdan intiqam alır, adamı cəzalandırır: bir də baxırsan ki, sənin bütün təxminlərin pozulub (*pauza*). Mən sevgiyə aldandım (*pauza*). Sevgi tələdir insan üçün. Yox, yox, tələ deyil, sınaqdır, imtahandır (*Diqqəti yenə əllərindədir*). Mən axmağın yekəsiyəm. Heç fərq eləmir, sınaq da, imtahan da elə tələdir. Kim tələyə düşür, ağlamasın. Çünki özü gedib tələyə doğru: kor olub, görməyib tələni (*pauza*). Sevginin qulpundan yapışıb heç hara gedə bilmirsən. Mən (*fikirləşə–fikirləşə*) öz sevgimə görə, xoşbəxt olmağıma görə öz körpə uşağımı atdım? Atdım, boynumdan borcumu atdım. Heç qımıldanmadım da, utanmadım da, “uf” da demədim (*pauza*). Rüstəm belə yazmışdı. Allah Rüstəmin əliylə belə yazmışdı. Mən neyləyə bilərdim. (*yenə fikirləşə–fikirləşə*) Ərimi atdım? Atdım (*fikri yalnız öz sözünün yanında, hikkəli*): atdım nədi, onu bir keç qıymətinə satdım. (*yüksələn acıqla*) Atamı–anamı atdım? Atdım. Yurdu–yuvamı atdım? Atdım. Rüstəm belə yazmışdı. Allah Rüstəmin əliylə belə yazmışdı. Kimə görə? Nəyə görə? Mən... (*bir qədər sakitləşir*) heç nəyi, heç nəyi özümə izah edə bilmirəm. Dəyərdimi bir sevgiyə hər şeyi qurban verəsən (*pauza*) bilə–bilə ki sabaha güman yoxdur (*İşiq qadının üzündə fokuslaşır: qadın sanki canlanır*)? Güman yoxdur, günahsa var. Mən işlətmişəm o günahı. Bir gün o gəldi keçmişimdən, dünənimdən... gəldi müharibədən, xəstəxanadan, türmədən, mən nə bilim cəhənnəmin hansı dərəsindən, dəli kimi gəldi, havalı gəldi; gəldi, mənə bir him elədi, mənə bir azadlıq məbədi, ümid məbədi vəd elədi, mən də havalı–havalı boxçamı götürüb getdim onunla, özümü madam Bovari sandım, daha soruşmadım ki, Yusif, sabah bizim halımız necə olacaq? (*pauza*) Sabah nə olacaq? (*pauza və məəttəl–məəttəl əllərini açaraq*) Sabah olacaq? Bumudu həqiqi sevgi, yoxsa hər bir həqiqi sevgi əhlikeflikdi (*ayağa qalxır, seyrçilərə tərəf bir addım ataraq*). Hər bir sevgidə bir az avantyura var, bir az fırlıdaq var və çox böyük eqoistlik var. Sən bütün dünyanı sevginə qurban verməyə hazırsan. Mən də özümü qurban verdim sevgiyə: oğlumu qurban verdim, atamı, anamı, məhəlləni, Bakımı qurban verdim sevgiyə. Axırı nə oldu? Bu da (*bir təəssüf jestilə*) mənim həyatım. Mən bəyəm yaşayıram? Mən yaşadım bəyəm? Mənim həyatım həyat olmadı ki? Elə–belə gün keçirdim cırcırama kimi. Mənim cırcırama qanadlarımdan tutub məni burdan ora tulladılar, ordan–bura. (*Qadın susur: qaranlıqda kibrit qutusunun çıxqıltısı eşidilir. Nəhayət ki, kibriti yandıraraq siqaretini alışdırır. Dərin bir qülləbdən sonra*). Gör iki nəfərin axmaq sevgisi nə qədər

adama əziyyət verdi, nə qədər adamı bədbəxt, ümitsiz, peşman elədi, nə qədər adamı incitdi: nə qədər adam insanlara inamını itirdi. *(Qaranlıqda siqaret közərir)*. Rüstəm belə yazmışdı. Allah Rüstəmin əliylə belə yazmışdı. Yazmışdı ki, bax, mən bir gün *(acıqla)* belə bir kaftar olum, bədbəxt olum oturma Kislovodskda. Biz hardan xoşbəxt ola bilərdik ki, Bakıda hamı bizi qarğıyırdı... *(pauza, sonra isə qəmli-qəmli)* Bakıda sevgilərə inanmırlar... Bakıda sevgiləri müdafiə eləmirlər... Bakıda sevgiləri yalnız mühakimə eləyirlər... *(Səhnə işıqlandırılır. Qadın divara söykənib dayanıb. Barmağına tüpürüb siqaretini söndürür və təzədən siqaret qutusuna qoyur və səsinə ittiham notları duyulur)*. Rüstəm elədi hamısını... O dəli qəhrəmanı... o kontuziyalı qəhrəmanı... *(bir addım atır seyrçilərə sarı)* Rüstəm caladı mənə: calamadı ki... mənə bəlaya saldı. O kontuziyalı Yusif də götürüb mənə gətirdi Kislovodskda: dedi bağ belə, çəmən belə. Mən də gic kimi inandım... Cəmi bir gün yaşadım onunla, heç gecəni də birgə keçirməyə macal tapmadıq. Yox *(seyrçilərə təpkilə)*, Siz də üzümə baxıb qımışmayın, vaqonda göyərçinlər kimi gəlmişdik: o, mənə barmağı ilə də toxunmamışdı. Axşam həyətdə öldürdülər Yusifi *(pauza)*, gözümün qabağında öldürdülər *(pauza)*, Rasim necə çəkmişdisə, eləcə öldürdülər. Dato öldürdü: üç nəfərnən soxuldu həyətdə, öldürdü Yusifi. Yusif heç hıq da eləyə bilmədi: zərbəni düz burasına *(əliylə zərbənin necə vurulduğunu və ürəyini göstərir)* sapladılar. Heç nə *(qəmli-qəmli başını bulayır, kresloya tərəf yeriyyə-yeriyyə)*... bir gün də olsun heç nə yadımdan çıxmır: elə bil dünən olub elə bil dünən idi Yusifi öldürdüləri *(kreslonun yanında ayaq saxlayır)*. Mən pəncərədən hər şeyi görürdüm: pəncərə şüşəsinə üzümü yapışdırıb qalmışdım. Keyimişdim: tərpənə bilmirdim. Səsim də çıxmırdı. *(Kresloya əyləşir. Pauza. Güzgünü götürüb baxır və güzgüyə baxa-baxa danışır)*. Mənim üstümdə oldu hər şey. Əslində, qadınlara nisbətən kişilər daha çox bədbəxtidirlər. Gözəl qadın *(güzgüdə gözlərinin içinə diqqətlə baxır, sanki cavan olmadığına bir daha əmin olmaq istəyir)* görən kimi anımdaca məhv olurlar: beynləri tormozlanır, ağllarını itirirlər, analarını, atalarını itirirlər. Ancaq qadına sahiblənmək haqqında düşünürlər; gözlərindən yuxu qaçır. Kişiləri özünə bənd eləmək qadınların əlində su içmək kimi bir işdi. Bir dəqiqənin işidi, bir baxışın işidi *(barmaqları ilə çal saçlarını arxaya daraya-daraya)*. Cavanlıqda çox gözəldim, iri gözlərim vardı, zərif bədənəm. Hamı mənimçün deyirdi ki, kukladı-kukla. Həmin gün restorana girəndə, bizi ora Eduard dəvət eləmişdi, guya ki təzə evimizi yuyurduq *(boğazına bir xırtma vurur)*, orada *(güzgünü qaytarıb yerinə qoyur)*, bizim masanın qarşı tərəfində bir dəstə xuliqan-fason kişi oturmuşdu: aramsız sağlıq deyib içirdilər. Hamısı da mənə altdan-altdan süzürdü. Həmin bu Dato isə həyasızcasına gözlərimin içinə baxırdı. Yusif də bunu aşkar görürdü. O da dəli-

dəli Datoya baxırdı. Yadımdadır. Sonra vals çaldılar. Dato durub yanıma gəldi, məni rəqsə dəvət etmək istədi. Elə bu an Yusif bir canavar kimi cumdu Datonun üstünə. Dato boyca hündür idi (*danışdığı hadisəni çox diri yaşayır*), şıq geyinmişdi, girdə, mavi gözləri, yaraşıqlı burnu vardı. Alen Delona bənzətdim həmin gün mən onu. Yusifinsə boyu balaca idi, sifətcə dolu adam idi, qonur gözlərindən cəsarət, qorxmazlıq yağırdı, kürəkləri də yapıncı kimi açılmışdı. Yusifi mən Jan Qabenə oxşadırdım. İndi onlar üz-üzə dayanmışdılar (*kreslodan aramla qalxıb ortaya keçir, artıq heç seyrçiləri də görmür*) Alen Delon və Jan Qaben... Yusif yerindən durduğu andaca tapançasını çıxarıb dirədi Datonun gicgahına və bağırdı: "Na koleni, svoloç". Dato əllərini yuxarı qaldırdı, adamlarına işarə elədi ki, sakit olsunlar. Özü isə diz çökdü. Yusif kinayəli-kinayəli dedi: "Tı, podonok, ne uçyol, çto ya s faşistami voyeval. A teper zapomni na vsyu jizn, tı uje ne korol, a koşka-iqruşka. Bris otsyuda". (*Yadına nə sə düşür, seyrçilərə*). Əfsus ki, Rüstəm bunu belə yazmamışdı. Çünki onlar görməmişdilər o restoranda olanları. Sadəcə, kimlərdənsə eşitmişdilər. Təfəsilatını bilmirdilər. Axı o hadisənin yeganə sağ şahidləri mən və Eduard idik. (*Yenidən özünə qapılır*). Yusif tapançasını bel tərəfdən şalvarının içinə dürtüdü. Dato tərpənmədi, başını aşağı salıb yerində qaldı. Restorandan sakitcə çıxdıq. Heç kim bizə ilişmədi. Eduard sağollaşdı getdi, biz də qayıtdıq evimizə. Guya ki bu, bizim toy günümüz idi: mən ikinci dəfə idi ərə gedirdim. Yazıq Yusifsə hələ ömründə evlənməmişdi. Yolda Yusif 10 dənə eskimo aldı. Dedi ki, Kislovodskda marojna əladır. Evimizin həyatında (*göstərir*), bax, belə bir taxta skamya vardı. Oturduq orada. Restoranda olanları xatırlayıb gülüşdük. Sonra Yusif şapkasının içinə yığıldığı eskimoları mənə uzatdı. Dedim, dayan, mən gedib qab götürüm, gəlim. Qalxdım evə. Elə bu an Dato adamları ilə girdi həyətə. Yusif yerindən tərpənmədi. Dato cibindən iri bir bıçaq çıxartdı, soxdu Yusifin ürəyinə. Yusifdən bir səs, hənirti gəlmədi. Dato başını qaldıraraq pəncərəyə baxdı, məni gördü, qanrılıb heç nə olmamış kimi getdi. Haçandan-haçana mən yavaşca aşağı düşdüm. Bədənim, içim, göz yaşım qurumuşdu. Şapkaya yığılmış eskimolarsa əriyirdi. (*Həyəcanlanır, amma sakit danışır*). Yusifin köksünə saplanmış bıçaqdan isə hələ də gilə-gilə qan damırdı. Bundan o yanını Rüstəm daha yazmamışdı: Rüstəm də, Rasim də gecənin içində özgə şəhərdə məni tək-tənha buraxıb əkilmişdilər. Sonradan mənim başıma nə gəldiyini onlar heç bilmədilər də (*səhnə qaranlıqlaşır, zəif öləziyəni işıq*). Həyətdə mən tək idim, Yusifin ölüsü də yanımda. 23 yaşlı cavan bir qadındım. Bilmirdim ki, nə edim: ağlayım, qışqırayım, haray salım? Yusifin meyiti də məni qorxudurdu. Heç kəsə, heç kəsə, heç düşmənimə də arzulamaram (*gəzişir*). Bax, bu məqamda başa düşdüm ki, gedəsi yerim yoxdur. Başa düşdüm ki, bütün sevgilər ro-

mantikadır, əfsanədir, şair sözüdür, bir–birinə baxıb xoşhallanmaq oyunudur, bir–birinə toxunmaq həvəsidir. Başa düşdüm ki, tale mənimlə çox axmaq bir zarafat eləyib. Yusifin taleyi bu nöqtədə bitdi: onun işi asan oldu; öldü, canını qurtardı, amma məni saldı bəlaya. Çünki mən sağ qalmışdım, yaşamalıydım. Rüstəmsə bunu hesaba almamışdı. Mən nə eləməliydim? Heç yeri, heç kimi tanımırdım. Onda mobil telefon da yox idi. Hövlnak çıxdım küçəyə. Ürəyim ağzıma gəlirdi. Uzaqda qaranlığın içində bir telefon köşkü gözümə dəydi. Qaçdım ona sarı. Yusif hər ehtimala qarşı mənə haradasa 20–yəcən 2 qəpiklik vermişdi və bir də demişdi ki, götür, bu nömrəni yaz: işdi, birdən gördün ki, nələcsən, Eduarda zəng elə. Mən də əlüstü Eduarda zəng elədim. Yusifin tanışı idi, guya ki dostu idi. Bizim Kislovodskaya gəlməyimizi, ev tapmağımızı o, düzüb qoşmuşdu. Amma mən Eduarddan həmişə şübhələnmişəm. İndi hər şeyi göz önünə gətirəndə fikirləşirəm ki, bəlkə də məni, Yusifi, hətta Datonun özünü də bədbəxt eləyən adam elə Eduard əclafdır. “Bəlkə” nədir mən deyirəm? Yüz faiz Eduarddır. O pulu Yusifdən götürüb bizə tələ qurmuşdu: Eduard Datoya işləyirdi. Restoran da oyun idi, tamaşa idi və bu tamaşanı Dato göstərirdi. Onlar Yusifi yaxşı öyrənmişdilər; bilirdilər ki, o, necə hərəkət edəcək, nə tövr davranacaq. Hər şey əvvəlcədən planlaşdırılmışdı: Yusifi öldürməliyidilər, məni küçələrə salmalıydılar və evin pulunu mənimsəməliyidilər. Qıssası, bizi qarət eləmişdilər, bizi aldatmışdılar. Eduard mənim zəngimdən sonra çaparaq gəldi: elə bil ki, elə oturub zəngimi gözləyirmiş. Gələn kimi də soruşdu ki, “tı zvonila mintam?” Dedim ki, yox. Dedi ki, düz eləmişən, yoxsa Datonun intiqamı ağır olar, sənə gün verər, işıq verməz. Mən də gic kimi inandım ona, polisə zəng vurmadım. Onda paqon adamlarına polis əvəzinə milis deyirdilər. Mən də Eduarddan o zaman bərk–bərk yapışmışdım: başqa bir əlacım yox idi ki? Elə bilirdim o getsə, ayaqlarımı uzadıb ölərəm. Neyləyəydim: şəhər özgə, adamlar özgə. Eduardla birgə Yusifin meyidini adyala бүkdүк, sürüyүб içəri saldıq. Eduard yığılıb Yusifin yanında yatdı, mənə bütün gecəni gözlərimi qırpmadım. Səhəri Yusifin meyitini gizlicə aparıb “Bratya musulmane” adlanan bir məzarlıqda dəfn elədik. Bir Eduard idi, bir mən idim, bir də Eduardın tabut daşıyan 4 fəhlə dostu. Şofer də dostu idi Eduardın: di gəl, kənarda dayanıb sanki ikrahla izləyirdi bizi. Rus köpəkoğlu yaxın durmadı tabuta. Dəfn xərcini qəpiyinə qədər Eduard ödədi. O gün mən öz evimizə yox, Eduardgilə getdim. Tək qalmaqdan qorxurdum. Qorxurdum ki, məni də öldürərlər (*Kresloya yaxınlaşa–yaxınlaşa*): Yusif ölənə qədər Rüstəmin, Rasimin çəkdiyi o film heç film deyil, şeirdir, poeziyadır (*kresloya əyləşir*). Əsl film Yusifin ölümündən sonra başlayır. Bu, mənim filmimdir... özgələr arasında 23 yaşında tək qalmış pulsuz bir qadının filmi... (*özünə konyak sü–*

zür, içir, sonra bayaq söndürdüyü siqareti qutudan çıxarıb damağına qoyur, kibritlə alışdırır: tüstünü fisqırdır. Səhnə qaranlıqlaşır. Əgər... əgər o Dato... o məğrur Dato olmasaydı... kim bilir mən indi haralardaydım... Bəlkə də ölmüşdüm. Eduardgildə qaldığımın düz 10-cu günü Eduard mənzilə daxil olan kimi mənə bir bağlama uzatdı. Dedi Dato göndərib, Yusifin qan-bahasını ödəyir. Eduard bir arvad saxlayırdı: Nataşa; arıq, ucaboy, qısaşac bir qadın idi. Qəşəng gözləri vardı, bir də saçları saman çöpləri kimi düzülüb ona qərribə bir yaraşıq gətirirdi. Görünürdü ki, ötkəm, kişisayaq birisidir. Uşağı olmurdu. Həməncə kəsdirirdi başımın üstünü. Bağlamanı Nataşanın gözünün qabağında açdım: gördüm pul; 50 000 rubl idi. *(Siqaretini tüstülədir).* İstədim qaytaram. O vaxtlar üçün bu çox böyük pul idi. 16 minə bir "Pobeda" maşını almaq olardı. Mənimsə cibimdə vurtut 50 qəpik pul vardı və mən Eduardın hesabına dolanırdım. Elə oradaca Eduarda 5000 rubl, Nataşaya da 1000 rubl verdim. Ona dedim ki, gəl, mənə bələdçi ol, bazar-dükana yollanaq. Razılaşdı. Özümə qəşəng şifon paltar, ayaqqabı, muncuq, boyunbağı, yaxşı ağ pencək, kostyum aldım. Fikirləşdim ki, əgər Bakıya qayıtsam *(siqaretə bir qüllab vurub külqabıda onu söndürür. Tam qaranlıqda)...* Düzü, heç Bakıya dönmək istəmirdim. Yusifin anası Sədayə xanımın tənələrindən, söyüşlərindən çəkinirdim. Deyəcəkd ki, balam, əziz-xələfim sən qəhbəyə görə öldü. O vaxtlar bu, mənim ən çox ehtiyatlandığım söz idi. Sədayə xala daha deməyəcəkd ki, sən mənim balama görə pis yollara düşdün, avara qaldın. *(Kresloda əyləşmiş qadının üzü böyükdən işıqlandırılır).* Nəhayət ki, oturub bir məktub da evimizə yazdım. Yazdım ki, bəs belə-belə; vəziyyətimi anlatdım. Yazdım ki, bacarsalar, məni bağışlasınlar. Yusifi basdırdığımızın 39-cu günü atamdan Sizə bayaq dediyim həmin o məktub gəldi: başdan-başa hədə, nifrət, təhqir *(susur)...* Bir də yazdım, bir də yazdım yalvara-yalvara. Atamdan yenə cavab gəldi ki, mənim sənin adında qızım yoxdu, buralara gəlib eləmə, sən bizim üçün ölmüsən *(kədərlənir).* Görəsən, nə vaxtsa Bakıya qayıtmaq mənə nəsis olacaq? Mən Bakını bir də görə biləcəyəmmi? Oğlumu görə biləcəyəmmi? Allah bilir, necə böyüyüb, nə boyda olub? *(Yenə susur, səhnə yavaş-yavaş tam işıqlanır).* Ertəsi gün Eduard, Nataşa, bir də mən Yusifin qəbri üstünə getdik, çiçək apardıq, bir növ onun 40-nı qeyd elədik. Qəbiristanlığın qapısından çıxırdım ki, kimsə qolumdan bərk-bərk yapışdı. Çevrilib baxanda gördüm Dato. Hönkürüb uşaq kimi ağladım. Heç Yusif ölənə belə ağlamamışdım *(astaca ayağa qalxır, səşində isti notlar peyda olur).* Dato məni qucaqlayıb sinəsinə sıxdı *(səhnənin ortasına keçir),* qulağıma yavaşca pıçıldadı: "İzvini, çto tak vışlo. No ya bıl vınujden. İbo ya lyublyu tebya, Gyulzar. Ne volnuysya, ya podaryu tebe şçastye vmesto Yusifa. Ni o çyom ne bespokoyssya, proşu tebya". O, mənim yanağımdan öpdü

və sürətlə uzaqlaşib getdi, adamları da arxasınca. Bu vaxt Eduard mənə yaxınlaşdı: “Gyulya, vsyo–taki u tebya yest vezeniye. Sam Dato voloçitsya za toboy”. Nataşa da mənə qucaqladı, yanağını üzümə yapışdırdı: “Smotri, ne upusti. Takix kak Dato bolşe na svete net”. Həmin axşam Yusifi xristian adəti üzrə yad etdik. Yüz–yüz gillətdik, yad elədik Yusifi, yeyib–içdik. Səhərisi mən Eduardla Nataşaya dedim ki, daha onların evində yaşamaq istəmirəm, qoy, Eduard mənə bir iş düzəltsin (*servanta tərəf addımlayır və birdən dayanır, çox qəmgin*), hm, atam bir də onu yazmışdı ki, oğlun olduğunu əbədilik unut. Biz ona deyəcəyik ki, anan ölüb. Sənə deyirəm, əgər oğlunu axtarib eləsən, səni tapıb param–parça elətdirəcəyəm. Mən istəmirəm o bilsin ki, anası fahişəlik eləyib.. Amma mən oğlumu bir gün də unutmuram... ən pis günümdə də, ən yaxşı günümdə də unutmuram... Qəribədir, ondan elə qorxuram ki... Elə bilirəm onun–la qarşılaşsam, aqlımı itirəcəyəm (*servanta yaxınlaşıb, servantın aşağı gözündən qəhvədanı götürür*) Xətrimə düşüb ki, köhnə qayda ilə bir kofe dəmləyib içim... Hələ bir baxım dənəvər kofe var (*servantın gözündə eşələnir, dəmir və şüşə qabları bir–bir açıb baxır, sevincək*). Deyəsən, tapdım, burda biraz qalıb (*yenidən servantda nəsə axtarır*). Daha qocalıram: nəyi hara qoyduğum yadımdan çıxır. Bu da kofeüyüdən (*keçir qaz plitəsinin arxasına*), bir də gördüm ki (*dənəvər kofeləri kofeüyüdənə boşaldır*), Eduardla Nataşa bir–birinə baxıb gülüşürlər (*kofeüyüdən xırıldayıb–xırıldayıb dayanır*), elə bu vaxt Eduard cibindən bir açar dəsti çıxardıb uzatdı mənə. Dedi Datonun hədiyyəsidir və mənə işləmək lazım deyil: çünki Dato özü mənim qayğıma qalacaq. Həməncə evə baxmağa getdik (*kofeüyüdən yenidən xırıldayıb–xırıldayıb dayanır*)... Yolda mən bu qənaətə gəldim ki, Eduard da, Nataşa da Dato ilə əlbirdirlər və açarları dünən Dato Eduarda verib. Ancaq artıq gec idi: mən Datoya vurulmuşdum. Biz evə çatanda mən gözlərimə inanmadım (*kofeüyüdən xırıldayıb–xırıldayıb dayanır*): bu, ikimərtəbəli qədimi bir bina idi. Möhtəşəm idi. Eduard mənə dedi ki, onu qotika üslubunda tikiblər. Əvvəl–əvvəl elə bildim bu binada yalnız mənzil payım var. Sonra içəri girəndə öyrəndim ki, bu mülk yerli–dibli mənə məxsusdur. Mən Kislovodskda Yusif ölənə ilk dəfə idi ki, sevinirdim. Özgə şəhərdə yaşamaq üçün indi mənim öz mülküm vardı. Daha bundan sonra mən ehtiyacın nə olduğunu bilməyəcəkdim. Şkaflara mənim ölçümdə cürbəcür əla paltarlar yığılmışdı, soyuducuda cürbəcür ləziz yeməklər qoyulmuşdu; hündür pəncərələrə tül pərdələr asılmışdı, qoz ağacından düzəldilmiş ağır qapılardan təzə lak qoxusu gəlirdi (*üyütdüyü kofeni qəhvədana boşalda–boşalda*). O gün Eduarda dedim ki, bir də onlara qayıtmayacağam, burda qalacağam. Nataşa ilə Eduard çox yubanmadılar, mənimlə xudafisləşib tələsik getdilər (*qurnadan kofenin üzərinə soyuq su*

alır). Axşam Dato gəldi: əlində bir buket qızılgül, şampan və bir qutu şokolad. Adamın Allahı var. Dato Yusiflə müqayisədə daha yaraşqlı, daha cazibədar idi, amma Yusif kimi düz adam deyildi, oğru idi: hərçənd elə Yusif qədərincə mərd birisi idi: həmişə də əynində qətəcər ağ kostyum olurdu, ağ tufli geyinirdi (*qaz plitəsinə yaxınlaşıb qazın gözünü alovlandırır, qəhvədənə dəmə qoyur*). Həmən axşam (*qaz plitəsinə söykərib danışır*) Dato mənə brilliant qaşlı üzük bağışladı və mən onun kəbinsiz arvadı oldum, Yusifin qatilinin arvadı. Olur, həyatda hər şey olur (*seyrçilərə*): heç nəyə təəcüblənməyin. Mən dənizdə saman çöpündən tutub xilas olan adamlar kimi yaşamışam. Hər zaman saman çöpü dadıma çatıb, bir göyərçinin dimdiyində gətirdiyi saman çöpü. Yoxsa indiyə çoxdan ölmüşdüm (*qəhvədanın içinə baxır*). Hələ təzə–təzə körüklənir. Ancaq Dato məni necə istəyirdi, ilahi: canını verirdi mənimçün, məni ovcunun içində pambıq kimi saxlayırdı. Mən kəsən başın sorğusualı yox idi: təkcə onun ləyaqətini aşağılayacaq bir iş tutmamalıydım. Dato məni sərbəst gəzən dustağa döndərmişdi: qoymurdu onun ovcundan yerə düşüm. Evə heç kim gələ bilməzdi, nəinki gələ bilməzdi, yaxın dura bilməzdi. Mən biləni Eduardın özünə də bizə gəlmək yasaq edilmişdi. Bircə Nataşaya qadağa yoxdu. Ara–sıra Nataşa qonağım olurdu: oturub pal–paltardan, kişilərdən, seksdən danışırıd. Datonun məni qorumaq üçün təyin etdiyi cangüdənlər bircə Nataşaya ciddi yanaşmırdılar; mənisə hər yerdə izləyirdilər (*qəhvədənə baxır*). Hə, dəmləndi (*qəhvədanı qazın üstündən götürür, qazı söndürür, gedir masaya tərəf*). Dato hər dəfə qəfil gəlirdi evə (*qəhvədəndəki kofeni süzür fincana*), qəfil də gedirdi, mənə heç vədə demirdi vaxtını, saatını (*qəhvədanı qaz plitəsinin üstünə qaytarıb qoyur*), həmişə gecə saat 12–dən sonra gəlirdi (*qayıdıb kreslosunda əyləşir, kofedən içib tamsınır*). Gecə gəlsə də, mənə hər dəfə qızılgül gətirməyi unutmurdu. Dato məni bərk sevirdi, mən də onu sevirdim. Həyatımda cəmi iki kişi sevmişəm: Yusifi və Datonu. Yooox (*seyrçilərlə söhbətləşirmiş kimi*), atamdan zəhləm gedirdi, bəlkə də mənə elə gəlirdi ki, zəhləm gedir. Atam əzazilin və simicin birisi idi: elə hey anamı incidirdi. Sevmirdim mən onu: qorxurdum ondan. Ərimi də sevmirdim. Məni ona zorla ərə vermişdilər: atama qohumluğu çatırdı. Pişpişinin biri idi. İyrənirdim ərimdən; mənə toxunanda az qalırdım qışqırıb qaçım otaqdan. İndi Allah bilir ölüb yəqin. 15 yaş məndən böyük idi, əbləh (*azacıq gülümsünür, kofedən içib tamsınır*). Yusif məni cəhənnəm əzabından xilas elədi (*fikirləşir*). Bəlkə də mən oğlumdan ərimə görə imtina elədim: mən oğlumu sevgimə görə yox, ərimdən qurtulmaq xatirinə qurban verdim. Bir dəfə Datodan soruşdum ki, axı, niyə bizim uşağımız olmasın? O da düz gözlərimin içinə baxıb dedi: “Gyulzar, poymi, ya vor–zakonnik. A u vorov ne bivayet rodnix

i detey. U nix tolko lyubovnitsı... İ to, na opredelyonnoe vremya” (*kofedən bir udum alıb tamsınır*). Bu qədər bəsit. Beləcə Dato ilə on bir il yaşadıq. Dato mənə heç nə danışmazdı; deyərdi ki, bilməsən, başın salamat qalar, səni incitməzlər. Bir gün Datodan xahiş elədim ki, icazə versin, zooparka gedim. Diqqətlə məni süzdü, götürüb stolun üstünə pul atdı, dedi, get, amma Nataşanı özünə aparma və bir də heç vaxt onunla küçəyə çıxma. Səhərisi saat 12-nin yarısı olardı, mən artıq zooparkı gəzirdim. Hava sərinləşmişdi. Cürbəcür quşlar, heyvanlar vardı burda. Mənimsə şimpanzelər xoşuma gəlmişdi. Lap adam kimiydilər. Qəfəsin önündə azından bir 7–8 dəqiqə dayanmışdım ki, böyükdən bir kişi çıxıb şit–şit üzümə gülümsədi: “Mojet ya stanu tvoim şimpanze, krasotoçka?” Gicbəsər sözünü qurtarmamışdı ki, Datonun adamları onu qamarlayıb yazığı şimpanze kimi qışqırtıdılar, məni də maşına basıb evə gətirdilər. Bir şeyə heyfsiləndim ki, filə, qara bəbirə, zebralara tamaşa eləyə bilmədim. (*Kofeni axıracan içir, sanki gərginləşir*). Zooparkdan qayıtdıqdan sonra Dato bir neçə gün gözə dəymədi. Bir dəfə qəfildən səhərə yaxın gəldi. Çox ciddi görkəmi vardı və mənə qızılgül gətirməmişdi. Dato düz saat 12–yəcən yerindən durmadı, məni də yanından buraxmadı: sonra qalxıb yuyundu, tərəşlandı, içməyə süd istədi. Əyləşib rahatca südünü içdi. Ətirrəndi. Təzə ağ kostyumunu, ağ çəkmələrini geyindi, ağ kepkasını gözlərinin üstünə basdı. Hətta mən şübhələndim ki, bəlkə özünə təzə arvad tapıb. Öz–özümə həyəcanlandım. Datoya sarılıb onu dəli kimi öpməyə başladım. Dato qımışdı, məni özündən araladı: “Ne–bespokoysya, duroçka, krome moyey miloy u menya nikoqo net, ne bılı i ne budet”. Susduq. Datonu qapıyaçan ötürdüm. Qapı ağzında Dato məni dodaqlarımdan öpüb özünə sıxdı; sonra dedi: “Razve tebe ne xvatayet şimpanze i makak v naşey jizni, çto tı xodiş smotret ix v zoopark? Mı namnoqo smeşneye obezyan. No ya xoçu, çtobı tı znala, koqda pridut menya arestovat, tvoy Dato umryot, no v obezyannik ne syadet”. Daha heç nə demədi Dato, getdi (*yeni bir siqaret götürüb kibritlə yandırır*) və bir də geri dönmədi. Bir həftəyə yaxın vaxt keçdi. Mən yenə gözlədim, gözlədim, baxdım ki, daha cəngüdənlər də görünməzlər, götürüb Eduarda zəng elədim. Zəng elədim görüm ki, Dato haradadı, niyə gəlib çıxmır, ona nə olub? Təəccübləndi ki, bəs bütün şəhərə səs salmış hadisədən necə olub xəbər tutmamışam? Dedim haradan xəbər tutum, bayır–bacağa çıxıram bəyəm? Dedim, ürəyimi üzmə, de, görüm nə olub bu şəhərdə! O da dedi. Dedi ki, Dato dediyinə sadıq qalıb: onu paqonlular qandallamaq istəyiblər: Dato da obezyannikə düşməmək üçün, azadlığını itirməmək üçün, dostlarını ələ verməmək üçün gülləni çaxıb beyninə, özünü öldürüb. Söz yayılıb ki, gürcü oğurları ona heykəl qoyacaqlar (*siqareti acgözlüklə qəmgin–qəmgin sümürür*). Dünya

fırlandı başıma: yenə tək qaldım. Eduarda yalvardım ki, məni tezliklə Datonun qəbrinin ziyarətinə götürsün. Səhər Eduardla görüşdük. Özünə qəttəzə “Volqa” almışdı (*siqaretin tüstüsünü fısıqırdır*). Soyuq görüşdük, tələsik düşüb mindik maşına (*seyrçilərə müraciətən*). Heç kəsi sevməyin, heç kəsə bağlanmayın, ürəyinizi boş saxlayın: bədbəxtlik sizdən yan keçər (*əlində siqareti oynadıb közə baxır*). Bir xeyli yol getdik maşınla, çatdıq məzarlığa. Bura Yusifi torpağa tapşırıdığımız həmin “Bratya musulmane” qəbiristanlığı idi. Artıq-əskik heç nə soruşmadım. Eduard da, mən də bilirdik ki, Dato xristiandır. Ancaq düşündüm ki, ola bilsin “Bratya musulmane” qəbiristanlığının o üzündə xristianları basdırırlar, eynən Bakıdakı kimi. Bir xeyli məzarların arası ilə getdik. Baxışlarımı yuxarı qaldı-randa qəbirləri gördüm, ayaqlarım yerə yapışdı, dilim qurudu (*çox duyğusaldır*). Gözlərimə inanmaq istəmədim (*kreslodan qalxır, seyrçilərin qənşərinə gəlir*): Datonu Yusifin yanında dəfn eləmişdi-lər. Elə bildim məni təkrarən Kislovodskə gəldiyim birinci günə qaytardılar. Məni yenə Yusif öldürülən axşam olduğu kimi dünyanın ən ucqar nöqtəsinə tullamışdılar. Dizlərim gizildədi, mən (*dizlərini qatlayıb döşəməyə oturur*) iki qəbrin arasında beləcə əyləşdim: o ki var hönkürüb ağladım. Bir də onu gördüm ki, Eduard məni qucaq-layıb maşına sarı sürüyür. Soruşdum ki, bu, nə məsələdir, Datonu niyə burda dəfn eləmisiniz? Dedi ki, Dato özü bunu belə istəyib, ölümündən bir neçə gün əvvəl vəsiyyəət eləyib. Söyləyib ki, mənim qarşısında günahkar olduğum yeganə insan Yusifdir. Mən heç vaxt kasıbları soymamışam. Yusifi də Gülzara görə öldürdüm, namərd-cəsinə öldürdüm. Məni onun yanında basdırın: tanıdıklarım arasın-da yeganə kişi elə o, idi. Təzədən hönkürüb ağladım. Eduard qoluma girib məni qəbiristanlıqdan çıxardı. Maşına əyləşdik: yol bo-yu bir kəlmə də danışmadıq. Evimizin böyründə maşından düşdüm, Eduardla heç sağollaşmadım da. O gündən etibarən qara paltar geyindim, qara yaylıq bağladım (*ayağa durur*). Dolanışığım həftədən həftəyə, aydan-aya pisləşirdi. İşləmirdim. Eduarda da ağız açmağa, ondan pul istəməyə xəcalət çəkirdim. Çoxdan idi ki, evdən nələrisə satmağa başlamışdım. Hətta Datonun əyin-başını da xirid eləyir-dim, gedirdi. Özümə korluq vermirdim. Pul sel-su kimi axıb tez qurtarırdı. Zarafat deyildi, haradasa dörd ilə yaxın bir müddət idi ki, mən yalnız satılan malların pulu hesabına dolanırdım. Mallar da hər deyəndə satılmırdı. Vəziyyətim getdikcə ağırlaşırdı. Mən artıq hər şeyə qarşı biganələşmişdim. Bir gün heç gözləmədiyim halda Eduard zəng elədi ki, bəs görüşmək istəyir. Təəccübləndim, ürəyim çırpınmağa başladı. Çünki Dato ölənə o da ilim-ilm itmişdi. Eduardı axırıncı dəfə Datonun qəbri üstündə görən idim. Ona görə dedim ki, heç hara çıxmıyacağam, əgər könlü varsa, durub o, gəlsin bizə. O da gəldi, yalan olmasın, bir saata gəldi, kefi kök, yanında da çox

şiq geyinmiş Nataşa. Mən kofe dəmlədim (*qaz plitəsinin arxasına keçir, üzünü ovcuna alıb plitəyə dirsəklənir*), onlar konyak və şokolad gətirmişdilər. Ordan–burdan danışdıq, Yusifdən, Datodan söz saldıq, balaca nostalji yaşadıq. Birdən Eduard qayıtdı ki, gəl, sən imarətini öncə təmir elətdirək, sonra... Bundan o yana heç nə danışmayacağam. Gərək razı olmayaydım. Mən də əvvəlcə etiraz elədim. Dedim ki, olmaz, ayıbdı, camaat nə deyər. Hərçənd mən heç də ciddi etiraz eləməirdim, naz eləyirdim, qiymət artırırırdım. Eduard da bunu görürdü. Ona görə də bic–bic gülümsəyə–gülümsəyə dedi ki, əgər bu iş qol–qoymasam, acından gəbərəcəyəm, küçələrdə dilənəcəyəm, tiyan altında öləcəyəm. Əslində, Eduard lap əvvəldən bilirdi ki, mən (*üzüntü ilə*) razı olacağam. Razı oldum (*məzəmmət*), oldum mən... (*pauza*) oldum (*çox böyük peşmanlıqla*) fahişələr anası... Bağışlayın (*üzü seyrçilərə*), hamınız bağışlayın, yalvarıram sizə bağışlayın və məni qınamayın... Çarəm nə idi ki? Bundan başqa əlimdən nə gəlirdi ki? Gedib küçə süpürməyəcəkdim ki? Nəsə... Eduard evi iki–üç aya əla təmir elətdirdi, Nataşa da bir səhər zəng vurdu ki, gəlirəm. Gəldi və özü ilə yeddi qız gətirdi, gözəl–göyçək qızlar. Dedi ki, bundan sonra bu qızları sən idarə eləyəcəksən. Sən hər şeyə görə cavabdehsən. Onda Nataşadan soruşdum ki, bəs sən özün niyə bunlara himayədarlıq eləmirsən? Baxdı üzümə gülümsəyə–gülümsəyə: dedi ki, bəs sən bilmirdin, Dato sənə söyləməmişdi mənim nə işlə məşğul olduğumu? Heç bir dəfə da olsun Datodan xəbər almadın ki, sənə məniynən görüşməyi niyə qadağan elədi? Qulaqlarımın dibinəcən qızardım. İndi də qızarıram. Mənim boyda–da sadəlövhlik olar bu dünyada? Bu qədər də əfəl olmaq olar bu dünyada? Mənə nə olubsa, əcəb olub. Böyük şeydi ki, mən hələ də sağ–salamatam (*köks ötürür*). Belə... Düz 16 il də bu yeddi qıza himayədarlıq etməklə keçdi. Müştəriləri Eduard gətirirdi. Axırı ki, bir nəfərə ilişdik, özü də Nataşa ilişdi və bizi tutdular. Datonun mənə aldığı mülkü müsadirə elədilər; məhkəmə işçilərinə külli miqdarda rüşvət verdik. Ancaq hər halda qurtulduq, azadlıqda qaldıq. Bircə Nataşa sroka getdi. Yazıq. Heç ondan xəbərim də yoxdur. Haradadır, nə iş görür, bilmirəm. Özüm burda yaşayıram: bu balaca otaqda: burada yeyirəm, burada da yatıram. O biri otağı da bir tələbə oğlana vermişəm. Hərdən qorxuram ki, bir gün o məni Raskolnikov kimi öldürürər (*azacıq gülümsünür, seyrçilərə*). İndi mən Bakıya gedib bütün bunları camaata necə danışım, hansı üzlə danışım? Haradan tapım Rüstəmi, Rasimi, necə deyim onlara ki, bəs mənim axırımlı niyə fikirləşmədiniz? Niyə mənim taleyimi filmdə yarımçıq saxladınız, atdınız məni çölə, özgələr arasına, özünüz qayıtdınız Bakıya, niyə mənim barəmdə düz–əməlli fikirləşmədiniz? Mən də ha o yana, ha bu yana, bir də baxdım ki, həyatın dibindəyəm (*yorğun halda kresloya düşür: gözləri yumulu*). İnsanın təmiz adı olmayanda

hamıdan gizlənməyə çalışır (*biraz düşünüb əlavə edir*) əgər utanan üzü varsa... əgər utanmağı bacarırsa... əgər insan sifətini qoruyub saxlaya bilibsə... Mənim adım Ləkəlidir. Özüm Ləkələmişəm bu adı. Heç kimi də günahlandırmıram. Ləkəli adla yaşamaqdansa, adam ölsə, yaxşıdır. Turalım, gəldim Bakıya. Axtarıb tapdım qohumlarımı. Görüşdüm oğlumla (*gözlərini açır, həyəcanlı*). İlahi, mən nə sarsaq-layırım? İstəmirəm onunla görüşmək (*hirsə*), istəmirəm... Nə söyləyəcəyəm ona? Yalan–palan. Yox, mən hələ yalan danışmamışam... danışa da bilmirəm... Gözlərim o dəqiqə satır məni... Bakıya giriş mənə qadağandır, vəssalam (*yənə gözlərini yumur*). Daha biabırçılıq yaşamaq istəmirəm... Bəsdir, cana doydum. Bezmişəm. Ancaq Allah kaş elə eləyəydi, ölməmişdən bir gün əvvəl göreydim onu, öpeydim əllərindən, deyəydim oğlum, keç günahımdan (*açır gözlərini*). Yox, mümkünsüzdür, başıpozuqluqdur. Mənə bəraət düşmür. Hanı mənim telefonum? (*mobil telefonu masanın üstündən götürüb nömrə yığır. Uzun müddət telefon çağırır, cavab verən yoxdur. Seyrçi bu çağırışları eşidir. Nəyahət, kimsə telefonu açır: mətn sinxron tərcümə edilir.*) Alo, Eduard? Dobriy veçer, tı çto, spal çto li? Da, nu xoroşo. A teper, sluşay. Mne nujna tvoya pomoş, takaya ekstrenna-ya pomoş. Tı prav, neotlaqatelno i sroçno! Vo–pervıx, ya xoçu sme-nit mesto projivaniya, prodat kvartiru. Da, vsyo ravno. Liş bı skoreye... A vo–vtorıx, bud dobr, vozmi ruçku i bumaqu. Eto ser-yozno, doroqoy. Ne şuti. Ya tebe prodiktuyu tekst teleqrammı, i tı yeyo otpraviş zavtra utrom. Davay, jdu. (*Pauza*). Nu, qotov? Toqda pişi: “Respublika Azerbaydjan, qorod Baku, do vostrebovaniya.” Na-pisal? Teper tekst teleqrammı: “Dobriye lyudi! Maxmudova Gyulzar Adalyat kızı, kotoruyu Vı işete poetomu adresu, umerla 30 maya seqo qoda. Ona poqrebena na kladbişe “Bratyev musulman”, nepo-dalyoku ot qoroda Kislovodsk (*pauza*). Alo, da tı çeço tak zamolçal? Niçeço ne spraşivay. Delay tak, kak ya tebe qovoryu. V kontse napişi svoyo imya, primerno tak: “yeyo stariy druq i dobriy sosed Eduard”. Kak u tebya familiya? Babayev? Da, neujeli? Tı çto? Nu, ladno. Ba-bayev, tak Babayev. Zavtra utrom je, podi otprav. Potom vsyo ob-yasnyu. Qovoryu je, obyasnyu... Potom... potom... potom... Do vstreçi, na kladbişe “Bratyev musulman” (*gülümsünür, dəstəyi ye-rinə qoyur. Pauza. Sonra özünə konyak süzüb içir. Ayağa qalxır, azacıq kefləndiyi hiss olunur*). Elə bilirsiz, özümü öldürəcəyəm. Yox, əşşi. Mən buna qadir deyiləm. İntihar eləmək üçün gərək təmiz, na-muslu adam olasan. Hər bir intihar bir ideyadır, bir üsyandır. O da bir növ qəhrəmanlıq kimi bir şeydi. Mən zəif adamam: intihar mən-lik deyil. Bir də həyat məni çox arsızlaşdırıb. Arsız adam həmişə çox yaşayır. Əgər oğlumla görüşsəydim, bax, bu, mənim üçün intihar olardı. Çünki ona nə deyəcəyimi bilmirəm. Daha sizə (*üzü seyrçilərə*) də deyiləsi sözüm qalmadı, yaşamağa da gücüm çatmır. Durun,

gedin. Bakıda məni xəbər alsalar, deyin ki, ölüb. Yubanmayın (*səhnə tam qaranlışımağa başlayanda qapının zəngi qəfil çalınır. Qadın diksinir, narahat olur*). Xeyir ola, görəsən, kimdi gələn bu axşam vaxtı (*zəng təkrar-təkrar qısa fasilələrlə çalınır*). Aman Allah, birdən polis olar ha... Eduard bu tezliyində bura gələ bilməz. Bəlkə poçtalyondu? Bu vaxt da məktub gətirərlər heç (*qapının zəngini sonuncu dəfə çalıb onu döyməyə başlayırlar*). Bu lap ağ oldu. Mən indi neyləyim (*barmaqlarını sındıra-sındıra var-gəl eləyir*) Sən özün kömək ol, ilahi (*qapı lap bərkdən döyülür və birdən ətrafa sakitlik çökür. Bir neçə saniyədən sonra qapı arxasından*)

SƏS. Ana, tez elə aç qapını, bu mənəm (*Qadın qeyri-ixtiyari çox gümrəh, sevincli bir tərzdə qapıya doğru atılır və qapıya yaxınlaşdığı andaca səs lap aydın eşidilir*). Ana, aç qapını, gəlmişəm sənə Bakıya aparım

QADIN. (*qapının ağzında donub qalır və havalanmış kimi oradan uzaqlaşır: az qala pıçıltı ilə*). Açmayacağam (*hövlnək*), aç bilmərəm.

SƏS. Ana, noolub sənə, aç da qapını.

QADIN. (*çaşqındır, servanta sarı gedə-gedə*). Yox, yox, mümkün deyil. Mən qorxuram.

SƏS. Ana, bəlkə xəstəsən, bəlkə ambulans çağırım?

QADIN. (*servantdan zəhər şüşəsini götürüb sinəsinə sıxır, seyrçilərə müraciətən, pıçıltı ilə*) Qapını açmayacağam. Qorxuram (*nəfəsi darala-darala*), ilahi, qorxuram: mən sevdiyim kişilərə bədbəxtlik gətirirəm.

SƏS. (*Qapı təkrar döyülür*). Ay arvad, hay ver də, heç olmasa, bilim ki, sağsan.

QADIN. (*kresloya əyləşib ayaqlarını altına qatlayır*). İlahi, sən özün köməyim ol.

SƏS. Ana, ay ana, sən məni eşidirsən?

QADIN. (*pıçıltı ilə*). Yox, yox (*adyalı yavaş-yavaş başına çəkir*), Allah eşqinə, yox (*adyalın altında tamam görünməz olur. Hər yer qaranlıqlaşır. Yalnız fasilələrlə qapı zəngi çalınır*).

♦ P o e z i y a

Dəyanət OSMANLI

VARAĞA YAZDIĞIM SÖZLƏR

mən gözümü çəkən kimi
düşür bir-bir masadan
qələmimdən incimiş
və taledən nakam kimi...

Dünya gözəli sözlərim
yazı masamda
bir yığın insan üzüdür
harda görmüşdüm deyə
düşündüm
daşındım
xatırlaya bilmədim o solmuş üzləri
Və hər misra
sahibsiz bir tale ismarıcı...
bəlkə də nahaqdan axıtdım
qızıl-qırmızı qanımı
dosta verdim
yəminli sözlərin uğrunda.

Günəş istisində ümidli üzlər
üşüyüb ayazı unutmadı

bozarıb qurumadı
qızarıb utanmadı şeirlərimdə
və kövrəldi
qələm tutan əllərim.

Tərk etdim uşaqlıq anılarımı
amacıma çatmadan
pozuldu cığırılar
ürək səssiz döyündü
ömür fasilə etdi mənzilin ortasında
dünən qəlbimdəki anım günü
qara bayraq kimi
yelləndi gecə
vida nəğməsinin sədalarında...

YATA-YATA ƏKİNİMİZ XAM QALDI...

talandı könül tarlalarımız
boynumuzu qoydular
al qanlı kötöklərin üstünə.
Bu ulusun yuxusu div,
bu dünyanın gecələri bayraqdı.
Silkinib div uykusundan
yağının əlində yellənən
qanlı başımdan çəkdim
köhnə yurdun əzablarını.

Aləm köçür oyadammır
nə hüzn nə qələbəlik
üzü qibləyə yatan bozqurdu...
ağıya dönüb ulartısı.

Nağıllar yoxmuş
ömür boyu yuxu gördük
yaşamağa gün qalmayıb salamat
torpağın özü can verir
bir məzar qazmağa
boş yer tapılmır.

Biz könüllü ölürük
göy üzündə yaşamaq ümidiylə
ordən da Tanrı qovur
indi harda köç salsaq da
yenə adımıza
köçəri ruh deyir torpaq.

Biz elə bildik
vaxtsız öldük
dünya yalan
ondan ötrü
yata-yata belimiz qırıldı
günlərin ağını
saçımıza yığdıq yata-yata...

HƏYATIN SINIRINDA

sıldırımdayam gerçəkdən
gözümü yayındırıb
sıldırımdan aşağı baxırkən
gözlərim dumanlanır dağ başı kimi
dəyirman daşıtək başım fırlanır
Yaşam
səbəbi bilinməyən
qorxulu bir yuxudur
oğlum.

Mən ağrısı dözülməz
acısı çəkilməz
bir cənnət aşiqiyəm.
Əziz Tanrım
səninsə dözümün çox
səbrin daralmır yenə.

Səbrimi tükətmiş
haqqın uydurma xofu
anam düz 81 il
faniliyə inanmadan

möcüzə gözlədi dünyada.
Bərkə-boşa düşəndə
acı çəkəndə
sevinmək istəyəndə söylədi:
möcüzə ümidinə inandım
amma sən inanma
nə də Allaha
ümidini itirmə oğlum.

Həyatın lap sınırındayam
bura gəlib çatmaq üçün
nələrə qatlaşmadım.
Xeyirdə sevindim
hüzrdə kədərləndim
amma dəngəmi itirmədim
yolumdan dönmədim yenə...
Həyatın sınırındayam...
dur itələ sinəmdən
düşüm anidən bu dili-qafil uçurumdan.
Daha gücün qalmayıbsa
məni uçurumda atmağa
ya da sonsuza inandırmağa
əlini üz əlimdən
yoxluğa özüm yıxılım barı...

TORPAQLA GÖYÜN ARASINDA

gərdiş edir qafil dünya...
Bir yanından sökülür
bir yanından tikilir.
Yol gedir yığıla-dura
sözü qurtarmış qələm
kimsəsiz və axsayaraq
aqibətin bilmədən...
qolundan tutanı yox
yıxılacaq indicə
qurumuş ağac kimi.

Şər xeyirə qarışdı
külək silkələyir yuxusuz gecəni

ulduzlar tökülsün deyə
və dünyanın o başında
hansı adsız gününsə canında
qiyamət anı vardır.
Biryolluq gedənlərin ruhu
kim bilir indi hardadır
bəlkə son məqamda
həyatın dadını unutmuş kimi
qəlbi dolu və rahatdır.

Ağlama çəmənim
hər solan gülün ardınca
toparlan və dikəl
bu torpağın üstündən
üzünü göylərə göstər
və söylə
ehəyy...
məndə yaşayış var.

Və mən də gül kimi
xəfifdən nəfəs almaq
təlaşla yaşamaq istərəm
həyat eşqi nəfəsində boğulan
bir canlı əcəlin hökmündə
təlaşla çırpınır kimi...
Tanımaz bu qoca dünya
dostunu
düşməni.

Hər səs
bir möcüzə vəd edir
hər yuxu
bir gerçəyi önəmsəyir.
Lal gecələrdə
günündən şikayət edirtək
itlər üz tutub göyə
sanki yaradanı çağırırmış...

Canı ağzından çıxanların
torpağı qaçır

ayağımızın altından
hər dəfə doğrulub öləndə
və hər dəfə şükr edəndə...

30 İL ÖNCƏ...

1991-in payızında
hər gün
sabahları yürüdüyüm
öyrənci parkında
bir ağ dumanlı
bir sarı xəzəlli gündə
tanış olmuşdum onunla.
Qoltuğunda nimdaş paltosu
bir də satlıq tablosu vardı.

Bir qəlb yanğısı ilə
xatırlayırdı cavanlığını...
Şöhrətin bir addımlığında
itirmişdi var-yoxunu.
Kazinolarda uduzmuşdu
tablolarının müəlliflik haqqını.

Dünən qəzetlərin manşetində
tanıdım fotosundan
bir küknar ağacı altında
ölü bulunubmuş
dəfn ediblər kimsəsizlər məzarlığında
və satlıq tablosu hələ yanında...
dikilmiş baş daşı yerində.

Biri ölmüş o tabloda
bilinmir nədən
və qatili kimdir...
Həyat intihar etmiş
kənardan o ölüyə baxan
yetim çocuqların öfkəsində.
O qətlə ilgili qərarı şübhəli hakim
qara qanı qurumuş
yediği çörək üzərində...

Baxdım baxdım...
qəzetdəki xəbər kimi
bir-iki müəmmalı
sözdən ibarət imiş ömür.
O gün yenə keçmişini danladım
gerçək ömürdə qazi
yuxuda şəhid oldum.
Bütün gün asta-asta
könlümü dağladı
yalnızlığın köhnə iniltisi.

BƏS ONDA YAĞIŞLAR HARA YAĞSIN...

ata yurdun damı uçub
məzarımın üstü açıq...

Bəs onda
ahlarımız hara ucalsın...
dağlarımızı düşmən aldı
əridi zirvəmizdəki qar
amma qürurumuz kimi
düşmən önündə əyilməzdir kimliyimiz

Bəs onda
quşlar harda gecələsin...
Ağclarımız baltalandı.
yaşıl yarpaqlarını
mutsuz olaylar apardı.

Bəs onda
dərdimizi harda saxlayaq...
Ürəyimiz oxlandı.

Bəs onda
ölümün nə günahı...
Biz torpaq uğruna
ölməyi seçdiksə

doğru-dürüst yaşaya bilmədiksə
ölümün nə günahı...

HƏR İL YAŞA DOLUB QOCALDIQCA

bir bəhanə uydurub
deyəcəksən
həyat ətrini itirib daha
ölüm qoxuyur sanki hər şey.

Görsən ümidin tükənib
daha havan da çatmır
ötənləri xatırlayıb
küsmə qara daşımdan
məzarımdan gül qopar
saxla ömür kitabının
vərəqləri arasında.
Əgər yeri göynəsə
gecə döz
sabah ağla
tale-qədər rahatlınsın
yaralar təzələnsin.

Görsən daha qaranlıqdı
ağ qalan tək varaqdı.
Sanki gözlərin solur
ömrün yolunu görmür
ağla islansın qəbrim
dirilib xatirəmiz
yenidən təkrarlasın
geri qalan günləri...

AQİBƏTİ GEDİR ÖZÜNDƏN ÖNDƏ

hər gün bir dona girir
nəfsinin yedəyində...
Ölümün şərhı yoxdur
Tanrının törəsində.

Yolun başında durma
hara getdiyim sorma.
Gün əridər izini
kölgə kimi dolaşma.

Mənə doğru uçunma
nahaq özünü yorma.
Yel uçurar yuvanı
quru budaqda qurma.

Çox ağırdı daşım mənim
dost qəddini əyməsin.
Öykülərim dağ qarıdı
qəlbini üşütməsin...

BİR UZAQ SƏFƏR VARDI SƏN GETMƏDİN...

yarımız şəhid olduq
yarımız yaralandıq.
İtirdiyimiz torpaqlarda
bir qala yapılmış
gülləli sümüklərimizdən
içində ruhlardan başqa
bir kimsə yaşamağa
ürək eyləməz.
Vuruşa-vuruşa zəfər uğrunda
nəsillər torpağa qarışmış
ataların kutsal yurdunda...

O dünyaya gedən
yolların kənarında
tək-tək görünən
şəhid qəbirlərində
mumiyalanıb viranə zaman.

İnsan qafasından ucalmış
minarələr başında

daşların yarasında
döyünür nəbzim.
Yorulanda soruşuram
fələyin ayaqlarından:
bu yol hara kimidir?..

RUHA DÖNDÜYÜM YERDƏ OTURUB GƏLƏCƏYƏ BAXIRSAN...

sən könül bağına girəli
içim ələk-vələkdi
nə aparıb getmisən
yarpaqlarım tökülüb
budaqlarım qırılıb.
Ruha döndüyüm yerdə
ev tikib bayraq sancdım
hərdən gəlib öpərsən.

Ruha döndüyüm yerdə
ürəyim nəm çəkər sinəmdə.
Yağmur yağar
külək vurur
sevinərəm
cırnayaram
tənimdən ruhumacan islanaram.

Yağmur yağar varağıma
təzə sözlər nəm çəkər.
Hamı deyər:
nə amansız sözdü bu...
ocaq yanar
külək vurur
yuxuların içində qovrularam.

NƏFƏS ALMADAN

gözlərimin nuru bahasına
yürüdüm tənha yolu.
Sonu qibləgahındı
əziz Tanrım.

Üç gün-üç gecə
o tənha yolun buğdayı üzünə
qalın qar yağdı.
Könlümü qızdırmağa
bir ocaq tüstüsü yox
üzümü sürtməyə
və qoşulub dalınca getməyə
simsar bir iz görünmür.

Üç gün-üç gecə
ruhumu gizlədib
gözlədim nəfəs almadan
qar ərisin
ocaq yansın
iz görünsün.
Gözlədim qar əridi
iz axdı
ocaq yanıb tamam söndü
yerində qaralır indi
ruhumun bir ovuc küli.
Külək əsər bir azdan
məndən bir nişanə qalmaz.

İndi nəfəs almadan
yağışda islanıb üşümüş kimi
ruhumun külünə isinirəm.
Elə bil ovcumdan
bir yurd təzə köçüb
hələ istidi yeri.

TƏLƏSKƏN AYAQLAR ŞAŞQIN SİMALAR

gözümüzün önündə
göylərin uğrunda tələf olan
şimşəktək çaxıb sönür...
Bir soyuq sevginin izi görünür
biz ayrıldığımız məmləkətdə.

Quşlar qanad-qanad
bahardan bahara uçub qayıtmaz...
İnsanın günahına boğulduğu yer
azadlığın qanad saldığı yerdi.
Azadlıq boğular insan nəfsində
Və insanın nəfsiylə
canlanar məhşərin heykəli.

Hər təzə gələn gün
hansı divanənin toyu-yasıdır
küskün ötüb keçir ömrün içindən.
Hər təzə günün
təzə acısı
taleyin damğasıdır.
Ümidlər qırılmış gül könlüdü
təsəlli dilənər göz yaşlarından
hər təzə sevda göyərəndə
yenidən baş qaldırıb sönər.

Hər sabah
yeni insan kimi oyanır hamı
evdə bir adam var
çöldə ayrısı
xeyirxahı
günahkarı
hər addım atılır xoşluq adına

Hər axşam sanki
zorunlu savaşlardan geri dönürük
evdə kimimiz qazi
kimimiz şəhid kimi qarşılanırıq
kimimiz alqışlanır
kimimiz qarğışlanırıq.
Ömür anlaşılmaz yuxu qədər
yenə maraqlı gəlir adama
bilinmir zamanın harasındasan.

Natəvan DƏMİRÇİOĞLU

AÇAR

♦ Roman*

III HİSSƏ

* * *

Gəncə Tibb Texnikumunun həyətindən bir az aralıda oğlanla qız üz-üzə dayanmışdılar. Oğlan kürəyini iri ağacın gövdəsinə söykəmişdi. Ağac onurğası boyunca onu tutmuşdu. Kürəyini ağaca sıx söykədiyindən yana yayılmışdı. Ayaqlarını aralı qoymuş, əllərini iki tərəfdən kəmərinə keçirdiyi üçün yana açmışdı. Hətta çiynlərini də, sanki yanlara doğru poqonlu tutmuşdu, başı arxaya, sinəsi qabağa dayanmışdı. Qız isə bütün bunların əksi olaraq ayaqlarını cütlənmişdi, qollarını çiynindən asdığı çanta ilə birlikdə bədənində sıxılmışdı. Başını aşağı salmış, baxışlarını yerə dikmiş, sinəsində qız bədəninin bir cüt gözəlliyini gizlətməmiş kimi dayanmışdı. Kənardan onlar sənət əsərinə oxşayırdılar.

Hüseyn kişi özü də bilmədi hansı hissin təsirindən o gününü xatırladı. İçərisini dolduran dadlı bir xəyal varlığına hakim kəsildi. Pozulmuş yaddaşı ilə o gününü olduğu kimi yada salması bir Tanrı lütfü idi. Qarşısında daha da balacalaşmış qız hərdən başını qaldırıb onun üzünə baxanda gözləri ilə sevdiyi qızı öpürdü. Bu necə olurdu? Çox fərqli. Qız ürəkək nəzərlərini Onun üzünə dikəndə, O inamla gülümsünür və kiprik çalaraq gözlərini yumurdu. Bu elə bir ani jest idi ki, hətta auditoriyada 20-25 tələbənin içərisində də bunu edə bilirdi və onu Gülzardan başqa heç kəs görmürdü. Gözlərinin öpüşü həm də onun “qarmağı” idi. Qarmağı atır və Gülzarı tuturdu. Qız gözünün qabağında “əriyirdi”. Başqa-

* *Jurnal variantı (əvvəli jurnalımızın 3-cü və 4-cü saylarında)*

larına qarşı olan dikbaşlığı, saymazlığı, qüruru onun qarşısında “çiliklənirdi”. O bunu hiss edirdi. Özünə güvən yaranırdı onda, amma qıza yaxınlaşanda həyəcanlanırdı, dediyi cümlələrdə hərdən sözlərin yeri dəyişik düşürdü. Hərdən ona elə gəlirdi ki, dili topuq vurur, səsi bir az dəyişir, öz səsinə oxşamır. Gah əlləri buz kimi olurdu, başı istidən yanırdı, gah da tərsinə, alını buz kimi olur, ovuclarının içi köz kimi qızarırdı.

Onu heç görüşə çağırmamışdı. Bilirdi ki, gəlməz. Ona görə qızı ancaq dərstdən çıxanda və ya dərse gələndə yolda “tuturdu”. Axır vaxtlar qızlar yataqxanasından bir az aralıda “keşik çəkirdi”. Gülzar çörək, ərzaq almaq üçün çıxsə, guya “təsadüfən” onu görürdü. Elə də olurdu ki, beş-altı saat çəkən gözləmə “aksiyası” boşa gedirdi. Belədə elə bil Gəncənin Kəpəz dağı onun belinə yükləyirdilər. Qaldığı yataqxanaya güclə, ayağını sürüyə-sürüyə gəlirdi. Hələ onun hal-tövründən vəziyyəti bilən Məhərrəmlə Dəmirçinin sataşmaqları, gülüb ələ salmaları... Üzüqoylu açma çarpayıya uzanırdı və bir müddət sonra otaq yoldaşlarının təskinlikləri ancaq yarıyuxulu qulağına çatırdı. Duranda isə onların nəvazişi, təsəllisi əsəblərinə daha da toxunurdu. Hələ nəsihətləri... Bilmədikləri işdən məsləhət verməkləri...

Bir dəfə cəsarət edib qızı görüşə çağırırdı. Bunu Məhərrəm məsləhət vermişdi. Ona demişdi “Sən səysən, yarım gün durub qız gözləyirsən. Bəlkə o gün qız heç bayıra çıxmıyacaq, nə özünü öldürürsən. Küçədən – telefon avtomatından yataqxanaya zəng elə, qızı istə, gələndə, deyinən sənə sözüm var, filan yerə gəl”. Məhərrəm məsləhətinin davamında demişdi: “Çox da uzaq yer demə, nə də çox yaxın olmasın. Yataqxanadan bir az aralı oldu, bəsdir”.

Məhərrəmin dediyinə əməl eləmişdi. Day o görüşün əvvəli yadından çıxıb, bir o yadındadır ki, dayanıb qızı gözləyirdi, ürəyi çırpınıb yerindən çıxacaqdı elə bil. Ağacın altında var-gəl eləyə-eləyə özünü sakitləşdirirdi. Bu vaxt qız gəldi. O necə salam verdi, bu necə salam aldı, ya heç salam vermədi, nə oldu, necə oldu, indi xatırlamır. Gəl ki, sözlər, cümlələr bir-bir yadındadır.

- Məni buraya niyə çağırımsan? – qız soruşdu.
- Səni görmək istədim.
- Görmək istədin, yataqxanaya gələrdin.
- Səni təklikdə görmək istədim.
- Gördün. Buyur.
- ...
- Dinləyirəm.
- Anam deyir ki, evlən...

- Evlən deyir, evlən da...
- Onun üçün qız tapmaq lazım...
- Tap da, kimi gözləyirsən.
- Tapmaq çətindir. Mən əvvəldən...
- Mən kömək etməliyəm?
- Yox... yox, yox!
- Bəs mən neyləməliyəm?
- Sən... Sən məni başa düşməlisən...
- Başa düşürəm.
- Zarafat eləyirsən? Doğrudan başa düşürsən?
- Zarafat niyə? Sən dedin, mən də başa düşdüm da.
- Yoxee, elə yox... Dayan, başdan deyim.
- Səhərdən ayaqdan deyirdin?
- Məni ələ salırsan?
- Sən məni ələ salırsan. Niyə çağırırsan məni bura?
- Hirslənmə, sözüm var sənə.
- Sözün var, de da.
- Belə olmur, gəl bir yerdə oturaq.
- Sən sözünü de. Mən belə də dinləyə bilərəm.

Deyə bilmədi. Heç nə deyə bilmədi. Əvəzində xeyli söz eşitdi:

– Bilirsən nə var? Belə özündən razı gəzmə. Sən kim olursan ki, məni söz demək üçün çağırırsan? Yolumun üstünə də çıxma. O nədir, guya təsadüfən yol qırağından, ağac dalından, kol dibindən çıxırsan? Uşaq yoxdur burda. Yığ gözünü yolumdan. Aç qulaqlarını, eşit. Elə eləmə ki, pis olsun sənin üçün.

Döyülmüş uşaq kimi idi. Qızın gözlərinin içinə baxdı. Gözlər meydan oxudu:

– Maddım-maddım baxma üzümə, – davamını öz-özünə söylənir. – Gözünü döyür mənim üçün. Sözü varmış, bilirəm nə deyəcəksən. Sözün özünə qalsın.

Sözü özünə qaldı elə. Yenə qızın gözlərinə baxdı. Gözlərindən süzülən sevgi qızın ürəyinə axmışdı. Gözlərini qız özü ilə apardı. Səsi isə gur-gur guruldamışdı:

– Sənə qəti sözümü deyirəm: Mənim yolumun üstünə çıxma. Dərsdə də mən oturan tərəfə baxma.

Hüseyn kişi bütün bunları xatırladı. Həm ürəyi qubarlandı, həm də “nə bəxtiyar günlər imiş” deyə düşündü. Onda isə bütün bunlara görə əli yerdən-göydən üzülmüşdü. Bədbəxtlərin bədbəxti olmuşdu.

O nə gün idi, Allah! Tam bir uğursuzluq. Dünya başıma hərləndi. Ələ saldı məni necə var. Sonralar hardasa oxudum ki: “Cavan oğlanın

həqiqətən sevdiyini göstərən ilkin əlamət qorxaqlıqdır, qızın sevgisinin göstəricisi isə cəsarətdir”.

Yol davam edirdi. Yəznə deyilən maşının güzgüsündən yanında oturan Hüseyn kişiye baxmaq üçün güzgünü azca yana çevirdi. Kişinin yatdığını zənn edirdi. Gördü yatmayıb yola baxır. Hörmət xatirinə:

– Söhbət eləsəz, ay ixtiyar. Elə bildim yatmırsız, mən də heç... – dedi, cümləsindən xoşu gəlmədi; kişinin qocalığına işarə vurmaq kimi çıxdı. Tez əlavə elədi. – Rəhmətlik qayınatam maşına minirdi, bir az gedən kimi mürgüləyirdi.

– Bah, sənın qayınatan yox, Məhərrəm yolda yatmaqda təkdir. Maşına minəndən sonra yatırdı. Bilmirdim o nə sirr idi. İyirmi-iyirmi beş yaşlarında oğlanlar idik. O yaşda adam maşında yatmaz. Məhərrəm yatırdı. Mən sonralar oxudum ki, zehni işlə məşğul olanlar, beyni yorulanlar maşında tez yatır.

– Özü sürəndə necə?

– Özü heç maşın sürmədi. Bu günə qədər də. Professor adamdır, elmi kəşfləri-zadı. Pullanan vaxtları da oldu, uşaqlarına aldı maşın, özünə yox. Dedi, yataram rulda, dəhşət olar.

– Çoxdanın dostlarısın yəqin?

– 18-dən 81-ə! Yaş fərqlərimiz var amma.

– Fərqi baxmayaraq bir oxumusuz.

– Dəmirçi bizdən böyük idi. Əsgərliyə gedib, gəlmişdi – 21 yaş, mən orta məktəbi qurtarmışdım – 18 yaş. Məhərrəm – 15 yaşdaydı. 8-ci sinfi bitirmişdi, hələ 1 il də tez gedib məktəbə.

Məhərrəm həmişə sonda dururdu. Boyda mən hündür idim, Dəmirçi orta, Məhərrəm kiçik. Yaşda Dəmirçi böyük idi, mən orta, Məhərrəm kiçik. Yemək bişirməkdə Dəmirçi əsas idi, mən orta, Məhərrəm kiçik. İdmanda mən respublika çempionu idim, Dəmirçi orta, Məhərrəm kiçik. Amma oxumaqda Məhərrəm mütləq lider idi, biz bölüşürdük ikinci, üçüncü yerləri – bərkdən gülür.

– Demək, əlaçımı, bəs niyə texnikuma gəlmişdi səkkizinci sinifdən?

– O vaxt qayda var idi, texnikumu əlaçı – qırmızı diplomla qurtaran, ali məktəbə imtahansız qəbul olurdu. Biz tibb texnikumun qırmızı diplomla qurtarsaq, Tibb institutuna imtahansız qəbul olurduq. O üzdən Məhərrəm texnikuma gəlmişdi.

– Aha, ailəsi ağıllı, uzaqgörən imiş.

– Ay sağ olmuş, ailə nə bilirdi? Bir anası vardı, təhsilsiz qadın, kolxozda işləyirdi, atası 41-45 müharibəsində həlak olmuşdu. Yeddi bacı-qardaşı vardı. Təkcə bu oxuyan idi.

– Dəhşət.

Oxumağa dair hər şey bilirdi Məhərrəm, di gəl, həyatda “döydüm ölməz” bir uşaq idi, fəğır. Atasının müharibəyə getməzdən əvvəl geydiyi paltonu geyinirdi qışda. Palto yerlə sürünürdü. Dəmirçi paltonun ayağını kəsdi, qatlayıb tikdi ki, yerlə sürünməsin. Atasının pencəyini plaş əvəzi geyinirdi – susub, əlavə elədi, – heyf Məhərrəmdən. Bizdən kiçik idi...

– Belə götürəndə, elə də yaş fərqliniz yoxdur. Məhərrəm müəllim sizdən üç yaş kiçikdir.

– Elədir. Bilirsən, oğul, elə yaş mərhələsi var ki, orda bircə-ikicə yaş da böyük fərqdır. Məsələn, 1 yaşlı uşaq 3 yaşlı uşağın ciddi fərqi var. Ya 3 yaşla 6 yaşlı uşaq ömrün tamam ayrı-ayrı mərhələsindədirlər. Amma 20 yaşla 23 yaşın, 23 yaşla 25 yaşın ciddi fərqi yoxdur. Bir də yaş lap çox olanda bircə yaş da böyük fərqdır. İndi mənim 81, Məhərrəmin 78 yaşı var. Biz ayrı yaş həlqəsindəyik. Hətta fikir verin: 15 yaş yeniyetməlik, 18 isə cavanlıqdır.

Hər ikisi güldü.

– Bu iki dostdan hansını çox bəyənidiniz? – deyə soruşdu.

– Hər ikisini. Hər ikisi gözəl övladlar idi. Layiqli adamlar idi. Bilirsiniz, yaxşı övlad, sonradan yaxşı da həyat yoldaşı olur. Yaxşı həyat yoldaşı sonradan yaxşı da valideyn olur. Yaxşı valideyn sonradan yaxşı da nənə-baba olur. Bunun əksi də düzdür. Ailədə yaxşı olan cəmiyyətdə də yaxşı insan olur, dostluq etməyi də bacarır.

– Yaxşı övlad, sonradan yaxşı da insan olur – deyirsiniz. Bu sizin fəlsəfənizdir, eləmi?

– Elədir. Uşaqlıqda görsənir hər şey. “Qoç quzuluğundan bəlli olur” deyib dədələrimiz. İnsan 7-sində nədirsə, 70-ində də o olur.

– Belə götürəndə... elə elədir.

– Dəmirçi də, Məhərrəm də ailənin yükünü çəkən, valideynə, bacı-qardaşa can yandıran adamlardır. Məhərrəmdə vardı bir az mənafeyni güdmək. Dəmirçidə heç yox idi. Bir iş görəndə özünə necə görərdisə, sənə də elə görərdi. Axır tikəsini sənə verəcək ürəyi vardı. Heyif Dəmirçidən. Məhərrəm də, görək necə olur...

* * *

Məhərrəm israr etdi ki, onu ata evinə aparsınlar. Son günlər yuxuda ata yurdunu, valideynlərini görürdü tez-tez. Keçən gecə də yuxuda İsa bulağını görmüşdü. Ayılanda Hüseyini yadına saldı. “Yazıq Hüseyin, yazıq olmasın heç, öləndə neyləyəcək görəsən? Torpağında

ölmək, elinin-gününün içində, qohum-əqrabası arasında olmaq xoşbəxtlikdir. Hüseyn üçün çətin olacaq. Yurdlarından aralı, evindən aralı. Ağdam, Kəlbəcər, Şuşa, Laçın, Cıdır düzü, İsa bulağı, Topxana meşəsi, Kəhrizli deyəndə dodağı çat verirdi. Zarafat deyil, atası, babası, ulu babası, yeddi arxa dönəni-əcdadları bu torpaqlarda yaşayıb. Köklü-köməcli yurd adamı olublar. Nəsildən-nəslə əmanət keçib bu yurdlar və gəlib Hüseynqilin dövründə itirilib. Hüseynin nə günahı var?! Nə gedib torpağını ələ keçirənləri öldürməyə qoyurlar, nə gedib yurdunda ölməyə qoyurlar. Ağır dərddir". Dərindən, lap dərindən köks ötürdü. Oğlu o dəqiqə əhəmiyyət verdi onun tövrünə:

– Nə oldu, ay ata, yenə dərdin qoşun-qoşun gəldi. Xoşun gəlmədi təzə yerindən? – divanın aşağısına, yuxarısına baxdı – əla, yumşaq yerdir. Özü də alçaqdandır. Belə yaxşıdır, məncə. Xoşun gəlməsə təzə çarpayı alırıq. Təzələrdən, yumşaq, alçaq. Sənin əvvəlki yerin narahatdır, o lazım deyil, bu xoşuna gəlməsə alaram təzəsini.

Əlini yellədi:

– Lazım deyil, yaxşıdır belə – oğlunu başından elədi.

– Nə ah çəkirsən dəqiqə başı, oğlun, qızın, nəvələrin yanında. Hamı sənin qulluğunda – gülümsündü, – bəxtəvər adamsan.

Qoca professor da gülümsəməyə çalışdı.

– Bə nədir, düz demirəm?

Oğluna cavab vermədi. Gözlərini yumdu. Oğlu bayıra çıxıb uşağa işarə elədi ki, "get babanın yanında otur", Uşaq narazı-narazı babanın yatdığı otaqda oturdu.

Yenə Aydını düşündü. "Biz üç idik. O birisinin adı nəydi? Vallahi, yadımdan çıxdı. Biabırçılıq, haqqı – sayı var üstümdə. Böyük qardaşlıq eləyib mənə. Namərd dünya, ad yadıma düşmür. Dəmirçi, şükür, yadıma düşdü" – hündürdən dedi:

– A bala, Dəmirçidən xəbər varmı? Zəng-zad eləmək olarmı ona? Bilsə ki, xəstəyəm, yatıram, göydə gələr.

Yanında oturan uşaq aynabəddə qaçıb atasına dedi:

– Ata, baba Dəmirçi babanı soruşur.

– Nə deyir?

– Deyir ki, bilsə xəstəyəm, göydə gələr.

– Rəhmətlik Dəmirçi əmi, dünyanın üzündə olsa gələr. İndi yerin altındadır, gələ bilməz, – dedi. Əli ilə telefonda feysbuq səhifəsində eşələnən qardaşının çiyindən vurub, başı ilə işarə etdi ki, gəl atanın yanına keçək. İçəri girən kimi qardaşı telefonu idman şalvarının cibinə qoyub soruşdu:

– Nə deyirsən, ay ata?

– Dəmirçi deyirəm. Deyirəm...

Oğlu aman vermədi:

– Dəmirçi əmi indi daha yaşlanıb, gəlmək çətin olar ona. Bir az yaxşılaş, səni aparacam onun yanına.

– Düz deyirsən, indiyə yaşlanmış olar, yaxşıdır mı görən?

– Yaxşıdır. Keçən dəfə danışmışdım kürəkəni ilə, yaxşılıqdır dedi.

– Nə bilim, – əlini yellədi, – nə yaxşısı olasıdır. Hüseyndən xəbər yoxdur? Yanıram, qovruluram Hüseynin dərdinə.

– Nə olub ki Hüseyin əmiyə?

– Daha nə olasıdır, a bala? Elindən, yurdundan aralı, köçkünlük Hüseyinə yaraşan işdirmi? Pələng kimi, bir qoşuna cavab verəcək oğlan idi Hüseyin. Gəl indi qocalığında didərgin ol, olan işdirmi bu?

Uşaqlar hay-küylə otağa doluşdular:

– Baba, qonaq gəlib, səni soruşurlar.

– Nə qonaq, a bala? Qonağı orda qoyub, adam özü içərimi gələr?

– Qonaq da gəlir – uşaq cingilti səsle dedi.

“Qonaq” deyilən Hüseyin ilə Dəmirçinin kürəkəni idi. Qardaşlar tez bayıra çıxdılar. Məhərrəmin qızı tələsik stolun üstünü sahmana saldı. Jurnal stolunu divanın qabağına qoymuşdular. Üstünə də atasının dərmənləri, şirəsi, meyvələri, salfet və sair qoyulmuşdu. Qız tez yarımçıq meyvələri, işlənmiş salfetləri götürüb sahman yaratdı.

Hüseyinlə görüşləri duyğusal oldu. Hər ikisi kövrəldi. Məhərrəmin qonaqları içəri gətirən oğlu da, Dəmirçinin kürəkəni də eyni şeyi fikirləşirdi: insan qocalanda lap kövrəkləşir. Ömür nədir ki, su kimi axır, son məqamına tökülür.

Məhərrəm Hüseyinin gəlişinə nə qədər sevinirdi, Hüseyin də onu həyatda sağ görüb sevinirdi. Hüseyin zəndlə ona baxıb:

– Yox, yaxşısan, Maşallah! – dedi.

Məhərrəm də:

– Sən gəldin lap yaxşı elədin məni.

– Nədi, nə məsələdir? Nədən düz kəndə gəlibsən bir damcı ağrıyan kimi.

– Nəsə bu ağrılardan ağlım bir şey kəsmir.

– Necə?

– Sən boş ver məni, de görüm...

Məhərrəmin böyük nəvəsinin içəri girməsi söhbəti yarıda kəsdi. Qız:

– Hüseyin baba, bir dəqiqə gələrsinizmi? – dedi.

Hüseyin bayıra çıxdı. Tez oğlu ona yaxınlaşıb:

– Biz Dəmirçi əminin ölümünü ataya deməmişik. Mümkünsə, siz də deməyin.

– Demərəm.

Amma Hüseyin onu deyib, hər ikisinin üstündə haqqı olan Dəmirçini yad etmək istərdi:

– Yaxşı, demərəm, – dedi bir də.

Hüseyin yenidən Məhərrəmin yanına qayıtdı. Məhərrəm gözlərini yummuşdu. Hüseyin barmağını dodağının üstünə qoyub, “sus” elədi, yəni ki, səs salmayın, yatıbsa qoyun yatsın. Yavaşca addımlarla bayıra çıxdılar.

– Qoy yatsın. Çox danışib, çox yorulub yəqin. Uşaq kimi qocanın yatmağı xeyirdəndir, güc toplayır. Dodağının altında “Məhərrəm bizdən çox uşaqdır. Tez qocaldı. Bacı-qardaş qəhri çox çəkdi” dedi.

Elm, ali təhsil çəkişmələrindən, intriqalarından, badalaq gəlmələrindən Hüseyin babanın xəbəri yoxdur. Məhərrəm tələbələrinə də çox can qoyurdu, elmlə bərabər, ixtisasla bərabər həyat dərsi keçirdi. Mərifət, əxlaq, davranış qaydalarını öyrətməkdən tutmuş, geyim mədəniyyətinə qədər, Məhərrəm tələbələrinin bütün işlərinə qarışırdı.

Məhərrəmin tələbəliyi – texnikumda oxuduğu illər, sonra institut illəri yadından çıxmırdı. İndi də tələbələri ilə bərabər, bir də tələbəlik keçirirdi. Həmişə öz tələbəliyi ilə indiki tələbələri müqayisə edirdi. Hiss edirdi ki, bu müqayisə tələbələrinin o qədər də xoşuna gəlmir. Amma bəzi məsələləri izah etmək üçün bundan başqa üsul, vasitə tapmırdı.

– Hüseyin, tələbələrəm üçün, bir də öz tələbəliyim üçün darıxıram. Sən tələbəliyimin bir parçasısan, nə yaxşı ki, gəldin, – dedi qəfildən.

Otaqdakılar bir-birinin üzünə baxdı. Onlar elə bilirdi Məhərrəm yuxuladı. O isə adəti üzrə gözlərini yummuşdu, amma oyaq idi.

Hüseyin tez:

– “Ötən günə gün çatmaz, calasan günü günə”, – dedi, – pəncərəni göstərib – bax, payızdır, ömür də payıza çatdı, – söylədi, köksünü ötürərək.

Təbiətin payızı ağacların saçının rənginin dəyişməsindən – yarpaqların saralmasından aydınca görünürdü. Qaçılmaz qocalıq – qış yaxınlaşdı. Ətrafda tam payız sakitliyi var idi. Açıq pəncərədən bayıra baxa-baxa:

– Bu payız da yurdların gözü yolda qaldı – dedi Hüseyin, özündən asılı olmadan.

– Düzələr, Hüseyin əmi, – kiçik oğul dedi. – Düşmən yenə atəşkəsi pozubmuş, iri miqyasda geri oturdulublar. Ərazilərimiz müdafiə olunub, – fəxrlə əlavə elədi.

– “Ən yaxşı müdafiə hücumdur”, – Məhərrəm Hüseyin tərəfə baxıb dedi.

Hüseyn yanıqlı-yanıqlı dedi:

– Hücüm üçün əmr verən yoxdur. Camaat hazırdır.

– Camaatın hazır olmağı ilə iş bitmir, ordu hazır olmalıdır, xalq istəməli, rəhbərlik əmr verməli. Əgər əmr vermirsə, bir bildiyi var dövlətin.

– Maşallah, əvvəlki kimi məntiqin yerindədir. Səndən soruşacağım var. Sənin və mənim nəvəm bilirsənmi nə deyib?

– Kənanımı deyirsən? Maşallah, Kənan dərrakəlidir. Xeyli də dediyi var, sən hansını deyirsən? – “Azərbaycan üçün Qara qızıl, Qarabağın qızıl açarı ola bilər”.

Hər iki baba fəxrlə, məhəbbətlə gülümsündü.

– Ola bilər. Vətən uğrunda, dövlətin haqları uğrunda müharibə üçün birinci güclü iqtisadiyyat lazımdır.

– Əsas şərt ordunun olması deyil, ata?

– Güclü iqtisadiyyatın olmasa mütəşəkkil ordu qura bilməzsən.

– İqtisadiyyatın var, ordunu qurmusan daha nəyi gözləyirsən, vur keç, itirilmiş torpaqlarını al geri.

– Diplomatiyan olmasa, təbliğatını qurmasan, olmaz o iş. Üçüncü diplomatiya, dördüncü milli birlik lazımdır.

– Vəssalam, oldu bu iş?

Gücü qurtarmış halda taqətsiz arxaya söykəndi. Gözlərini yumub bir anlıq dayandı. Son gücünü toplamış kimi əlini qaldırdı. Beşinci və ən əsası bunları yaradan, təmin edən, bu gücləri birləşdirən və irəliyə aparan siyasi iradə – lider! Onun qətiyyəti həll edir hər şeyi...

Özü hiss edirdi ki, danışmağa gücü çatmır. Amma ətrafdakıların maraqla baxan gözləri güc verirdi ona.

– Qurban olduğum dayısının balası dediyi yerinə gəlir onda da ay ata? – oğlu dedi. – “Azərbaycan üçün Qara qızıl, Qarabağın qızıl açarı ola bilər” – qürurla əlavə etdi. Məhərrəm ağ-sarı, gömgöy damarları çıxmış əllərini yorğanın üstündə gəzdirə-gəzdirə dedi: – Qarabağın açarı... Qarabağ özü açar olacaq. Naxçıvana quru yolun açılmasına, Zəngəzur, Göyçə gölünə...

– Səni yaradana şükür. Ağıl, huş yerində. – Hüseyn Məhərrəmin biləyindən tutub sıxdı.

– Bu sizin xeyrinizədir. Ağıl-huş getsə, sizə çətinlik yaradar. Ölənə nə var, çətinlik yanındakılara olur, – gülümsəməyə çalışdı.

– Nə ölmək, cavan oğlansan, Maşallah. Qoy kürəyinə bir balıq da qoyaq.

– İstəyirsiniz eləyin, – özü dikəlmək istədi, bacarmadı, zarafatından da qalmadı, – cavan oğlana bax da.

Tez oğlu qolunu arxadan salıb, dikəltdi onu. Nəvəsinin gətirdiyi ikinci balışı da onun üstündən arxasına dayaq etdi. Rəngi avazıymış, əlləri, qolları gücsüzləşmişdi. Hüseyin kişi “ay gidi dünya, Məhərrəmə bax, elə bil dünən idi, yeniyetmə oğlan tibb texnikumuna daxil olmuşdu. Nə oxuyurdu, nə oxuyurdu od-alov kimi. Tələbə komsomol komitəsinin katibi seçdilər onu – indiki tələbə komitəsinin rəhbəri. Dərsləri də çatdırırdı, ictimai işi də göydə yerinə yetirirdi, indi Məhərrəmə bax”.

Pəncərədən görünən payız mənzərəsinə Məhərrəm indi daha rahat baxa bildi. Aynabənddən isə səs gəlirdi. Ya internetdə, ya televizorda Aşıq Ədalət dən-dən çalırdı:

– Bura gəl görüm. Nə çalır ustad? Oxu bir onun çaldığını, – Məhərrəm əli ilə nəvəsini yanına çağırırdı.

Nəvə utancaq gəlmişdi, amma çəkinmədən oxudu:

– İrəvanda xal qalmadı,

Daha məndə can qalmadı.

Ay qız, o xal nə xaldır,

üzə düzdürmüsən,

De görüm nə xaldır,

belə düzdürmüsən?

– Siz də elə bilirsiniz elə oxunur, o mahnı? – soruşdu Məhərrəm.

Heç kəs dinmədi. Oğlanları səhv cavab verib atanın kəskin tənqidinə tuş gəlməkdən çəkildilər. Hüseyin isə Məhərrəmin belə ritorik suallarının arxasında dəqiq və fərqli cavabının olduğunu bilirdi. Ona görə səbrlə cavabı gözlədi. Yalnız qızı:

– Ata, məşhur xalq mahnısıdır, sözləri xatırlaya bilmədinmi? – deyərək soruşdu.

Ata onun sözünə əhəmiyyət vermədən nəfəsi təngiyə-təngiyə dedi:

İrəvanda xan qalmadı,

Daha məndə can qalmadı.

Ay qız, o xal nə xaldır,

üzə düzdürmüsən,

De görüm nə xaldır,

belə düzdürmüsən? – mahnı belədir, bala. “İrəvanda xan qalmadı”

İrəvan xanlığının sona çatmasını nəql edir. İrəvanın xan oylağı olduğunu, daha orada xanlığın qalmadığını deyir. Mahnının kod açarı budur. Qədir də bir dəfə oxudu “İrəvanda xan qalmadı, Gəncədə sultan qalmadı”. Düz variant budur – susub əlavə etdi, – yaxşı, siz bir hazırlıq görün, Hüseyin də yuyunub rahatlınsın. – Dəmirçinin kürəkənini tanımırdı. Onu Hüseyini gətirən sürücü kimi başa düşdü. Adam da heç bir kəlmə də səhərdən ağzını açıb söz deməmişdi. İndi də otağı tərk edən oğul-uşaqla aynabəndə çıxdı.

Məhərrəm qəfil başını yana döndərüb Hüseynə baxdı. Hüseynin göz-ləmədiyi bir aydınlıqla və diri səslə soruşdu:

– Hüseyn, sənə bir Tacılı Durnan vardı, yadıncadırmı? – soruşdu və yuxuya getdi.

Məhərrəm birdən-birə altmış beş-yetmiş il önə qayıtmışdı. Tələbəlik illərini, indi adını belə unutduqları tələbə qızı xatırlamışdı. Hüseyn yaman ilişirdi o qıza. Qız da Hüseyni kəməndə salmaqdaydı. Ona qədər Gülzara əməlli-başlı vuruldu.

– Bəs Gülsar yengə necə oldu sonradan müəllimə oldu?

– Ona dedim ki, səni tibb bacısı işləməyə qoymayacam. Ya davamını oxu, ya da... “Müəllim olacam, hazırlaşib müəllimliyə gedəcəm” dedi. Şeir-zad yazırdı, ədəbiyyat müəllimi oldu. Uşaqlar ola-ola qiyabi oxudu.

– Ay Qağa, o Tacılı Durna haqqında yengə nəyə bilirdimi?

– Nə bilmək, nə danışırısan sən? – Hüseyn dedi.

– Nə bilim, deyirəm bəlkə ucundan-qulağından nəyə demiş olardın.

– Onu yengəyə demək olardı? O oxumuş olsa da, qadındır ki, qadındır. Bilmirsən qadınlar necə fikirləşir? Qadın deyir gözünü açanda da məni gör, yumanda da.

– ...

– Nədir, bizim gəlin elə demirdi? Yoxsa deyirdi “get qoyunum, otlə, dolan, gəz”. Eləmi?

– Nə yaxşı... O deyirdi ki, eşidəm, biləm sən məndən əvvəl kimisə se-vib-sən, kiminləsə oturub-durubsan, hər şeyin altını üstünə çevirərəm, çıxıb gedərəm.

– Eliyərdi aa, hikkəliydi o. Demirsən, zalımın balası, mən yazıq gözəl qızlara baxmadan gözümlü yumub gəzim? Neçə yaşında tanış oldunuz siz?

– Nə bilim, mən əsgər getdim, gəldim, sonra oxudum. Neçə yaşım vardı? Omu yadımda qalar indiyə.

– 20 olardı yəqin.

– Bir az da çox olardı. 22 yaşım vardı onda.

– Hə, 22 yaşına qədər gözünü bağla gəz, – gəlinimiz elə deyirmiş.

– İndi baxmaq başqa, istəmək başqa. Doğrudan ilk sevgi hökmən olur da, neynirsən elə.

– İndikilər lap dəhşətdir. Oğlan tələbələrime deyirəm, neçə ki tələ-bəsiz, bu qızlardan baxın, seçin, sevin, öz həyatınızın xanımını tapın. Çalışın ki, qızın ilk sevdidiyi olasınız. Uşaqlar gülüb deyirlər ki, ay müəl-lim, onda gərək orta məktəbə də yox, uşaq bağçasına gedək qız bəyən-məyə.

Hər ikisi gülür. Məhərrəm əlavə edir:

– Deyirlər, bizdə belə şüar var, – bir az fikirləşir, yadına salmağa çalışır. – Qoy görüm, necə deyirdilər onu? Əzbərləmişdim, indi unutmamam yaxşıdır. Hə beləydi: “Çalış qızın ilk sevgilisi olasan, o sənə son sevgilin olsun”. Deyirlər, müəllim bunumu deyirsiz? Deyirəm, yox. Sadəcə, həyatınızın adamını elə buradan seçin, sonra gec olur, analar evləndirir oğullarını, sonra da gəlinlə yol getmirlər, başınız dərddə qalır.

– Məhərrəm, tələbələrle hər şeydən danışsən?

– Elə lazımdır. Tələbəyə nəzəri biliklər, praktik vərdişlər və həyat dərsi vermək gərəkdir. Birini eləyib, birini eləməmək tam deyil mənim nəzərimcə.

– Elə ona görə çox yordun özünü.

– Elə hamımız can qoyduq, çox yorduq özümüzü, – dedi.

– Ata, Hüseyin əmiyə çay-çörəyi bura gətirim, – qızı qapıda görünüb qəfil dedi, – sənə də...

– Mənə heç nə lazım deyil, bir az kəmpot ver. Hüseyin əmini layiqincə süfrədə oturdun. Burada alçaqdan çətin olar – dostuna baxıb, – Sən yoldan gəlmişən, dur, – dedi.

Məhərrəm qızının gətirdiyi kompotu içib, arxasından götürülən balıqdan sonra rahat uzandı. Gözlərini yumub dincəlmək istəyirdi. Həm də istəyirdi ki, Hüseyin onun yatağının yanında oturub qalmasın, rahat çay içsin, çörək yesin, bağçada gəzsin, onu tanıyan və onun tanıdıqlarından gələn olsa, oturub söhbət etsin. O səbəbdən sakitcə uzanıb, gözlərini yumub, dincəlmək istəyirdi. Amma yuxu apardı onu.

* * *

Məhəmmədin bölüyü artıq əməliyyatı başa çatdırıb xeyli irəlində məskən salmışdı. Uşaqlar nə qədər yorğun olsalar da, elə bir ruh yüksəkliyi var idi ki, onların müharibədə olduğunu təsəvvür etmək çətin idi. Bu döyüşü itkisiz başa vurmuşdular. İki yaralı var idi, onlara ilk tibbi yardım göstərmişdilər, qorxulu deyildi yaraları. Məhəmmədin sağ çiynindəki tikiş yerləri incidirdi onu, bir ağrıkəsici atmışdı ki, sabah həkim gələndə baxar.

Əsgərin biri dedi:

– İnana bilmirəm ki, biz Füzulini almışıq.

– Niyə inana bilmirsən? Almışıq, hələ lap anasını da ağlatmışıq düşmənin.

– Bəs biz niyə 27-30 ildə bunların ağzının payını vermirdik? Bir belə işğala dözüb, hörmətdən salmışdıq özümüzü?

– Biz istəyirdik ki, danışıqlar yolu ilə haqq-ədalətlə işimizi bərpa edək, torpaqlarımızı geri qaytararaq. Müharibə olmasın, insanlar nahaqdan qırılmasın, analar oğlunu, körpələr atasını itirməsin.

– Pah! Düşmənin gəlib sənə torpağını tutub, indi sən haqq danış, o çıxar yerləşdiyi yerdən? Əlbəttə çıxmaz, hansı ağıllı fikirləşirdi bunu?

– Bizdən ağıllılar var, bunu hesablayıb-kitablamışdılar. Atəşkəsə razılaşmışdılar ki, ordunu qursunlar. Ordunu qurub torpaqları geri alsınlar. Gün o gündür. İndi biz ildırım sürəti ilə yurdlarımızı düşməndən təmizləyəcəyik.

– Amma biz hücum etməmişik. Hücumu qarşı tərəf edib.

– Həmişə hücumu onlar edir. Çünki onların xəstə təfəkkürü var. Onların ideoloqları xalqı aldadıb ki, sizin Azərbaycan ərazisində dədə-baba torpaqlarınız var. Onlar o torpaqlar üçün ölümə gedirlər. Bizə hücum edirlər və tarixən başları bəla çəkir.

– Dayan e, “xalq” niyə deyirsən? Xalqdır onlar? Dövləti var onların? Təsəvvür elə, bir dənə qədim erməni dövlətinin adı yoxdur tarixdə. Dövləti yoxdursa, nə xalq? Tayfadır onlar.

– Dayanın bir, hazırca tarix professoru burada dura-dura, tarixdən siz niyə danışırırsınız?

– Doğrudan eee. Komandır buradadır ki! – bir az çəkinə-çəkinə. – Komandır, bizim tarixçilər niyə onlara sübut etmirlər ki, ermənilərin dövləti olmayıb, inzibati ərazisi, paytaxtı olmayıb. Ayrı-ayrı yerlərdə tayfa kimi yaşayıblar. Bizim İrəvan xanlığının ərazisində ruslar onlara bir dövlət yaradıb, paytaxtını da Yerevan adlandırıblar.

– Bizim tarixçilərin deməyinə ehtiyac qalmır. Onların özlərinin tarixçisi var: Manuk Abeqyan. O Manuk Abeqyan açıq-aydın yazıb: “Erməni xalqının əslisi nədir, necə və nə vaxt, haradan və hansı yollarla Kiçik Asiyaya gəlib, bu bilinmir. Arman olmasından əvvəl və sonra hansı tayfalarla əlaqədə olub, onun dilinə və etnik tərkibinə kim, necə təsir göstərib? Bu amilləri də bilə bilmirik. Ermənilərin kimliyini sübut etmək üçün əlimizdə heç bir dəyərli, dəqiq və aydın dəlillər yoxdur”. Bax, bu erməni aliminin özünün etirafıdır. Şübhəsiz ki, kədərli, acı etirafıdır, amma elmi-tarixi etirafıdır.

– Amma yenə də bizimkilər sübut edə bilmir onlara köçəri, gəlmə tayfa olduqlarını.

– Nəyi sübut edə bilmir? Tarix elminin üç riyazi əsası var – etnoarxeoloji fakt, etnoantropoloji həqiqət, etnolinqvistik ədəbiyyat. Bunların heç biri erməniləri xoşbəxt edəcək dəlil vermir. Daha nə sübut lazımdır?

Tarix fakültəsində oxumaq, özü də əla oxumaq Məhəmmədin dilini uzun, başını uca edirdi həmişə. Baxmayaraq ki, o coğrafiyaya daha çox

vaxt ayırırdı, indi coğrafiya tez-tez lazım olurdu, tarixi bilikləri də həmişə karına gəlirdi.

- Bir faktı da deyim, gedin keflə dincəlin. Yediyiniz canınıza sinsin.
- Deyin, yoldaş komandır, deyin, biz də görək yadımızda saxlaya bilirikmi.

– Onların “Erməni tarixinin atası” adlandırdıqları keşiş Moisey Xoren var, o ermənilər haqqında yazıb: “Biz kiçik, kifayət qədər məhdud saylı və gücü olmayan, başqalarının hökmranlığı altında yaşamış xalqıq”. Təsəvvür edin ki, təkcə bu fikir “Velikiy Armeniya” iddiasını sel sularına qərq edir.

– Su demiş, atamın babası – mənim böyük babam deyirdi ki, “Suya düşmüş itlə yağışa düşmüş erməninin fərqi yoxdur”.

- Bah, bəxtəvər atasının babasını da görüb. Yaşayır indi kişi?
- Yox, ölənlərinizə rəhmət, bu il rəhmətə getdi. İli çıxmayıb heç.
- Allah rəhmət eləsin, atalar sözü deyib kişi.

– Yaxşı, uşaqlar, bizim ermənilərə heç bir pis münasibətimiz yoxdur. Sadəcə, onlar ərazilərimizə zaman-zaman haqsız iddialar qaldırırlar, özlərinə də fəlakət gətirirlər, bizə də problem yaradırlar. Düzələr. Gedin istirahət edin, yenə qarşıda ağır döyüşlər gözləyir bizi – dedi Məhəmməd, – bir də evlərinizə zəng edin, bir cümləlik səsinizi eşitsinlər.

Özünün isə yaraları çox ağrıyırdı. Sabah həkim gəlsə, baxardı. Hələ həkim ona demişdi ki, sizə təkrar döyüş bölgəsinə qayıtmaq olmaz, yarınız ciddidir. “Mən əsgərlərimi tək qoya bilmərəm. Onlar fikirləşəcək ki, komandır yaralandı, biz də yaralanacağıq. Bir cana borcluyam, o da onlara qurban”. Döyüşdə hiss etmirdi ağrılarını, indi hiss edirdi. Bir tərəfdən də “Övlad” dediyi əsgərinin ayağını əməliyyat elədilər, onun psixoloji durumundan narahatdır. İmranı isə heç unuda bilmir. “Nə İmran beynimdən çıxır, nə İmranın dediyi: “...vida məktubu olmalıdır, komandır, mütləq olmalıdır”. “Necə qıyaram mən anama? O vida məktubuna dözərmimi?...Hələ Nar çiçəyim. Çox darıxıram sənin üçün, lap çox. Cingiltili səsin qulağımda, öpüşünün dadı dodağımda qalıb”.

Hər dəfə bir görüşləri yadına düşürdü. Elə bil əzbərləmişdi görüş günlərini:

- Biz heç bir dəfə adam kimi görüşməyəcəyik?
- Adam kimi, necə yəni?
- Ağıllı, tərbiyəli. Yanaşı otur, əlimdən tutma, qolumdan tutma, adamlar görür axı.
- Biz ancaq adamları fikirləşməliyik da.
- Daha neynəyək? Adamları vecimizə almayaq? Ayıbdır axı?
- Biz neynəyirik ki, ayıb olsun.

– Bir-birimizə baxırıq, adamlar da bizə baxır – uğunub getdi, ağap-paq dişləri göründü güləndə, əlini ağzına tutdu, baxma mənə, – dedi.

– Baxmıram. Küçədən keçən, məktəbinizdə oxuyan qızlara baxacam, sənə yox.

– Məktəb yox, institut.

– Lap olsun universitet.

– Bah, qızlarımız yaman bəyənilər səni, tezəcə evlənərsən.

– Sən neynəyərsən bəs?

– Mən də baxıb həsəd apararam, – yenə uğunub getdi.

– Döyülərsən.

– Ooo, siz zərif cinsə şiddətdən danışırırsınız!

– Qətiyyəni yox, zərif cinsə məhəbbətdən danışırım.

– Onda zərif cins öpür səni, – dörd barmağını dodaqlarının üstünə sıxıb, öpdü və Məhəmmədə tərəf üfərdi.

“İndi tutub səni bağrıma basıb, doyunca öpsəm də ürəyimin istəyi soyumaz” – deyərək düşündü.

– Vaxt qoy. Toyu nə vaxt edirik? – dedi Məhəmməd.

– Oyy Allah, bunu neçənci dəfə soruşursan? Qoy, dövlət imtahanını verib qurtarım da, gözlə hələ, – sonra özü əlini yavaşca uzadıb onun əlinin üstünə qoydu, o da ətrafdakılar görməsin deyərək onun əlini dodaqlarına yapışdırdı və ovcunun içində gizlətdi.

Bunları xatırlayıb, “İndi də sən gözlə, Nar çiçəyim” dedi ürəyində.

Bacısına zəng etdi:

– Salam, necəsən?

Bacısından əvvəl anasının dediklərini eşitdi:

– Səsinə qurban olum, ay Məhəmməd. Varım-yoxum sənə qurban, ay bala, hardasan? Yaxşısanmı?

– Yaxşıyam.

“Anama ver telefonu” deyərək, amma onunla qısa danışmaq mümkün deyil, ona görə bacısına dedi:

– Anama de darıxmasın, gələcəm, yenə onu öpüb bağrıma basacam. Ayaqlarını yerdən üzəcəm. Yenə qışqırır ki, ədə, qoy məni yerə, belimin bağını uzatma.

Bacısı gülür:

– Yaxşı, deyərəm.

– Atam necədir? Əlini işdən soyutmasın, biz burda ələyiq. Sağ ol, bacı, Ona da salam de. Döyüşdən indi qayıtmışığı, gecdir, yoxsa ona yazardım.

– Yaxşı, yaxşı, narahat olma, – bacısının həttə gülümsəməsini hiss etdi.

- Gecən xeyrə qalsın.
- Xeyrə qarşı. Allah amanında.

Ya evdəkilərlə danışdı deyə, ya da dərman indi təsir edirdi, ağrısı azalmışdı. “Bir az yatım” deyib, uzandı. İmranın qanla dolan ağzı, rəngi solan gözləri və son andakı təbəssümü gözlərinin qabağında canlandı. “Şəhadətin mübarək, igidim! Rahat uyu Cənnətdə” deyə pıçıldadı. Əsgərin zəifləyib, gücdən düşən səsinə yenə eşitdi: “Amma vida məktubu olmalıdır, komandır, mütləq olmalıdır”.

“Mənə elə gəlir ki, biz əraziləri bir-bir geri alsaq da, axırda namərd düşmən dinc oturmayacaq. Onlar sakit oturmaq istəsələr də, beyni zəhərli ideoloqları onları sakit oturmağa qoymayacaqlar. “Azərbaycan ərazilərimizi alıb, müharibə bitməyib” deyəcəklər. Əşşi, bu, sonranın problemidir. Hələlik bizim olan əraziləri düşməndən geri almaqdır əsas məsələ” deyə düşünür, düşündükcə fikirləri haçalanırdı.

“Aslanların mübarizəsində məğlub olan aslan hökmən o yerləri tərk edib gedər. Bir də o yerə dönməz. Qalib olan isə öz ərazilərinin kral aslanına çevrilər və o qalibiyyətin tam ləzzətini yaşayar. Nə məğlub olan o yerdə qalıb özünə acılar yaşatmaz, nə də qalib rəqibə problem olmaz. Beləliklə, təbiətin unikal dəyərlərindən, insanlara görk və nümunə olacaq jestlərdən biri özünü göstərər. Təbiət öyrədəndir, müqayisə mənbəyidir. Heyif ki, bizim düşmənimiz aslan yox, çaqqaldır. Nə ərazilərimizi alanda özləri vuruşub almışdılar. Nə aldıkları torpaqlarımızı əkib-becərmişdilər. Böyük, qonşu dövlət öz ordusu və silahı ilə kömək etmişdi onlara. 20 yanvar kimi faciədən çıxmış, müstəqilliyini yeni qurmuş ölkəyə təcavüz etmişdilər. Dəmirçi baba bunları necə gözəl izah edir. Nələr bilir, adam. Babamın dostudur. Gülə-gülə hamıya deyir ki, indi mənim ən baş dostum Məhəmməddir. Onun nəvəsi də hərbiçidir. Hardadır indi görəsən? Qismət olsa qayıdanda mütləq gedib Dəmirçi babaya baş çəkəcəm. Adam kimi adamdır, dəryadır kişi.”

* * *

Kişinin Qızı sübh namazından sona aynəbəndin baş tərəfindən – gündeğandakı pəncərəni açıb, bu heyvətamiz tabloya baxırdı. “Yazıq dədəm “a bala, durun Günəşin çıxmasına baxın”, deyə bizi çağırırdı. Səhərin gözü açılmamış durmaq bizə çətin gələr, “ay dədə, duranda baxarıq” deyərdik. O yazıq da “siz durana qədər bu gözəllik qalmayacaq” deyirdi”. Dərindən köksünü ötürdü. “Nə böyük, nə duyğulu adammış, İlahi! Səhərlər çiçəyin, yarpağın, otun üzərindəki şəh damcısında əks olunub parıldayan Günəş işığını bizə göstərmək üçün

dəridən-qabıqdan çıxardı. Bir də görürdün bağdan bizi səsleyir: “Ay bala, gəlin bülbülün cəh-cəhini dinləyin, ya bu quşun gözəlliyinə baxın. Bir quş vardı bağımızda, bapbalaca, cəld, zərif. Mənə göstərdi, “quyruğuna bax” dedi. Baxdım. Quyruğu aramsız tərənirdi, cəld, sürətlə. Adı bir az biədəbdir. Amma deyirəm ki, biləsən. Bu quşa “g..tatan” deyirlər. Yaşlı kişilərdən eşitmişəm bu quşun adını. Bizim yerlərdə çox olur. Xırda cücüləri dənələyir, çox xeyirxah quşdur.

Bəyəndiyi əsəri, zövq aldığı musiqini, duyduğu təbiət gözəlliklərini, bildiyi el hikmətlərini, balaları ilə bölüşürdü. Bizi hər üsulla cəlb edirdi ki, o bildiyini biz də bilək. Nə qədər də mərhəmətli və səxavətli idi.

Pəncərədən Göy də, bağça da, küçə də görünürdü. İki ev aralı yaşayan qonşu qoyun-quzusunun çölə çıxarılıb ağ kəmərlər kimi görünən yolla üzü otlığa tərəf haylayırdı. Kişinin qızını uzaqdan görüb salam verdi:

- Salam, sabahınız xeyir.
- Aqibətiniz xeyir, – dedi bu da.
- Allah namazınızı, orucunuzu qəbul eylesin.
- Sağ olun. Sizinkiləri də. On bir ayın Sultanı Ramazan ayının xeyrindən, şəfqətindən hamımıza pay düşsün. Ölənlərə də rəhmət olsun.
- Amin. Allah atanıza rəhmət eləsin. Rəhmətlik Dəmirçi əmi də oradan baxardı. Torpağısan ömrün olsun. Sağ ol, – çomağa bənzər ağac olan əlini yuxarı qaldırıb, sağollaşdı.

Kişinin qızı da:

- Xeyir-bərəkət arzulayıram. İşiniz avand olsun. Yaxşı yol, – dedi qonşuya.

İstəsə də atasını xatırlamaqdan ayrılı bilmədi. İnsanda enerjiyə, istəyə bax ki, altı uşağa hünəri çatırdı. Bunun bir uşaqdır, onun nə maddi, nə mənəvi, nə fiziki, nə də ruhi təmin etməyə elə bil gücü çatmırdı.

Həqiqətən valideyn övladının bütün ehtiyaclarına qarşılıq verməlidir. Nə pisdır, nə yaxşıdır, nə zərərli, nə xeyirli, nə lazımdır, nədən qorunmaq gərəkdir, nəyi sevmək, kimə hörmət etmək, kimdən uzaq gəzmək haqqında onunla fikir bölüşməlidir. Seçim övladın öz üzərinə düşür. O da yaşaya-yasaya bunları biləcək, onun da həyatı formalaşacaq.

İlkin olaraq sənə bilmək onun haqqıdır. Uşaq tərbiyəsi çox çətin məsələdir, buna bəzən ömür yetmir. Həyat özü köməyə gəlir və sənə bu yükəndən azad edir. İncəlikləri biləsən gərək. “Uşağa yalan söyləmə” deməyin, “doğrunu söylə” deyin. Birinci halda ittiham etmiş, ikinci halda isə yol göstərmiş olursuz.” Bir dünya yazarı söyləmiş bunu.

Uzaqlaşan qonşunun qoyunlarının tək-tək mələmək səsləri gəlir. “Bax, o mələyən qoyunlar evdə quzuları qalan qoyunlardı. Onlar da

gedə-gedə öz balalarına nəşə deyirlər. Biz bilmirik. Gözləri yaşardı və bir hadisəni olduğu kimi xatırladı...

Qoyunun bir gözünə ot çöpü batıb, onu kor eləmişdi. Gözdən su axır, axan su üzünün enişinə süzülüb qalır, bərkiyirdi. Sonrakı günlər axan su azaldı, qatılaşdı, yavaş-yavaş göz tutuldu. Atanın qoyunu ya kəsmək, ya da satmaq heç ağlından keçmirdi. Südlü qoyundur, yunu da sıx, ağ, ipək kimi, özü də yaxşı bala verirdi. Qıza isə qoyunun gözü əməlli-başlı dərd olmuşdu. Qoyunun kor olan gözü onun ürəyini korun-korun yandırır. Ona elə gəlirdi ki, qoyun kor olduğuna görə o biri heyvanlardan çəkinir, utanır, ya otlayanda bir gözü görmədiyinə görə əziyyət çəkir, ya canı ağrıyır, ya da gözünün heç vaxt açılmayacağını bilib bədbəxtliyini acı-acı yaşayır. Qızın hətta qoyunun balasına – ağappaq, tükləri qıvrım, ipək kimi parıltılı, quyruğu balaca döşəkcə kimi dolu, dəyirmi, qara gözləri qaynar, şabalıdı dırnaqları bərk, təmiz, düzğah olan quzuya da yazığı gəlirdi. Xoşbəxt quzu anasını əmir, yanında atılıb düşür, bəzən başqa quzularla qoç kimi kəllələşmək istəyir, oynaqlayır, otlayır – bir sözlə, qızın düşündüyünün əksinə olaraq, anasının halından bixəbər böyüyürdü. Aylar keçəndən sonra isə artıq anasından ayrılıb, toğlu kimi yaşamağa başladı. Nə qoyunun gözü sağalır, nə də qızın ürəyini sızıldadan ağrı keçirdi. Bir dəfə payız xəzəlini burnunun ucu ilə o tərəf, bu tərəfə itələyərək, son baharda göyərmiş xırdaca otları tapıb, xırçılı ilə qopardan qoyunu qız əziyyətdən qurtarmaq üçün tut ağacının az saralmış yarpaqlarından sıyırıb, qoyunun qabağına tökür və ağlayırdı. Atası bunu duymuş kimi qıza tərəf gəldi və ağlamağını görüb soruşdu:

– Niyə ağlayırsan, quzum?

– Eee, mənim bu qoyuna yazığım gəlir.

– Niyə ki?

– Gözü kor oldu axı bunun.

– Olsun da, gözü neynir o? Görmürsən, canı buz baltası kimidir.

– Mən onun gözünə baxanda dözə bilmirəm.

– Yaxşı... – ata belə dedi. Bir neçə gün sonra isə qızını dilə tutdu ki, kəsək bu qoyunu, sənə dediyin kimi, gözünün əzabından qurtarsın. Onsuz da Allah heyvanları insanlara yem yaradıb. Biz bu işdə günah daşımırıq. Qız razı oldu, ata qoyunu kəsdi, baxmayaraq ki, onun südlülüyü, yunu, bala verməsi ailəyə sərf edirdi.

“Can, ay dədə, can, ruhun şad, yerin rahat olsun”. Heç övladla problemi yox idi. Nə səni narahat etsə, bir çözümlə tapardı. Nə yaşda bir olay, bir hikmət qarşısında aciz qaldıq, söz soruşduq, izah etməkdən bezmədi. Gör dünyanın harasıdır ki, mən əlli yaşında, o səksən yaşında –

ölümündən bir az əvvəl qurbanlıq heyvanla bağlı bir söz soruşdum, nə hikmətlər söylədi. Sosial şəbəkələrdə qurbanlıq heyvanların şəklini paylaşib, “bir neçə gündən sonra qoçların soyqırımını başlayacaq” və yaxud, kəsilən heyvanların şəklini paylaşib “müsəlman mərhəməti”, “canlılara qarşı amansızlıq” yazanların hərəkətinin düz olub, olmaması haqqında soruşdum:

– Doğrudan bizim dinimiz belə amansızlıq edir? Həqiqətən biz insafsız, rəhmsiz heyvanlara qarşı? – soruşdum.

Ata da bilirdi Qurban bayramı qabağı belə kampaniya başlananların məkrli siyasətini.

– Qurbanlıq heyvan, heyvanlar arasında bəlkə də ən xoşbəxt heyvandı. Ona neynirlər? İncitmirlər, işgəncə vermirlər, amansızlıqla qətlə yetirmirlər. O heyvanları gözəl bəsləyirlər, yuyurlar, darayıb tumarlayırlar, bəzəyirlər, mübarək bir gündə duasını oxuyub, gözəl bir şəkildə Allahın qoyduğu yolla kəsirlər. Onsuz da bir gün yaranan bir gün oləcək. Qocalıb, xəstə olub, əziyyət çəkmək hara, cavan, gözəl, sağlam olaraq bir bayram günü rahat kəsilmək hara. Ölüb, leş olmuş heyvanı itlər yeyir sonda. Kəsilib, ağ parçaya bükülüb, bayram süfrəsinə qoyulan qoyunu insan yeyir. Fərq budur. O “heyvansevər” adıyla İslam dininə həqarət edənlər başqa məqsədlər güdürlər. Yoxsa bilmirlər ki, insan ömrü daimi olmadığı kimi, mal-qara, dəvə-qoyun ömrü də daimi deyil. O ərzaq məhsuludur, həm də. İnsanın qocalması, əcəli ilə ölərkən, yuyulub kəfənlənməsi, hörmətlə torpağa tapşırılması uğurlu taledir. Ona görə onun həyatına harada qəsd edilsə günahdır. Heyvanı isə belə bir sonluq gözləmir. O qocalaraq öləndə ya itə, qurda, quşa yem olur, ya da iylənərək düzdə qalır, üfunətə çevrilir. Ona görə heyvanın kəsilməsi Haqq işidir. Boş-boş danışanlara baş qoşma. Çoxunun fikri-niyyəti bəlli olmaz onların.

Atamı qucaqladım, ona sığındım. Nə gözəl günlər idi, İlahi... Müharibəsiz... İntiharsız...

* * *

Psixoloqun intiharı əməlli-başlı sirr idi. Hər kəs ondan danışır və psixoloji gərginlik keçirirdi. Bütün evlərdə, toy və yas mərasimlərində söhbət mövzusu idi. Psixoloq adı adam deyildi. Elmlər doktoru, peşəkar, cəmiyyətdə nüfuz sahibi, sayılıb-seçilən, efirlərə dəvət olunan biri idi. Ondən götürülən müsahibələrdə elə son illərdə artan intiharlar barədə soruşmuşdular. O da “sosial problemlərin çoxalması intiharlara yol açır” demişdi. Bir də “cəmiyyətin mövcud durumu insanları dalana

dirəməkdədir” söyləmişdi. Dövlətə müxalif mövqedə dayananlar bu müsahibələrdən istifadə edirdilər. Yəni ki, psixoloq həqiqəti dediyinə görə, onu elə dövlət sıxışdırıb, intihara sürükləyib, aradan götürüb. Psixoloq özü intihar etməyib, intihar həddinə çatdırılıb, deyirdilər. Onunla bağlı nə informasiya, təhlil yazılsa oxu reytingi qırırdı. Hətta media bu mövzudan baxış sayı üçün yararlanmaqdaydı. Qaçqın Qocanın doktorant nəvəsi – Ariflə Sünbülün oğlu bu mövzuyla çox maraqlanırdı, yazılanların birini də ötürmürdü. Hadisənin mahiyyətinə varır, onu ictimai SOS kimi qəbul edirdi. Şübhəsiz ki, dövlətin hüquq-mühafizə orqanları, istintaq idarəsi, milli təhlükəsizlik, prokurorluq bu məsələni başlı-başına buraxmazdı. Daxildə iş gedirdi, araşdırma aparılırdı. Əldə olunan nəticələr cəmiyyətə sızdırdı amma. Babasının dostunun il mərasimində – yas yerində də söhbət psixoloqdan düşmüşdü.

Kənan:

– Yazılanlar manipulyasiyadır, müxalif qüvvələr vəziyyətdən yararlanırlar – dedi.

Kənan gənc hüquqşünas kimi araşdırırdı: – “Əgər psixoloqun dediyi “sosial problemlərin çoxalması intiharlara yol açır” və ya “cəmiyyətin mövcud durumu insanları dalana dirəməkdədir” fikirləri iqtidarın xoşuna gəlməmişdisə, bu ekspertə məhdudlaşdırmaq, onun ictimai fəallığını azaltmaq çətin deyildi dövlət üçün. Ən azı, efirlərə sıx-sıx çıxmasının qarşısını alardılar.

– Yox, elə son günlərinə qədər bütün efirlərdəydi, – dedi kənd müəllimi.

– Elədir, heç bir məhdudiyyəti olmayıb. Ən müxtəlif mövzularda müsahibələr götürülüb ondan. Ayrı-ayrı reytingli verilişlərdə ekspert kimi əyləşib. Demək, deyilənlər deyil, – bunu da kənd camaatından tanıdığı orta yaşlı adam dedi.

– Şəxsi həyatında da problemlərin olduğu söylenilir. Həyat yoldaşından ayrılıbmış. Bu da səbəb ola bilərdi.

– Bəlkə də bu səbəb ola bilməzdi. Biz onun yetkin şəxsiyyət olduğunu unutmamalıyıq. Ailə-məişət zəminində problemlərə görə intihar faktı adətən emosional, psixoloji durumunda boşluq olan, qeyri-yetkin insanlar üçün xarakterikdir. Bu səviyyədə yetkin insan üçün, mənəcə yox.

– Maşallahlar olsun, sənə, bala. Elə babana çəkmisən zəkada, – bayaqkı tanımadığı orta yaşlı adam dedi. Sonra üzünü o biri söhbət edənlərə tutub – Dəmirçi kişinin dostu var professor, onun nəvəsidir.

– Elə o birisi ata babası da Dəmirçi babanın tələbəlik yoldaşdır, – bayaq özünü ona müəllim kimi təqdim edən adam dedi.

Kənan quruyub qalmışdı: “Nədən bunlar məni yaxşı tanıyırlar.” Marağını boğa bilmədi. Üzünü müəllimə tutub:

– Biz tanışıqmı? – dedi. Sualını düşündüyü kimi verməkdən çəkinmədi, – mən də sizi tanıyırammı?

– Yox, siz bizi tanıya bilməzsiz. Çünki siz qonaq gəlmisiz. Biz isə bir elin adamlarıyıq. “El” dediyin belə bir qüvvədir. Hamı bir-birini tanıyır, kənardan gələn o saat bilinir, onun haqqında bir nəfərin bildiyini hamı bilir, – müəllim onun çiyinlərini qucaqlayıb özünə tərəf sıxdı, gülümsündü.

– Müəllim, o cavan nə bilir el nədir. Sən də onu incidirsən.

– El haqda bilirəm. Babam həmişə öz ellərindən danışır. Doğma yurdları ilə bərabər, bütün həyatının toplumunu itirdiyini deyib.

– Hə da, biz də deyirik ki, dövlət baban kimilərin yurdlarını geri alsın, elini bərpa etsin, lazım gəlsə düşməni öldürsün. O da düşməni öldürməkdənsə, psixoloqu öldürür.

– Düşündüyünüz kimi deyil, – Kənan çatma, qıllı qaşları altından gözləri qəzəblə və nifrətlə baxan bu ixtiyar adamla mübahisə həvəsinə olmasa da dedi.

Ekspertlər ölçüb-biçmişdilər. Asılmış meyit, əslində, sallanıb, bir az da uzanmış olmalıydı. Meyitin uzanmış halında belə ayaqları onun guya vurub yıxdığı kətillə çatmırdı. Yenə hər şey yenidən yoxlanıldı. Mərhum kəndiri götürmüş, kətilin üstünə çıxıb, özünü asmış, sonra ayağı ilə kətili vurub, yıxmış və sallanaraq boğulub ölmüşdü. Halbuki, kətilin üstündən tavanın asılma nöqtəsinə qədər olan məsafə bunun qeyri-real olduğunu diktə edir. Mərhumun uzanmış halda belə ayaqları kətillə çatmır. Bəs onda o özünü necə asmışdır. Və ya asandan sonra kətili necə vurub aşırda bilərdi. Demək, onu asmışdılar. Bir mənalı olaraq onun həyatına sui-qəsd edilmişdir. Elə isə səbəb nə idi?

Bu haqda da oxumuşdu Kənan, amma onu kənd adamları ilə bölüşmədi. Əksəriyyətini heç tanımırdı. İlk dəfə görürdü. Ortam onun mübahisə edəcəyi, fikir bölüşəcəyi ortam deyildi...

* * *

Təpdiq: “Oldu. Qəbul” deyib gedəndən Gəlin televiziyların xəbərlər proqramlarını dinləyə-dinləyə qalmışdı. İndi də noutbuk-u açib xəbər saytına girdi və cəbhə xəbərini birnəfəsə oxudu:

“Aprelin 1-indən 2-sinə keçən gecə və gün ərzində bütün cəbhə boyu mövqelərimiz və yaşayış məntəqələrimiz düşmən tərəfindən intensiv atəşə məruz qalıb. Bunun nəticəsində mülki əhali arasında ölənlər və yaralananlar var.

Müdafiə Nazirliyinin mətbuat xidmətindən verilən məlumata görə, bu təxribatın qarşısının alınması, mülki əhalinin təhlükəsizliyinin təmin olunması məqsədilə Silahlı Qüvvələrimizin komandanlığı tərəfindən Ağdərə-Tərtər-Ağdam və Xocavənd-Füzuli istiqamətində cavab tədbirlərinin keçirilməsi barədə qərar qəbul edilib". Bura qədər informasiyanı artıq əzbər bilirdi. Tələsə-tələsə davam etdi:

"Qısa müddətdə həyata keçirilən sürətli əks-həmlə zamanı erməni birləşmələrinin uzun illərdən bəri mühəndis-istehkam baxımından möhkəmləndirdiyi birinci müdafiə xətti cəbhənin bəzi istiqamətlərində yarılıb, strateji əhəmiyyətə malik bir neçə yüksəklik və yaşayış məntəqələri düşməndən tam azad olunub".

Şükürlər olsun sənə, Ulu Tanrım! Nəfəsi kəsilmiş, tələsdiyindən höcələyə-höcələyə oxumağına davam etdi:

"Talış kəndi ətrafındakı yüksəkliklər, eləcə də Seysulan məntəqəsi düşmən qüvvələrindən tam təmizlənib, "Lələ təpə" adlandırılan yüksəklik də bölmələrimizin nəzarətinə keçib.

Döyüşlərdə ermənilərə məxsus 6 ədəd tank, 15-dək artilleriya qurğusu və..." bunlar lazım deyil. Son abzasda baxdı:

"Düşmənlə döyüşlərdə Silahlı Qüvvələrimizin 12 hərbi qulluqçusu şəhid olub".

"Ana, kömək elə, Allahım, kömək elə, Allahım, qıyma bizə!" Ev palatının yaxasını açdı əlləri əsə-əsə. "Tapdığa heç nə olmasın. Bir qoç qurban deyirəm. Allahım bu xatanı addat bizdən".

Gözləri toranlana-toranlana xəbərin axırını oxudu: "Düşmənlə döyüşlərdə şəhid olan hərbi qulluqçuların yaxınlarına və ailələrinə dərin hüznə başsağlığı verir və səbir diləyirik".

– Boy, bunların içində Tapdıq olmasın. Allahım, körpə balamıza qıyma. Mən yetim uşaq saxlaya bilmərəm. Ürəyim dözməz ona. Telefonum hanı? Zəng edəcəm. Hirslənsə də zəng edəcəm. Gözləyə bilmərəm. Gözlərim tutulur elə bil.

Telefonunu axtardı. Uşaq nəzarətsiz qalıb, telefonu götürüb, Yutub-da oyun izləyirdi.

– Ver onu, ataya zəng eləyək. – Uşaq başını qaldırmadı. Yanpörtü çevrilib arxasını anasına tərəf tutdu, mobil telefonu gizlətməyə çalışdı.

Yenə təkrar etdi:

– Ver, ataya zəng eləyək.

– Eyəmə.

– Niyə?

– Özü cəlsin. Zənc işləmiyəm. Özünü işləyiyəm, – şirin-şirin dedi.

– Can. Gələcək, İnşallah! Allah baba onu sənə yetirsin, – telefonu almaq istədi, uşaq vermədi.

– Aman Tanrım, mən neynəyəyəm onsuz bu uşaqla? – Otaqda o başa, bu başa gəzindi. – Yazıq şəhid olanların balaları, anaları... Yenə başqa xəbər lentlərində son durumu axtardı. Artıq digər qonşu dövlətin vasitəçiliyi ilə atəşkəs elan olunduğu bildirilir. Atəşkəs müharibənin dayanmağı, ölümün dayanmağı, kimsənin şəhid olmamağıdır. Bununla belə, “Yenə irəliləməyimizə mane oldular, yenə qanuni torpaqlarımızı geri almaq işimizə əngəl törətdilər” deyə düşündü.

Telefonu uşaqdan almaq və zəng etmək üçün variant axtarırdı. Uşağı ağladaraq almaq istəmirdi. Həm də tərəddüd edirdi. “Cəbhədə olanda zəng eləmə, ilk fürsətdə özüm sənə telefon açacam” demişdi ona.

– 12 nəfər hərbiçi şəhid olub. Düşmən tərəfdən 100 nəfər itki deyilir. Ciddi döyüş olub. 1994-dən atəşkəsdir. Bu il düz 22 ildir atəşkəsdir. Amma qarşı tərəf gör neçə dəfələrlə atəşkəsi pozub, nə qədər şəhidlər olub. 13 ildir Tapdıq hərbiçidir, – üzünü arxası ona tərəf dayanıb telefona baxan uşağa tutub danışdı elə bil. Birdən ürəyi çəkildi sanki. “Allahım, 13 rəqəmi nədir deyirlər. Birdən nəyə olar ona. Bu da telefonu vermir. Qardaşımı yığım bəlkə? Yox, anama zəng edim. Başımı itirmişəm, onlara niyə, nə deyəcəm ki, onlara?!”

Bu arada telefonuna zəng gəldi. Gözləmədiyi halda uşaq toppuş ov-cunun içində telefonu ona uzatdı. Tez aldı, tanımadığı nömrədən zəng idi. Ürəyi döyünmədi bir anlıq. Tez açdı, xəttin o başından Tapdığın səsi otağa yayıldı: – Şəxsi heyətə salam. Yaxşıyırmı?

– Biz yaxşıyıq, bəs sən? – dedi, tez də əlavə etdi, – niyə başqa nömrədən yığmısan, öldüm bir anlıq.

– Niyə? Başqa deyil, yeni dəyişkən nömrəmdir. – Telefonları dinlənər deyər, hərdən ikinci nömrəsini dəyişirdi.

– Bildim. Şükür, salamatçılıqdır.

– Nə olasıydı ki?!

Sükut. Əlavə etdi:

– Axı biz sənədən danışmışıq. Dediymi unutmusan ki?!

– Yox, unutmamışam, – dedi və hönkürüb ağladı.

– Nə noldu?

– Yox, heç nə olmadı, – burnunu çəkdi. Elə o anda uşaq qaçıb onun dizlərini qucaqladı:

– Ana, aylama, aylama, – deyib ona qısıldı.

Telefonda uşağın səsini duyub:

– Ver səsini eşidim, – dedi.

Uşaq telefonu dodaqlarına yapışdırıb:

– Gəy, gəy, ata, gəy, – deyirdi. Telefonu təzədən uşaqdan alıb sağollaşa bilmədi. Tapdığın dediyini fikirləşib, əlini ağzına tutub, gözündən sel kimi yaş töküdü.

8 martda ona təzə telefon alıb hədiyyə edəndə demişdi: “Bu telefonundan nə eşitməyindən asılı olmayaraq, bil ki, mən həmişə sağam, salamatam və sizin yanınızdayam. Bu hərbi paltar ki, mən geyinirəm, bu poqonları ki, mən taxıram, bu belədir. Xəbər nə olursa olsun, mənim diri olduğuma hər vaxt əmin ol”. Hələ bir dəfə yanaşı uzananda yataqda dedi ki ...

Telefonu uşaqdan alıb sağollaşmadı. Uşaq öz bacardığı dildə üyüdüb-tökürdü.

– Gəyəndə at, at alarsan mənə. Bir də ayı sakalat... top da.

O telefonu artıq qapatmışdı. Uşaq hələ də danışır. Əgər telefonu ondan alsaydı, ağlayacaqdı. O, hələ atası ilə birtərəfli xeyli danışacaqdı, yorulanda gətirib özü verəcəkdı.

* * *

Atın qantarğasını boşaldır, ona bacardığı qədər hərəkət sürəti almağa imkan verirdi. Hərdən də qantarğanı bütün gücü ilə çəkir, atın aqressiyasını – sinəsini necə qabartmasını, əsəbi gözlərinin qəzəbdən parıldamağını hiss edir, onun başını sərt hərəkətlə sağa, sola döndərməyini, yalmanını atmağını və qulaqlarını oynatmağını müşahidə edirdi. Qantarğanı nə qədər çəksə də at qabaq ayaqlarını yerdən üzür, arxa ayaqlarının üzərində şahə qalxmırdı. Qocanın bütün fikri atı araba ilə birlikdə bacardığı qədər təhlükəli sürərək, at çapmağı yadırgamadığını və qocalmadığını, hər şeyin elə əvvəlki kimi olduğunu özünə və əgər görsələr ətrafdakılara sübut etmək idi. At isə inadlaşmışdı, şahə qalxmırdı. Elə bil anlayırdı ki, qabaq ayaqlarını göyə qaldıraraq kiş-nəsə, hirsini canından çıxartsa bu sahibinin ölümünə səbəb olacaq. Bu arada hirsə çapan at və zəlzələyə düşmüş kimi çalxalanan araba qocanı silkələdiyindən papağı başından yerə düşdü. Professor atın başını döndərərək həmin yerdən bir də keçdi və cavanlıqda Çövkən oyununda olduğu kimi papağı əyilib əli ilə yerdən götürmək istədi. Əli yerə çatanda... Bax, ən pisi bu oldu.

Məhərrəm əlini çarpayıdan yerə uzatdı. Əli yerə çatanda bütün ağırlığı ilə bədəni də döşəmənin üzərinə düşdü. Qolu altında qaldığından dözülməz ağrı hiss etdi. Tez hamı yemək süfrəsindən durub ona tərəf qaçdı, köməkləşib yerdən götürdülər, çarpayının üstünə qoydular. Oruc olduğu üçün günorta yeməyi yeməyən, babadan muğayat olmağı tapşırıqları yeniyetmə nəvəyə hamı narazı baxışlarla baxdı. Oğlan hamı üstünə düşməmiş onları qabaqladı:

– Baba səhərdən çırpınırdı, ayağını bura, çarpayının dəmirinə dirəmişdi. Yerində bədəni atılıb düşürdü. Tez-tez yorğanı dartıb, başına

çəkirdi. Mən də aşağı sürüşdürürdüm. Gözləyirdim ki, yeyib qurtarasınız, sizi çağırım. Birdən əlini yerə uzatdı, özü də dalınca yerə yığıldı, – dedi.

– Yox, bunu daha hündürdə yatmağa qoymaq olmaz, – dedi oğlu.

Divanı açıb yerini ora köçürdülər ki, heç olmasa bura alçaqdır. Professor yıxılmış, döyülmüş, danlanmış uşaq kimi mağmınlaşmışdı. Bir az etiraz elədi ki, onu tərپətməsinlər, qoysunlar yerində – öz çarpayısında yatsın. Bunu uşaqlarına demək, barıta od vurmaq kimi bir şey idi. Onsuz da atanın hərəkətlərindən, istəklərindən, məzələnmələrindən canları boğazlarına yığılmışdı. Onun üçün çox narahat olan divanda sakit uzanmışdı. Bayaqqı at çapmaq məsələsinin yuxu olduğuna tam əmin oldu. Amma bu haqda heç kimlə bölüşmək olmazdı. Bir Allah, bir də qoca bu işi bilirdi. Yuxunu yozmağa çalışdıqca ürəyi qısılr, üzülürdü. “Papağım niyə düşdü? Papağı başdan düşmək pis əlamətdir, istər yuxuda, istər həyatda, fərqi yoxdur. Sakitcə nəvəsinə dedi:

– Papağımı gətir, yanıma qoy.

Nəvə də gözünü döyə-döyə:

– Ay ba, papağını neynirsən, bayıra çıxacaqsan? – soruşdu.

– Yox, heç hara çıxmıyacam, sən gətir, bura yanıma qoy.

Oğlan papağı gətirdi, bilmirdi hara qoysun. Məhərrəm müəllim yaxınlıqdakı əli ilə stulu göstərdi, yəni bunun üstünə qoy. Nəvə papağı qoyandan sonra tez xeyli aralıda, şüşəbənddə çörək yeməyə davam edənlərə yəqin məlumat verdi. Uşaqların narahat-narahat içəri girməklərindən, otaqda vurnuxmaqlarından başa düşdü ki, “mühafizəsini” gücləndirəcəklər. Həqiqətən də elə oldu. Kiçik qızın böyük uşağı da gəldi:

– Ay baba, mən də sənənin yanına oturacam.

– Hə, otur, yaxşı eləyəcəksən, – dedi.

Bayaq onun yerini çarpayından divana dəyişəndə onun yataq paltarının su içərisində olduğunun, ya fərqi varmamışdılar, ya da onsuz da əksər vaxtlar yatanda tər-suya batan qocanın paltarını dəyişməkdən yorulduqları üçün üstündən keçmişdilər. O səbəbdən bələyi yaş olan uşaq yuxuda ağlayıb, inildəyən kimi hərdən-hərdən yerinin içində inildəyirdi. Su içində olsa da susuzluqdan yanırdı. Yenə yuxu onu uzaqlara aparmışdı. Əyilib İsa bulağından su içmək istəyirdi. Əyilirdi, suya çatmırdı. Tələbə olanda İsa bulağına, Cıdır düzünə səyahətə getmişdilər.

Arada gözlərini açdı:

– Mənə stəkanın dibində bir-iki hortuq su ver, – dedi.

Kiçik qızın böyük uşağı:

– Bu dəqiqə, ay baba, – su bardağından stəkana su töküb, ona uzatdı.

Yanpörtü dirsəklənib stəkanı aldı. Suyu ciyərləri yanan adam kimi son

damlasınacan içdi. Əslində, çox içərdi, həm həkim demişdi maye az iç, ayaqların şiş verir, həm də özü az içirdi ki, sonra tez-tez su başına getməsin. Bu da özünə də, uşaqlarına da əziyyət idi.

Uşaqları aynabənddə oturub ordan-burdan söhbət edir, vaxtı öldürməyə çalışırdılar. Atasının “bir hortuq” sözünü mənalandıran oğlu deyirdi:

– Biz çox da standartlara, qəliblərə sığan millət deyilik. Ölçülərimiz də özünəməxsusdur. Dədəm “bir hortuq su” dedi, uşaqlar, məşallah, onu necə başa düşdülər. Genetikdir bu qavrayış bizdə.

– Dil qanunlarımızda da bu var. Bax biz keçmiş zamanda danışırıq. Məsələn, “Mən kəndə getmişdim. Əlli-altmış illik dostumu ziyarət etmək istəyirdim” deyirəm və hadisə nəql etməyə başlayıram: “Payız idi. Dostum bir az soyuqlamışdı. Oturmuşduq aynabənddə. Birdən inanmadığımız hadisə baş verir. Tələbəlikdən bizim üçüncü tayımız olan dostumuz içəri girir. Məəttəl qalırıq. Bu telepatiyadır, nədir? İkimiz də eyni vaxtda ziyarətə gəlmişik, bir-birimizdən xəbərsiz”. Gör burada feilin neçə zaman forması işlənib. Biz özümüz bilirik ki, burada söhbət keçmiş zamanda baş verir. Amma dilimizi öyrənmək istəyən yazıq zülm çəkir.

– Bizim mətbəximiz də elədir. Yeməyimizi öyrətmək üçün öz ölçü vahidlərimizi deyirik, – gülür. – Deyirik, umac elə: bir qoşa ovuc qədəri un götür, bir çimdik duz, qaşığın ucunda bir damcı sarıkök tök və sair, – yenə gülür.

– Nə deyirsən?! Ona görə qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsini azərbaycanlı alim kəşf etdi. – Gülümsəyib, – Lütfizadə Azərbaycan vətəndaşıdır, suyumuzu içib, çörəyimizi yeyib, havamızı udub. Halalı olsun, özümüzə də oxşayıb. O da deyir ki, 2 vur 2 həmişə 4 eləmir. Bəzən bir çıqqılı artıq eləyir, bəzən bir dırnaq az eləyir, – hamısı gülüşür. – Allah rəhmət eləsin böyük alimimizə.

– Bir dəfə atam da görüşmüşdü onunla.

– Elədir. Bakı səfərlərinin birində görüşmüşdülər.

Onların danışığını Məhərrəm eşidirdi, əhəmiyyət vermirdi. Gözlərini yumdu.

* * *

Psixoloqun bir neçə kitabı var idi. Bir kitabda ancaq müsahibələri, TV çıxışları, dövrü mətbuatda çıxan məqalələri toplanmışdı. Müsahibələrinin bir neçəsinə göz gəzdirdi. Övlad haqqında dediyi sözlər maraqlı gəldi Kənanə. – Adətən iki məqamda valideyn övladdan

incik düşür: Birinci, valideyn övladın özü üçün ondan gözlədiklərini görməyəndə. Yəni, valideyn övladını necə görmək istəyir, övlad isə elə ola bilmir. Bu halda sən övladla bərabər məsuliyyət daşıyırsan. Sən istəyirsən övladın əla oxusun, xarici dil bilsin, bir musiqi alətində çala bilsin, idmanla məşğul olsun, ya da bir peşəyə kamil yiyələnsin. Bəs, bunun üçün sən valideyn olaraq nə etmisən? Ona dəstək olmusanmı, ona şərait yaratmışsanmı, onun üçün pul xərcləmişənmı, ona vaxt sərf etmişənmı? Əgər sən bunları etmişən, övlad özünü yetkinləşdirə bilməyib, onda övlad günahkardır. Yox, əgər sən bu işlərdə ona dayaq olmamısan, onda sən də valideyn olaraq üzərinə düşənləri edə bilməmişən. Bu işdə bir məsələ də var: gərək övlad sənə onunla bağlı nə istədiyini bilsin. O bilsin ki, sən övladını hansı məqamda görməyi arzulayırsan! Bu da əsas şərtlərdən biridir.

– Bəs ikinci nədir? Birinci dediyinizə etiraz etmək mümkün deyil.

– Sən elə etiraz barədə düşünürsən?! Cavanlıq elədir da. Zidd getməyi xoşlayırlar.

– Zidd getmək yox... bəzən böyüklər də dediklərini elə deyirlər ki, elə bil Quran ayəsidir. Bunlar heç səhv etmərlər, yanlış demirlər.

Psixoloq fikrini bildirir:

– Gərək ahıl cahılın səhvini cavanlığına bağışlaya bilsin, cavan da yaşlının səhvini onun yaşına güzəştə gedə bilsin.

– “Adətən iki məqamda valideyn övladdan incik düşür” deyirdiz.

– Hə, ikinci, valideyn övladdan özünə qarşı görmək istədiklərini görmədikdə. Yəni övladın valideynə laqeydliyi, biganəliyi.

– Atalarımız da deyib ki, “Uman yerdən küsərlər”. Demək ummasan, küsməzsən. Adətən, umacaq olanda inciklik olur.

– Bu məsələdə də gərək istədiklərini əvvəlcədən övlada öyrədəsən. Məsələn, övlad bilməlidir ki, ata-ana xəstələnəndə onu həkimə aparmaq lazımdır, dərmanına pulu çatıb-çatmadığını bilmək və lazım gələrsə almaq valideyni mənəvi və fiziki olaraq yaşadar. Valideynin peşə bayramında onu təbrik etmək necə də gözəl mədəniyyət və hörmət nümunəsidir. Ad günündə valideyni sevindirmək məhəbbətdir, borcudur.

– Elədir.

– Mən bir xarici genetoloqun məqaləsini oxumuşdum. O alimin fikri beləydi ki, genlər övlada bağlılıq göstərir. Valideynə bağlılıq isə daha çox borc hissidir. Övlad bədəninin parçasıdır, deyə sən onun üçün nə etsən həm də özün üçün edirsən. Valideynə qarşı isə genlərdən daha çox, borc hissi rol oynayır. Bu hissi övlada sən həm də şəxsi nümunənlə aşılayırsan. Əgər sənə uşağın körpəlikdən görübsə ki, dini-milli bay-

ramlarda sən gedib valideynlərini təbrik edirdin, onları aldığın hədiyyələrlə sevindirirdin, o bunu sənin üçün edəcək, yox səndə görməyib-sə, demək, sən bağları itirmisən. Gələnəklərdən gələn adətlər səndə qırılıb. Onu övladından gözləmə.

İnterneti araşdırıb maraqlı bir fakt da tapmışdı: Psixoloqun “sosial problemlərin çoxalması intiharlara yol açır” və ya “cəmiyyətin mövcud durumu insanları dalana dirəməkdədir” fikirləri yayımlanan müsahibəsindən xeyli sonra o, onlayn TV-lərdən birinə müsahibə verib. Audiovizual çıxışda deyir: “Millət gərginlik içərisindədir. Müharibə lazımdır. Katarsis kimi. Millətin mənən saflaşması üçün, stressi atması üçün, aşağılanmaq kompleksindən qurtulması üçün müharibə lazımdır. Qaçqınlıq, məcburi köçkünlük, əsirlikdə olanlar və oradan qayıdanlar. Onların gərgin mənəvi durumu, psixoloji travması cəmiyyətə təsir edir. Ümumi ağırlıq, yük yaradır. Müharibə qaçılmazdır. Nə qədər paradoksal görünə də, müharibə ölüm və itkilər demək olsa da, torpaqlarının iyirmi faizi düşmən tapdağında, yüzlərlə qız-gəlini əsirlikdə olan, bir milyon məcburi köçkünü olan millətə müharibə şansı dərman kimi lazımdır”.

Yoxsa bu müsahibəmi səbəb olmuşdu onun öldürülməsinə?

* * *

Kişinin qızı saytda bir informasiya oxudu: “Silahlı Qüvvələrimizin bölmələri Ağdərə uğrunda ağır döyüşlər aparmış, düşmən xeyli sayda itki verərək ərazilərimizdən geri çəkilməmişdir. Döyüşçülərimizdən bir neçə nəfər ağır yaralanmış, bölmə komandiri Məhəmməd Zakir oğlu Məmmədov şəhid olmuşdur. Düşmənin bir neçə ağır texnikası qənimət kimi ələ keçirilmiş və iki hərbi zabiti əsir götürülmüşdür”. “İnformasiyanı yenidən oxudu, “Ay Allah, bu, Yaqutun oğlu Məhəmməd olmasın, nə olar! Allahım, o olsa, yazıq Yaqut. Heç elə olmasın. Uca Tanrım, Yaqutun balasına qıyma” deyə ürəyindən keçirdi.

Özünə yer tapa bilmirdi. “Bir anamın ölməsində mən Allahın ədalətinə sarsılmışdım, bir də bu oğlan ölsə... Bunun təsəlli yeri, haqq, ədalət yeri qalmır daha...” O uzaq günləri xatırlamaq çox acıdır.

“Uşaqlara dəyməyin, qoyun atasının yanında qalsınlar. Pisi-pis, yaxşısı-yaxşı, necə olar, onu bir Allah bilər. Qoyun atasının yanında qalsınlar”.

Bundan sonra heç nə demək istəmədi. Gözünü qapıya dikib susdu. Bu sözlərin onlara aid olduğunu bilən bacılardan böyüyü heç nə demədən sağ əlini dizinə çırpdı. Kiçik bacı isə dərindən köksünü ötürdü. Bu sözlərin ona da aid olduğunu düşündükləri Yeznə isə yerindən dur-

du, hərərətölçəni götürüb silkələdi, Qadının qolunun altına qoydu. Pəncərənin qabağındakı qol saatını sol əlinə götürdü, sağ əlinin baş barmağı ilə qadının nəbzini tutub, saymağa başladı. Saydı, dayandı, sonra yenidən saydı.

– Nəbzın yaxşıdır, sənə nə olub ki, – dedi.

Böyük bacı dərhal:

– Qoy danışsın, – dedi, – danış, ürəyin yüngülləşsin. Səndə nə var ki, özünü də, bizi də qorxutma, – söylədi.

Yeznə xəstənin nəbzini təzədən tutdu.

– Canım üçün, nəbzın qaydasındadır, – söylədi, – oyun açma başımıza.

Kiçik bacı da gözlərinin ucu ilə divardakı saata baxa-baxa:

– Anası ölsün Dəmirçinin, bundan yaxşı bilən yoxdur, deyirsə ki, səndə heç nə yoxdur, yaxşısan, demək yaxşısan, – əlavə etdi. – İstəsən, həyəət çıxardırıq səni, nəfəsin genişlənər.

Qadının əvəzinə əri dedi:

– Həyəət çıxartmaq lazım deyil. Qapı-pəncərəni açın, təmiz hava gəlsin.

Danışılanları eşidə-eşidə beynində uşağı haqqında fikirləşirdi. Bir il əvvəl onunla olan söhbətini xatırlayırdı. Uşağın girdə sifətini, çəhrayı yanaqlarını, çeşmə kimi qaynayan gözlərini ürəyinin üstünə sıxırdı sanki.

Uşağı bacısıgildə qaynar çaydanı üstünə aşırıb baldırını yandırmışdı. Bacısının rayon mərkəzindən aldığı süd rəngli maye dərmanı qaz lələyi ilə uşağın yarasına sürtür, özünü də dilə tuturdu:

– Bu ağrılar da keçəcək, yaralar da sağalacaq. Bir az döz, dərdin alım.

Təzə və sərin dərman yanığa çəkiləndə uşaq sakitləşir, yuxulayırdı. O isə, necə deyərlər, gözünün on yerindən tökürdü. Uşağın halına da ağlayırdı, bacısının taleyinə də ağlayırdı, öz canındakını bilirdi, özünü də ağlayırdı.

Yaranın üstündəki dərman isinib təsirini itirən kimi, yara sızıldayıb, uşaq ayılırdı. Uşaq ayılan kimi Qadın ağlamağını kəsib başlayırdı dərman çəkməyə, yalvarmağa, həm də sözünə davam etməyə:

– Ağillı gözlərinə qurban olum, bax, demə ki, evimizə gedək. Onda xalan yazıq neynəyər? Tək qalar! Təklilik çətindir, xalan qorxar.

Uşaq da tez dedi:

– Xalam tək qalanda qorxmur ha.

– Nə olsun qorxmur. Qulağı batmış kimi, tək çətindir. Üç dostu varsa, beş düşməni var. Düşmənləri sevinər ki, haqq oldu, damın altında tək qaldı.

Uşaq çoxdan soruşduğunu yenə soruşdu:

– Xalam niyə təkdir ki?

– Xalanın əri ölüb, uşaqları böyük məktəblərdə oxumağa gediblər. Qızı isə qonşu kəndə ərə gedib. Sən bir az səbir elə, onlar üç-dörd ilə oxuyub gəlsinlər, səni evimizə aparacağam.

Uşağın gözləri parıldadı. İlahi, o gözlər göylər kimi təmiz, çeşmə kimi qaynayan idi.

İndi bunları xatırladıqca uşağın o gözləri qadının gözləri qarşısında böyüyüb-böyüyüb işıqlı qapı kimi açılırdı. Ona elə gəldi ki, bu açılan qapıdan o yana keçməlidir. O yan isə o biri dünyadır. Bu uşaqdan başqa beş uşağı var idi. Onları qoyub getmək istəmirdi, heç istəmirdi. Çarpayının yanlarından yapışıb:

– Qoymayın, mən gedirəm, – dedi.

Bir tərəfdə mürgüləyən kiçik bacısı, bir tərəfdə onun qızının məktəbli paltarına ağ yaxalıq tikən böyük bacısı dik atıldılar. Dəmirçi:

– İynəni qaynatdınız mı? – deyə soruşdu.

– Hə, – dedi kiçik bacı.

O iki dərman şüşəsini sındırıb şprisə doldurdu, qadına vurdu, – sən gerçəklədin ki! – dedi.

Qadın bu dünyadan o dünyaya sanki uşağın gözündən keçib getməli idi. O gözdən keçə bilmirdi. Çəpərin üstündən keçəndə ayağına tikan batan adam kimi, onun da yanına tikan batdı elə bil. Böyük bacının, “Ay yeznə, dərmanı iki dənə niyə vurdun ki!” dediyini eşitdi. Sonra qulaqları güyüldəməyə başladı. Bir azdan güyültü uğultuya çevrildi. Bu uğultu dünyanı başına götürmüşdü. Ona elə gəldi ki, uğultu onu çəkib aparır. Əlini qaldırıb uşaqlarının yaşla dolduğundan güzgü kimi parıldağan gözlərinə “sağ olun” demək istədi. Əlini qaldıra bilmədi. Elə bil bütün ömrü, dərdi, kədəri əlindən asılıb, onu ağırlaşdırıb, tərپənməz etmişdi. Nə əlini, nə də dilini tərپədə bildi...

Hər şey bunun ardınca aydınlaşdı... duruldu... Sonra sanki qollarını qaldırıb uçdu...

Onda hüsr yerinə gələn Yaqut heç sakitləşib, toxtayıb, aram olmurdu. “Ay Allah, bu, ilahi ədalətsizlikdir. Cəmi 37 yaşlı gənc qadın bu qədər körpə övladlarını necə qoyub gedə bilər? Necə onların gözünün yaşına baxmadan, onları qoyub, dünyasını dəyişə bilər?!” deyirdi. Yaqut ana tərəfindən qohumu idi. Onda gənc qız idi. Elə bil o hüsrda hamıdan çox yanırdı, az qala, Allaha asi düşürdü.

“İndi, ay Allah, necə Məhəmməd Yaqutun bütün arzularını ürəyində qoyub, sinəsinə dağ çəkib gedə bilər?!” Kişinin qızı düşünürdü.

Amma Məhəmməd getdi. Yaqutu ağlar qoyub getdi. Bacısının gizlicə aparıb sahibinə çatdırdığı üçkünc məktubun acısı qaldı ürəklərdə,

əfsanəsi dolaşdı eldə-obada. Buşlatının gizli cibindən çıxan məktuba ünvan yazmamışdı, sadəcə “Nar çiçəyimə” yazmışdı. “Salam, əzizim! Sən bu məktubu alanda bəlkə də sənin Məhəmmədin – məhəbbətin artıq həyatda olmayacaq. Amma sən bu vida məktubunu alanda əvvəl gülümsə. Bax, mütləq gülümsə, mənə görəndə gözlərindən gülümsədiyin kimi. Ağlamaq istəsən ağla, ürəyin soyusun, ancaq axırda yenə gülümsə. Deyirdin “Söz ver ki, sağ-salamat gələcəksən”, sözümü tuta bilmədim, halallıq ver mənə. Amma Vətənə verdiyim sözü tutdum. Əl-vida, Nar çiçəyim. Yas saxlama, həyatının insanını seç, xoşbəxt ol. Sən dünyanın bəzəyi idin, səni dünyadan çox sevirdim. Tale beləymiş... Güləyən qız, kəsəyən qız, bax, çox ağlama. Çalış, mütləq qəbrimin üstünə gəl. Məzarıma əyilib, yavaşca “Generalım” de, eşidəcəm səni. Sağlıqla qal, gözəl gözlüm”.

Arvadlar ağlayırdı, Yaqut isə ağlamırdı, mər-mər mələyirdi. Nar ağacının tikanları qoluna bata-bata ağacı qucaqlayıb “Balam bu məktubu kimə yazıb?” deyirdi. Bacısı bilirdi məktubun sahibi kimdir. Gizlicə bir axşam aparıb məktubu verdi, qızın gözlərindən öpdü. Anasına “Məndən heç nə soruşma” dedi. O da soruşmadı. Həzin-həzin “Balamın Nar çiçəyi, üstünə yağdı qar çiçəyi” deyib oxşayırdı.

Təkcə baba nəvəsinin şəhid olmağına susur, dinmir, danışmırdı. Onun kədərmi, sevincmi yaşadığını təyin etmək çətin idi. Gözünü uzaqlara dikib hey susur, susurdu...

* * *

Ermənistan Milli Təhlükəsizlik Xidmətinin rəhbəri:

– Mən cəbhənin vəziyyəti ilə bağlı bəzi məlumatlara sahibəm... – sükut edir. Gözləyir ki, xəttin o başından müsahibi nəşə deyəcək və ya hansı məlumatları bildiyini soruşacaq. Səs gəlmir.

– Alo.

– Bəli, eşidirəm, – pauza, – buyurun, buyurun.

– Dediyim kimi, mən cəbhənin vəziyyəti ilə bağlı bəzi məlumatlara sahibəm. Orada nə baş verir, biz hansı durumdayıq, orduda vəziyyət necədir, fərarilik pik həddə çatır... və sair. Rəsmi məlumatı deyirəm. Müharibənin üçüncü günü erməni ordusunda fərarilərin sayı 1500 nəfər idi. Ölkə rəhbərliyinin cəbhədəki vəziyyət barədə əhaliyə məlumat vermə yolunun da cinayət olduğunu bilirəm, – yenə ara verir və xəttin o başından deyiləcək sözü gözləyir. Səs gəlmir. Davam edir:

– Sizin də bildiyiniz dövlət, – adını çəkmirəm, – artıq bizim rəhbərliyə döyüşləri dayandırmaq üçün təkliflərini göndərüb. Yeri gəlmişkən,

ən azı, 4 təklifdən xəbərim var. Bilirsinizmi niyə belə intensiv xəbərdarlıqlar, döyüşləri dayandırmaq təklifləri gəlir? – yenə susub, gözləyir.

Xəttin o başından köks ötürülməsini və Müdafiə nazirinin səsini eşidir:

– Buyurun, buyurun.

– Nə buyuracam. Siz bu işə birbaşa cavabdehsiniz. Biz rəsmən uduzuruq. Böyük dövlət bunu bilir. “Müharibəni dayandırın və dərhal danışıqlar masasına keçin” deyir. Düşmən irəlilədikcə, şərtlər hər dəfə daha da sərtləşəcək, pisləşəcək. Bu aksiomadır. Şərtləri qalib tərəf diktə edir. Siz bunumu gözləyirsiniz? – artıq qışqırmağa başlamışdı. Bir az səsinin tonundan aldı: – Bütün bunlara baxmayaraq, vəziyyət cəmiyyətə elə bir şəkildə təqdim edilir ki, guya biz qalib gəlirik, hücum edirik... “Yeni ərazilər uğrunda, yeni müharibə!” deyə xalqı aldadırsınız.

– Nə qədər acı olsa da, sizin bunları bilməyinizə sevinirəm. – Müdafiə naziri dərindən köks ötürür.

– Nəyə və niyə sevinirsiniz?!

– Vəziyyəti bilən, təhlil edən, mənimlə həmfikir olan birinin olması işimi asanlaşdırır.

Bu cavabı gözləmirdi. İndi Ermənistan Milli Təhlükəsizlik Xidmətinin rəhbəri susmağa üstünlük verdi. Qısa pauzadan sonra Müdafiə nazirinin dediklərini dinləyirdi:

– Hərbi qərarların komandanlıq bunkerində verildiyi faktdır və siz bunu bilmirsiniz. Generallar inadla etiraz edirlər. Bütün hallarda bunun yolverilməz olduğunu söyləyirlər. Bizə qulaq asan yoxdur. 2 və ya 3 oktyabrda Cəbrayılı itirmişdik. 6 oktyabrda dövlət rəhbəri əks-hücum hazırladığımızı və böyük bir qələbə astanasında olduğumuzu elan edir. Düşmənin böyük bir məğlubiyyətə düşəcəyinə söz verir. Yüksək səslə Cəbrayıl da hazırlanan əks-hücumdan bəhs edir. Bu, bilirsiniz nə deməkdir? Bu, ordunu məhvə aparmaq deməkdir, – indi Müdafiə naziri qışqırırdı. – Bu, nadanlıqdır. Bu, hərbi cinayətdir. Döyüş meydanında hava hücumundan müdafiə sistemimiz, demək olar ki, darmadağın edilib. Düşmənin pilotsuz təyyarələri zirehli maşınlarımızı tamamilə məhv edib. Türk Bayraqları havada hökmranlıq edir. Bizim rəhbərlik deyir əks-hücumla keçin. Bu vəziyyətdə yeni müdafiə mövqeləri, birinci, ikinci, üçüncü müdafiə xətləri hazırlamaq lazımdır. Hətta indi bu da kömək etmir. Çünki Azərbaycan müasir müharibə üsulu ilə hərəkət edir, biz köhnə üsulla. Hələ ordunun döyüş hazırlığını qoyuram bir tərəfə, mənəvi-psixoloji durum çöküb artıq.

– Bağışlayın, “qoyuram bir tərəfə” dediklərinizin heç birini bir tərəfə qoya bilməzsiniz. Ordunun döyüş hazırlığı və mənəvi-psixoloji durumu

sizin idarəetmədən asılıdır. Bu, birbaşa sizin işinizdir. Əgər bərbad haldadırsa, mənəcə, başqası deyil, siz cavabdehsiniz. Ədalətli olaq, hərəmiş öz günahlarımızı tanıyaq. Mənim də nöqsanlarım var.

Müdafiə naziri həmişə fürsətdən yararlandı:

– Azərbaycanın bu boyda inkişafından xəbərimiz olmayıb. Ona da mən günahkar deyiləm ki?! – tez də söhbətin səmtini dəyişdi. Milli təhlükəsizliklə təhlükəli dialoqun təhlükəli olduğunu bildirdi:

– Keçmiş rəhbərlər, “Qarabağ fəthləri” sos verirlər ki, biz Azərbaycandan aldığımız torpaqları bu uduzacaq.

– Ara, bədsir sən Allah, şışirtmə onları. Keçmiş rəhbərlər, indiki müxalifətçilər, əsil dəyyəusdur, terrorçu, qanıçəndirlər. Sən uşaq qatillərinə “fəth” deyirsən? Qadın zorlayan alçaqları qəhrəman hesab edirsən?! Tuuffuu! Onların adını çəkmə heç. Onlar dünyada alçaq imic qazanıb, xalqı rəzil etdilər.

– Azərbaycanın rəhbərini bəyənmirlər. O, bu işləri bilmir deyirlər.

– Qələt eləyirlər. O, beşikdən bilir bu işləri. Azərbaycanın rəhbəri, onlar necə deyir... Ali Baş Komandanı general oğludur. Bunlar kimdir? Kim olduqlarını sən məndən yaxşı bilirsən.

– Hə, onun atası Milli təhlükəsizliyin general-mayoru olub.

– Milli təhlükəsizliyin general-mayoru, özün məndən yaxşı bilirsən, nə deməkdir?! Hərbiçi, siyasətçi, kəşfiyyatçı, idmançı, iqtisadiyyatçı, mədəniyyətçi, nəşə... nəşə...

– Elədir, – Ermənistan Milli Təhlükəsizlik Xidmətinin rəhbəri təsdiq edir.

– Onda danışma. İş də göz qabağındadır. Torpaqlarını da geri alalala gəlir.

– Sən də azərbaycanlılar kimi Artsaxı onların torpağı sayırsan?

– Yoxsa sən bizimki sayırsan? Biz oranı istəyirik. Böyük dövlət də bizi dəstəkləyir. Ona da, bizə də oranın bizim olmağı sərf edir. Ona görə də almışıq oranı. Özü də biz almamışıq. Onlar alıb verib sənə, nədir o... “fəth” dediklərinə. Onlar da özlərini heç olmasa hərbi elita kimi apara bilməyiblər.

– Elədir.

– Onda danışma.

– Doğrusu, mən də inanmıram oranın bizim olmağına. Heç çəkmir ora məni. Bizim dırnaqarası “baş” Şuşada olanda gördün nə dedi? “Nə dumanlı, kədərli, sıxıcı şəhərdir”. Amma bir azərbaycanlını ölü gətir Şuşaya, gözünü açıb diriləcək. Elə sevirilər oranı. Bizim də kitab yazanlar deyirlər ora bizimdir.

– Yazanları çağırın, gəlib vuruşsunlar.

– Onların nəinki özləri, heç qanı daman uzaq qohumları da vuruşmur.

– Onda demə...

Ani sükut çökdü. Yenə Müdafiə naziri əlavə etdi:

– Müharibə “xuliqanları” var ha, sən onlara “Artsax fatehləri” deyirsən. Öz ağıllarıyca bəyənmədikləri Azərbaycan rəhbəri var ha, Ali Baş Komandan Qarabağı alandan sonra Zəngəzuru da alacaq. Ondan sonra Yerevanda kim qalacaq, onu bir Allah bilir...

Ermənistan Milli Təhlükəsizlik Xidmətinin rəhbəri:

– Söhbəti uzatmayaq... İndi neynəyək? Mən elə bilirdim, sən vəziyyətdən bixəbərsən. Demək, bilirsən vəziyyəti.

– Təkcə mən yox, həm də mütəxəssislər ordumuzun onurğa sütununun artıq qırıldığına əmindir. Ermənistan rəhbərinin fəaliyyəti bütün müharibə qanunlarına ziddir. Bunu hərbiçilər və hüquqşünaslar deyir.

– Ən dəhşətlisi isə uduzmaqdır.

– Bəli, rəsmən uduzuruq.

– Gözləyək, görək özü neynir.

– Gedişat yaxşı heç nə vəd etmir.

– Gözləyək...

– Siz kabinetdə gözləyə bilərsiniz. Cəbhədə isə gözləmək... Nə isə...

– Müdafiə naziri daha da ümitsiz əlavə etdi. – Mənimlə bölüşdüyünüz üçün təşəkkür edirəm.

– Mən təşəkkür edirəm, dinlədiyiniz üçün. Hər halda gözləməkdən başqa çarəmiz yoxdur.

– Gözləyək. Hələlik.

– Hələlik.

* * *

Əlindəki bıçaq üzüəsağı yuvarlandı. “Kaş hara isə batıb qalardı, arxadan gələnlər götürərdi” deyə Aydın ani düşündü. Bundan əvvəlki bıçaq erməni zabitinin köksünə saplananda, təkrar çıxmadı. Necə bərk və kip yerləşmişdisə, bir-iki dəfə çəkdi, gördü çıxmır. Qorxdu ki, bərk çəksə, müvazinətini saxlaya bilməyib, arxaya yıxıla bilər, həm də vaxt itirmək istəmədi. Bıçaq köksündə ermənini itələyib arxası üstə yıxdı. O biri bıçaq isə bir neçə zərbədən sonra sınımışdı. İndi sonuncu bıçaq əlindən düşdü və üzüəsağı qayalıqlarda görünməz oldu. Birdən atasının həmişə əlindən alıb gizlətdiyi, onun isə hər dəfə “ata, bıçağı yerinə qoy, mən ona toxunmaram” dediyi və sonralar özü ilə gəzdirdiyi

bıçaq yadına düşdü. Əl atıb çəkmənin başına taxdığı bıçağı çıxartdı və üstünə gələn düşmənin qarnına soxdu. Düşməndən elə bir bağırta çıxdı ki, səsi kəssin deyə, bıçağı çıxarıb, cəld boğazına sapladı, iki dəfə burub, geri dartdı. Qan bıçağın tiyəsindən qulpuna, oradan da qalın əsgər paltarının altından qolu uzununu dirsəyinə doğru axdı. Əti çimçişdi. Amma üstünə gələnlərin sayı hardasa doqquz-on olardı, heç dayanmağa, düşünməyə imkan yox idi. Bıçağı gücü çatan qədər zərblə düşmən bədənində “ölüm nöqtələri” deyilən nahiylərə salıb-çıxarırdı. Dördü-beşi artıq leş olub ayaqlarının altına yığılmışdı. Bu arada yerdə qalanları harasa yox oldu. Ya həyəcandan onların sayını düz təxmin etməmişdi. Ani arxasında nəfəs hiss etdi. Cəld arxaya dönüb bıçağı yekəpər hərbiçinin köksünə sancdı. Düşmən zabiti arxaya yıxılmaq istəyəndə onu var gücü ilə tutub saxladı. Qorxdı ki, rəqib arxaya, sıldırım qayalıqdan üzəaşağı yırılsa, birdən bıçaq onun köksündən çıxıb əlində qalmaz, onun sinəsində qayalıqdan yuvarlanıb, aşağı düşər, ya da buraxmasa, onu da sürüyüb özü ilə aparar. Ona görə düşmən yaralısını tutub saxladı. Əlindən çıxan yaralı zabıt, kirpi zərbə hiss etdikdə yumaq kimi yığıldığı formada qıvrılıb yumağa döndü. Əlini atıb onu birtəhər arxası üstə çevirdi və bıçağı çəkib sinəsindən çıxartdı. Arxası üstə uzanan yaralı yenidən sol tərəfinə doğru əyildi, çapalayaraq yerində fırlandı, ağrıdan bağıraraq təzədən arxası üstə çevrildi. Sinəsindən qan sanki fəvvarə vururdu. Yaşıl, iri gözləri səmaya baxaraq çevrilməyə başladı və gözlərinin qarası itdi, yerində bomboz bulanlıq gölməçə rəngində oyuq qaldı. Yaralının qolları yana açılıb, taqətsiz torpağa sərilirdi və bu anda öz dilində güclə eşidilən səslə dua oxudu. Yalnız indi onun erməni olmadığını dəqiq bildi. Çünki erməni dilini bilirdi və indiyəcən öldürdüyü ermənilərin oxuduğu duanı tanıyırdı. İndi can verə-verə bənizi avazıyan yaralı bilmədiyi dildə son duasını oxuyub, susdu. Gözlərinin yaşıl qarası axıb yenidən yerinə qayıtmış, hərəkətsizcə səmaya dikili qalmışdı. Sağ dizi üstə yerə çöküb, onun gözlərini sığadı, artıq cəsədə çevrilən əcnəbi döyüşçünün gözləri qapandı.

General Hikmət Mirzəyevə minnətdar idi ki, Şuşa döyüşündə iştirak etməyə gənclərlə bərabər, ona da icazə verdi. Bu bir hərbiçinin taleyinin şansı idi. Təkcə onlar döyüşmürdü, Şuşa da döyüşürdü. Dağı, daşı, torpağı, qala divarları, ağacı, suyu, hətta kol-kosu belə hərbiçilərə kömək edirdi. Tanrı orda idi, Cıdır düzünün, Topxana meşəsinin səmasında. Görünməsə də Aydın hiss edirdi ONU...

* * *

Düşmənin həkim oğlu Hayk Balayan yazmışdı: “Mən həkiməm, hərbi mütəxəssis deyiləm. Amma, Şuşa necə alındı? Eşitdiyimə görə, oranı ancaq təslim etmək olar, çünki hər tərəfi alınmaz qayalarla əhatə olunub... Bu, əfsanəvi bir əməliyyat idi. Mən Hadrut yüksəkliklərində idim və hər şeyi öz gözlərimlə görürdüm. Heç cür başa düşə bilmirəm ki, azərbaycanlılar bu yüksəklikləri necə ala bildilər? Çünki Şuşaya hücum edəndə topçularımız onları addım-addım izləyir və gözdən qoymurdu. Ancaq, onlar yenə də irəliləyirdilər. Ölənlərin yerini yüzlərlə, minlərlə yenisi tutur və azərbaycanlılar heç cür bitib-tükənmirdilər. Mən indi də heyrətdəyəm ki, Onlar Şuşa üçün necə can verirdilər...” Bu sətirləri yazan oğlanın atası iyirminci əsrin səksəninci illərindən erməniləri fəlakətə sürükləmiş, onların ürəyində Qarabağ ocağı qalamışdı. Ocaq sönəndə sönür, bəzən külü də qalmır...

* * *

Ölüm anı yetişmişdi. Ölə bilmirdi. Gözlərini yuman kimi, yurdlarını görürdü. Kimsə qışqırırdı, ayılırdı, kimsə nalə çəkirdi, oyanırdı. Axırncı dəfə gözlərini yumdu. Qovulduğu yurdların tərtəmiş, məsmavi səmasını gördü, yamyaşıl yamacda al-qırmızı lalələr dalğalanırdı. Üç rəngin yaratdığı gözəlliyə əli ilə toxunmaq istəyirdi. Kimsə tələsdirirdi onu: “Gəl, ay Söyün, gəl” deyirdi. “Açarı tapım, gəlirəm”, - dedi hündürdən. Nəticəsi qaçıb “bəzək kostyumunun” cibindən açarları gətirib ona uzatdı. Evdə böyükdən-kiçiyə hamı açarların yerini bilirdi. “Ay baba, açar məndədir”, - dedi. Gözlərini açıb təkrar yumdu. Nəticə açıq əlini ona doğru uzatmışdı. “Açar məndədir, ay baba. Bax, görürsənmi? Məndədir açar”, - dedi. Qoca onun açıq ovcuna baxdı.

...Savaş oldu, Zəfər də oldu... Taleyindən razıdır ki, Tanrı bunları görməyi ona nəsis etdi. Kəlmeyi-şəhadət gətirdi, gülümsündü. Gülüş üzündə donub qaldı...

* * *

Kiminin Qəhbə Haykanuş, kiminin Falabaxan Haykanuş dediyi Kerməni qadın köhnə qəbirin ayaq tərəfində bir qıl basdırmalıydı ki, bir də onlardan müharibədə ölən olmasın. Qıl var idi. Şuşada evinə girdikləri xozeyinin bağlı qapısında iri bir qıl vardı. Onu sındırıb içəri girmişdilər. Orda çox qıl vardı. Evə, zirzəmiyə, tövləyə, anbara da qıl vurmuşdu. Yəqin bir topa açarı vardı bu evin

yyəsinin. Haykanuşun isə bir dənə də açarı yoxdur. İndi o qıfıllardan birini yükünün içərisindən tapıb gətirmişdi köhnə bir qəbirin ayaq tərəfində basdırmağa. Düşündü ki, elə babasının qəbrinə basdırsın. Yalnız indi... və yalnız indi fərqi vardı ki, onlardan müharibədə ölənlərin hamısının tabutu uzaqdan gəlmişdi. Babası Bakıya hücum edənlərdən olmuşdu. Əri vuruşmağa Azərbaycanın Qazax bölgəsinə, nəvəsi isə Qarabağa sağ gedib ölü gəlmişdi. “Qapın bağlansın kişilərimizi başdan çıxarıb ölümə aparanlar. Ölüm yaxanızdan, evinizdən əl çəkməsin. Bu qıfilla sizin niyyətlərinizi də bu qəbrin torpağına gömürəm” dedi.

* * *

Qaçqın qocanın uşaqları onun vəsiyyətinə uyğun bir topa açarı geri alınan torpaqlarına gətirmişdilər. Bir dənə sağ qapı, bir dənə sağ qıfıl tapmırdılar ki, açarla qıfılı açıb o səsi çıxarsınlar. Qaçqın Qoca dönə-dönə demişdi ki, nə vaxt yurdlarımıza qayıtsanız, bu açarlarla qıfılı açanda mən o səsi eşidəcəm. Qəbirdə də olsam, eşidəcəm. Mütləq eşidəcəm. İndi bir salamat divar, bir salamat qapı yox idi ki, vəsiyyətə əməl etsinlər... Xeyli axtarıb vurnuxandan sonra nəvə bir qıfıl tapdı. Necə olmuşdu taxta, dəmir qoymayan, hamısını pula satan ermənilər bu ağır qıfılı götürməmişdilər. Bu da Allahın bir sirri idi. Nəvəsi açarları bir-bir qıfıla salmağa cəhd elədi. Hökmən açarlardan biri bu qıfılın açarı olmalı idi. Axır birtəhər birini salıb açdı. Qıfılın açılmaq səsi hamını sevindirdi. Yaqut “açan açarının səsinə qurban olum, ay dədə, səsi eşitdinmi, a ruhu şad olmuş” dedi və qardaşı Aydını qucaqladı.

– Canım qurban olsun, ay Qağa, bacardınız... – dedi. – Bircə Məhəmmədim də hayıf olmasaydı...

Aydın da onu qucaqladı:

– Məhəmmədlər getməsəydi, bu açar da bura gəlməyəcəkdi, – söylədi və bacısının dərd yuyub nur topasına döndərdiyi vücudunu köksünə sıxdı...

Bir an belə qaldıqdan sonra Aydın Yaqutu buraxmadan bir az aralıda dayanan Kənanı əlinin işarəsi ilə çağırırdı:

– Gəl bir, türklər demiş, sənə sarılıım. Gəl. “Azərbaycan üçün Qara qızıl, Qarabağın qızıl açarı ola bilər” deyə-deyə açarı gətirib qıfılı açdın. Daha nə istəyirsən?!

Kənan Aydınə tərəf gələrək gülümsündü. Tapdıq da Kənana baxaraq, “Gənc alimin zəkasına bərəkəllah! Hələ professor deyənlər

də olacaq. Professor necə deyirdi?! “Qarabağın açarı... Qarabağ özü açar olacaq. Naxçıvana quru yolun açılmasına, Zəngəzura, Göyçə gölünə...” Kənan eyni gülümsər və həm də qayğılı gözlərlə baxaraq yavaş səsle dedi: “İrəvanın qapıları, Dəmir Qapı Dərbənd, hələ Təbriz var...”

* * *

Yazdıqlarını sonuncu dəfə oxuyub susdu. Qurtarmışdı. Sevinmək istəyirdi. Hələlik, sevinə bilmirdi. O sevinc gələcəkdimi? Onu da bilmirdi.

Oyyy!!! Nə gözəl hava var... Cıdır düzündən, Topxana meşəsindən bir topa ağ bulud qalxıb, tül kimi süd abı rəngdə səmaya açılmışdı. Qaçqın Qocanın yeddi arxa dönənindən əvvəlki nəsil-şəcərəsi də Qarabağda yaşamışdı. Yazar Qarabağda “Qarabağ” otelinin eyvanından bir tərəfdə Gövhər Ağa məscidinə, digər tərəfdə Qarabağ xanının baş vəziri, şair-üləma Molla Pənah Vaqifin yaşadığı Salahlılar məhəlləsinə və Saatlı məscidinə baxıb Şuşanın büllur şüşə kimi saf havasını ciyərlərinə çəkirdi. Uzaqdan çağa səsi eşidildi. Hindən boğuş xoruz səsi gəldi. Ardınca itlər hürüşdü. Kiminsə ağacda gecələmiş xoruzu bərkdən banladı və sonra dünyaya gələn çağanın ikinci dəfə qışqırıq səsi gecənin yuxusuna haram qatdı. İnsana ilahi güc verən, könlünü, gözünü, ruhunu sevindirən bu səs harmoniyası izahedilməz idi.

...Yazar bilirdi ki, bu səslər ahəngi yurdun ölməzliyi, itməzliyidir. Bu səslər ta qədimdən nə vaxtından var idi və qiyamətəçən olacaqdı. Bunun indi eşidilməsi isə Tanrının lütfü, Yer in Göyə ehtiramıdır, yaşamın birliyi, diriliyidir...

S O N

2013-2023

Qazax– Bakı– İstanbul – Şuşa– Qazax

♦ P o e z i y a

Xalid MAHMUD

AYDINLIQ

Aydınlıq bu olsa gərək ki;
Bir addım öndəsən düşüncəsiylə
geridə qoyduqca ayaq izlərini,
arxanca düşən addımların
rahat buraxmaz səni.
Əvvəlki halına söykənmisən,
fərqudə olmasan da...
Yıxılanda tutacağın bir yer varsa,
şansın var demək ki, hələ də...

Aydınlıq bu olsa gərək ki;
Çiyinlərinə örtüdüyn
kənd havasıyla qızınır
üşüyəndə ümidlərin hələ ki...
Bilirəm,
indi yağışdan sonra islanan
torpağın nəfəsi qədər
doğma deyil sənə heç nə...
Külək yellədikcə yarpaqları
bir sərinlik yayılırsa canına

ruhun payız fəsli
başlamayıb demək ki, hələ də...

Aydınlıq bu olsa gərək ki;
Bomboz küçələrdə bir qoca boşluq,
sənsə yad və yalnız görünürsən
bu boşluğun içində,
hiss etdirməməyə çalışsan da...
Şəhərin divarlarına çırpılır
ayaqlarının səsi,
tökülür üstünə dağınq fikirlərin,
dinləyə bilmirsən
səssiz gecələrin ağrısını...

Aydınlıq bu olsa gərək ki;
Ömrün durna köçü başlayıb,
sürünü haylayan çobanın
dodaqlarında əriyir
quzu yamaclar...
Sənsə ulduzlar qədər uzaqsan özünə,
xəyallarına dirsəklənib
boylana bilmirsənsə yaxınlığına...
Və çıxıb getmək istəyirsən,
ancaq gedə bilmirsən,
şübhəli bataqlıqlarda
tapa bilməyəndə ayaqlarını...

YENƏ DÜŞÜB SOYUQLAR

Qar yağır...
Soyuq düşür gecənin üzü üstə,
Donub gözlərimizdə günəşin batın yeri.
Ümidin dəstəyindən üzülüb, buza dönüb,
Sənə sarı uzanan əllərin çatan yeri.

Acı xatirələrlə doludu bu zaman da,
Sinəmizdə soyuqdan üşüyən bir dağ durur.
Nə mən məsum deyiləm,

nə də ki sən günahsız,
Alnımızda bəxt yeri yazılmayıb, ağ durur.

Həyatın boşluğuna hönkürən bir səs də var,
Ümüdləri tükədir bax, bu səsin soyuğu.
Dörd divar arasında səni səssiz və sakit,
Hələ çox üşüdəcək bu qəfəsin soyuğu.

Dumanlanır başında boz-bulanıq xəyallar,
Nə yol var qayıtmağa, nə getməyə küçə var.
Yumruqlayır qapını küləyin buz nəfəsi,
Bir otaq var, içindi bitməyən bir gecə var...

Qaldınsa arasında ömrün sərsəri kimi,
Sükutun da mat qalar boş olanda şah yeri.
Kül olmuş arzuların əriyib yağı gedər,
Sızıldayar sinəmin altında bir ah yeri.

GEDƏK

Ömrün payız fəslidi,
buluda sarı gedək.
Bir az xatirə götür,
keç bu hasarı, gedək.

Həsrəti бүк, evdə qoy,
bağla, iç-içə qalsın.
Bizdən sonra şəhərdə
bir yorğun küçə qalsın.

Sənsizlik üşüməsin,
qapıları bağla, gəl.
Ürəyin doludusa,
içini çək, ağla gəl.

Nə olar, əriməmiş
bu dərdin qarı, gedək.
Mən bir yaralı quşam,
yaramı sarı, gedək.

KEÇMİŞƏ QAYIDIŞ

Vaxt ömrün tərəzisidi...
Hər şey geriye qayıdır yenidən, –
Zaman geriye,
saat geriye,
adam geriye qayıdır addım-addım...

Əslində, hər adam
içində başqa bir adam daşıyır...
Həyat bəzəkli cümlələrdən ibarət deyil
və hər zaman
olduğun kimi görünmək
heç də asan gəlməsin sizə...

İndi həyatımızdakı
heyva ağacının kölgəsi qədər
doğma deyil mənə heç nə...

Bir az kənd havası var başımda bu gün,
bir az yağış səsi,
bir az torpaq nəfəsi...
Bir də dönüb arxaya boylanmaq var
ömrün pəncərəsindən...

TƏNHALIQ SİMFONİYASI

Adam da yox bu boş ömrün göyertəsində,
Sən də gedib limanında gəmi gözləmə.
Əlini çək ətəyindən xatirələrin,
Yetişəndə ayrılığın dəmi, gözləmə...

İçə bomboş xəyallara ümid bağlama,
Daha köhnə vərdisləri çıxar yadından.
Belə olur,
fikirlərin hey dağılır saçların kimi,
Bu eşq ki var, adamı lap yıxar başından...

Səsin çatmaz nə özünə, nə bir kimsəyə,
Bu tənhalıq sıxar səni məngənəsində.
Və hardasa bir tamarzı dodaq üşüyər,
Küsüb getmiş bir ürəyin addım səsinə...

Adam da yox bu boş ömrün göyərtəsində,
Bu ayrılıq sahilləri yuyub aparıb.
Heç olmasa hər gələndə çiçək də gətir,
Qoy desinlər bir əlvida qoyub, aparıb...

BASILIR

İllər qara möhür kimi
hər il bir yaşa basılır.
Həyat ilə ölümün də
düyməsi qoşa basılır.

Ha zər at, düşməz tasına,
ağla bu bəxtin yasına.
İki dodaq arasında
durub başbaşa, basılır.

Tavanı uçan dam kimi,
ömür əriyir şam kimi.
Bir günahkar adam kimi
ümidlər daşa basılır...

ŞƏHİD MƏKTUBU

Əl-ələ keçdiyimiz küçələrdən indi də
bəxtimiz keçib gedir...
Atalar yorğun düşüb, anaların çiyində
taxtımız keçib gedir...

Dörd divarın arasında ünvanına çatmayan
bızsız bağlamalar var...
Hər gün durub pəncərənin önündə

içini çəkə-çəkə yol gözləyən qadınım...
Səssiz ağlamalar var...

Kölgəsinə dirsəklənən yorğun adamın
təsəllisi başdaşı...
İndi mənə layla çalan atamın
ümid yeri göz yaşlı...

MƏNDƏ

Mən sənin yorğun gecənəm,
Mürgüləyir yuxu məndə.
Aç bu eşqin dəftərini,
Misra-misra oxu məndə.

Nə ölmüşəm, nə diriyəm,
Ağlasam, çətin kiriyəm.
Mən bəxtikəmin biriyəm,
Nə görmüsən axı məndə?!

Arzular qısıb səsini,
Sükut örtüb nəfəsini.
Bu kasad eşq küçəsinin
Acı məndə, toxu məndə.

Ümidlərin gözündə qəm,
Bir üzü tox, bir üzü kəm.
Mən kimsəsizlər eviyəm,
Gecələyir çoxu məndə.

DARIXMAQ FƏSLİ

Vaxt ömrün tərəzisidi.
Hər şey geriye qayıdır yenidən, –
Zaman geriye,
saat geriye,
adam geriye qayıdır addım-addım.

Əslində, hər adam
içində başqa bir adam daşıyır.
Həyat bəzəkli cümlələrdən ibarət deyil
və hər zaman
olduğun kimi görünmək
heç də asan gəlməsin sizə.

İndi həyətimizdəki
heyva ağacının kölgəsi qədər
doğma deyil mənə heç nə.

Bir az kənd havası var başımda bu gün,
bir az yağış səsi,
bir az torpaq nəfəsi...
Bir də dönüb arxaya boylanmaq var
ömrün pəncərəsindən...

UNUDULASAN

Çıxıb gedəsən,
hamıdan xəbərsiz uzaqlaşasan
dostlardan, doğmalardan...
Hamı öldüyünü düşünə,
ya da itkin düşdüyünü...

Onsuz da
bir az torpağın üzü soyuqdu,
bir az adamların üzü...
Bizdə soyuqlar tez düşür,
üşüyür damların üzü...

Çıxasan gecələr yola,
qayıdasan səhər yoldan.
Tıxana sözün boğazı,
asıla bir qəhər yoldan...

Gedəsən qayıtmaq üçün,
gedəsən, qayıtmayasan...

Və beləcə unudulasan
bir kimsəsiz məzar kimi...

VƏ SUSARSAN...

Və bir səhər oyanarsan yuxudan,
Əllərini qucaqlayıb oturarsan yataqda...
Sıxar səni bu ömrün divarları,
Qısıllarsan, üşüyərsən otaqda...

Ümidlərin dəstəyindən üzülər,
Baxışların çiskin-çiskin yağışlar...
Daha açmaz bu evin qapısını
Pəncərəyə düşər yorğun baxışlar...

Belə ömrün bir adamlıq içində,
Yaşamaq da çətin olar, bilirəm...
Soyuq olar kimsəsiz evlər kimi,
İçinə ayrılıq dolar, bilirəm...

Bir yarımçıq sevgi ölür qapıda,
Gözlərində batan günəş lillənər...
Və susarsan, yumarsan gözlərini,
Başın üstə xatirələr yellənər...

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Əlaqə nömrələri:

+ 99412 498-78-10

+ 99455 668-78-79

Jurnalın bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
illik abunə qiyməti 24 manatdır.

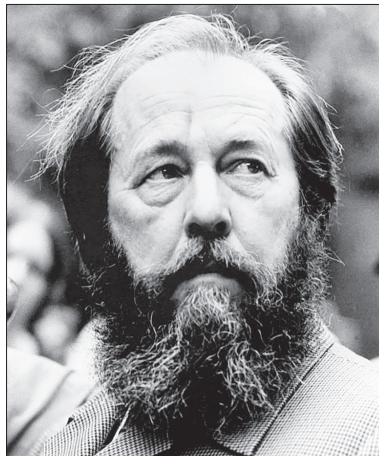
İNDEKS: 76300

◆ Yeni tərcümələr

Aleksandr SOLJENİTSIN

Aleksandr İsayeviç Soljenitsın (1918-2008) – nasir, publisist, dramaturq, şair və ictimai xadim. Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı (1970).

Kislovodskda doğulub, Rostov-Donda böyüyüb. Rostov Universitetinin fizika-riyaziyyat fakültəsini bitirdikdən sonra Moskvada Fəlsəfə və Tarix İnstitutuna daxil olub. 1943-cü ildə müharibəyə gedib, ordenlərlə təltif edilib. 1945-ci ildə antisovet ovqata görə həbs və sürgünlə cəzalandırılıb. Azadlığa çıxandan sonra Vladimir vilayətində kənd məktəbinin müəllimi işləyib. 1957-ci ildə bəraət alıb.

Dərc edilən ilk əsərləri – “İvan Denisoviçin bir günü” hekayəsi və “Noviy mir” jurnalında çıxmış “Matryonanın ocağı” povesti sensasiya kimi qarşılanıb. Bununla da QULAQ mövzusu ik dəfə ədəbiyyata yol tapıb. Tezliklə əsərlərinin çapı əngəllənib və Soljenitsın “sovet sistemini tənqid etdiyinə, yaradıcılığı özbaşınalıqla çap olunduğuna görə” SSRİ-dən qovulub. Vətəninə yalnız 1994-cü ildə qayıda bilib.

Soljenitsının bütün önəmli əsərləri – irimiqyaslı “ədəbi araşdırma təcrübəsi” sayılan “QULAQ arxipelaqı” da, “Dövrədə birinci”, “Xərçəng korpusu” romanları da, rus inqilabının mənəvi köklərindən bəhs edən möhtəşəm “Qırmızı çarx” epopeyası da, yaddaş-gündəlik məzmunlu nəsr nümunələri və filoloji oçerkləri də ədəbi-ictimai hadisələrə çevrilib.

Onun kitablarında XX əsr Rusiyasının özünəxas tarixi konsepsiyası əksini tapıb. Soljenitsının yaradıcılığı rus milli xarakterinin taleyüklü məqamlardakı təzahürlərini və totalitarizmin mahiyyətini dolğun ehtiva edir.

Ədibin məşhur miniatür yazılar silsiləsi olan “Xırdacalar”dan bir neçə esseni oxuculara təqdim edirik.

QARA ŞAM

Nə qərribə ağacdır! Çox rast gəlirik onunkimilərə: nə çox iynəyarpaq! Həmin fəsilədənirmi, yəni? Amma yox. Payız gələndə yaxındakı enli-yarpaqlar xəzana düşür, elə bil hamısı ölür. Onda – qədərə şərik olaraqmı, “Sizi belə qoymaram! Bizimkilər mənsiz də rahatca duruş gətirər” deyərəkmi? – o da tökür yarpaqlarını. Həm də xoşluqla, şadyanılıqla – günəş şüalarında bərq vuraraq.

Deyək ki, qəlbi, özəyi kövrəkdir? Yenə də yox: onun oduncağı hər ağacdan möhkəmdir, hər balta batmaz ona, qaldırıb aparmaq da müşküldür, suda qalsa, çürüməz, bərkiyib daş kimi sərt olar.

Ancaq hər il, həlim istilər gözlənilməz hədiyyə kimi qayıdanda – ömrümüzün bir il də uzandığını və yenə yaşıllaşmağın mümkünlüyünü o da duyanda – yupyumşaq iynəciklərilə təzədən dönüb özününkülərə qoşulur.

Bax bu cür olan insanlar da var.

İLDİRİM

Yalnız kitablardan oxumuş, özüm heç vaxt görməmişdim şimşəyin ağacları necə paraladığını.

Axır ki, gördüm. Günün günortasında qopan fırtına zamanı şimşək çaxaraq sarı-qızılı parıltısı ilə pəncərələrimizdə bərq vurdu, elə həmin an, bircə saniyə də ləngimədən, ildırım düşdü: evdən iki yüz-üç yüz addım aralı – artıq olmazdı.

Fırtına ötüb keçdi. Elə də vardı: yaxına, meşəliyə düşmüşdü. Çox uca şamların arasında şimşək elə də hündür olmayan cökəni hədəf almışdı – bəs nəyə görə? Yuxarıdan, təpəsinin azca altından vuran şimşək, gövdəsini üstədən-aşağı yarmış, o sağlam, özündən əmin özəyini bölüb keçmişdi. Fəqət gücdən düşərək dibə gedib çatmamışdı – çovumuşdumu, sönmüşdümü?.. Yalnız qarsılmış ana kötüyün yanındakı torpaq oyulmuş, iri talaşalar əlli metr aralıyacan səpələnmişdi.

Bölünən gövdənin bir tayı qopub kənara, günahsız qonşuların pöhrələrinin üstünə düşmüşdü. O birisi hələ bir gün də davam gətirdi: hansı güc sayəsində? – axı eninə tamam oyularaq ortasından iri bir yarıq açılmışdı. Sonra o da öz səmtinə aşıb, hündür bir “bacı”sının dostyana açılmış haçasına yıxıldı.

Biz də eynən belə oluruq: vicdan əzabının zərbəsi haqladısa, içimizi və bütün ömrümüzü boydan-boya dəlib keçir. Ondan sonra kim ölə, kim qala...

UQLİÇ ZƏNGİ

Bu zəngə dair tarixçəni hansımız eşitməmişik: əcaib tərzdə cəzalandırılaraq dili kəsilmiş, bir qırağı qoparılmışdı ki, daha heç vaxt, bir zəng kimi, layiq olduğu yerdən asılmasın; bu yetməzmiş kimi, qamçıyla döyülərək, iri, ağır arabada iki min verst (1.06 kilometrə bərabər məsafə ölçüsü – tərc.) uzağa, Tobolska sürgün olunmuşdu və bütün o uzaq yol boyu həmin lənət yükünü atlar yox, cəzalandırılmış uqlıçlılar – hakim şəxsin qanlı qətlinə (balaca çarзадənin ölümünə) görə artıq edam edilmiş, ya da şəhərdə baş verənləri öz bildikləri kimi danışmasınlar deyə dili kəsilmiş iki yüz nəfəri çıxmaq şərtilə – dartıb aparmışdılar.

Sibirdən qayıdanbaş mən o cəzalılı zəngin üç yüz il – ta əfv edilib geri qaytarılanacan – məhkumluq çəkdiyi Tobolsk Kremlindəki yalqız qüllədə boş qalan yerini görmüşdüm. İndi isə Uqlıçdə, Qana bələnmiş Dmitri məbədinəyəm. Və boyu adamın qurşağına ancaq çatsa da, iyirmi pud ağırlığı olan həmin zəng öz fəxri yerindən asılıb. Tunc gövdəsi keşməkeşlər üzündən bozarıb. Çəkici havada hərəkətsiz qalıb. Onu çəkib vurmağı təklif edirlər.

Vururam – bircə dəfə. Məbəddə, cürbəcür mübhəm mənalı qovuşduraraq qədimlərdən bizə – bu dəliltərsinə, qərarlı, bulanıq ruh-lara ötürən əsrarəngiz bir uğultu qopur. Tək bircə toxunuşdur, yarım dəqiqə çəksə də, sədası tam bir dəqiqəyə yayılır, yavaş-yavaş, əzəmətlə səngiyir, ta susuncaya qədər də o gözəl, çoxşəxslilikli səslənişini itirmir. Əcdadımız metalların sirrinə vəqif imiş.

Çarзадənin doğrandığı bilinəndən bir neçə dəqiqə sonra baş kilsənin zəngçisi özünü qülləyə çatdıraraq qapını içəridən bağlayır, bədxahların “döy-sındır”ına rəğmən, orada qalıb müsibət zəngini çaldıqca çalır. Uqlıç əhlinin fəryad-fəğanı göyə yüksəlir: çünki o zəng bütün Rus diyarını gözləyən təhlükədən xəbər verirdi.

O dalğalanan zəng sədaları – böyük Fəlakətin carçısı – Birinci Qarışıqlığın ayaq səsləri idi. İndi mənə də nəsib oldu bu: haradasa alt-dan-altdan baş qaldıran Üçüncü Qarışıqlığın həyəcan zəngini çaldım. Müqayisədən necə yayınasan: xalqın bəsirətli həyəcanı hakimiyyətin və basılmaz əyanların önündə miskin bir maneədir yalnız – ha dörd yüz il əvvəl, ha indi.

QOCALMAQ

Ölümün dəhşəti barədə çox yazılıb, amma zorakılıqla olmadığı təqdirdə, o, tam təbii bir mərhələdir.

Düşərgədəki (sürgün yeri, həbs düşərgəsi nəzərdə tutulur – tərc.) bir yunan şair gəlir xatirimə: “iş bitmişdi” artıq, yaşı isə otuz ancaq olardı. Di gəl ölümqabağı onun həlim-hüznü təbəssümündə qorxudan əsər yox idi. Heyrət bürümüşdü məni. O isə: “Ölüm gəlməzdən qabaq içimizdə bir hazırlıq baş verir, – dedi. – Biz ona qədər yetişmiş oluruq. Və heç də qorxulu gəlmir artıq”.

Cəmi bir il keçdi, otuz dörd yaşımda mən özüm də bu təcrübəni yaşadım. Aybaay, həftəbəhəftə ölümə meyillənərək, ona öyrəşərək, öz hazırlığım, təmkinim sayəsində mən bədənimi qabaqlamışdım.

Əgər yaşıma artdıqca tədricən ölümə yaxınlaşırsansa, hər şey son dərəcə asan və aydın şəkil alır. Qocalıq heç də Tanrı cəzası deyil, o özü də bir nemətdir və xoş olan cəvələri var.

Bərkiyib şəxsiyyətə çevrilməkdə olan uşaqların hay-küyünü seyr etmək xoşdur. Öz qüvvənin azalması da xoş gələ bilər, tutuşdurarsan ki, gör əvvəllər necəmişəm – kötük kimi. Günboyu işə davamın qalmır, şüurundakı qısa fasilə də şirin olur və sutkadakı ikinci, yaxud üçüncü “səhər”ə ayılmaq da bir başqa hədiyyədir. Bir də ruhani həzz var: yeməyini azaldırsan, ləzzətdə həddi aşmaq istəmirsən – hələ sağ ikən madiyyatın fəvqünə yüksəliyorsən.

Yazqabağı, hələ də qarlı örtülü meşədə arıquşular civildəşir: doyunca dinləyirsən, bir daha eşitməkdən tezliklə məhrum olacağın üçün o səslər ikiqat şirin gəlir indi! Hələ xatirələr – necə də ələdüşməz bir xəzinədir; gənclik ondan məhrumdur, hamısı, istisnasız, sənindir ancaq; onlar hissə-hissə canlanaraq, yavaş-yavaş, gecəni gündüzə, gündüzü də gecəyə qataraq, hər gün sənə qonaq gəlir.

Ağlıbaşında qocalmaq aşağıya deyil, yuxarıya aparan bir yoldur. Aclıq içində, soyuqda keçən qocalıq nəsb etmə bircə, ilahi. Biz o halda nəçələrini tərk etmişik, nəçələrini...

ZƏNG QÜLLƏSİ

Bizim hələ tam batmayan Rusiyamızı bir nəzərdə, bircə baxışla görmək istəyəniniz varsa, Kalyazindəki zəng qülləsinə tamaşa etmək fürsətini əldən verməsin.

O zəng qülləsi bir ticarət şəhərinin ortasında, baş kilsənin yaxınında, ikimərtəbəli tacir mülklərinin sıralandığı küçələri qovuşduran meydan-da idi. Və o zamanlar heç bir öncəgörən əvvəldən deyə bilməzdi ki, tatarların da, polyakların da talanlarına uğramış, özünün səkkizinci əsrində olan bu şəhərin üçdə ikiyə qədəri – dərəbəyçi hakimiyyətin cahilanə iradəsi üzündən – Volqada qərqlənəcək: ikinci bənd bütünlüklə qoruya bilərdisə də, bolşeviklər onu qurmağa xəsislik ediblər. (Məlum-

dur! Qabarma oldu, hər şey batıb getdi). Bu gün isə, sahil xəttində dayansan, onlarla sajen (dənizçilikdə 183 santimetrə bərabər tutulan ölçü vahidi – tərc.) dərinliyə qərqlə olaraq əsir qalmış bu Kiteji və ya Atlantidani o dıbsız çökəklikdən qaldırmaq heç təsəvvürünə də gəlməz.

Qərqlə olmuş şəhərin o hündür zəng qülləsi qalıb ancaq. Baş kilsəni partladıblar, gələcəyimizi qurmaq naminə kərpic-kərpic daşıyıblar, zəng qülləsini dağıtmağa isə macal tapmayıblar, hətta heç toxunmayıblar, sanki yasaqlanıbmış.

Ağ kərpicdən, ustalıqla hörülmüş, dördüdə biri dibdə qalan və yuxarıya doğru getdikcə daralan altıqat binası indi də suyun içindən boy verməkdədir; son illər aşağısını qorumaq üçün ətrafına sukeçirməz bir lay da çəkiblər, eləcə dayanıb – nə azacıq çəpləşir, nə əyilir, beş hündür qatı, ondan sonra isə günbəzi və dirəyi ilə birgə sanki göyə millənib! Üstəlik – bu nə möcüzə? – dirəkdəki xaç da öz yerindədir. Uzaqdan baxanda boyu qüllənin heç yarım qatına da çatmayan iri Volqa teploxodları dalğaları onun bəyaz divarlarına çırpır, göyərtələrindən isə, artıq əlli il var ki, sovet adamı olan sərnəşinlər boylanırlar.

Salamat qalan, amma daşqına görə tez-tələsik köçürülənlərin biçilib-tökülmüş evləri ilə birgə daha da kədərli görünən küçələri yaralı kimi dolaşırsan. Qondarma sahil xəttində Volqa suyunun əzəli yumşaqlığına və saflığına köhnə bağlılıqlarını qoruyub-saxlamış kalyazinli qadınlar paltar yaxalamaqla məşğuldurlar. Əvvəlki yaraşıqlı binalarından öləri izlər qalan, yarıdonuq, sındırılmış, yarımcan bir şəhərdir bura. Amma belə viranəlikdə aldadılıb tərk edilmiş olsalar da, bu insanların yaşamaqdan başqa yolu yoxdur. Yaşamaq – özü də burada.

Həm buralılar, həm də bu möcüzəni bircə dəfə də olsa görənlər üçün o zəng qülləsi öz yerindədir axı! Ümidimiz kimi. Duamız kimi... Yox, Pərvərdigar rəva bilməz Rusiyanın bütünlüklə, birdəfəlik batmasını...

XƏCALƏT

Olduqca ağır bir hissdır öz Vətəninə görə xəcalət çəkmək.

Elə vecsiz, sürüşkən əllərdədir Vətən, elə ağılsızcasına, acgözlüklə idarə edirlər Onun həyatını... Dünyaya elə təkəbbürlü, məkrli, sırtıq simalarda göstərilər Onu... Sağlam mənəvi qida əvəzinə, elə hey çirkəb içirirlər Ona. Xalqın yaşamı elə bərbad olub, səfil həddinə salınıb, tab gətirə bilmir.

Alçaldıcı hissdır, amansızdır. Həm də öləri deyil bu xəcalət, hər xırda səbəbə bənd olan gündəlik, şəxsi duyğular kimi asanca dəyişilmir. Yox, o, davamlı, yaxandan əl çəkməyən bir əzabdır: yuxudan onunla oyanır, günün hər saatını onunla başa vurursan, gecən də onunla düşür. Hətta

bizi hər cür şəxsi kədərdən qurtaran ölümlə də bu xəcalətdən yayınmaq olmur: o, həyatdakıların başı üstündə asılı qalır, axı sən də onlardansan.

Tariximizin dərinliklərini vərəqlədikcə vərəqləyir, təsəlli üçün nümunələr arayırsan. Amma bu labüd gerçəyi də anlayırsan: elə hal olub ki, yer üzündəki xalqlar bütünlüklə məhvə uğrayıb. Olub belə hal.

Yox, bir başqa dərin qat – vilayətlərimizin dörddə biri, yəni mənim olduqlarım – içimi ümidlə doldurur: saf niyyətlər, yorulmaz axtarışlar, həyat dolu, cəmərd ruhlu, məhrəm insanlar görmüşəm oralarda. Məgər onlar bu məhkumiyyət səddini yara bilməzlərmi? Yararlar! Gücləri çatır hələ.

Amma bu xəcalət elə hey başımızın üstündədir, sarı-çəhrayı zəhərli qaz buludu kimi, ciyərlərimizi parçalayır. Hətta kənara üfləsək belə, onu tariximizdən heç vaxt silə bilməyəcəyik.

BƏD TOXUM

Əkinçi gör nə qədər zəhmət sərf edir: taxılı bəlli vaxtacan saxlayır, qaydasınca səpir, məhsul verənədək yaxşıca becərir. Amma əlaq otları çılğın bir əzmlə boy atır: nəinki hansısa qayğı-qulluq görmədən, əksinə – cırnadıcı olan da burasıdır – hər cür qayğıya rəğmə. Bu məsəl də oradan gəlir: bəd toxum torpaqda çətin məhv olar.

Mədəni bitkilər niyə həmişə zəif olur axı?

Bəşər tarixinin dərinliklərinə varıb, çox-çox qədimlərlə bugünkü günü tutuşduranda, məyus halda boyun əyirsən: hə, deməli, dünyanın nizamı belədir. Biz ondan kənara çıxma bilmərik əsla: nə xoşməramlı icadlarla, nə də dünyəvi layihələrlə. Ta bəşərin sonunacan.

Və hər bir canlının ixtiyarında bunlar var yalnız: öz əməli və öz ruhu.

SƏHƏR

Gecə ərzində ruhumuz nələr yaşayır? Sən yuxuya gedib tərpənmədən uyuyarkən ruhun sanki azadlığa çıxır, bədənindən ayrılaraq hansısa saf mühitlərdən keçir, ötən gün və hətta uzun illər boyu ona hopmuş, ya da ondan sallaşmış bütün gərəksiz şeylərdən arınır. Və ilkin qar bəyazlığı ilə geri dönür. Beləliklə, səndə son dərəcə sakit, dumduru səhər ovqatı yaranır.

Nə düşünürsən o dəqiqələrdə?! Elə bilirsən, indicə hansısa gözlənilməz bir aydınlanma sayəsində nəyisə dərk edəcəksən – halbuki onu... hələ... heç vaxt...

Donub qalırsan. Sanki elə bu an – indiyədək daxilən duymadığın, sezmədiyin – nəşə cücərib baş qaldıracaq içərinə. Az qala nəfəs dərmədən

o pak cücərtiyə – dirilik suyunun hamar səthindən indi-indi boy vermək-də olan bəyaz zanbağın üst ləçəyinə üz tutub səslənirsən.

Səadətlə doludur bu anlar! Sən özündən də yüksəkdəsən. Hansısa misilsiz bir məqamı kəşf edə, qərara bağlaya, qurub-qoşa bilərsən – təki tərpətməyəsən, təki öz içindəki o gölün sakitliyini pozmayasan...

Ancaq tezliklə nəsə bir şey mütləq onu çalxalayır, o həssas hamarlığa xələl gətirir: bəzən özgəsinin hərəkəti, sözü olur bu, bəzən də elə öz cılız düşüncən. Və sehr itir. O möhtəşəm paklıq, o göl qeybə çəkilir. Və bütün gün nə qədər cəhd etsən də, onu yerinə qaytara bilmirsən.

Heç hər səhər də elə olmur.

PƏRDƏ

Ürək xəstəliyi həyatımızın obrazı kimidir – gedışı tam qaranlıqdır və öləcəyimiz günü bilmirik: ola bilsin, bir addımlıqdadır, ola da bilsin, hələ çox var.

İçindəki şiş amansızcasına böyüyəndə – əgər özünü aldatmasan – o qorxunc müddəti hesablaya bilərsən. Ürək xəstəliyində isə bəzən turp kimi görünürsən, sanki həyatın tükədən asılı deyil, elə bil heç nəyin yoxdur.

Cahillik mübarək haldır. Nəcib bir töhfədir.

Kəskin mərhələdə isə ürək xəstəliyi ölümə məhkumlar kamerasında qalmaq kimidir. Hər axşam qulağın səsdə olur: Addım səsləri eşidilmir ki? Mənim dalımcamı gəliblər?

Əvəzində, hər səhərin böyük lütf, sonsuz rahatlıq deməkdir: budur, Pərvərdigar mənə daha bir bütöv gün bəxş etdi.

Tək bircə gündə nələr yaşamaq, nələr etmək olar!

ALAQARANLIQDA

Bizim Cənubda geniş yayılmış Alaqaranlıq mərasimlərini yaxşı xatırlayıram. İnqilabdan əvvəlki dövrdən keçib gələn bu adət, bəlkə də, Vətəndaş müharibəsinin çətin və qorxulu illərində daha da möhkəmlənmişdi. Amma əvvəllər də mövcud olubmuş. Cənub alaqaranlığında aylarla sürən ilıq havalar ona meyil yaratmışdı, bəlkə? Bir çoxlarında isə ərinclik: əlilampalı yeriməmək istəyi. İşıqgözü, nə iş vardısı, görər, heyvanları yan-yön edər, ancaq yatağa uzanmağa da çox meyillənməzdilər. Bayıra çıxıb evin kürsülüyündə, küçədəki, yaxud həyətdəki oturmaqlarda əyləşər, ya da eləcə otaqda oturardılar, pəncərələr açıq da qalsa, işıq yanmadığından, cücülər uçuşub gəlməzdi. Sakitcə əyləşərdilər – bir, iki, üç saat – xəyala dalmış kimi. Uzun-uzadı susardılar.

Dinən olanda da astadan, ehmal, aramla danışardı. Nədənsə o söhbətlər zamanı kimsədə mübahisəyə girişmək, acı tənələr vurmaq, davadalaş salmaq azarı baş qaldırmazdı. Güclə seçilən, sonra heç görünməyən simalarında – elə səslərində də – nədənsə bizə yad gələn, illər uzununu tuta bilmədiyimiz bir doğmalığ sezilərdi.

Onların hamısını – bizim əsla duymadığımız – eyni bir hiss bürüyərdi; qaralmış gecə səmasından ahəstəcə enib havaya qarışaraq pəncərədən içəriyə axan, gündüzün qarğışasında fərqi varılmayan o hiss həyatın dərin ciddiyyəti, xalis mahiyyətidir. Öhdəmizdəki tapmacanın açmasıdır o.

XORUZ BANI

Kəndlərimiz adamsızlaşıb, boşalıb öləzidikcə, xoruzların günortalar səs-səsə verib banlaşmasını unutmğa başladıq, bunu heç eşitməmiş nəsillər də var. Yayın günü həyətlərdən-həyətlərə, küçədən-küçəyə yayılan o ötkəm, nikbin xor heyrət doğurur.

Ruha bunca sakitlik gətirən çox az şey var. Əsla xaric səs qarışmayan o aydın, gur, şəhd-şirəli, qüdrətli nəgmə bizə anladır ki, bütün bu mahala mübarək bir əmin-amanlıq, mütləq rahatlıq hakimdir və günümüzə qədər belə gəlibsə, bundan sonra niyə də belə getməsin? Öz xeyirxah əməllərinizlə məşğul olun!

Baxın, hardasa yaxınlıqda adlı-sanlı cəngavərə bənzəyən al-qırmızı pipikli ağ-narıncı bir xoruz qürurla dolaşır. Dünya vecinə deyil.

Biz də belə olaydıq.

GECƏ DÜŞÜNCƏLƏRİ

Düşərgədə belə idi: gün boyu əhədin kəsilirdi, elə başını saman yastığa qoyan kimi, eşidirdin: “Qal-xı-ın!” O halda nə gecə düşüncəsi...

İndiki girdabsayağı, əsəbi, təlatümlü həyatda isə düşüncələrin yetişib-oturuşması, gün ərzində fürsət olmur deyə, sonraya qalır. Gecə isə onlar – istəyinə çatmaq üçün – geri dönlər.

Şüurundakı pərdə lap azacıq yırtılan kimi, bir-birinə macal vermədən axışib, tökülüşüb sənin yorğun-əzgin zehninə doluşurlar. Bəzisi – daha amansız, quduz olan isə digərlərini bir çimdik qədər qabaqlayır.

Sənin dəyanətin, ləyaqətin isə bu çovğunlara boyun əyməkdə deyil, o qara-qura axına hakim olmağında və onu sağlam məcraya yönəltməyindədir.

Yardım çubuğu uzadan bir – hətta daha çox – düşüncə hər zaman tapılar: partlayışı əngəlləmək üçün nüvə reaktorunun içinə qalın çubuqlar yeridildiyi kimi. Təki elə bir çubuq keçə əlinə, İlahi qurtuluş

dəyənəyini tapa biləsən, hətta qabaqcadan duyuyq düşüb ondan yapışasan.

Ruhun və zehnin saflaşdıqda həmin çovğunlar çəkilib gedir, yuxusuzluğun səksəkəli boşluğunu xoş, dolğun düşüncələr tutur: məgər gündüzün qarğışasında ələ düşərmə onlar?

Var olsun yuxusuzluq: onun sayəsində ən müşkül iş də həllini tapır. Özünə hakim olursan.

ÖLÜLƏRİN ANILMASI

Bu, sağlığında müqəddəsləşən insanların müdrik vəsiyyətidir bizə.

Onun mənasını cılığın gənclik çağında – yaxınlar, doğmalar, dostlar ətrafımızda ikən anlama bilmirik. Amma illər keçir.

Validəynlərimiz gediblər artıq, yaşlılarımız da gedirlər. Hara gedirlər? Görünür, ağlasığmaz, dərkedilməz məqamdır bu, bizlik deyil. Ancaq labüd bir aydınlatma ilə agah edir bizi, işarə verir ki, xeyr, onlar yoxa çıxmayıblar.

Və həyatımız boyu daha bu barədə heç nə öyrənə bilmirik. Ölənlərin ruhuna etdiyimiz dualar isə – bizi onlara, onları da bizə bağlayan – gözəgörünməz, kainat miqyasında olsa, son dərəcə yaxın bir tağ ucaldır. Hə, budur onlar – az qala toxunacağıq da. Həm yaddırlar, həm də əvvəlki kimi tanış gəlirlər. Amma yaşca bizdən geridə qalıblar: bir vaxt yaşlı olan bəziləri indi cavan görünürlər.

Diqqətini cəmləsən, hətta onların rəyini, çağırışını, xəbərdarlığını bir nəfəs kimi duya da bilərsən. Əvəzində onlara – nəyəsə yaramaq ümidi ilə – özünün bu dünyaya xas hərəkətini çatdırarsan... Bir də – görüşmək vədini.

Tərcümə edən: Seyfəddin HÜSEYNLİ

Türkün böyük oğlu

Q azax-Azərbaycan ədəbi əlaqələrindən söhbət düşdükdə, ilk növbədə, üç böyük yazıcının adı diqqət mərkəzində dayanır: Abay Kunanbayev, Muxtar Auezov və bir də Azərbaycan ictimai, siyasi, mədəni və ədəbi mühiti ilə ömrünü bağlamış, onun uğurlarına sevinib, uğursuzluqlarına narahat olan Oljas Süleymenov. Bu böyük türk oğlu, hər şeydən öncə, Azərbaycan mədəniyyəti və ədəbiyyatının bilicilərindən, onun ən yorulmaz təbliqatçılarından olmuşdur. Bəlkə də son 50 ilə yaxın bir zaman kəsiyində Azərbaycanla bu qədər sıx və intensiv əlaqələr qurmuş digər bir qazax, bəlkə də türk sənətkarı tapmaq mümkün deyildir. Oljas Süleymenov adı hələ 1975-ci ildən Azərbaycanda məlum olmuşdur. Həmin vaxt ölkəmizə səfər etmiş bu böyük şəxsiyyət yaddaşlara həkk olunmuş və elə həmin ildə o, Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fəxri fərmanı ilə təlif olunmuşdur. Oljas Süleymenov 1981-ci ildə böyük Azərbaycan mutəfəkkiri Nizami Gəncəvinin 840 illik yubileyində iştirak etdiyi zaman aşağıdakıları qeyd etmişdir: “Təqdirəlayiqdir ki, ölkənin və planetin indiki narahat bir dövründə, bəşər sivilizasiyasının taleyi həll edildiyi bir zamanda Azərbaycan Respublikası və bizim ölkə dünyanı lərzə gətirən hər hansı bir sərkərdənin yox, özünün yaratdığı söz birləşmələri ilə insanlarda “xeyirxahlıq hisslərini” oyadan, onların içində əmin-amanlıq aşılayan bir insanın adını və əməllərini yada salırlar.

...Mənimçün bu yubiley həm də Azərbaycanda və Bakıda bir də ola bilmək imkanındır. Mən sizin diyarı sevirəm, burada mənim çoxlu dostlarım var. Mən çoxdan onların fəaliyyətini izləyir və bununla sanki sizin respublikanın yeni taleyində iştirak edirəm...”.

Bundan sonra Oljas Süleymenovun Azərbaycanla daim sıx əlaqələri mövcud olmuşdur. Onun “Az i Ya”sından sonra diqqət mərkəzinə düşən

əsərləri sırasında Qorqud və Koroğlu lekseminin öyrənilməsi ilə bağlı həyata keçirdiyi elmi işləmələr, qədim əfsanə və onların mifik süjetləri ilə bağlı məqamlar daim aktual olmuşdur.

Oljas Süleymenov Azərbaycanı qəlbən sevən nəhəng söz sərraflarından biridir. Elmira Axundovanın "Heydər Əliyev. Şəxsiyyət və zaman" kitabına yazdığı ön sözdə böyük yazıçı bunları dilə gətirmişdi: "Azərbaycanda olarkən gördüklərimi dünyadakı inkişaf standartlarını ötüb keçən rəqəmlərlə tutuşduraraq əmin olaram ki, Ustadın vəsiyyəti İlham Əliyev komandası tərəfindən ardıcılıqla yerinə yetirilir... hər bir yeni istehsalat bərpa gücünü yaxınlaşdırır". H.Əliyevin özü ilə bağlı isə o, aşağıdakıları yazırdı: "İyirminci əsrin heç bir görkəmli şəxsiyyətinə iyirmi birinci yüzillikdə də böyüklük mərtəbəsində qalmaq müyəssər olmamışdır.

Bu, yalnız o şəxsiyyətlərə nəsim olmuşdur ki, vaxtı ilə müxtəlif orqanları vahid orqanizmdə birləşdirən sinir, qan damarları kimi xalqlar arasında ilgilər, "keçid dövrü"ndə qırılan çağlarda, zəka ucalığını, iradə, xarakter qüdrətini saxlamış və faciəvi şəkildə parçalanan məkan və zamanların "yarımçıqlarını" birləşdirməyə çalışmışlar. Avrasiyada belə şəxsiyyətlər çox az idi. Odur ki, birincilər sırasında Heydər Əliyevin – (parçalanmış) zəmanəmizin qəhrəmanının adını çəkməyə haqqımız var. ...SSRİ dağıldandan sonra inqilabi dəyişikliklər baş vermiş respublikalarda kapitan kürsüsündə və sükan arxasında tərcübəli başçılar əvəzinə siyasi "yunqa"lar yer tutduqları halda dağılma reaksiyası davam etdi. Gürcüstan, Moldova, Tacikistan, Azərbaycan... 1993-cü ildə xalq tərcübəli Heydər Əliyevi çağırmasaydı, hər şey daha dəhşətli sonluqla nəticələnə bilərdi.

Onun on illik prezidentliyi dövründə Azərbaycan ayağı qalxdı, iqtisadi baxımdan möhkəmləndi. Dünyada gənc dövlətin çətinliklərini anlamış tərəfdarlarını qazandı. Yaxud O.Süleymenov deyirdi: "Böyük siyasətçi və ictimai xadim Heydər Əliyevi ata qədər sevmiş, fəaliyyətini həmişə qiymətləndirmişəm".

Oljas Süleymenovun Azərbaycan şair və yazıçılara da rəğbəti böyük olmuşdur. O, Rəsul Rzanı novator şair kimi dəyərləndirmiş, həm də özünün fundamental "Az i Ya" kitabında ondan sitat gətirdiyini qeyd etmişdir. Bəxtiyar Vahabzadənin milli ruhlu poeziyasına vurğunluğunu gizlətməmişdir. Təxminən Abay Kunanbayevlə eyni dövrdə yaşamış Mirzə Ələkbər Sabiri ondan ayırmadığını, Şərq poeziyasının ən qədim qolu kimi Azərbaycan şeirinin lirik xüsusiyyətlərinə, Nizami, Füzuli, Mirzə Fətəli Axundzadə, Əli bəy Hüseynzadə kimi böyük şəxsiyyətlər bəxş etmiş Azərbaycan xalqına vurğunluğunu böyük fəxarətlə bildirmişdir.

Oljas Süleymenov kitabdan daha çox gen yaddasına arxayın olub, fəhminin onu aldatmadığına, göz yaddaşının isə itiliyinə inandığını qeyd

etmişdir. Heç şübhəsiz ki, onu belə düşünməyə sövq edən əsaslar da az deyildi. O, qeyd edirdi ki, cavanlıq dövründə Sibirdə, Uralda hansı dağın, çayın, kəndin adına diqqət yetirirdi, oradan əski türk düşüncəsinin, adının çıxdığını söyləyirdi. Fikirlərində ısrarlı olduğuna toponimlərin yardımçı olduğunu qeyd edərək Lev Qumilyovun oğlu Nikolay Qumilyovun türklər barədə məqalə və materiallarını oxuduqda yanılmadığını yəqin etmişdi. Onun türklərlə, onların qədim etnos olması ilə bağlı təsəvvürlərinin dərinləşməsində Lev Qumilyov və Nikolay Qumilyovun əsərlərinin böyük təsiri olduğunu etiraf edirdi. Ümumiyyətlə, qeyd etmək yerinə düşər ki, Oljas Süleymenovun nəzərlərinin itiliyi, türk tarixinin qədimliyinə inam lap yeniyetməlikdən və gənclik dövründən başlamışdı. Hələ tələbə ikən sovet tarixinin yanlışlığını hiss edərkən o, bilirdi ki, o tipli yanaşmalar heç də əksər alimlərin dünyagörüşünün məhdudluğundan yox, siyasi rejimin qadağaları ilə bağlı irəli gəldiyindən ortaya atılırdı. Eyni zamanda onu da bilirdi ki, türklərin tarixinin qədimliyini və yenilməzliyini dilə gətirən alimlərin “hədiyyəsi” zindanlar, məhrumiyyətlər, sürgünlər, deportasiyalar və repressiyalar olurdu. Çünki SSRİ xalqların həbsxanasına çevrilmişdi. 70-ci illərdə “Az i Ya” əsəri ilə bağlı ona qarşı əsassız ittihamlar irəli sürülsə də, Oljas Moskvada 50-yə yaxın akademikin qarşısında həqiqəti söyləmiş və heç kimdən çəkinməmişdir. Bu zaman onun burada ən böyük “günahı” haqqı söyləməkdən ibarət olmuşdur. Eyni zamanda həmin vaxtlarda Oljasın qarşısında həmin müzakirələrdə heç kimin tablaması da mümkün olmamışdı. “İqor polku haqqında dastan”ı bütün tərəflərdən təhlil edən Oljas əsərin mətnində türk etnonimlərinin, toponimlərinin üstünlük təşkil etdiyini və türklərin çöl mədəniyyəti və dövlətçilik ənənələri ilə bağlı tarixin yaddaşına belə səriştəli ekskursu sovet funksionerlərini və ideoloqlarını razı salmamışdı. Əslində, böyük alim-akademiklər ordusu onun arqumentləri qarşısında tablaya bilməmişdi. Oljasın əsaslandırması o qədər müfəssəl və məntiqə söykənən olmuşdur ki, ona qarşı arqumentlərlə çıxma bilmədiklərindən, ünvanına mərkəzi qəzetlərdə – “Pravda”, “İzvestiya” və “Literaturnaya qazeta” vasitəsi ilə təhqiredici materiallarla hücumlar etmişdilər.

Oljas Süleymenovun Azərbaycan yazıçılarından ən sıx münasibətləri olanlardan biri Anar olmuşdur. O, Anara müraciətlə yazır: “Tanışlığımızın, yoldaşlığımızın, dostluğumuzun, qardaşlığımızın onillikləri ərzində bir-birimizi daha yaxından tanıdıq. Özümü də, dünyanı da sən kimi adamlarla görüşlərdən sonra daha yaxşı anladım. Sənin vasitənlə sən torpağına da, xalqına da daha yaxından bələd oldum. Xalqın sənin kitablarına püskürmüş etiraflarıyla, sevincləri və bəlalarıyla, işıqlı və qarlı səhifələriylə mənə daha da doğmalaşdın”. Elə buradaca o, Anarla 1986-

cı ildə Moskvada keçirilən Yazıçılar qurultayında ermənilər tərəfindən həyata keçirilmiş türk adı ilə bağlı genosidin bəzi tərəflərindən bəhs etmişdir. Qurultayın yekunu zamanı səsvermədə Oljas Süleymenov Səs hesablama komissiyasının sədri, Anarı isə həmin komissiyaya üzv seçirlər. Səslərin hesablanması zamanı bülletenlərin hamısında eyni familiyaların pozulduğu aşkarlanır: Rəsul Həmzətov, Çingiz Aytmatov, Mustay Kərim, Qaysın Quliyev. Bu isə o demək idi ki, siyahının az qala üçdə biri pozulubmuş. Bütün Azərbaycan, qazax, türkmən, tatar, başqurd, qırğız, özbək, Dağıstan, çeçen, inquş, qaraçay, tacik, qaraqalpaq, yəni müsəlman yazıçılarının familiyaları istisnasız. Oljas yazır ki, hansısa nümayəndələr gizli səsvermədən istifadə edib, belə total hesablarla genosid icra etmişdilər. Bu zaman Anar Oljas Süleymenova yaxınlaşıb, bunu ermənilərin etdiklərini bildirir. Və komissiyanın başqa bir üzvünün eynən bu cür bülleteni göstərdiyini deyir. Beləliklə, bu sayaq 10-dan artıq bülleten üzə çıxır. Qurultayın tərkibini yoxladıqda bülletenlərin sayı doğrudan da erməni nümayəndələrinin sayı qədər olur. Oljas Süleymenov daha sonra yazır ki, qurultayın devizi “Ədəbiyyatların dostluğu – Xalqların dostluğu” olduğu halda ermənilərin digər türk xalqları nümayəndələrinə qarşı münasibətlərinin niyə belə olduğunu əvvəl anlamayıb, on beş-iyirmi səsin qurultayın qərarlarına təsir edə bilməyəcəyini bilsə də, onun bu hərəkətin özünü “Qorbaçov qripi” kimi dəyərləndirməsinə əsas verirdi. Məhz bu qrip də dövlət immunitetini sarsıtmaqla az sonra belə sətəlcəm xəstəliyinə tutulanlar xalqları bir-birinin üstünə qaldırdı və ölkəni dağıtdı. Oljas Süleymenov yaxşı bilirdi ki, bir xalqın faciəsi başqa xalqı xoşbəxt edə bilməz. Tarixin yaddaşında belə həqiqətlər çoxdan daşlaşıb və bunu yazıçılar daha yaxşı bilirlər. Böyük yazıçı bunu da yaxşı bilirdi ki, savaqlar müharibələrə yol açır. Odur ki, O.Süleymenov Anara müraciətlə deyir ki, atalarımız (yəni Rəsul Rza və Ömər Süleymenov) heç zaman “Ya mən, ya sən”, “Ya biz, ya onlar” kimi yanaşmalara üstünlük verməyib, əksinə, belə fikirdə bulunanları tərbiyə etməyə çalışıblar. Onların fikrində “Ya mən, ya sən”, “Ya biz, ya onlar”, “Həm mən, həm o”, “Həm biz, həm siz” şəklində ortada dayanıb.

Sonra Oljas Süleymenov həmin qurultaydan 20 il keçdiyi bir dövrü xatırlayaraq həm də qeyd edir ki, daha bizim insanların təfəkküründə çox şey dəyişib, yeni terminlər ortaya çıxıb – “azadlıq”, “müstəqillik”, “demokratiya” kimi istilahlər indi tamamilə başqa cür dərk olunmaqdadır. Cəmiyyət, müstəqillik kimi anlayışları qarşılıqlı əlaqə şəklində dərk edən Oljas Anara müraciət etməklə Anar adının başqa nəcib assosiasiyalardan fərqi də göstərməyi zəruri hesab edirdi. Buna görə də Anara “Sonuncu dəvənin yükü daha ağır olur” zərb-məsəlini xatırlatmaqla söyləyib ki,

uzaqlaşan karvandan düşən yükləri də, sonuncu dəvəyə yükləyiblər. Və daha sonra ona “Anar, sən ilə biz hələ çox belə yükləri qaldırmalı olacağıq – keçib gedən nəsillər karvanından düşüb qalan yükləri biz qaldıracağıq. Bizim vəzifəmiz xalqlarımızın yaşaması üçün təbiətin “həm sən, həm mən” qanununa riayət etmək üçün bu yükü daşımaqdır”.

Oljas Süleymenov Azərbaycan mədəniyyətinin, incəsənətinin uğurlarına heyrətamizliklə yanaşırdı. Eyni zamanda o, özü üzərində Azərbaycan hökumətinin qayğısını daim hiss etdiyini də, insanların ona isti münasibətini də yaxşı bildiyini söyləyirdi. Bununla belə, onun belə bir devizi maraqlıdır: “Yazmaq! Dayanmadan yazmaq! Nə qədər çətin olsa da, yazmaq! Kitabın ulduzunun yenidən doğmasını gözləmədən yazmaq! Bütün inkişaf edən dünyanı, həyatı, bəşəriyyəti sözə çevirmək!”.

Qeyd etdiyimiz kimi, Oljas Süleymenov Azərbaycanın, xalqımızın, mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın, vətənimizin yaxın dostu olmuşdur. O, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Fəxri üzvüdür. Və bundan qürur duyduğunu bu gün də fəxarətlə dilə gətirməkdədir.

2014-cü ildə Yazıçılar Birliyinin 80 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı bu mərasimdə iştirak etməkdən qürur duyduğunu, son dərəcə məmnun olduğunu da gözlətməmişdi. Maraqlıdır ki, son onilliklərdə Oljas Süleymenovla həmsöhbət olmaq istəyən bütün jurnalistlər, sənət adamları daim ona kitabın taleyi ilə bağlı suallar vermişlər. O isə cavabında oxumağın və yazmağın alternativinin olmadığını söyləmişdi. Və o, bu məsələni birbaşa mədəniyyətlə bağlayırdı. Və söyləyirdi ki, mədəniyyət təkcə mahnı və rəqsdən ibarət deyil. Mədəniyyət insanın cəmiyyətdə yaşam sənətidir. Mədəniyyət yaşamaq sənətidir... Ədəbi və elmi yaradıcılığı siyasətlə bir araya necə gətirmək olar? – sualına isə o, belə cavab vermişdi: “Axşama qədər dövlət üçün, gecələr isə bəşəriyyət üçün çalışıram”.

Oljas Süleymenov daim Azərbaycan ictimaiyyəti, media nümayəndələri və oxucularla sıx əlaqə saxlamaqdadır. Hər dəfə Azərbaycana təşrif buyurduğu vaxt onun yaradıcı ziyalıları “Yazıçıyla dialoq” layihələri çərçivəsində görüşləri baş tuturdu. Belə görüşlərdə böyük şair, dilçi, ictimai, siyasi xadim insanları narahat edən məsələlərlə bağlı öz müşahidələrini ortaya qoyurdu.

Qazaxıstan və qazax xalqı üçün ağırlı məsələlərdən biri olan Semipalatinskdə fəaliyyət göstərən “Nevada – Semey” nüvə poliqonu ilə bağlı nüvə silahına qarşı layihənin 1991-ci ildə səmərə verdiyindən poliqonun bağlanması və az qala onun bu istiqamətdə qələbə çaldığından da böyük qürurla danışdı.

Oljas Süleymenovun Azərbaycanla əlaqələri son dərəcə sıx, davamlı və Azərbaycan ictimai-siyasi, mədəni-ədəbi proseslərində fəal olduğundan, 2006-cı ildə o, “Şöhrət” ordeni, 2011-ci ildə isə yenə də Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə “Dostluq” ordeni ilə təltif edilmişdir.

Onu da qeyd edək ki, hələ 1994-cü ildə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə ilk dəfə beş türkdilli dövlətin – Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Özbəkistan və Qırğızıstanın birgə iştirakı ilə Azərbaycan mədəniyyətinin əvəzsiz incisi “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunun 1300 illiyi qeyd olunmuşdu. Yubiley tədbirlərində digər tanınmış mədəniyyət və ədəbiyyat, elm və incəsənət xadimləri ilə yanaşı, Qazaxıstanın UNESCO-da daimi nümayəndəliyinin üzvü Oljas Süleymenov da bu məclisdə bütün yaradıcılığını türk xalqlarının qədim abidələr və onların tarixinin öyrənilməsinə həsr etmiş böyük bir vətənpərvər kimi iştirak etmişdir. Elə buradaca onu da bildirək ki, ondan daha öncə isə – 1993-cü ildə Bakıda “Azərbaycan-Qazaxıstan Dostluq Cəmiyyəti” də yaradılmışdır ki, onun da əsasını məhz Heydər Əliyev qoymuşdu. 1999-cu ildə bu Cəmiyyət tərəfindən türk xalqlarının birliyinin inkişafına töhfə verənlər üçün ən yüksək səviyyəli Beynəlxalq “Dədə Qorqud – Böyük Yol” adlı mükafat təsis edilmişdir. Əgər ilk olaraq bu mükafata Heydər Əliyev və Nursultan Nazarbayev layiq görülmüşlərsə, 2000-ci ildə bu yüksək mükafata Oljas Süleymenovla Anar layiq görülmüşlər.

Qeyd etdiklərimiz bir daha sübut edir ki, Azərbaycan və qazax xalqlarının ictimai-siyasi, mədəni-ədəbi, etnogenetik, bədii-fəlsəfi əlaqələrinin inkişafında və formalaşmasında xüsusi rolu olmaqla, Oljas Süleymenov bu günün özündə də bu missiyanı böyük məsuliyyət və şərəflə davam etdirir.

Nizami TAĞISOY

♦ Poeziya

Elxan YURDOĞLU

ŞUŞA, VARLIĞIMA HOPMUSAN...

*2022-ci ilin iyul ayının 13-15-də Şuşada
Vaqif Poeziya Günlərində iştirak etmək
həyatımın ən unudulmaz günləri idi*

Bu ən xoşbəxt anımdır həyatda ömrüm boyu,
Könlüm gözəlliklərdən nə yorulur, nə doyur.
Dağlarının döşündən bir ovuc bulaq suyu,
Dağlarının başından duman, çən aparacam,
Naxçıvandan Şuşaya bir vətən gətirmişəm,
Şuşadan Naxçıvana bir vətən aparacam.

Dostlar Şuşaya aid daş-torpaq istəyirlər,
Bir ləçək istəyirlər, bir yarpaq istəyirlər.
Naxçıvanda Şuşanı yaşamaq istəyirlər,
Mən də xarıbülbülün ətrindən aparacam –
Naxçıvandan Şuşaya bir vətən gətirmişəm,
Şuşadan Naxçıvana bir vətən aparacam.

İlhamım at səyirdir indi Cıdır düzündə,
Könlüm yuva qurubdur Natəvanın sözündə.

Mən İsa bulağının su doldurub gözündən,
Siraba, Badamlıya əvəz, tən aparacam,
Naxçıvandan Şuşaya bir vətən gətirmişəm,
Şuşadan Naxçıvana bir vətən aparacam.

Dünən Qafar Qəriblə xeyli gəzdik şəhəri,
Yada düşdü Vurğunun “Şuşa” adlı şeiri.
Açgöz baxışlarımla yığacağam hər yeri,
Dağ-dərə, tala-meşə, çöl-çəmən aparacam,
Naxçıvandan Şuşaya bir vətən gətirmişəm,
Şuşadan Naxçıvana bir vətən aparacam.

Ey Şuşa, hamı sənə sevgimin fərqindədir,
Hamı bir yolla səni görməyin dərdindədir.
Gələndə oğlum, qızım bizi də apar dedi,
Onlara söz vermişəm ki, hökmən aparacam,
Naxçıvandan Şuşaya bir vətən gətirmişəm,
Şuşadan Naxçıvana bir vətən aparacam.

Həyəcanım da sənsən, duyğum da sənsən, Şuşa,
Nəfəsim də sənsən, ruhum da sənsən, Şuşa.
Sevincim, sevgim, sevdam, yahu sənsən, Şuşa,
Varlığımıza hopmusan, gedərkən aparacam,
Naxçıvandan Şuşaya bir vətən gətirmişəm,
Şuşadan Naxçıvana bir vətən aparacam.

ÇOX ŞÜKÜR, GÖRÜŞDÜK, ŞUŞAM

Hüsnünə heyranlar səf-səf düzülür,
Burda söz ilahi qatdan süzülür.
Sevincdən ayağım yerdən üzülür –
qanadsız quşam,
Çox şükür Allaha, görüşdük, Şuşam.

Həsrətin səhraymış – mən suya möhtac,
Vüsalın – kölgəsi səpsərin ağac.
Bas məni bağrına, qollarını aç,
laap darıxmışam,
Çox şükür Allaha, görüşdük, Şuşam.

Natəvan sözüyəm, Vaqif kəlməsi,
Üzeyir notuyam, Bülbül nəğməsi.
Sıldırım qayada əsgər çəkməsi
altında daşam,
Çox şükür Allaha, görüşdük, Şuşam.

Qanadı, çökmədi bir an dizləri,
Hər yan əsgərimin qeyrət izləri.
Sevincdən, qürurdan doldu gözləri,
hayqırdı paşam,
– Çox şükür Allaha, görüşdük, Şuşam.

Yoxam yoxluğunla, varam varınla,
Dağda dumanınla, bağda barınla.
Sənlə nəfəs alan adamlarınla
bağrıbadaşam,
Çox şükür Allaha, görüşdük, Şuşam.

Şair, bu nə sevgi – ətri təzətər,
Doyunca nəfəs al, könlüm, təzələn.
İyirmi doqquz il sonra təzədən
başlayır yaşam,
Çox şükür Allaha, görüşdük, Şuşam.

Səpdim sözlərimi bu xəfif yelə,
Hədiyyə aparsın Xarıbülbülə.
Ömrümdə heç zaman sevincdən belə
ağlamamışam...
Çox şükür Allaha, görüşdük, Şuşam.

GETMƏYƏ GÜCÜM ÇATMIR

Getməyə gücüm çatmır,
Qalmağın da yeri yox.
Əvvəl şeirdin, indi
“Biri vardı, biri yox”...

Sənsiz ömür heç nədi,
Bilirsənmi necədi?!
Əbədi bir gecədi,
Açılan səhəri yox.

Cana əvəz olanım,
Ən doğma kəs olanım,
Mənə nəfəs olanım,
Ölürəm, xəbərin yox.

YUXULARIMA TİKAN BATIR

Sən bahalı oyuncaq, mənsə kasıb uşağam,
Dünya küllüyə atar zəngin arzularımı.
Sənsiz nə qazandımsa, sənə uduzacağam –
Sevda xəyallarımı, sevgi duyğularımı.

Çoxdanın adamıyam qumarxana dünyada,
Tanışdır uduzmaqlar, alışmışam, dözərəm.
Hamının hər tərəfdə əl-ələ yapışdığı
Bu dünyada mən sənə xəyalınla gəzərəm.

Yağışlı gecələrdə küçə işıqlarının
Şeir görkəmi daha sətirlərə xoş gəlməz.
Bundan sonra ayrılıq biz tərəfə keçəndə
Zənbili dolu gələr – heç vaxt əliboş gəlməz.

Ağzı dualı quşlar, hansınıza daş atdım?!
Daşa döndü sevincim gözümdən önündəcə.
Dəlicə sevgilərdən yetim düşən şairəm,
Rəngli yuxularıma tikan batır hər gecə.

Sən bahalı oyuncaq, mənsə kasıb uşağam,
Dünya küllüyə atar zəngin arzularımı.
Sənsiz nə qazandımsa, sənə uduzacağam –
Sevda xəyallarımı, sevgi duyğularımı.

QARĞIŞI MƏNİ TUTUR

Yazdığım şeirlərlə könül alan cavanlar,
Qızları aldatmayın, qarğışı məni tutur.
Yaz qoxulu qızların yay alovlu hissləri
Payız yaşaya bilmir, qar-qışı məni tutur.

Sevgi şeirlərimin hər misrası bir çiçək,
Çiçək misralarıma qonan güllü kəpənək.
Qanadı qırılırsa, bir küncə çəkilərək
Hıçqırıqla çiyinin atışı məni tutur.

Bir misramda tapıbsa eşqin yolu, izini,
Öldürməyin o qızın sevilmək həvəsini.
Çəkilib öz küncünə qucaqlayıb dizini,
Hıçqırıqla çiyinin atışı məni tutur.

Qızlar sevdiyi üçün fəda edər özünü,
Ayrılıqla, hicranla qorxutmayın gözünü.
Astaca pıçıldayıb şeirimizin hər sözünü
Gedənin arxasınca baxışı məni tutur.

Bir şeirimə yazılmış rəylərdə tapışır haaa,
Gənclər bir misram ilə əl-ələ yapışır haaa...
Bir-birini daha çox sevməyə çalışır haaa,
Bax o zaman xoşbəxtlik yağışı məni tutur.

Naxçıvan

YÜZ İLİN BİRİNCİLƏRİ

MÜSEYİB ŞAHBAZOV

1898 - 02.01.1938

D ağıstanın Teymurxanşura dairəsi, Petrovsk-Portda (indiki Dərbənd) anadan olub. Atası Əli xırda ticarətlə məşğul olub. Müseyibin kənd məktəbində ilk təhsili bitəndə atası onu Həştərxana gətirib. Burada realni məktəbdə oxuyub, bədii dərnəklərdə iştirak edib, qadağan olunmuş kitablarla və müəyyən gənclərlə tanışlıq onu inqilabi fəallara qoşulmağa sövq edib. Hökumət təqibindən Həştərxana gedib, Nərimanovun başçılıq etdiyi partiyanın müsəlman bölməsinə və partiyaya üzv olub. Göndərişlə Moskva Qırmızı Professorlar Ədəbiyyat İnstitutunda təhsil alıb. “Hümmət”in Həştərxan təşkilatında, Dərbənd İnqilab Komitəsində, Cənubi Dağıstan və Tabasaran Dairə Komitəsinin katibi işləyib. Bakıya gəlib əksinqilabi Fövqəladə Komissiyada, Gəncə Qəza İcraiyyə Komitəsində katib olub. Bakıya arvadı Lyubov Martinona ilə gəlib. Leyla və Svetlana adlı iki övlad böyüdüblər. Leyla Əməkdar hüquqşünas olub.

Müseyib Şahbazov “Yeni yol” qəzetinin redaktoru olub. Onun təşəbbüsü ilə “Müəllimə kömək” jurnalı təsis olunub. Partiyanın XIV qurultayının nümayəndəsi seçilib. 1923-cü ildən AKP MK-nın təbliğat-təşviqat şöbəsinin müdiri vəzifəsində işləyib.

1929-cu ilin iyunundan avqustun əvvəlinədək ADU-nun rektoru, 1932-1933-cü illərdə “İnqilab və mədəniyyət” jurnalının redaktoru işləyib. 37 yaşında Xalq maarif komissarı təyin olunub. Onun səyi ilə Üzeyirbəy Hacıbəylinin “Koroğlu” operası səhnəyə qoyulub. Moskvada Azərbaycan dekadasında Bülbüllə həmin quruluşu təqdim edib. Stalin bu tamaşaya görə ona şəxsən avtoqrafı saat və patefon bağışlayıb. Latın əlifbasına keçidin əhəmiyyəti ilə bağlı məqalələr yazıb. Onun publisisti-

kasının səciyyəsinə həm də xalq maarifinin inkişafı, yeni insan tərbiyəsi mövzuları aydın ifadə edir. Ümumtəhsil məktəb şəbəkəsinin genişləndirilməsi, pedaqoji kadrların tədris müəssisələrində yerləşdirilməsi, təhsilin məzmununun təkmilləşdirilməsi ilə bağlı fəaliyyəti onu reformator kimi təqdim edirdi. 1936-cı ildə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə təltif olunur. Və... 1937-ci il. Gecə qapısı döyülür. Onu aparmağa iki nəfər gəlmişdi. Kristal kimi təmiz, namuslu insan olan Müseyib Şahbazov arvadına sakitcə belə deyir: “Lyuba, burda bir anlaşılmazlıq var. Mən tezliklə qayıdacağam. Qızı Leyla xanımın xatırlamasıdır. Həbsinə siyasi motiv səbəb göstərilisə də, çox-çox illər sonra – 1955-ci ildə tərtib olunmuş bəraət aktında belə yazılacaqdı: “Cinayət tərkibi olmadığına görə...” 1938-ci il yanvarın 2-də Müseyib Əli oğlu Şahbazov haqqında güllələnmə hökmü icra olunur...

HACIBABA NƏZƏRLİ

22.03.1895 - 28.01.1938

Şamaxıdan Hacı Ələsgər ağanın oğlundur. Soyadı babası Hacı Nəzərin adındandır. Qardaşı Əşrəflə atasından yazıb-oxumağı öyrəndikdən sonra mədrəsəyə gedib. 1908-ci ildə Şamaxıda M.Ə.Sabir “Ümid” məktəbi açılır, mədrəsədən fərqli olan bu məktəbdə şagirdlərə cəza verilməməsi xəbəri də onların “Ümid”ə gəlmələrinə səbəb olub. Burada Sədinin “Gülüstan”ı,

Sabirin şeirləri Hacıbabanın yaradıcı həvəsinin “gözünü açır”. Bu arada atasının vəfatı vəziyyəti dəyişir. Əmisi Hacı Ələkbər Hacıbabanı Göyçaya aparıb ikisinfli məktəbə qoyur. Əmisi Şamaxı zəlzələsindən sonra Göyçaya köçmüşdü. Hacıbaba 1912-1918-ci illərdə Göyçay ticarət idarəsində anbardar işləyib, dram dərnəyi təşkil edib, Ü.Hacıbəylinin “Arşın mal alan”, “O olmasın, bu olsun”, S.M.Qənizadənin “Xor-xor” əsərlərini səhnələşdirib, səyyar tamaşalar göstərmiş.

Müsavat dövründə Quba-Xaçmaz zonasında hərbi xidmətdə olub, bolşeviklər əleyhinə iş aparıb. 5 ay Xudatda həbsdə yatıb. 3 dəfə aclıq edib. Sonralar mədə xəstəliyindən əziyyət çəkməsi də burdan qaynaqlanıb. 1920-ci ildə bolşevik partiyasına üzv olub. 1920-1929-cu illərdə Qızıl Orduda xidmət edib; Ə. Qarayev adına hərbi piyada məktəbində təhsil ala-ala klub rəisi kimi mədəni-maarif, siyasi təbliğat yönü fəaliyyət göstərmiş. M.F.Axundovun “Kimyagər”, Mirzə Cəlilin

“Ölülər” əsərlərini səhnələşdirib, özü də baş rollarda oynayıb. Əsgər həyatı, ordu ilə bağlı birpərdəli pyeslər yazıb. Savadsızlıqla mübarizə komissiyasının rəisi, Azərbaycanda Qırmızı diviziyanın təşkilatçılarından biri və siyasi komissarı, Bakıda çıxan “Qızıl əsgər” qəzetinin redaktoru olub, “Qızıl əsgər”, “Döyüşkən” imzaları ilə hərbi mövzuda yazılar yazıb, jurnalist kadrlarının hazırlanmasında fəal olub. “Molla Nəsrəddin” jurnalında “Şalban bəy” imzası ilə çıxış edib.

Yaradıcılığa 1915-ci ildə “Məzəli” satirik jurnalında gedən felyetonla başlayıb. “Sərhəd mühafizəçisi”, “Sayıq ol” (1924), “Şəfqət bacısı” (1926), “Yuxu” (1928), “Qızıl əsgər”, “Səni gözlər” (1929) şeirlərinin, “Qara və qırmızı”, “Nişanlı gözləri” (1928), “Casusun yardımçısı” (1926), “Qışlaqdan kəndə” (1927), “Qəhrəmanın romanı”, “Qaratel” (1929), “Təəssüb”, “Yüz iyirmidən ikisi” (1928) nəsr əsərlərinin müəllifidir. Vətəndaş müharibəsi, yeni həyat quruculuğu, qadın azadlığı “Casusun yardımçısı” (1926), “Qışlaqdan kəndə” (1927), “Laçın” (1928), “Satqın”, “Ölülər rəqs edərkən” (hər ikisi 1930) kitablarındakı hekayələrin əsas mövzularıdır. “Yollar” (1931), “Yanğın” (1931, Süleyman Rüstəmlə birgə), M.Ə.Sabirə həsr olunmuş “Sabir” (1936) pyeslərinin müəllifidir. Həmin pyesi jurnalın 1936-cı il 10-cu, 1937-ci il 1-ci saylarında dərc edilib, 1962-ci ildə televiziya nümayiş olunub. Şekspirin “Maqbet”, M.Qorkinin “Yeqor Bulçov və başqaları” əsərlərini tərcümə edib. Azərbaycan Proletar Yazıçıları Cəmiyyətinin məsul katibi (1929-30), Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqı Təşkilat Komitəsinin sədri (1933-34), Azərbaycan Dövlət Dram Teatrının direktoru (1934-cü ildən) olub.

1934-cü ildə indiki “Azərbaycan” jurnalının sələfi olan “İnqilab və mədəniyyət” jurnalının redaktoru olsa da, jurnalda 1926-cı ildən çıxış edib; “Şəfqət bacısı” adlı ilk hekayəsi həmin ilin 7-ci sayında, “Ayıq ol” – 1927-ci ildə (№1-2) dərc olunub. “Satqın” (1927, №4-5), “Yüz iyirmidən ikisi” (1928, №2), “Üç dövrün canlı arxivi” (1928, №4), “Təəssüb” (№11-12), “Qəhrəmanın romanı” (1929, №2), “Sarı gömlek” (№11), “Rəfail” (1930, №2-3) – yazıçının jurnalın müəllifi kimi növbəti çıxışları olub. Yazıçılar İttifaqı təşkilat komitəsinin fəaliyyəti haqqında mətbu çıxışının ardından (1934, №8) “Azərbaycan Dövlət Dram Teatrosu” məqaləsi dərc olunub. (1935, №10-12).

“Boran” adlı romanı haqqında bəzi mənbələrdə yazılsa da, əsər ortada yoxdur. Əsərləri rus və başqa dillərə tərcümə olunub.

* * *

Moskvada təhsil alıb qayıtdıqdan sonra “İnqilab və mədəniyyət” jurnalından başqa, “Hücum”, “Ədəbiyyat cəbhəsi”, “Ədəbiyyat qəzeti”ndə redaktor işləyib.

Hacıbaba Nəzərlinin ədəbi tənqidçilik fəaliyyətində onun Ə.Haqverdiyev, M.S.Ordubadi, Ə.Nəzmi, M.Müşfiq, Ə.Müznib, A.M.Şərifzadə, habelə Qoqol, Qorki, Furmanov, Şekspir, Höte, Bayron, Hüqo, Flober yaradıcılığı ilə bağlı məqalələri öz dövrünün ədəbi ictimaiyyətinin diqqətini cəlb edib.

Ümumiyyətlə, 1920-27-ci illərdə ədəbiyyat, mədəniyyət sahələrində elə mühüm tədbir və hadisə olmayıb ki, Hacıbaba Nəzərlinin xidməti, köməyi qeyd edilməsin. SSRİ xalqları ədəbiyyatı Ensiklopediyasına adı düşüb və bu qurumun əməkdaşı olub. 1928- 1936-cı illərdə dərsliklərdə yaradıcılığı proletar ədəbiyyatı nümunələri kimi tədris edilib.

60-cı illərin “mülayimləşmə” atmosferində Azərbaycan sovet realist ədəbiyyatının banilərindən olmuş Hacıbaba Nəzərlinin ədəbi irsi iki dəfə oxuculara geniş təqdim olunub: “Seçilmiş əsərləri” (1963) 20 000 tirajla, hekayələrinin toplandığı “Qaratel” kitabı (1969) 15 000 tirajla nəşr olunub.

* * *

1930-33-cü illərdə Moskvada Qırmızı Professura İnstitutunda təhsil alıb, sonra ali məktəblərdə fəlsəfə və xarici ədəbiyyat fənlərindən dərs deyib. Akademik Məmməd Cəfər Pedaqoji İnstitutda təhsil alarkən onun diplom rəhbəri dünya ədəbiyyatı kafedrasının müdiri Hacıbaba Nəzərli olub.

* * *

1917-ci ildə həmyerlisi Zivər Məmmədəli qızı ilə evlənən Nəzərli həbs olunandan 18 yaşlı oğlu Böyükağa rəssamlıq texnikumunun I kurs tələbəsi imiş, valideynlərinin həbsi ilə bağlı onun qohumlarının himayəsinə verilməsi ilə bağlı qərar çıxarılıb. 35 yaşlı Zivər xanım ərindən 5 ay sonra həbs olunub, əmlakları dövlətin nəfinə müsadirə olunub, qadına 8 il iş kəsilib, Bakıdakı islah-əmək düşərgəsindən 1944-cü ildə xəstəliklə bağlı azad edilib. Zivər xanım Göyçayda yaşayan bacısının yanına köçüb. Uzun yazışmalardan sonra 1956-cı ildə, Hacıbaba Nəzərlidən 2 ay əvvəl, fevral ayında bəraət alıb.

* * *

Ə.Nazimin istintaqa verdiyi izahatdan: “Hacıbaba Nəzərli əksinqilabçı, millətçi, bolşeviklər partiyasının daxilində ikiüzlü idi. 1925-ci ildə H.Nəzərli ədəbiyyatda həmçinin, özünün qələmə aldığı əsərlərində əksinqilabi fikirlər irəli sürür, osmançılıq, türk xəlifə mədəniyyətini yayırdı. 1933-34-cü illərdə H.Nəzərli mənə şəxsən dəfələrlə deyirdi ki, Azərbaycanın partiya rəhbərləri ilə mübarizə aparmaq lazımdır. || Əli Nazim istintaqda bir faktı da misal göstərərək qeyd edirdi ki, Səməd Vurğun Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının iclasında K(b)P MK-nın qərarları ilə razılaşmır və onu düzgün hesab etmirdi. H.Nəzərli və xüsusilə Mehdi

Hüseyn mübahisə edərək təsdiq edirdilər ki, bu qərar proletar ədəbiyyatının inkişafına qarşıdır. Bu əsaslarla Qriqoryan 9 iyul 1937-ci ildə qərara gəlir ki, Nəzərli Hacıbaba Ələsgər oğlunu həbs etmək lazımdır. (A.Kənan)

* * *

...Hacıbaba Nəzərlinin həbsdən – bəraətə yolu Bakıdan kənarda başlayıb, 1838-ci ilin 9 yanvarında 20 dəqiqə çəkən məhkəmənin güllələnmə hökmü ilə sona yetir.

1937-ci ilin iyulunda Jeleznovodskda müalicə aldığı sanatoriyadan həbs olunaraq Bakıya gətirilir. İttiham məlum idi: əksinqilabi millətçi təşkilatın üzvü, bir sözlə, partiya və vətən xaini. İlk iki ayda heç bir ittihamı qəbul etməyən Hacıbaba Nəzərli, nəhayət, “yaddaşını bərpa edir” və...

“...sən demə, Hacıbaba Nəzərli – doğrudan da əksinqilabi, millətçi təşkilatın üzvü olmuş, bir çox şəxslərlə birgə əlaqəyə giribmiş. Həmin təşkilatın da fəal üzvləri R.Axundov, M.Ouliyev, B.Talıblı, S.Rüstəm, S.Vurğun olmuşdur. H.Nəzərli onu da boynuna alır ki, S.Vurğun, S.Rüstəm, B.Talıblı əksinqilabi, millətçi fikirlərini ədəbiyyat və incəsənət sahəsində yönəltdirmişlər. Xüsusi ilə S.Rüstəm öz əksinqilabi, millətçi fikirlərini kəskin şəkildə bildirirmiş. 1 noyabr dindirilməsində isə, müttəhim daha maraqlı faktları “xatırlayır”:

Müstəntiq: – Siz əksinqilabi işlərinizi həyatda necə tətbiq edirsiniz?

Cavab: – Ruhulla Axundovun verdiyi göstərişlərə əsasən mən ziyankarcasına əksinqilabi işimi aşağıdakı şəkildə həyata keçirirəm: İlk növbədə Yazıçılar İttifaqında əksinqilabi, millətçi kadrların qorunmasını şəxsən mən H.Nəzərli üzərimə götürmüşdüm. Məsələn, H.Cavid, Ə.Cavad, M.Müşfiqi öz çıxışlarımda iclaslarda tərifləyirdim. Onların yaradıcılıqlarına hər zaman yüksək qiymət verirdim. 1936-cı ildə – qlavrepertkom (baş repertuarçı – A.K.) kimi Ə.Cavad V.Şekspirin – Romeo və Cülyetta|| əsərini zəif tərcümə etməsinə baxmayaraq, mən tərəfdən təsdiq olundu. Bununla da ona mən maddi kömək etdim. Həmçinin həmin ildə H.Cavidin – Şeyx Sənan|| əsərini Lənkəran və Kirovabadda (Gəncə – A.K.) səhnəyə qoyulmasına kömək etdim”.||

Unutmaq olmaz ki, H.Nəzərli ifadə verdiyi yazıçıların heç də hamısı haqqında eyni fikirdə olmayıb. Məsələn, hər tərəfdən haqsız təqiblərə məruz qalan Mikayıl Müşfiqi köhnə kitablar oxumaqda günahlandırırdı. Bu, o dövr üçün qorxulu, təhlükəli sayılan ifadə idi. Yuxarıdakı ifadəsindən razı qalmayan müstəntiqlər 4 noyabr 1937-ci ildə növbəti dəfə H.Nəzərli dindirməli olurlar:

Sual: – Siz 1 noyabr 1937-ci ildə dindirmədə ayrı-ayrı şəxsləri – tərəfinizə çəkmək|| barədə səmimi olmadınız...

Cavab: – Qeyd etmək istəyirəm ki, doğrudan da 1 noyabr 1937-ci ildə ayrı-ayrı şəxsləri – tərəfimizə çəkmək|| barədə səmimi olmamışam. İndi isə qərara gəldim ki, istintaqa bu barədə düzgün məlumat verim. (H.Nəzərlinin “ağlını başına gətirmək” üçün üç gün o qədər də az vaxt deyil).

Sonra o, sözünə davam edərək dedi:

– S.Rüstəmi 1936-cı ilin oktyabr ayında SSRİ Yazıçılar İttifaqında mən öz tərəfimizə çəkməyə nail olmuşam. Biz tez-tez birlikdə xüsusi ilə onun Novxanıda olan bağında əksinqilabi, millətçi söhbətlər edərdik. Mən bir dəfə S.Rüstəmə bizim əksinqilabi təşkilatda çıxış etməyi təklif etdim.

Bu dindirilmədən sonra DTK-nın arayışında göstərilir: H.Nəzərlinin 12493 sayılı istintaq işindən sonra aşağıdakı şəxslər serjant Korneşev və Oqonezov tərəfindən dindiriləcək.

Təqdim olunmuş siyahını verməklə həmin şəxsləri gələcəkdə nə gözləyəcəyi aydın olur. 1. Ruhulla Axundov – həbs olunub; 2. Mustafa Quliyev – həbs olunub; 3. Süleyman Rüstəm – həbs olunmalı; 4. B.A.Talıblı – məhkum olunub; 5. S.Vurğun – həbs olunub?! 6. İsrafil Cahangirov –həbs olunmalı.

Hacıbaba Ələsgər oğlu Nəzərli XDİK-in 8 yanvar 1938-ci il tarixdə 20 dəqiqə keçən məhkəmə qərarına əsasən, SSRİ Ali Məhkəməsinin Hərbi kollegiyasının Səyyar sessiyası tərəfindən I kateqoriya ilə əksinqilabi-ziyanverici, millətçilik fəaliyyətinə görə Azərbaycan C/M-nin 64, 70,73-cü maddələri ilə təqsirli bilib, ona ölüm hökmü çıxarılır. 9 yanvar 1938-ci ildə hökm yerinə yetirilir.” (Aslan Kənan. Azərbaycanda repressiya qurbanları. Bakı. Azərnəşr. 2011. 296 səh.)

MƏMMƏDKAZIM

ƏLƏKBƏRLİ

24.01.1905 – 12.10.1938

Ana tərəfdən Fətəli xanın nəslindən olan Məmmədkazım Dərbənddə ziyalı ailəsində anadan olub. Uşaqlıqdan “od-alov” olan Məmmədkazım məktəbdə “çəlimsiz professor” kimi ad çıxarıb. 17 yaşında Bakıya gəlib, Pedaqoji İnstitutun dil və ədəbiyyat fakültəsində təhsil alıb.

Xəlil Fikrət, İsmayıl Hikmət, Mühitdin Birgenin tələbəsi olub. Gəncə Vilayət maarif şöbəsinin müdiri, “Qızıl Gəncə” jurnalının redaktoru

işləyib. Sonra Dərbəndə göndərilib; “Dağıstan firqəsi” qəzetinin təşkili üçün. İki il “Maarif yolu” jurnalına da rəhbərlik edib. Almas İldırımın Dağıstanda sürgündə yaşadığı illərdə onun yazılarına qəzetdə yer verib, sonra da işə götürüb, necə deyərlər, “xalq düşməni”nə qayğı göstərib. 22 yaşında “İdealizm və materializm, yaxud yeni fəlsəfə”, 24 yaşda “Yeni əlifba və orfoqrafiya” kitablarını yazıb. 6 il sonra növbəti kitabı – “Azərbaycan ədəbiyyatı” nəşr olunub. Əsas mövzuları jurnalistika və milli bədii ədəbiyyat olan Ələkbərli Mirzə Cəlil, Sabir və Cəbbarlı yaradıcılığı ilə bağlı məqalələrin müəllifidir. “...Əlimizdə olan faktlara əsaslanaraq deyə bilərəm ki, Azərbaycanın yazılı ədəbiyyatının banisi e.ə. VIII əsrdə yaşayan şairə Zibəyde Xatundur. Zibəyde Xatunun azərbaycanlı olması və türk dilində şeirlər yazmasını sübut edən dəlil isə Hindistanın Bombay şəhərində işıq üzü görən “Ruzi Revşən” adlı kitabdır. Beləliklə, biz əlimizdə olan sübutlara əsaslanaraq, Azərbaycanın yazılı ədəbiyyatının e.ə. VIII əsrə aid olduğunu təsdiq etdik. Amma ola bilər ki, gələcəkdə alimlərimiz, tədqiqatçılarımız daha qədim yazılı ədəbiyyatımızın incisini tapa bildilər. Ona görə ki, Azərbaycan tarixi çox qədim köklərə malikdir”.

(M.Ələkbərli. SSRİ Yazıçılarının I qurultayındakı çıxışından. (1934-cü il)

Mir Cəfər Bağirovla yaxın dost olub. Stalin onu “qırmızı professor” adlandırıb, Azərbaycanın rəhbəri görmək istəyib. O isə, ehtiyatla həmin posta Mir Cəfər Bağirovun namizədliyini təklif edib, özününsə, elmi yaradıcılıqla məşğul olmaq istədiyini bildirib. Leninin Azərbaycan dilində nəşr olunmuş kitablarının redaktorlarından biri, Azərbaycan dilində ilk fəlsəfə kitabının müəllifi, Azərbaycan Dövlət Universitetinin Tağı Şahbazidən sonra ikinci azərbaycanlı rektoru, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının ilk sədri olub.

Raziyə Ziyəddin qızı Faizova ilə ailəli olub.

Stalin repressiyasının güdazına gedib: 1938-ci il oktyabrın 12-də SSRİ Ali Məhkəməsi Hərbi Kollegiyasının müdafiəçisiz, ittihamçısız və şahidlərsiz keçən qapalı iclasında Məmmədrazım Ələkbər oğlu Ələkbərli, əmlakı müsadirə olunmaqla, ən ağır cəzaya – güllələnməyə məhkum edilib.

Südəbə AĞABALAYEVA

♦ Axtarışlar, tapıntılar

SEYİD YƏHYA BAKUVİ

1396-1457

İslami İrfan çevrəsində böyük Azərbaycan mütəfəkkiri, piri-əzim Şeyx Seyid Yəhya Cəmal əd-Din Seyid Bəha əd-Din oğlu Bakuvî Şirvaninin adı hörmətlə anılır. Onu həm də, qiymətli əsərlərinə görə “Kəşf ül-qulub, Əsrar ül-vüdu, Vəəs-Səlat rümuz ul-işarat, Məqam ül-əxlaq əz təsərrüfatı-Seyyid Yəhya” kimi tanıyırlar. Xəlvətiyyə təriqətinin çağdaş fərdləri hər bir zikr məqamında onu qüddus öncüllərin silsilə cərgəsində mütləq xatırlayırlar. Bir sıra kitab saxlanclarında onun əlyazma əsərləri qorunmaqdadır.

Bütün Haqq aşiqləri kimi Seyid Yəhya Bakuvî də Peyğəmbərimiz Məhəmmədin (s.ə.s.) bu dünyadakı ömrü qədər, hicri-qəməri tarix hesabı ilə 63 il yaşamışdı. O, Şirvan şəhərində Seyid Bahə əd-Dinin ailəsində 805-ci (miladi 1396) ildə dünyaya göz açdı (Şirvan şəhərinin böyük ərazini əhatə edən xarabalıqları indiki Xızı və Siyəzən bölgələrindədir). Uşaq yaşlarında ikən ata-anası vəfat etdi, yetim qaldı.

Mənqəbələrin verdiyi məlumata görə, Seyid Yəhya hələ kiçik yaşlarından fəvqəladə dərəcədə ədəb və əxlaq sahibi idi. Seyid Yəhya bir gün yoldaşları ilə birlikdə yolda çövkən oynarkən Şeyx Sədr əd-Dinin müridi Pirzadə Takiy üd-Din Şirvani oradan keçirdi. Oyun əsnasında, Yəhya sufilərin önündən keçməli olduğu halda keçməyib ədəblə onları salamladı və gözlədi. Onun bu hərəkəti Pirzadənin xoşuna gəldi, sufilərə: “Bu uşaq seyiddir, gəlin dua edək, Allah, onu aləmlərin Seyidi Mühəmməd əleyhis-səlamın və Həzrəti-Əli ül-Mürtəzanın əsrarına layiq eyləsin, pak əcdadı kimi vələyət əhlindən olsun” – dedi. Uşağı bir müddət seyr etdikdən sonra, bir-birlərinə: “Allah-Təala bu uşağa, dədələrinin ədəbini və gözəl xasiyyətini ehsan edib. Dua edək ki, Xəlvəti yolunun feyz və mərifətlərinə də qovuşsun”

– dedilər. Əl açib Allaha yalvararaq uzun-uzadı dualar etdilər. O gecə Seyid Yəhya yuxusunda Rəsulullahı gördü. Sevgili Peygəmbərimiz: “Övladım Yəhya! Xəlvəti yolunun böyüklərindən olan Sədr əd-Dinin yanına get. Onun söhbəti və xidmətilə şərəflən!” – buyurdu. Sabah olunca, yaşının kiçikliyinə baxmayaraq, Sədr əd-Din Xəlvətinin hüzuruna getdi. Onun tərbiyəsilə elm öyrənməyə başladı. Az zamanda xocasının feyz və bərəkətləri ilə elmdə və təsəvvüf yolunda ən yüksək dərəcələrə çatdı.

Seyid Yəhyaya İlahidən gələn ilhamı daha yaxşı anlamaq üçün müxtəlif mənzəblərdə öz əksini tapmış onun kəramət göstərdiyi məqamlara da diqqətlə yanaşmaq lazımdır. Seyid Yəhyanın atası Seyid Bəha əd-Din əvvəllər Şeyx Sədr əd-Din və oğlu Yəhyanın üstün hallarını anlaya bilməmişdi. Elə buna görə də, onları imtahan etməyi düşündü. Bir gün oğluna: “Oğlum Yəhya! Yağmurlar yağmadı. Əkinlərimiz qurudu. Nə olar, bir dua elə ki, tarlalarımız sulansın” – dedi. O da: “Atacan, madam ki, istəyirsən, Allah-Təalaya “Oğlum Seyid Yəhyanın sənə olan yaxınlığı hörmətinə yağmur ehsan eylə” – deyə dua et” dedi. Atası “Ya Rəbb! Oğlumun sənə olan yaxınlığı hörmətinə mənə yağmur göndər” – deyə dua etdi. Dərhal yağmur yağmağa başladı. Yalnız ona aid olan tarlaya yağış düşdü. Heyrətlər içində qalıb təkrar oğluna: “Oğlum! Məqsədimiz hasil oldu, ancaq başqalarına bir fayda çatmadı. Səbəbi nədir?” – soruşdu. Seyid Yəhya “Atacan! Duanda başqalarını da yad etsəydin, o da olardı. Dualarımızda “bütün müsəlmanlarla birlikdə” deməyimiz vacibdur” – buyurdu.

Bir gün Seyid Yəhya xəstə idi, ayağa dura bilmirdi. Ata-anası çox üzüldülər. Seyid Yəhya yatarkən birdən qarşısında xocası Şeyx Sədr əd-Din həzrətlərini gördü. Ona xitabən “Nə yatırsan oğul, qalx ayağa!” – dedi. Əlindən tutub ayağa qaldırdı, sonra qeyb oldu. Seyid Yəhyanın xəstəliyi tamamilən keçmişdi. Xocasının gəlməsini, Yəhyanın sağlamlığını xidmətçilərdən biri gördü, gedib Seyid Bəha əd-Dinə xəbər verdi. Seyid Bəha əd-Din oğlunun yanına gələndə həqiqətən onun sağaldığını gördü. “Sənin xocan alim və kəramət əhlidir, bəs niyə düz yollar varkən, görünmədən gəlir?” – dedi. Seyid Yəhya “Atacan, səbəbi, yolların tikanlı olmasıdır. Tikanlar mübarək ayaqlarını yara edər” – dedi. Atası “Yollarda tikan yoxdu ki...” – dedi. Seyid Yəhya “Sizin inkar tikanlarınız var da!” – cavab verdi. Bu sözdən sonra Seyid Bəha əd-Din, oğlu Seyid Yəhyanın önünə düşüb Sədr əd-Din həzrətlərinin hüzuruna getdi. Etirazına tövbə etdi, sadıq tələbələrindən oldu. Seyid Yəhya dərin zəkası ilə fərqləndiyindən, o zamanın ən böyük alimi sayılan uzaq qo-

humu Seyid Sədr əd-Din onun təlim-tərbiyəsilə məşğul oldu. Həddi-bülüğa çatanda qızını ona ərə verdi.

Seyid Yəhya, Şeyx Sədr əd-Din həzrətləri həyatda olduğu müddətdə ona canla-başla xidmət etdi. Şeyx həzrətləri vəfat etməzdən az öncə bütün tələbələrini və sevdiklərini toplayıb onlardan söz aldı ki, Seyid Yəhyaya tabe olacaqlar. Seyid Yəhya müəllimi və qayınatası Seyid Sədr əd-Dinin vəfatından sonra, Şirvan şəhəri yaxınlığındakı Şamaxıda, sonra da Bakıya gedərək orada iqamət etdi. O vaxt Bakı hakimi olan Xəlil bəy Seyid Yəhyanı böyük izzətlə qarşıladı və onun ailəsilə birgə rahat yaşayıb irfan fəaliyyətilə məşğul olması üçün hər cür şərait yaratdı. Böyük kəramət sahibi olan Seyid Yəhya çox qısa zaman kəsiyində öz qüdrətli əsərlərilə diqqət cəlb etdi, onun şöhrəti bütün İslam məmləkətlərinə yayıldı. Yaxından, uzaqdan işığa can atan pərvanələr kimi müridlər Seyid Yəhyanın başına toplandılar. Bir çox Anadolu Həqiqət və mərifət aşiqləri Bakıya köçdü. On mindən çox tələbəsi oldu. Bunlardan üç yüz altmışı vəliliyin yüksək dərəcələrinə çıxdı. Onlardan bir sırası Seyid Yəhyanın elmindən və nurundan bəhrələnərək böyük məqamlara çatdı. Ərzincanlı Pir Muhəmməd Bəha əd-Din ilə İzmir vilayətində Kain Tirəli Ömər Dədə də o zümrədən olan ariflərdəndir. Bu gün Türkiyə Cümhuriyyətində yayılan Şabaniyyə, Sünbül Sinaniyyə, Ramazaniyyə, Cərrahiyyə, Şəmsiyyə, Əhmədiyyə, Misriyyə, Üşşaqiyyə təriqətləri Pir Muhəmməd Bəha əd-Din vasitəsilə, məşhur Gülşəniyyə təriqi də Ömər Dədə vasitəsilə Seyid Yəhya Bakuvindən qaynaqlanır. Onun yetişdirmələrinin bəziləri Ərzincanda məskən salmış Bəha əd-Dindən, digərləri də Ömər Dədədən dərs alaraq yetkinləşmişlər. Seyid Yəhya Bakuvi Ömər Dədəni Qarabağ, Gəncə və Təbriz cəhətlərinə İrfanı yaymaqdan ötrü göndərmişdi. Sonradan Rövşəni təxəllüsü alan bu gözəl şair Türk ədəbiyyatında daha çox məşhurlaşdı.

Tələbələrindən olmuş Şeyx Mansur xatırlayır ki, "Bir dəfə Seyid Yəhya həzrətlərilə birlikdə qırx günlük tək qalaraq bir ibadətə başladıq. Onun on iki gündə bir abdestini yenilədiyinə, üç dəfə də iftar etdiyinə şahid oldum."

Seyid Yəhya Şirvani həzrətləri ömrünün sonlarında yorulmadan, durmadan Allah- Təalaya ibadət edər, heç nə yeməzdi. Oğlu Əmir Güllə bir gün yemək bişirib gətirdi. İftar etmələrini rica etdi. Seyid Yəhya həzrətləri oradakı tələbələrini çağırırdı. "Bismillah deyib başlayın" buyurdu. Özü bir qaşıq götürdü, qoxladı, yeməyi geri qoydu. Qasıq əlində gözlədi. Tələbələri yeməyi bitirdi. Yemək bitincə, "Əlhəmdülilləh" deyib, qaşığı buraxdı. Tələbələrinə, "Loğman Həkim neçə illər

təkcə bir yeməyin qoxusu ilə kifayətlənmişdi. Mən də bu bir loxma yeməyin qoxusu ilə yetinsəm, yeridir” – buyurdu.

Allah-Təalaya uzun ömür verməsi üçün dua edənlərə, “Bəyimiz Xəlilə dua edin ki, mənim ömrüm onun yaşamasıyladır” – deyirdi. Həqiqətən, Bakı şəhərinin bəyi Xəlil Əfəndi vəfat etdikdən doqquz ay sonra da Seyid Yəhya Şirvani həzrətləri vəfat etdi. Vəfatına yaxın altı ay heç yemək yəmədi, su içmədi. Ancaq ibadətlə məşğul oldu.

Seyid Yəhya Bakuvi hicri-qəməri tarixlə 868-ci (miladi 1457) ildə vəfat edib və indi Bakıda Şirvanşahların saray kompleksi hesab edilən ərazidəki yığcam bir məqbərədə dəfn olunub.

O, sevdiklərinə, “Üstad, taliblərə tövbə və istiğfarı, yolun ədəblərini öyrətmək üçün lazımdır” buyururdu. “Təsəvvüf yoluna necə çatılır?” – deyə soruşdular. “Təsəvvüf yoluna aclıq, təfəkkür və heyrətlə qovuşulur” – buyurdu.

Seyid Yəhya Bakuvi böyük arif olmaqla yanaşı, həm də misilsiz alim və böyük irfan şairi olmuşdu. Bakı və Manisada mühafizə olunan əlyazma kitablarında alim-şairin farsca qələmə aldığı 16 qəzəli məlumdur. Qəzəllər irfan özüllü olub “Seyid” təxəllüsüylə yazılıb.

*Hər dərd ki, Ondan gələ, dərman yerindədir,
Can dostuna bu lütf elə bil, şan yerindədir.*

*Eşqindən onun dərdü-bəla hasilim olmuş,
Təşrif gətirən dərd elə mehman yerindədir.*

*Aşiq əgər eşqindən onun ölməyib isə,
Bir yoxla, fəna içrədə, bican yerindədir.*

*Gər fəni olan fənidə mütləq fəna olur,
Baqi olan bəqadə də canan, yerindədir.*

*Yoxluq dənizində itərək qərq olacaqsan,
Axtar ki, bəqa hardadı, tufan yerindədir.*

*Bu fırtınadan kimsə nicat tapsa, onunçun
Bir qorxu iki aləmə nöqsan yerindədir.*

*Sahildə susuz təşnədən ölmək gecə-gündüz,
Bir macaralı, gülməli dastan yerindədir.*

*Hər kimsə fəqir zövqünü duysa, fəqir olmaz,
Bil ki, iki aləmdə də insan yerindədir.*

*Alimləri zahidləri saysan, saya gəlməz,
Sevgi tanımaz qəlbləri viran yerindədir.*

*Dəryaya cuman dalğica oxşar hər ağıllı,
Aşıqsə görər gövhəri mərcan yerindədir.*

*Şükran oluban, Seyyida, sən canı nisar et,
Bil ki, fələyin gərdişi hər an yerindədir.*

1923-cü ildə türkiyəli alim Mehmet Ali Ayni (1868-1945) Bakıya Salman Mümtazın dəvətilə gəlib. İndiki Şirvanşahlar sarayı kompleksinə daxil olan Seyid Yəhya Bakuvinin məzarını ziyarət edərək Univeristetdə konfrans verərək, Seyid Yəhya Bakuvi və Gülşəni Bərdəyi haqqında məruzə edib. "İnqilab və Mədəniyyət" jurnalının dördüncü nömrəsində bu mühazirənin yığcam xülasəsi dərc olunub. Seyid Yəhya şəxsiyyətinə və irsinə böyük məhəbbətlə yanaşan Ali Ayni "Şeyhi Ekberi Niçin Severim?" adlı əsərində yazırdı: "Şirvan, Seyid Yəhya sayəsində bir vaxtlar aləmin təvaf yeri olmuştu. Seyid Yəhya Xəlvətiyyə təriqətinin ikinci piridir. Xəlvətiyyə yolunu əsasən Sirac əd-Din Ömər Xəlvəti qurmuşdu. Ancaq ona da bu yolun ədəb və öyrətiləri doğru silsilə ilə İmam Əli əfəndimizdən gəlmişdi. Ancaq Xəlvətiyyə yolunun böyüklüyü, Sirac əd-Dindən sonra sırasıyla Əxi Əmrəyə, ondan Hacı İzz əd-Dinə, ondan Sədr əd-Din Hiyaviyə ondan sonra bəhs açdığımız Seyid Yəhyaya gəlincə təriqət sürətlə hər tərəfdə, hətta Misrə, Hicaza, Hindistana qədər yayılmağa başladı."

Mir Güllə ustadını belə xatırlayır: Seyid Yəhya həzrətləri çox mərhəmətliydi. Bir gün tələbələr ilə şəhər kənarına gəzintiyə çıxdı. Bulaq başına çatanda Seyid Yəhya həzrətləri bir kilim üzərində oturdu. Tələbələrinin də hər biri bir iş üçün ətrafa dağıldılar. O sırada zalım bir kişi ov ardınca düşüb oraya gəlib çıxmışdı. Bu kişi Seyid Yəhya həzrətlərini tanımayıb, ona: "Hey aşıq! Gəl kuzəni götür, su doldur gətir, içim" – deyə səsləndi. Seyid həzrətləri təfəkkür halında olduğundan, onun söylədiyini duymadı. O zaman o zalım kişi atından enib bulağa su götürməyə getdi. O sırada da Seyid həzrətləri yerindən qalxıb bulaqdan su götürməkdə olan kişiyyə xitabən: "Hey, qan içici adam, neyləyirsən?" – deyə səsləndi. O kişi suyu hərarətlə içmək istərkən, kuzədəki suyu yerə tökdü, su qan olmuşdu. Təkrar doldurduğunda yenə qan olduğunu gördü. Etdiklərindən peşman

olub, Seyid Yəhya həzrətlərinin ayaqlarına qapandı. Tələbələri arasına girdi.

Sonradan böyük şeyx və təriqət başçısı olan İbrahim Gülşəni ustadı və xocası haqqında yazırdı: “Seyid Yəhya həzrətləri tələbələr ilə birlikdə Bakıdan Şirvana gedərkən bir məmur xəbərçi gəlib Seyid Yəhya həzrətlərinin arabasının atlarını almaq istədi. Oradakılar da mane olmağa çalışdılar, lakin xəbərçi vecinə almayıb atları arabadan çözməyə başladı. Tələbələrdən Baba Kutb adında biri, Seyid Yəhya həzrətlərinə xitabən: “Əfəndim! Siz niyə səslənmirsiniz?” – deyib arabanın bir ağacını aldı, xəbərçini döyməyə başladı. Seyid Yəhya həzrətləri “burax” dedisə də, Baba Kutb qulaq asmayıb xəbərçini döyməyə davam etdi. Nəticədə xəbərçi onlara: “Sizin rəisiniz kimdir?” – deyə bağırınca, oradakılar “Seyid Yəhya həzrətləridir” – dedilər. Adam onun yanına gəlib peşman olduğunu ərz etdi, əfv dilədi. Seyid həzrətləri onu bağışlayıb dua etdi. Xəbərçi oradan ayrıldı. Seyid Yəhya həzrətləri, Baba Kutba sarı dönüb “Otuz ildir yanımıza gəlib-gedirsən, lakin bir qıl ucu qədər də olsun bizdən istifadə etməmişən” buyuraraq onu azarladı. Sonradan Seyid Yəhya həzrətləri, sözünü dinləməyənlərə Baba Kutbun bu işini misal verirdi.

Seyid Yəhya böyük bir mütəfəkkir şair və elim adamıydı, fəqət onun zöhdü həyatı hamını heyrətə salırdı. Dədə Ömər Rövşəni, mürşidinin dünyaya və üqbaya qarşı tövrünə bir növ şahidlik edərək divanında onu belə vəsf edib:

***Qüsl edərdi, könlünə nəgəh gəlsəydi xəyali üqbanın,
Abdəst alırdı, keçsəydi xatirindən hədisi dünyanın.***

Seyid Yəhya həzrətləri çox isti aylarda azuqəsiz, susuz səhralara çıxar, oralarda günlərlə qalar, ibadətlə məşğul olardı. Xəlvət, tək-tənha bir yerdə qalmaq, ibadət etmək onun dəyişməz xüsusiyyətlərindəndi.

Onun dilimizdə nəsr ilə qələmə aldığı “Şifa əl-əsrar” (Sirlərlə şəfa) adlı əsəri irfan sferasını öyrətməklə bərabər, həm də əzəmətli dil abidəsidir. “Şifa əl-Əsrar” Seyid Yəhyanın türkcə yazdığı yeganə əsəri və kitabları arasında (406 səhifəlik) ən iri həcmlisidir. Həm bir təsəvvüfi-hikmət kitabı, həm də bir üsul və ərkan kitabıdır. Xəlvətiyyə təriqəti XV yüzilliyin sonlarından etibarən Osmanlı coğrafiyasında ən çox yayılan və ən çox şaxələri olan bir təriqətdir, qırxdan artıq şöbə və qola sahib cahanşümul bir təsəvvüf məktəbidir. Bu məktəbin türkcə yazılmış ilk əsəri “Şifa əl-Əsrar”dır. Dil araşdırıcıları üçün də əsərin dili çox önəmlidir. XV yüzilliyin ortalarında farscanın hökmranlıq sürdüyü

Şirvan bölgəsində nəslrlə türkcə yazılan ilk təsəvvüf əsəridir. Anadolu və Azərbaycan türkcəsinin özəlliklərini özündə geniş əks etdirir. Seyid Yəhya Bakuvi bir Allah dostu kimi irfan məsələlərini həm nəsr, həm də nəzmlə yazdığı əsərlərində rəmzlərlə açıqlayıb. Nəslrlə yazdığı əsərlərinin içində “qitə”, “misra”, “şəir” və “beyt” adlarıyla, əsasən farsca, az miqdarda ərəbcə nəzm parçalarına rast gəlirik. Bu poetik misralar məzmunu daha yaxşı çatdırmaq funksiyasını daşıyır. Məsələn, alimin farsca, nəslrlə yazdığı “Rumuz əl-işarət” (İşarələrin rəmzləri) adlı nəsr əsərində Allaha işarə ilə söylənmiş beytdə deyilir:

***Rahe-U həm ba U təvan rəftən,
Ruye-U həm ba U təvan didən.***

Tərcüməsi:

*Haqın yolu ilə get Onunla,
Həm surəti seyr et Onunla.*

Həmin əsərin başqa bir yerində deyilir:

***Əya, cahil, to alim nam dari,
To in elm əz bərayi-dam dari.***

Tərcüməsi:

A cahil, “alim” adınla durursan,
Bəs elminlə nədən qurğu qurursan?

Nəslrlə yazdığı “Risalə kəşf əl-qulub” (Qəlblərin kəşfi risaləsi) əsərində qitə adı ilə farsca dördlük verilib:

***Gər morğə-Həqiqəti dər in dam,
Ba elmo əməl məgir aram.
Əndişeyi-koll məkon, del inəst,
Əz comlə, rəhist, mənzəl inəst.***

Tərcüməsi:

*Gər Haqq quşunu tutubsa bir dam,
Elmü əməl əhli olmaz aram.
Əndişəyə düşmə, qəlb həmindir,
Bu yol ki, gedirsən, mənzilindir.*

Seyid Yəhya Bakuvi ayrı-ayrı lirik parçalardan savayı, irfani-fəlsəfi əsərlərini uruzca janrı ilə nəzmlə qələmə almışdır. “Risalə be mənazil əl-aşığın” (Aşıqlərin mənzilləri), “Şərh – “Məratib əsrar əl-ğulub” (“Qəlblərin sirr məryəbələri”nin şərh), “Şərh – “Əsmai Səmaniyyə” (“Səmaniyyə adı”nın şərh), “Şərh – “Səvalati-Gülşəni-əsrar” (“Gülşəni-əsrar” sualları”nın şərh), “Risalə ətvar əl-ğulub” (Qəlblərin dəyişmə risaləsi), “Risalə fi bəyan əl-elm” (Elmin açıqlanma risaləsi) və “Mənaqibə-Əmir əl-möminin Əli Kərəm-Allah vəchəhu” (Əmir əl-möminin Əli Kərəmullah vəcəhhəhin mənaqibi) adlı yeddi urcuzası,

“Qisseyi-Mənsur” mənzuməsi, qəzəliyyatı mövcuddur. Bundan başqa Seyid Yəhya Bakuvî “Əcaib ül-qulub”, “Əsrar ül-vüzü ves-səlat”, “Kəşf ül-qulub”, “Məqamat”, “Məkarimi-əxlaq”, “Risalə fi Salatin-nəbi”, “Ramuz ül-işarət”, “Təsarrufatu-mukaşəfat”, “Virdi-Səttar”, “Şəfa əl-Əsrar” kimi iyirmiye yaxın dini-təsəvvüfi əsərin müəllifidir. Başqa müəllifin əsərinə yazılan şərhləri, mənaqibi, suala cavab mövzularını mütəfəkkir Bakuvî urcuza janrında oturaq edə bilmişdi.

VIII əsrdən başlayaraq urcuza şeir şəkli XIX yüzilliyin əvvəllərində Yaxın və Orta Şərq ədəbiyyatlarında geniş yayılıb. “Urcuza” – rəcəz sözündəndir. Lüğətlərdə “rəcəz” sözü “iztirab” və “sürət” mənalarına gəlir, Əruz elmində isə “müstəfilən” sözünün müxtəlif konfigurasiyalarından düzələn 79 təfiləli bəhrin adıdır. (Bax: Əhmədağa Əhmədov. “Ərüzətül-ürüz”, Bakı 2007, s.83-93)

Rəcəz ərəblərin tarixi həyatında müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Döyüş meydanlarında düşmənin gözünün odunu almaqdan ötrü, ərəblər bu bəhrdə rəqiblərinə düşünməyə belə imkan vermədən sürətlə öz şücaətlərini öyən şeirlər deyirdi. Belə psixi təsirdən düşmənlər itiribə düşdüləri üçün, bəhr “rəcəz” adlanıb.

İlk urcuzaların rəcəz bəhrində yazıldığı bu poetik janrın adını müəyyən edib. Müəlliflər urcuzaları bəzən “rəcəz”, “risalə”, “ğasidə”, “mənzumə”, “nəzm” kimi də adlandırıblar.

Urcuza başqa poetik janrlardan onunla fərqlənir ki, burada tərənnüm, təsvir və lirik ricətlərə yer yoxdur. Ona görə də, urcuzalarda poetik vüsət axtarmaq, şairin böyük sənətkarlığından danışmağın məqamı yoxdur. Burada alim-şairin sənətkarlığı, geniş məlumatı dar imkanlı beytə necə sığışdırma bilmək bacarığı ilə təyin edilir.

Alim-şairlərin məqsəd və məramlardan asılı olaraq, urcuzalar poema qədər uzun, qəzəl, bəzən hətta bir beyt qədər qısa yazıla bilər. Açar sözlərə aksent olunmaqla nəzm şəklində mövzu əhatələnirsə, urcuza yaranır.

Əsasən, məsnəvi formasında yazılan urcuzaların misralarındakı ritm və qafiyələrin yeganə funksiyası faktik materialları daha yığcam çatdırmaqdır. Bəzən bir neçə səhifəlik məlumatı bir beytə sığışdırmaq lazım gəlir. Bu poetik janr ancaq bəhs açılan elmdən məlumatlı oxucuya hesablanır. Başqa sözlə, urcuza məlumatlı oxucu üçün, hər hansı elmi əhatələyən nəzmə çəkilmiş konspektidir. Elmlərə həvəs yaratmaqdan ötrü, dərsləri daha yaxşı yadda saxlamaq üçün bütün elm sahələrinə dair urcuzalar qələmə alınıb.

Zaman keçdikcə, urcuzalara möhtəşəm elmi əsərlər kimi ayrıca şərhlər də yazılıb. İslam sivilizasiyasında elm dili olan ərəbcədə ilk

urcuzaları əslən ərəb olmayan müəlliflər yazıb. Sonradan fars və türk dillərində də urcuzalar ərsəyə gəlib. Azərbaycan ədəbiyyatında, bizə məlum olan ilk urcuzanı Şeyx Nizami Gəncəvi (1141-1203) “Xosrov və Şirin” dastanında “Kəlilə və Dimnə” ilə bağlı beytlərində qələmə alıb. Nəsimi Şirvaninin təncim və musiqiyə dair qəzəl-urcuzaları məşhurdur. XIII-XVIII yüzilliklər arasında Azərbaycan ədəbiyyatında Azərbaycan və fars dillərində elmin müxtəlif sahələrinə; fiqhə, dilçiliyə, musiqiyə, rəssamlığa, nücumə və başqa mövzulara aid onlarla urcuza yazılmışdır.

Seyid Yəhya Bakuvinin İrfana həsr etdiyi “Risalə fi bəyan əl-ilm” (Elmin açıqlanması barədə risalə) adlı urcuza irfan elmini açıqlayan, onu məlumatlı oxucuya daha yaxşı tanıdan elmi-poetik vəsaitdir. Manisa nüsxəsində əsərin adı “Risalə fi bəyan əl-ilmi-ləduddunni”dir. Təkcə Allah dostlarına məlum olan ləduddunni elminə, Qurani-Kərimin XVIII əl-Kəhf surəsinin 64-cü ayəsində Xızır əleyhissəlam haqqında danışarkən işarə edilib: “əlləmnahu min ladunna ilma” (gizli elm öyrətdiyimiz bəndədən elm öyrən). Seyid Yəhya Bakuvi bu elmin dərin bilicisi idi, hətta onu öyrətmək üçün urcuza da qələmə almışdı. Onun bu əsərilə İmam əbu Həmid Muhəmməd bin Muhəmməd əl-Qəzali ət-Tusinin (1058-1111) dövrümüzə adda-budda hissələri gəlib çatmış, ərəbcə yazdığı “İlmi-ləduddunni” kitabı arasında paralellər aparmaq üçün kifayət qədər material var.

Elmin əsl mahiyyəti zəmini nəfslərdən uzaq olmağındadır.

***To ta dər nazekiyye-Nəfs mandi,
Ze Elme-Həğğ to yek hərfi nə xandi.***

Tərcüməsi:

*Əgər tutdu səni nəfsin zərifi,
Tanımazsan Həqq elmindən hərifi.*

“Tənbih” hissəsində Bakuvi göstərir ki, çox məlumatlılıq, əgər ibrətgörməkliklə sonuclanmırsa, öyrəndiklərini tətbiq etməyi bacarmırsansa, Cəhənnəm odundan xilas yoxdur:

***Əgər to çeşmə-ibrətbin nədari,
Yəğın midan ke, to əz əhle-nari.***

Tərcüməsi:

*Yoxundursa gər ibrətlər görən göz,
Yəqin bil ki, cəhənnəm əhlisən, döz.*

(Seyid Yəhya əş-Şirvani əl-Bakuvi. “Risalələr”, II cild, nəzm əsərləri. Bakı, 2014, məqalədəki bədii tərcümələrin hamısı F.Qurbansoyundur)

“Risalə fi bəyan əl-ilmi-ləduddunni” urcuzası oxucuya elmi öyrənməyin və tətbiqinin fəlsəfəsini öyrədir. 381 beytlik “Risalə ətvar əl-ğulub”

(Qəlblərin dəyişmələri risaləsi) adlı urcuzada İrfanın müxtəlif mərtəbələrində salikin ibadət və irfanı ilə Allaha yaxınlaşmaq qatları, keçirdiyi psixi ovqatlar çox anlaşıqlı obrazlarla şərh edilmişdi.

Allaha yaxınlaşma yolunda irəlilədikcə, salikin ruhi inkişafını təmin edən ürəkdə də yeniləşmələrlə müşahidə olunan yeddi dəyişmə baş verir. Əsərdə alim – arif – şair dəyişmələri sıra ilə təqsim, təhlil və təqdim edir.

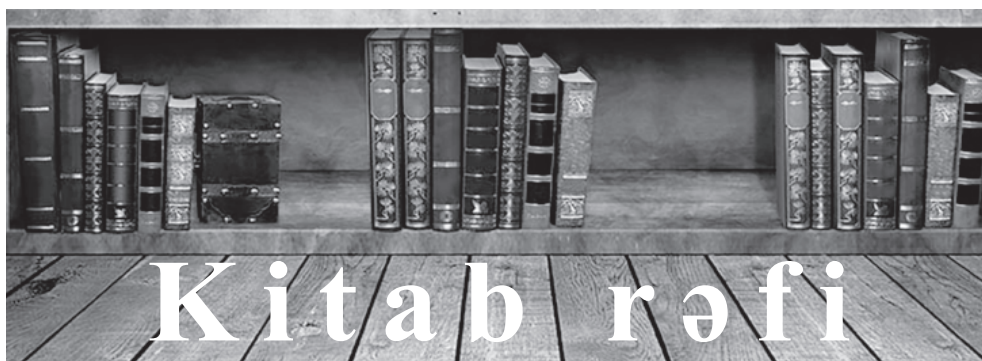
Seyid Yəhya Bakuvinin həyat və yaradıcılığını filologiya elmi əsasında ilk dəfə və genişliylə araşdıran türkiyəli alim, professor Mehmet Rıxtım cənabları olub. “Seyid Yəhya Bakuvi və xəlvətilik” adlı dissertasiyanı Bakıda müdafiə edən alim, 2005-ci ildə əsərini nəşr edib. Onun 2013-cü ildə “Seyid Yəhya Bakuvi” adlı tanıtım kitabı da Bakıda işıq üzü görüb. Bu alim Seyid Yəhya Bakuvinin əldə olan tam külliyyatını üç cildə faksimilə və sətiri tərcümədə çap edib. “Şəfa əl-əsrar” (Sirlərin şəfası), nəsr və nəzmlə yazılmış Risalələr ayrıca nəşr edilib. Mehmet Rıxtım cənablarının təşəbbüsü və rəhbərliylə Azərbaycanda və Türkiyədə Beynəlxalq konfranslar keçirildi. Müxtəlif ölkələrdən olan onlarla alim Seyid Yəhyanın irsini öyrənməyə başladı. UNESCO 2013-cü ili Seyid Yəhya Bakuvi ili elan etdi.

Cəfər Həsənov “Əsraru Talibin” və “Virdu Səttar” adlı əsərləri ərəbcədən dilimizə çevirərək (Seyid Yəhya Bakuvi. “Əsraru Talibin”. Bakı, Aspoliqraf, 2022) nəşr edib, irfan elminə böyük töhfə verib.

Türkiyə Cümhuriyyətində yazıçı Firdevs Kapusızoğlu 2014-cü ildə Seyid Yəhya Bakuvinin mənəvi dünyasından bəhs edən “Bin gemiyə” adlı romanı nəşr etməklə bu nəhəng irfan adamının bədii obrazını milyonlara çatdırıb.

Hacı Firudin QURBANSOY

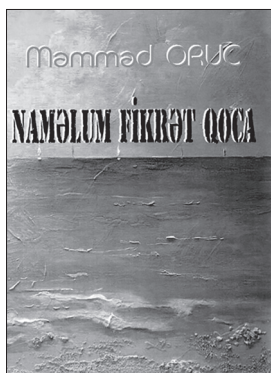
HEYDƏR ƏLİYEV

“MÜDRİKLİK MÜCƏSSƏMƏSİ”

BAKİ, “ELM” NƏŞRİYYATI, 2023

Topluda Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 1969-2003-cü illərdə humanitar sahə ilə əlaqədar keçirilən qurultaylarda, konfranslarda, mötəbər məclislərdə, görüşlərdə etdiyi məruzələri, çıxışları, söhbətləri, ədiblərə ünvanladığı təbrik məktubları, jurnalistlərə verdiyi müsahibələr dörd bölmə üzrə xronoloji ardıcılıqla yer alıb.

Əsərin elmi məsləhətçisi və ön sözün müəllifi akademik İsa Həbibbəyli, birinci nəşrinin (1999) tərtibçisi professor Vilayət Quliyev, təkmilləşdirilmiş ikinci nəşrinin (2023) tərtibçisi isə filologiya elmləri doktoru, professor Asif Rüstəmlidir.

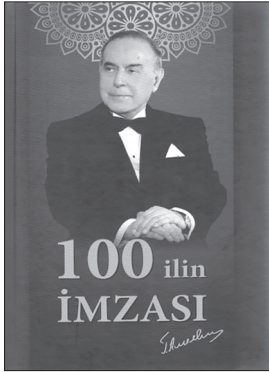

MƏMMƏD ORUC

“NAMƏLUM FİKRƏT QOCA”

BAKİ, “RENEZANS-A” NƏŞRİYYAT EVİ, 2023

Görkəmli yazıçı Məmməd Oruc Xalq şairi Fırət Qocanın xatirəsinə həsr etdiyi “Naməlum Fikrət Qoca” sənədli povesti mərhum şairin uşaqlığından ölümünə qədərki keşməkeşli həyatını oxuculara təqdim edir. Geniş oxucu auditoriyasının, eləcə də yaxın dost çevrəsinin tanımadığı bir Fikrət Qoca bu əsərin qəhrəmanıdır. Bir insanın taleyini, xalqının sevilən şairinin ömür yolunu yazıçı ustalıqla, maraqlı üslub və sadə bir təhkiyəylə təqdim edib.

GÜLŞƏN BEHBUD

“100 İLİN İMZASI”

BAKİ, “ELM VƏ TƏHSİL” NƏŞRİYYATI, 2023

Topluda Gülşən Behbudun Heydər Əliyev haqqında müxtəlif illərdə yazdığı məqalələr, şeirlər, toplanıb. Müəllifin yazılarında bir millətin xilaskarının, dahi liderin, jurnalistlərin səmimi dostu olmuş Heydər Əliyevin parlaq obrazı yaradılıb. Nəfis tərtibatda çap olunmuş kitabda digər ziyalıların da Ulu Öndər haqqında yazıları,

xatirələri yer alıb.

NAHİD

“U.F.O.”

BAKİ, “SİM-SİM” NƏŞRİYYATI, 2023

“U.F.O” adlı yeni nəşr olunmuş kitab yazıçı Nahidin sayca ikinci nəsr kitabıdır. Yaradıcılığında hekayə janrına üstünlük verən Nahid ədəbiyyatımızda daha çox qısa hekayələri ilə tanınır. “U.F.O” adlı kitabında da öz yazı üslubuna sadıq qalan Nahid daha geniş mövzulara, problemlərə toxunur. Daha çox həyatımızda, yaşantımızda baş verən

“An”lara fokuslanan yazıçı kitabdakı hekayələrində utopik, realizm, postmodernizm fəndlərindən geniş istifadə edib.

*Nömrənin çapa hazırlanmasında Bakı Slavyan
Universiteti Humanitar və sosial elmlər fakültəsinin
təcrübəçi tələbələri Esmira Əliyeva, Dilarə Həsənova,
Nərgiz Əliyeva və Xanım Gülbalayeva iştirak etmişlər.*

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Ağasəfa, Afaq Məsud, Azad Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Emin Piri, Elşad Barat, Əli Əmirli, Firuzə Məmmədli, Firuz Mustafa, Firudun Qurbansoy, Məmməd Oruc, Mustafa Çəmənli, Nərgiz Cabbarlı, Novruz Nəcəfoğlu, Paşa Əlioğlu, Paşa Qəlbinur, Rəfael Hüseynov, Rəfail Tağızadə, Rəhilə Qeybullayeva, Rüstəm Kamal, Seyran Səxavət, Südabə Ağabalayeva, Vahid Əziz, Vaqif Yusifli, Vaqif Bəhmənli, Vilayət Quliyev, Vüsal Nuru